8

Robert Śniegocki
Agnieszka Zielińska

WCZORAJ I DZIŚ

PODRĘCZNIK DO HISTORII
DLA KLASY ÓSMEJ SZKOŁY PODSTAWOWEJ

OZNACZENIA W E-PODRĘCZNIKU

  Ikona na górze strony sygnalizuje zmiany, które obowiązują od 2024 r.

 W ten sposób oznaczono treści, które nie są już wymagane.

 Tak zaznaczono treści, o których realizacji decyduje nauczyciel.

Twoje mocne strony

Droga Nowa Ero,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.

- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.

- Wasze e-booki sprzedawane są po tej samej (albo wyższej) cenie co regularne książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę (o ironio), w której papier nie jest bezczelnie marnowany dla pieniędzy. Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zróbmy to dla młodych pokoleń.

SPIS TREŚCI

Jak korzystać z podręcznika?

Podręcznik dla klasy 8 *Wczoraj i dziś* przedstawia dzieje Polski i świata od wybuchu II wojny światowej do współczesności. Liczne fotografie, infografiki, biogramy postaci historycznych i ciekawostki ułatwiają zrozumienie podstawowych treści przedstawionych w poszczególnych tematach. Szanuj go – zadbaj o to, żeby za rok wyglądał tak jak teraz. Nie pisz w nim i nie rysuj, a jeśli chcesz rozwiązać ćwiczenia pisemnie, odpowiedzi umieszczaj w zeszycie. Dowiedz się, jak korzystać z podręcznika!

Główne elementy podręcznika

Oś czasu wskazuje okres historyczny, którego dotyczy temat lekcji.

„Warto wiedzieć" to informacje uzupełniające tekst główny.

Teksty źródłowe umożliwiają kształcenie umiejętności czytania ze zrozumieniem.

Infografiki ukazują za pomocą tekstu, ilustracji i przekrojów modeli 3D, jak dawniej żyli ludzie.

Inne elementy podręcznika

- **Od przyczyny do skutku** to schematy tłumaczące, jak doszło do danego wydarzenia historycznego i jakie były jego skutki.
- **Mapy** służą do przedstawiania miejsc omawianych w tekście głównym.
- **Nawigator mapy** pomaga umiejscowić obszar ukazany na mapie w przestrzeni.
- **Miniprojekt** to ćwiczenia, które kształcą umiejętność pracy w grupie.
- **Ciekawostki** przedstawiają mniej znane, lecz interesujące informacje z przeszłości.
- **Słowniczek** zawiera wyjaśnienia trudnych terminów.

„Tajemnice sprzed wieków" przedstawiają interesujące zagadnienia dotyczące minionych epok.

? Pytania oznaczone znakiem **?** pomagają sprawdzić zrozumienie omawianych treści.

A III Rzesza

Po przegranej I wojnie światowej w Niemczech popularność zyskała skrajnie nacjonalistyczna partia nazistowska NSDAP. Jej przywódcą był Adolf Hitler, który w 1933 r., po wygranych wyborach, został kanclerzem Niemiec (odtąd: III Rzesza). Przeciwnicy polityczni nazistów trafili do obozów koncentracyjnych. Prześladowania dotknęły też Żydów, których w 1935 r. pozbawiono praw obywatelskich, a następnie zmuszano do emigracji lub represjonowano. Hitler po przejęciu władzy rozpoczął przygotowania do wojny. Zawarł z Włochami i Japonią sojusz skierowany przeciwko ZSRS. W marcu 1938 r. wojska niemieckie wkroczyły do Austrii i przyłączyły ją do III Rzeszy. Rok później za zgodą Francji i Wielkiej Brytanii Hitler zajął część Czechosłowacji.

Oddziały niemieckie wkraczające do Wiednia.

B Związek Sowiecki

Komuniści z Rosji próbowali kontynuować ekspansję w Europie, lecz zostali w 1920 r. powstrzymani przez polską armię. Po śmierci Lenina przywódcą ZSRS został Józef Stalin. Stworzył kult jednostki, społeczeństwo poddał całkowitej kontroli, a wrogów nowego ładu zsyłał do obozów pracy (łagrów). Stalin dopuszczał się również zbrodni wobec całych narodów żyjących w ZSRS. Przykładowo w latach 1932–1933 na Ukrainie komuniści wywołali klęskę głodu, a w latach 1937–1938 wymordowali znaczną część mniejszości polskiej w ZSRS. Sowieci przez cały okres międzywojenny zbroili się i przygotowywali do wojny z państwami europejskimi, aby narzucić im komunizm.

C II RP na arenie międzynarodowej

Początkowo podstawę polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej stanowiły zawarte w 1921 r. sojusze z Francją i Rumunią. Po podpisaniu przez Francję porozumienia z Niemcami na konferencji w Locarno w 1925 r. Józef Piłsudski dążył do stworzenia sojuszu państw środkowoeuropejskich, zwanego Międzymorzem. W latach 30. XX w. Polska starała się prowadzić wobec ZSRS i Niemiec politykę równowagi i zachowania równych odległości w kontaktach z obydwoma sąsiadami. W 1932 r. Polska zawarła z ZSRS traktat o nieagresji, a w 1934 r. podpisała z Niemcami deklarację o niestosowaniu przemocy.

D Droga ku wojnie

Jesienią 1938 r. Niemcy zażądały od Polski zgody na włączenie do III Rzeszy Wolnego Miasta Gdańska, przeprowadzenia eksterytorialnej autostrady i linii kolejowej do Prus Wschodnich przez jej terytorium. Domagały się również przystąpienia Rzeczypospolitej do paktu militarnego skierowanego przeciw ZSRS, ale jej władze odmówiły. Rosnące zagrożenie ze strony Niemiec przyczyniło się do zacieśnienia więzi Polski i Wielkiej Brytanii oraz Francji. Rządy tych państw zawarły sojusz z Polską i zadeklarowały pomoc w wypadku agresji niemieckiej. 23 sierpnia 1939 r. w Moskwie podpisano układ sowiecko-niemiecki (pakt Ribbentrop–Mołotow). W tajnym protokole uzgodniono podział ziem polskich między Niemcy i ZSRS wzdłuż linii rzek Narew–Wisła–San.

Podpisanie paktu Ribbentrop–Mołotow odbyło się w Moskwie.

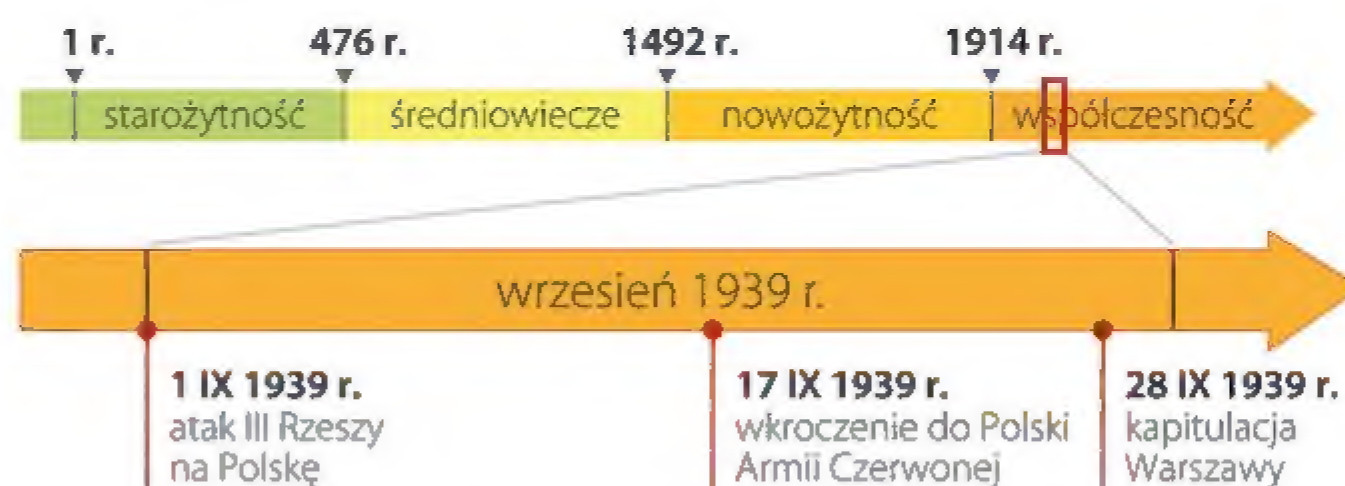

Sowieckie natarcie podczas bitwy na Łuku Kurskim, 1943 r.

I

II WOJNA ŚWIATOWA

1 Napaść na Polskę

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak przebiegała agresja III Rzeszy na Polskę,
- w jakich okolicznościach ZSRS napadł na Rzeczpospolitą,
- jakie skutki dla Polski przyniosła napaść sąsiadów.

Przygotowania Niemiec do wojny

Hitler zamierzał zaatakować Polskę już 26 sierpnia 1939 r., jednak zmienił ten rozkaz, gdy się okazało, że Wielka Brytania zawarła z Rzeczpospolitą sojusz wojskowy. Ostatnie dni pokoju niemiecka dyplomacja poświęciła na próby izolowania Polski na arenie międzynarodowej. Hitlerowska propaganda przekonywała o rzekomym prześladowaniu w Polsce mniejszości niemieckiej. Zgodnie z planem ataku Niemcy zamierzali otoczyć i zniszczyć wojska polskie na zachodnim brzegu Wisły, a następnie zająć Warszawę. Sukces armii III Rzeszy miało zapewnić zastosowanie nowej strategii walki, nazywanej **wojną błyskawiczną** (niem. *Blitzkrieg* [czyt.: blickrik]). Jej założeniami były:

- atak na wybranych odcinkach frontu, nie na całej jego linii;
- uderzenie sił pancernych wspierane przez lotnictwo w celu przerwania linii obronnych;
- wkroczenie w powstałe wyłomy piechoty szybko przemieszczającej się ciężarówkami;
- okrążenie i zniszczenie oddziałów wroga.

CIEKAWOSTKA

Tuż przed wybuchem wojny Hitler nakazał przeprowadzenie prowokacji granicznych, które miały dać mu pretekst do ataku na Polskę. 31 sierpnia 1939 r. Niemcy przebrani w polskie mundury upozorowali atak na radiostację w Gliwicach, leżących wówczas na terenie Niemiec. Nadali komunikat nawołujący do wybuchu antyniemieckiego powstania. Aby uwiarygodnić podstęp, na miejscu pozostawiono ciała w polskich mundurach i z polskimi dokumentami. W rzeczywistości nie byli to Polacy, ale zamordowani więźniowie z niemieckich obozów koncentracyjnych.

Polski plan obrony

Element planu	Przyczyna	Skutek
Obrona i oczekiwanie na pomoc zachodnich sojuszników.	Obiecane natychmiastowe działania lotnictwa Wielkiej Brytanii i Francji, a po 15 dniach od początku wojny – atak lądowy na zachodnią granicę Niemiec.	Oparcie planów wojny na wierze w pomoc sojuszników.
Osłona całej zachodniej granicy (1700 km długości).	Obrona całości granic Pomorza i Wielkopolski, których nie zamierzano oddać Niemcom bez walk.	Rozproszenie sił polskich na długiej linii obrony.
Stopniowe wycofywanie się za Wisłę, a w ostateczności – w kierunku granicy z Rumunią.	Chęć utrzymania linii obrony wzdłuż Wisły. Wiara w sojusz z Rumunią.	Ciągły odwrót obniżający morale wojska.

Wybuch II wojny światowej

Niemcy zaatakowały Polskę – bez formalnego wypowiedzenia wojny – o świcie **1 września 1939 r.** Datę tę jednocześnie uważa się za dzień **wybuchu II wojny światowej**. O godz. 4.45 ogień otworzył pancernik „Schleswig-Holstein" [czyt.: szlezwig holsztajn]. Rozpoczął ostrzał polskiej placówki wojskowej na **Westerplatte** w Wolnym Mieście Gdańsku. Jednocześnie niemieckie lotnictwo (Luftwaffe) dokonało niszczącego nalotu na **Wieluń**, mimo że w mieście nie stacjonowały polskie wojska.

Zaczął się ponadmiesięczny okres walk w obronie niepodległości Polski określany jako **kampania polska** lub **kampania wrześniowa**. Pierwsze trzy dni trwała **bitwa graniczna**. Od samego początku Niemcy, dzięki liczniejszej armii i lepszemu uzbrojeniu, mieli przewagę nad siłami polskimi. Niemieckie lotnictwo opanowało przestrzeń powietrzną. Wspierało wojska lądowe i utrudniało ruchy wojsk polskich, niszcząc linie kolejowe, mosty oraz sieć łączności. Niemcy bombardowali także miasta i atakowali ludność cywilną. Do obrony kraju włączyli się zwykli obywatele oraz harcerze. W Katowicach stawili oni opór nieprzyjacielowi, broniąc m.in. katowickiej wieży spadochronowej.

Niemcy łamią polski szlaban graniczny – zdjęcie to, będące symbolem wybuchu II wojny światowej, zostało zrobione dopiero 14 września 1939 r. na potrzeby niemieckiej propagandy wojennej.

WARTO WIEDZIEĆ

Dziwna wojna

Rządy Wielkiej Brytanii i Francji **3 września 1939 r.** wypowiedziały wojnę Niemcom. Polacy przyjęli tę informację entuzjastycznie. Jednak już 12 września sojusznicy ostatecznie podjęli decyzję o zaniechaniu jakichkolwiek działań zaczepnych na froncie zachodnim. Poczynania te zostały później nazwane „wojną siedzącą" lub też „dziwną wojną".

Żołnierze francuscy i brytyjscy na pozycjach przy granicy z Niemcami podczas tzw. dziwnej wojny. Ich działania w tym okresie ograniczały się do nielicznych patroli na przedpolu niemieckich umocnień i zrzucania propagandowych ulotek skierowanych do żołnierzy Wehrmachtu.

Jak oceniasz postawę Francji i Wielkiej Brytanii wobec Polski we wrześniu 1939 r.?

Wojna obronna w 1939 r.

Wojsko Polskie, gorzej uzbrojone i mniej liczne od armii nieprzyjacielskich, stawiło we wrześniu 1939 r. bohaterski opór najeźdźcom. Przewaga w wyposażeniu była szczególnie widoczna w przypadku Niemców, którzy dysponowali wieloma jednostkami pancernymi i nowoczesnym lotnictwem.

ETAP 1
BITWA GRANICZNA: 1–3 IX 1939 R.

Bitwa pod Mokrą
(1 września 1939 r.)

Wkraczające na teren Polski pancerne oddziały niemieckie starły się pod Mokrą (wieś w okolicach Częstochowy) z oddziałami polskiej kawalerii uzbrojonymi w działka i karabiny przeciwpancerne.

Obrona Poczty Polskiej w Gdańsku
(1 września 1939 r.)

O świcie 1 września budynek Poczty Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku został zaatakowany przez Niemców. Pocztowcy stawili zaciekły opór, jednak pod wieczór obrońcy skapitulowali. Zostali przez Niemców postawieni przed sądem i skazani na karę śmierci.

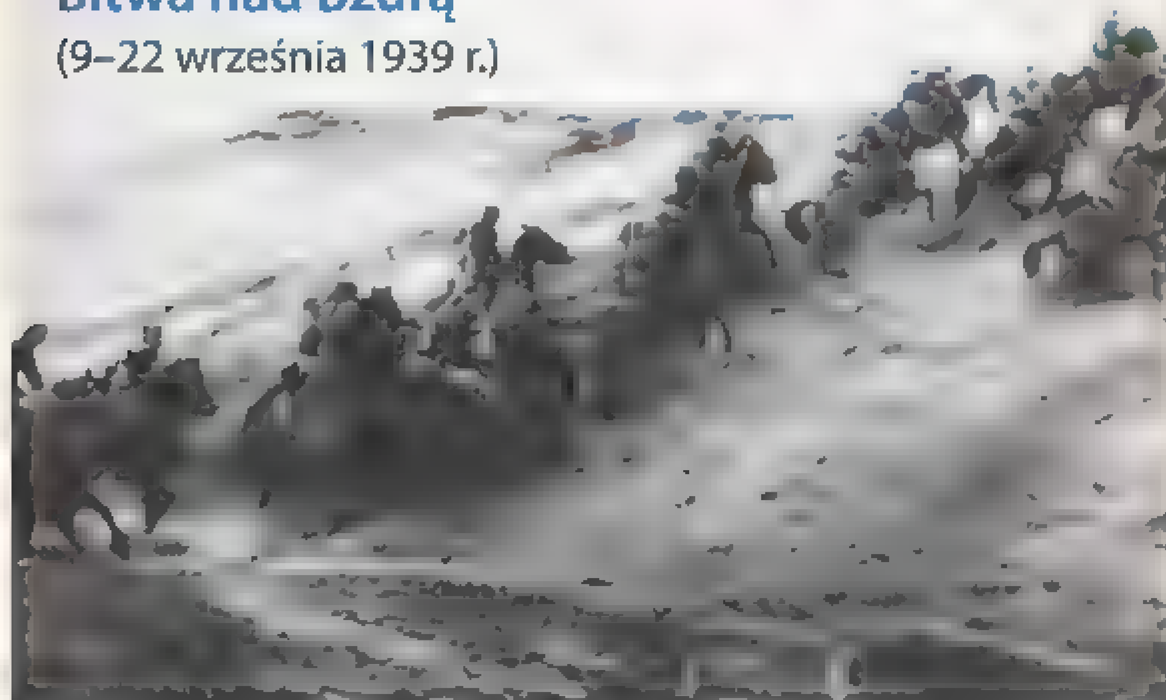
Walki o Westerplatte
(1–7 września 1939 r.)

Placówki na Westerplatte zaatakowanej przez załogę pancernika „Schleswig-Holstein" broniło ok. 200 polskich żołnierzy pod dowództwem **majora Henryka Sucharskiego**. Zamiast zakładanych kilkunastu godzin oporu bohaterscy żołnierze walczyli bez wsparcia aż siedem dni, atakowani z lądu, morza i powietrza.

ETAP 2

DZIAŁANIA OBRONNE W GŁĘBI KRAJU: 4–16 IX 1939 R.

Bitwa nad Bzurą
(9–22 września 1939 r.)

Wycofujące się pod naporem Niemców oddziały Armii „Poznań" pod dowództwem **generała Tadeusza Kutrzeby** oraz Armia „Pomorze" próbowały przebić się do Warszawy. Choć w pierwszych dniach Polacy odnieśli szereg sukcesów, to Niemcy po sprowadzeniu dodatkowych sił pokonali polskie jednostki.

Bitwa pod Wizną
(7–10 września 1939 r.)

Kilkuset żołnierzy pod dowództwem **kapitana Władysława Raginisa** przez kilka dni powstrzymywało natarcie kilkudziesięciotysięcznych sił niemieckich. W trakcie walk większość obrońców wraz z dowódcą poległa. Heroiczna obrona Wizny określana jest dziś jako „polskie Termopile".

ETAP 3

UPADEK PAŃSTWA PO WKROCZENIU SOWIETÓW: 17 IX–6 X 1939 R.

Obrona Warszawy
(8–28 września 1939 r.)

Po niepowodzeniu pierwszych ataków na Warszawę Niemcy rozpoczęli jej ostrzał z dział i bombardowania lotnicze. Zamek Królewski w Warszawie został celowo zbombardowany przez Niemców 17 września 1939 r. Dużą rolę w organizacji obrony odegrał prezydent miasta **Stefan Starzyński**. Ostatecznie Warszawa skapitulowała 28 września.

Bitwa pod Kockiem
(2–6 października 1939 r.)

Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie" **generała Franciszka Kleeberga** toczyła walki zarówno z wojskami niemieckimi, jak i sowieckimi. W końcu po czterodniowej bitwie pod Kockiem 6 października jej żołnierze złożyli broń jako ostatnia regularna duża jednostka polska.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Oceń, w jakich dziedzinach przewaga sił niemieckich nad Polakami była najbardziej widoczna.
★ 2. Wyjaśnij, jakie podobieństwa występują między bitwą pod Termopilami z 480 r. p.n.e. a polską obroną Wizny.

Napaść sowiecka

Po agresji niemieckiej na Polskę Stalin oczekiwał zdobycia Warszawy przez Niemców, co w jego mniemaniu oznaczałoby symboliczny upadek Rzeczypospolitej. Jednak stolica ciągle się broniła, a wojska niemieckie przekroczyły już granicę stref wpływów ustaloną w pakcie Ribbentrop–Mołotow. Stalin w tej sytuacji wydał rozkaz ataku Armii Czerwonej.

17 września 1939 r. Armia Czerwona zaatakowała terytorium Rzeczypospolitej. Było to całkowite zaskoczenie dla Polaków. Ponadto naczelny wódz polskiej armii Edward Rydz-Śmigły rozkazał: „Z bolszewikami nie walczyć, chyba w razie natarcia z ich strony lub próby rozbrojenia oddziałów". Rozkaz ten wywołał poważny chaos. Broniły się nieliczne jednostki żołnierzy, policjantów, harcerzy i cywilów. Symbolem obrony Kresów Wschodnich stały się **walki o Grodno**, gdzie Sowieci rozstrzelali kilkuset wziętych do niewoli Polaków.

Oddziały Armii Czerwonej przekraczające 17 września 1939 r. granicę Polski.

Kampania wrześniowa 1939 r.

LEGENDA

- granice państw z 31 VIII 1939 r.
- terytorium Wolnego Miasta Gdańska
- kierunki natarcia wojsk niemieckich
- kierunki natarcia wojsk sowieckich
- trasa wycofywania się Naczelnego Dowództwa i władz RP
- kierunki wycofywania się za granicę oddziałów polskich
- niemiecko-sowiecka granica z 28 IX 1939 r. po zajęciu Polski
- miasta zbombardowane przez lotnictwo niemieckie
- bitwy stoczone z wojskami niemieckimi
- bitwy stoczone z wojskami sowieckimi
- rejony intensywnych walk toczonych przez wojska polskie
- oblężenie Warszawy 8–28 IX 1939 r.

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż kierunki głównych uderzeń armii niemieckiej na Polskę 1 września 1939 r.
2. Wymień największe bitwy stoczone przez polską armię z oddziałami sowieckimi.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Nota Wiaczesława Mołotowa

Nota informująca o wkroczeniu Armii Czerwonej do Polski w celu ochrony ludności zachodniej Ukrainy i Białorusi została wręczona polskiemu ambasadorowi w Moskwie 17 września 1939 r.

Wojna niemiecko-polska ujawniła wewnętrzne bankructwo państwa polskiego. [...] *Warszawa, jako stolica Polski, już nie istnieje. Rząd polski uległ rozkładowi i nie okazuje przejawów życia.* [...] *Dlatego też rząd radziecki* [sowiecki] *nie może* [...] *pozostać obojętny na fakt, że zamieszkująca terytorium Polski pokrewna ludność ukraińskiego i białoruskiego pochodzenia jest bezbronna i została pozostawiona własnemu losowi. Rząd radziecki polecił* [...] *Naczelnemu Dowództwu Armii Czerwonej, aby nakazało wojskom przekroczyć granicę i wziąć pod swoją opiekę życie i mienie ludności Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi.*

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2002, s. 248

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Oceń uzasadnienie decyzji przedstawione przez władze sowieckie. Uwzględnij sytuację panującą ówcześnie w Polsce.
2. Podaj nazwisko sowieckiego ministra spraw zagranicznych.

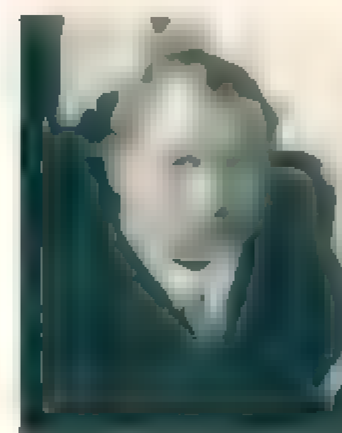
Ewakuacja polskich władz

Najwyższe polskie władze państwowe i wojskowe opuściły stolicę w nocy z 6 na 7 września i stopniowo przemieszczały się na wschód. Gdy pojawiło się zagrożenie ze strony wkraczających Sowietów, podjęto decyzję o ewakuacji rządu przez Rumunię do Francji. W nocy z **17 na 18 września 1939 r.** granicę z Rumunią przekroczył **prezydent Ignacy Mościcki**, rząd oraz **naczelny wódz Edward Rydz-Śmigły** ze sztabem. O ile ewakuacja władz politycznych była uzasadniona koniecznością utrzymania ciągłości prawnej państwa polskiego, o tyle opuszczenie walczących oddziałów przez marszałka Rydza-Śmigłego wywołało powszechne oburzenie. Władze polskie zostały przez Rumunów **internowane**.

Internować – przymusowo osadzić w miejscu odosobnienia osobę uważaną z powodów politycznych za niebezpieczną

POSTAĆ HISTORYCZNA

Stefan Starzyński
1893–1939

Był polskim żołnierzem, politykiem i publicystą. W październiku 1914 r. wstąpił do Legionów Polskich. W latach 1919–1920 brał udział w walkach z bolszewikami. Od 1934 r. aż do wybuchu wojny pełnił obowiązki prezydenta Warszawy. W 1939 r. w trakcie oblężenia stolicy dowodził jej obroną, zagrzewał mieszkańców do walki i pomagał w organizowaniu jednostek cywilnych wspomagających wojsko. Po kapitulacji był współtwórcą struktur administracji podziemnej. Został aresztowany przez Niemców 27 października 1939 r. i niedługo potem rozstrzelany.

UPADEK POLSKI

Przyczyna

- przewaga armii niemieckiej i sowieckiej
- brak pomocy ze strony Francji i Wielkiej Brytanii

Wydarzenie

Klęska Polski w kampanii wrześniowej w 1939 r.

Skutek

- podział terytorium Rzeczypospolitej między Niemcy i ZSRS
- ewakuacja najwyższych polskich władz
- internowanie polskich władz w Rumunii

Bilans wojny obronnej

Kampania wrześniowa – po skapitulowaniu Warszawy (28 września) oraz ostatniej polskiej placówki wojskowej na Helu (2 października) – ostatecznie zakończyła się klęską Polski. Przewaga w ilości i jakości uzbrojenia po stronie Niemców była olbrzymia. Dodatkowo zbyt późno ogłoszono powszechną mobilizację ze względu na naciski zachodnich sojuszników, którzy za wszelką cenę chcieli utrzymać pokój.

Jeszcze w trakcie walk najeźdźcy dopuszczali się mordów na jeńcach oraz na ludności cywilnej. Na Pomorzu i w Wielkopolsce miejscowi Niemcy wraz z jednostkami SS mordowali polskich działaczy społecznych, politycznych i gospodarczych oraz duchownych. Zbrodni na wschodzie dopuszczali się także Sowieci, którzy pozbawili życia wielu duchownych i właścicieli ziemskich. Zachęcali oni również miejscowych Białorusinów i Ukraińców do udziału w mordach na Polakach.

Rozstrzeliwanie polskich cywilów w Bydgoszczy przez oddziały niemieckie po wkroczeniu do miasta we wrześniu 1939 r.

SS (od niem. *Schutzstaffel* [czyt.: szucsztafe]) – Zbrojne Sztafety Ochronne NSDAP, oddziały pełniące funkcję policji partyjnej.

Potencjał wojskowy i poniesione straty (w przybliżeniu)

Polska	Niemcy	ZSRS (Sowieci)
• 1 mln żołnierzy • 390 samolotów • 610 czołgów	• 1,5 mln żołnierzy • 1390 samolotów • 2500 czołgów	• 0,5 mln żołnierzy • 1000 samolotów • 5000 czołgów
Straty wśród wojska: • 77 tys. zabitych i 150 tys. rannych • 700 tys. dostało się do niewoli	**Straty wśród wojska:** • 17 tys. zabitych	**Straty wśród wojska:** • 1 tys. zabitych

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **II wojna światowa wybuchła 1 września 1939 r.** Niemcy zaatakowali Polskę i prowadzili swoje działania zgodnie z planem wojny błyskawicznej.
2. **17 września 1939 r. Armia Czerwona wkroczyła w granice Polski.** Agresję na Polskę Stalin tłumaczył koniecznością ochrony ludności zachodniej Białorusi i Ukrainy w obliczu upadku państwa polskiego.
3. **Władze II Rzeczypospolitej opuściły Polskę** w nocy z 17 na 18 września 1939 r. – ewakuowały się do Rumunii, gdzie zostały internowane.
4. **Kampania polska (kampania wrześniowa)** zakończyła się na początku października 1939 r., po kapitulacji Warszawy i Helu. Podczas wojny obronnej zginęło ok. 90 tys. polskich żołnierzy i cywilów.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień państwa, które zaatakowały Polskę we wrześniu 1939 r. Podaj daty tych napaści.
2. Wskaż miejsca najważniejszych starć polsko-niemieckich podczas kampanii wrześniowej.
3. Przedstaw przebieg agresji ZSRS na Polskę.
4. Wytłumacz, dlaczego Polacy krytykowali opuszczenie państwa przez najwyższe władze wojskowe.
5. ★ Oceń postawę zachodnich sojuszników (Wielka Brytania i Francja) wobec Polski we wrześniu 1939 r.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły. Przedstawcie w nich możliwe stanowisko rządu jednego z wybranych państw w sprawie wydarzeń w Polsce z września 1939 r. Państwa do wyboru: Polska, ZSRS, Wielka Brytania.

2 Podbój Europy przez Hitlera i Stalina (1939–1941)

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak przebiegała ekspansja Związku Sowieckiego w latach 1939–1941,
- kiedy III Rzesza zaatakowała kraje skandynawskie i Francję,
- jakie znaczenie miała bitwa o Anglię,
- jak przebiegała wojna w rejonie Bałkanów.

Wojna zimowa

W latach 1939–1941 ZSRS ściśle współpracował z hitlerowskimi Niemcami i prowadził politykę ekspansji. W październiku 1939 r. Sowieci zażądali od Finów przesunięcia granicy i oddania części terytorium. Fiński rząd odmówił, licząc na pomoc Ligi Narodów i państw skandynawskich.

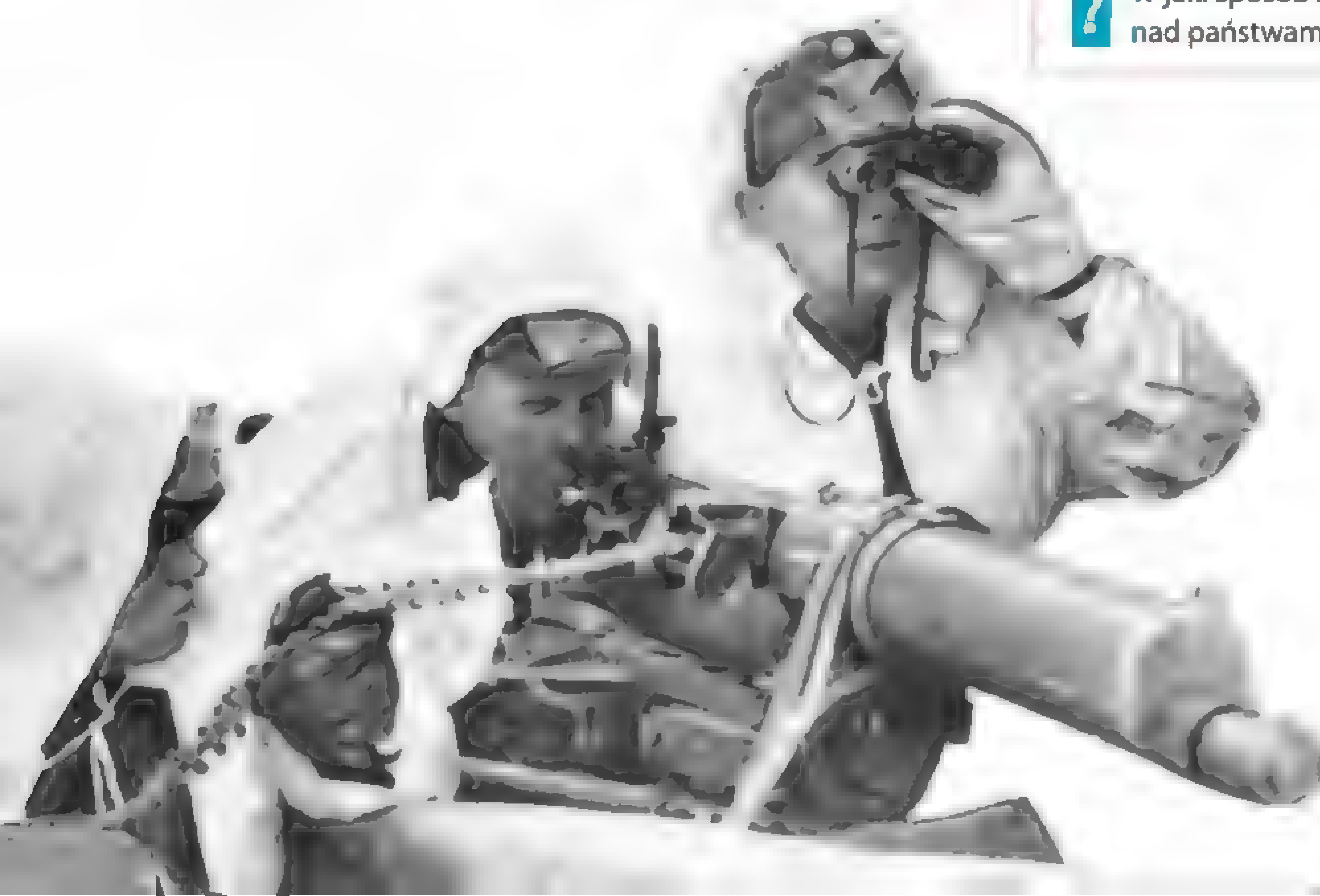
30 listopada 1939 r., bez formalnego wypowiedzenia wojny, Armia Czerwona zaatakowała Finlandię. Sowieci – mimo ogromnej przewagi – przez długi czas nie byli w stanie przebić się przez fińskie fortyfikacje obronne. Ostatecznie Finlandia nie doczekała się pomocy i musiała zgodzić się na zawarcie w marcu 1940 r. traktatu pokojowego. Na jego mocy straciła na rzecz ZSRS 10% terytorium, lecz zachowała niepodległość.

WARTO WIEDZIEĆ

Państwa bałtyckie i Besarabia

Jeszcze jesienią 1939 r. Stalin wymusił na rządach **Litwy, Łotwy** i **Estonii** zgodę na umieszczenie na ich terytorium sowieckich baz wojskowych. W **czerwcu 1940 r.** władze sowieckie bezzasadnie oskarżyły te kraje o ostrzelanie baz Armii Czerwonej, a następnie rozpoczęły ich okupację wojskową. Sowieci obalili dotychczasowe rządy, a zależne od Moskwy nowe władze Litwy, Łotwy i Estonii zgodnie z planem Stalina poprosiły o włączenie swoich państw do ZSRS. Wkrótce potem rozpoczęto prześladowania elit politycznych tych krajów. W **czerwcu 1940 r.** ZSRS zmusił także **Rumunię** do oddania **Besarabii**, należącej przed 1914 r. do Rosji.

? W jaki sposób Związek Sowiecki przejął kontrolę nad państwami bałtyckimi?

Stanowisko karabinu maszynowego obsługiwane przez fińskich żołnierzy podczas walk z Armią Czerwoną zimą na przełomie lat 1939 i 1940. Białe ubrania maskujące zapewniały kamuflaż w śniegu.

Atak Niemiec na Danię i Norwegię

Po zajęciu Polski kolejnym celem Hitlera stały się **Dania** i **Norwegia**. Niemcy zaatakowali je w kwietniu 1940 r.:

- Dania poddała się już pierwszego dnia bez walki,
- Norwegowie natomiast stawili opór.

Początkowo Niemcom przy pomocy miejscowych faszystów z **Vidkunem Quislingiem** [czyt.: widkunem kłislingiem] na czele udało się opanować najważniejsze norweskie miasta, jednak władze i armia podjęły walkę. Norwegowie zostali wsparci przez oddziały brytyjskie, francuskie i polskie (Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich). Najcięższe walki rozegrały się o port w **Narwiku**. **Alianci** zajęli ten ważny punkt, lecz niemiecki atak na Francję zmusił ich oddziały do ewakuacji.

Alianci – sojusz państw walczących przeciw III Rzeszy i jej sprzymierzeńcom w czasie II wojny światowej.

Żołnierze Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich odegrali ważną rolę podczas walk o Narwik toczonych w 1940 r.

Atak III Rzeszy na Francję

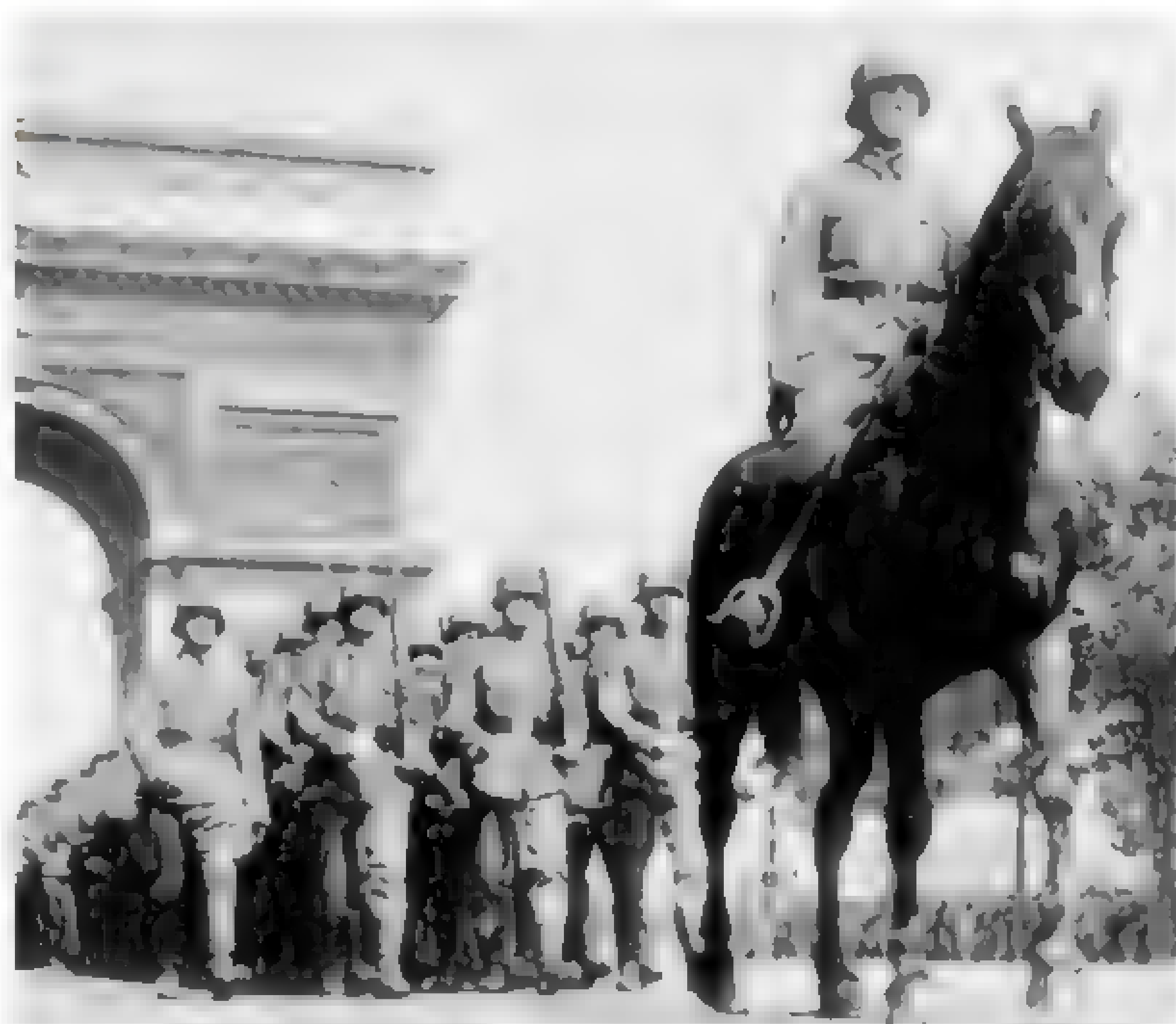
Od września 1939 r. na zachodzie Europy nadal trwała tzw. dziwna wojna. Wojska francuskie, ukryte za potężnymi umocnieniami nazywanymi **linią Maginota** [czyt.: mażinota], nie podejmowały żadnych działań.

Plany Niemiec	Plany aliantów
• Niemcy nie zamierzali szturmować francuskich fortyfikacji obronnych, lecz obejść je od północy, przez terytoria Holandii, Belgii i Luksemburga. • Główne uderzenie na Francję chcieli skierować przez pasmo górskie Ardenów w południowej Belgii.	• Alianci uznali Ardeny za niemożliwe do przebycia dla broni pancernej. • Spodziewali się, że Hitler uderzy siłami pancernymi poprzez równinne tereny północnej Belgii.

10 maja 1940 r. ruszył **niemiecki atak na Francję**.

- Państwa leżące na drodze niemieckich wojsk uległy Niemcom: Luksemburg poddał się bez walki 10 maja, Holandia skapitulowała 14 maja, zaś Belgia – dopiero 28 maja.
- Główne zgrupowanie niemieckie przekroczyło **Ardeny** i w błyskawicznym tempie dotarło do wybrzeża Morza Północnego.
- Armia niemiecka okrążyła część wojsk alianckich, w tym główne siły brytyjskie we Francji. Brytyjczykom udało się poprzez port w **Dunkierce** ewakuować większość żołnierzy do Wielkiej Brytanii, ale pozostawili na plażach cały ciężki sprzęt – czołgi i samochody.

10 czerwca do wojny z Francją przyłączyły się także **Włochy** rządzone przez Benita Mussoliniego. Oddziały włoskie nie potrafiły jednak przebić się przez francuską obronę graniczną. Wśród francuskich polityków przewagę zdobyło stronnictwo zmierzające do kapitulacji. Powołali oni nowy rząd, którego premierem został marszałek **Philippe Pétain** [czyt.: filip petę]. **22 czerwca 1940 r. Francja podpisała zawieszenie broni z Niemcami**.

Defilada zwycięstwa wojsk niemieckich w czerwcu 1940 r. odbyła się na Polach Elizejskich – głównej alei Paryża. Niemcy przemaszerowali m.in. pod Łukiem Triumfalnym.

WARTO WIEDZIEĆ

Ewakuacja Dunkierki

W ewakuacji z Dunkierki do Anglii otoczonych wojsk brytyjskich uczestniczyły okręty wojenne oraz cywilne statki pasażerskie, kutry, a nawet prywatne jachty. Były one nieustannie atakowane przez niemieckie lotnictwo. Pomiędzy 27 maja a 4 czerwca 1940 r. udało się wywieźć z Francji ponad 330 tys. żołnierzy alianckich.

Kto ewakuował żołnierzy z Dunkierki?

Państwo Vichy

W wyniku francusko-niemieckiego zawieszenia broni:

- zachodnie i północne tereny Francji, a także Paryż znalazły się pod niemiecką okupacją;
- Francja utraciła Alzację i Lotaryngię;
- z południowych obszarów kraju utworzono **marionetkowe państwo** francuskie ze stolicą w **Vichy** [czyt.: **wiszi**]. Na jego czele z niemal dyktatorską władzą stanął marszałek Pétain:
  - władze państwa Vichy **kolaborowały** z Niemcami;
  - przemysł francuski dostarczał Niemcom uzbrojenie;
  - francuska policja przekazywała w ręce hitlerowców Żydów oraz przeciwników politycznych Hitlera.

Państwo marionetkowe – państwo, którego polityka oraz gospodarka są w pełni zależne od innego kraju

Kolaboracja – współpraca z wrogiem, okupantem.

Wielu Francuzów nie pogodziło się z upokarzającą klęską. Część żołnierzy wraz z **generałem Charles'em de Gaulle'em** [czyt.: szarlem de golem] przedostała się do Wielkiej Brytanii, by kontynuować walkę z wrogiem. Tam de Gaulle powołał **Komitet Wolnej Francji** i przystąpił do organizacji sił zbrojnych. Utworzone jednostki wojskowe walczyły z Włochami i Niemcami w Afryce.

Bitwa o Anglię

Po klęsce Francji Anglicy sami prowadzili walkę. Mieli jednak wsparcie swoich dominiów i kolonii – np. Kanady, Australii, Indii. Mimo trudnej sytuacji rząd brytyjski, na którego czele od maja 1940 r. stał **premier Winston Churchill** [czyt.: łinston czerczil], odrzucił niemieckie propozycje pokojowe.

Aby pokonać Wielką Brytanię, Niemcy musieli dokonać **desantu** morskiego na wyspy. Operacja taka nie mogła jednak dojść do skutku dopóty, dopóki na morzach panowała potężna brytyjska marynarka wojenna. Hitler postanowił najpierw osiągnąć przewagę w powietrzu, a dopiero po zniszczeniu lotnictwa Wielkiej Brytanii (Royal Air Force [czyt.: rojal e fors], w skrócie RAF) planował zatopienie jej floty. Niemcy skierowali przeciwko Wyspom Brytyjskim ok. 2600 samolotów bombowych i myśliwskich. Siłom tym RAF mógł przeciwstawić początkowo ok. 800 myśliwców. Walki powietrzne trwały **od lipca do października 1940 r.** i są nazywane **bitwą o Anglię**. Hitler poniósł klęskę i musiał zrezygnować z planów desantu.

Desant – niespodziewany przerzut wojsk na terytorium opanowane przez wroga.

Myśliwiec Supermarine Spitfire [czyt.: supermarin spitfaje] był jednym z najlepszych samolotów myśliwskich używanych przez pilotów RAF.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Wojna powietrzna

1 sierpnia 1940 r. Kwatera Główna Hitlera wydała specjalne wytyczne na temat sposobów prowadzenia wojny lotniczej i morskiej przeciwko Anglii.

Celem stworzenia warunków do ostatecznego powalenia Anglii zamierzam kontynuować wojnę w powietrzu i na morzu przeciwko angielskiej metropolii w ostrzejszej formie niż dotychczas. W związku z tym rozkazuję:
1. Jednostki lotnictwa niemieckiego zwalczą możliwie szybko wszystkimi będącymi w ich dyspozycji siłami lotnictwo angielskie. Naloty należy kierować przede wszystkim przeciwko jednostkom latającym, ich organizacjom naziemnym i zaopatrzeniowym, poza tym przeciwko przemysłowi lotniczemu, łącznie z przemysłem wytwarzającym sprzęt przeciwlotniczy.
2. Po uzyskaniu [...] przewagi powietrznej należy wojnę powietrzną kontynuować przeciwko portom, ze szczególnym uwzględnieniem magazynów z zapasami w głębi kraju.

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998, s. 195.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, w jakim celu Hitler zdecydował się na wojnę powietrzną z Wielką Brytanią.
2. Wymień obiekty, jakie mieli atakować niemieccy lotnicy.

Ekspansja Hitlera i Stalina

LEGENDA

- granice państw przed 1 IX 1939 r.
- inne granice
- granica ZSRS po aneksjach w 1939 i 1940 r.
- państwa Osi i obszary przez nie okupowane do 1 IX 1939 r.
- sojusznicy państw Osi
- obszary okupowane przez państwa Osi po 1 IX 1939 r.
- państwa sprzymierzone (alianci) oraz kraje, które przystąpiły do wojny po ich stronie od IV 1940 do 22 VI 1941 r.
- państwa neutralne
- granica Niemiec i obszarów do nich włączonych do czerwca 1941 r.
- obszary nieokupowanej Francji podlegające rządowi w Vichy
- Niezależne Państwo Chorwackie (od IV 1941 r.)
- działania wojsk niemieckich i ich sprzymierzeńców (1 IX 1939 – 22 VI 1941 r.)
- działania wojsk sowieckich w latach 1939–1940
- wyprawa brytyjsko-francusko-polskiego korpusu posiłkowego do Norwegii
- naloty niemieckie w czasie bitwy o Anglię
- umocnienia linii Maginota

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień obszary zagarnięte przez ZSRS w latach 1939–1941.
2. Wskaż tereny zajęte przez III Rzeszę w 1940 r.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Winston Churchill

1874–1965

Był brytyjskim premierem oraz publicystą. Na początku XX w. jako korespondent wojenny brał udział w wojnie burskiej. W 1911 r. jako minister odpowiedzialny za flotę wojenną przystąpił do wprowadzania reform i unowocześniania Royal Navy [czyt.: rojal nejwi]. W latach 30. XX w. należał do głównych przeciwników polityki ustępstw wobec Hitlera. W maju 1940 r. objął urząd premiera Wielkiej Brytanii i zorganizował obronę Wysp Brytyjskich przed inwazją niemiecką. Następnie był jednym z filarów koalicji antyhitlerowskiej. W 1945 r., mimo zwycięstwa w wojnie, przegrał wybory i ustąpił ze stanowiska. W 1953 r. otrzymał Literacką Nagrodę Nobla.

Wojna na Bałkanach

Włochy, widząc militarne sukcesy III Rzeszy, bez jej poinformowania zaatakowały w październiku 1940 r. **Grecję**. Okazało się jednak, że wojska greckie są w stanie się obronić. Wobec klęsk Włochów Hitler musiał udzielić wsparcia nieudolnemu sojusznikowi. Dyplomacja Niemiec doprowadziła do zawarcia porozumienia z **Węgrami**, **Rumunią** i **Bułgarią**. Na Bałkanach jedynie Jugosławia odrzuciła sojusz z Niemcami.

W kwietniu 1941 r. armia niemiecka, wspierana przez swoich sprzymierzeńców, uderzyła na **Jugosławię** i **Grecję**. Armie tych państw zostały błyskawicznie rozbite, a pomoc brytyjska była zbyt słaba, aby zmienić sytuację. Do klęski Jugosławii przyczyniło się wykorzystanie przez Hitlera wewnętrznych sporów między Serbami a innymi narodami zamieszkującymi to państwo, głównie Chorwatami. Pod kontrolą Niemiec powstało marionetkowe Niepodległe Państwo Chorwackie.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Wojna zimowa** toczyła się między Finlandią a ZSRS od listopada 1939 r. do marca 1940 r. W jej efekcie Finlandia straciła 10% terytorium. W wyniku dalszej ekspansji latem 1940 r. ZSRS zaanektował rumuńską Besarabię oraz państwa nadbałtyckie – Litwę, Łotwę i Estonię.
2. **Agresja niemiecka na Holandię, Belgię, Luksemburg i Francję** rozpoczęła się 10 maja 1940 r. Miesiąc później do wojny po stronie III Rzeszy przyłączyły się Włochy. 22 czerwca 1940 r. Francja skapitulowała.
3. **Państwo Vichy** powstało po upadku Francji z jej południowych terytoriów. Jego władze kolaborowały z III Rzeszą i były jej podporządkowane.
4. **Bitwa lotnicza o Anglię** była pierwszym niepowodzeniem Niemiec na zachodzie Europy. Trwała od lipca do października 1940 r.
5. **Wojnę na Bałkanach** Niemcy prowadzili przeciwko Grecji i Jugosławii. Sojusznikami III Rzeszy w tym regionie były Węgry, Rumunia i Bułgaria. Klęskę Jugosławii przyspieszyli chorwaccy faszyści, którzy otrzymali od Hitlera marionetkowe państwo.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw przebieg ekspansji ZSRS w latach 1939–1941.
2. Wyjaśnij, dlaczego Niemcy nie zaatakowały Francji bezpośrednio, lecz przez terytorium Belgii, Holandii i Luksemburga.
3. Wskaż skutki powietrznej bitwy o Anglię.
4. Wymień państwa kolaborujące z III Rzeszą.
5. ★ Zbierz informacje na temat polskiego Dywizjonu 303 i jego udziału w bitwie o Anglię. Sporządź na ich podstawie notatkę.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły. Zadaniem części grup będzie stworzenie notatki na temat udanych podbojów Hitlera w Europie. Pozostałe zespoły opiszą sukcesy obrony Wielkiej Brytanii. Pamiętajcie, aby przedstawić przyczyny i konsekwencje wydarzeń.

TAJEMNICE

Dlaczego Niemcy nie zdobyli Anglii?

Wielka Brytania po klęsce Francji stała się jedynym przeciwnikiem Niemiec i Włoch w Europie. Winston Churchill nie chciał pertraktować z Niemcami, ponieważ oznaczałoby to zgodę na dotychczasowe podboje i okupację państw europejskich.

Jak pokonać flotę brytyjską?

Hitler pierwotnie nie planował napaści na Wielką Brytanię, ale kiedy Brytyjczycy odrzucili niemieckie propozycje porozumienia, rozpoczął w lipcu 1940 r. przygotowania do operacji desantowej „Lew morski" (niem. *Seelöwe*, czyt.: zilywe) na Wyspy Brytyjskie. Zdawał sobie sprawę ze słabości floty niemieckiej wobec brytyjskiej marynarki wojennej z wielowiekowymi tradycjami. Zapadła więc decyzja, aby najpierw uzyskać panowanie w powietrzu, a w następnej kolejności zniszczyć brytyjską flotę, zdobyć kontrolę nad kanałem La Manche [czyt.: la**mansz**] i rozpocząć desant sił lądowych.

Bitwa o Anglię

Bitwa o Anglię rozpoczęła się 10 lipca 1940 r. i trwała do 31 października tego roku. Najbardziej zaciekłe walki toczyły się przez pierwsze dwa miesiące, lecz Niemcom nie udało się przejąć inicjatywy. Kulminacyjny moment nastąpił 15 września, kiedy to wyspę zaatakowało ok. tysiąca samolotów. Celem Luftwaffe było osłabienie możliwości obronnych Wielkiej Brytanii, dlatego też na początku atakowano lotniska, magazyny, porty i fabryki. W następnej kolejności bombardowano cele cywilne, co spowodowało znaczne zniszczenia w miastach. Symbolem niszczycielskich nalotów Luftwaffe stało się miasto Coventry [czyt.: **ko**wentri], zaatakowane 14 listopada 1940 r. i bombardowane przez ok. 12 godzin. W walkach Luftwaffe wykorzystała ok. 2600 samolotów, głównie myśliwców Messerschmitt [czyt.: **me**seszmit] BF 109E wyposażonych w cztery karabiny maszynowe lub działka i dwa karabiny. Na początku RAF dysponował jedynie ok. 800 myśliwcami, głównie Hawker Hurricane [czyt.: hoker hariken], ale wkrótce uzupełnił siły o nowe maszyny Supermarine Spitfire. Były one szybsze i zwrotniejsze niż samoloty niemieckie, a ponadto uzbrojone w osiem karabinów maszynowych lub dwa działka i cztery karabiny. W sumie w okresie bitwy o Anglię brytyjscy lotnicy mieli do dyspozycji blisko 2000 maszyn.

Brytyjczycy posiadali doskonale zorganizowany system naziemnej obrony przeciwlotniczej, w tym sieć radarów, które wykrywały samoloty niemieckie z odległości setek kilometrów. Bardzo ważnym odkryciem, umożliwiającym przechwytywanie tajnych rozkazów wydawanych Luftwaffe, było złamanie kodu Enigmy – niemieckiej maszyny szyfrującej. Przyczynili się do tego także polscy naukowcy: Marian Rejewski, Jerzy Różycki i Henryk Zygalski.

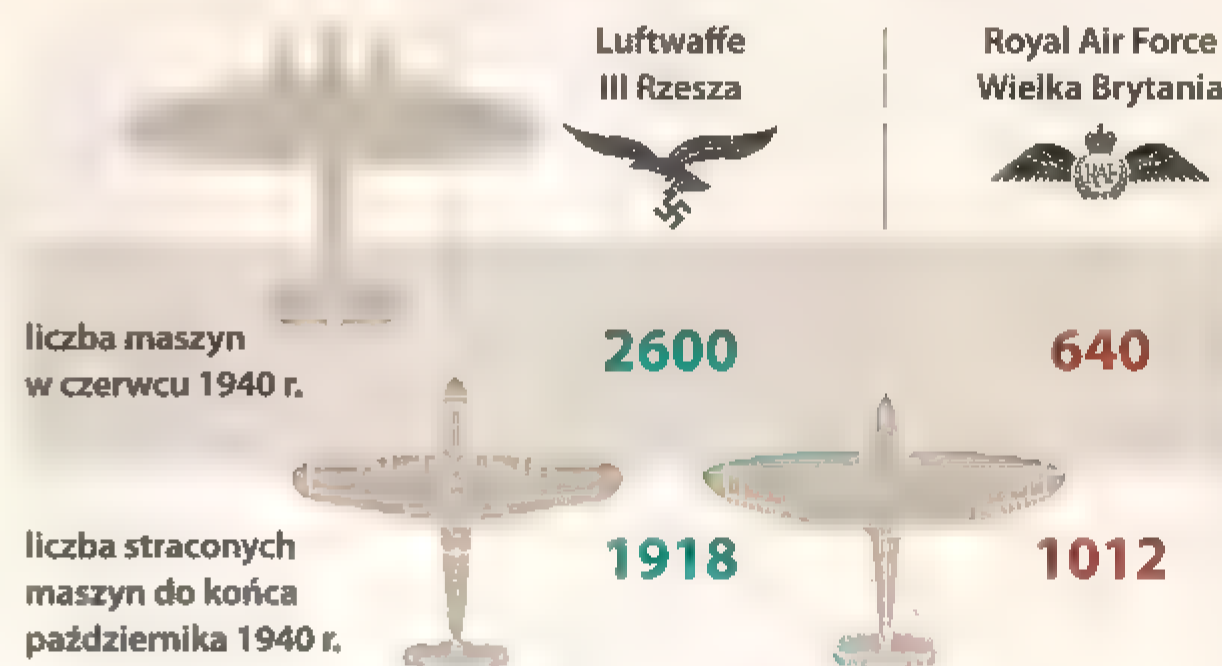
Ludność Londynu w metrze podczas bombardowań. Podziemne tunele służyły jako schrony przeciwlotnicze dla cywilów w okresie bitwy o Anglię.

Radary odgrywały bardzo ważną rolę w obronie przeciwlotniczej Wielkiej Brytanii. Dzięki nim można było ustalić pozycję niemieckich samolotów i przygotować się do ataku z powietrza

Pierwsza porażka Hitlera

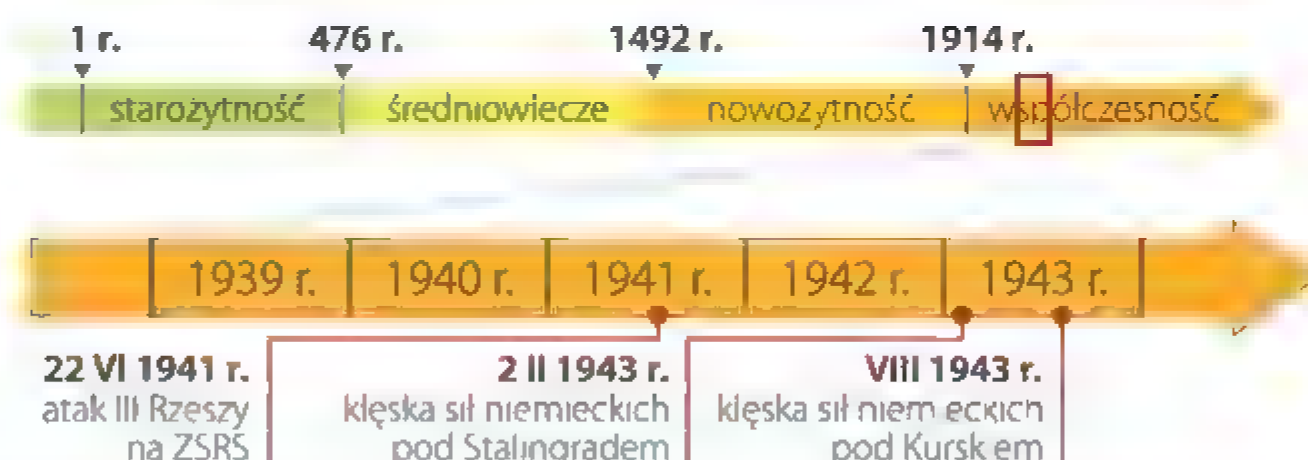
Bilans bitwy o Anglię był dla Niemiec druzgocący. Luftwaffe straciła ponad 1900 samolotów oraz ok. 2500 lotników. Straty RAF wyniosły ok. 1000 samolotów i ok. 500 lotników. Jesienią 1940 r. dowódcy niemieccy wobec kompletnego braku sukcesów byli zmuszeni odłożyć plany inwazji na bliżej nieokreślony czas. Mimo porażki Hitler nie zaprzestał prób porozumienia z Brytyjczykami. W maju 1941 r. wysłał na Wyspy Brytyjskie swojego zastępcę – Rudolfa Hessa, co jednak zakończyło się osadzeniem go w brytyjskim więzieniu.

Wielkie zasługi w bitwie o Anglię mieli lotnicy z państw sprzymierzonych: z Polski, Czechosłowacji i RPA, Nowej Zelandii czy Kanady. Już w lipcu 1940 r. Brytyjczycy pozwolili na sformowanie w ich kraju polskich jednostek lotnictwa złożonych z pilotów odznaczających się dużymi umiejętnościami i wysokim poziomem wyszkolenia. Były to m.in. 303. Dywizjon Myśliwski Warszawski im. Tadeusza Kościuszki, który we wrześniu i w październiku 1940 r. zniszczył 126 niemieckich samolotów, oraz 302. Dywizjon Myśliwski Poznański. Bitwa o Anglię okazała się pierwszą znaczącą porażką Niemiec w II wojnie światowej.

Piloci Dywizjonu 303 podziwiają swoje trofeum wojenne – fragment ogona zestrzelonego niemieckiego bombowca.

3 Wojna III Rzeszy z ZSRS

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak przebiegał atak III Rzeszy na Związek Sowiecki,
- jakie były przełomowe wydarzenia wojny III Rzeszy z ZSRS,
- jak znaczącą rolę w walkach na froncie wschodnim odegrała pogoda.

Atak niemiecki na ZSRS

Zarówno Hitler, jak i Stalin traktowali swoje porozumienie ustalone paktem Ribbentrop–Mołotow jako układ tymczasowy:

- Józef Stalin ściśle wypełniał zobowiązania gospodarcze, dostarczając Niemcom surowce i zaopatrzenie, ale jednocześnie czekał na sprzyjające okoliczności, aby zaatakować III Rzeszę;
- Adolf Hitler swoje plany podboju ZSRS przedstawił już w książce ***Mein Kampf*** [czyt.: majn kampf] wydanej jeszcze przed wojną. Opanowanie wschodniej Europy miało dać Niemcom tzw. **przestrzeń życiową** (niem. ***Lebensraum*** [czyt.: lejbensraum]) i pozwolić na budowę Wielkich Niemiec.

Pod koniec 1940 r. Hitler podjął decyzję, że zaatakuje dotychczasowego sprzymierzeńca. Uczynił to, mimo że nie zdołał pokonać Wielkiej Brytanii. W ten sposób narażał się na walkę na dwóch frontach. Sukces miało przynieść zastosowanie **taktyki wojny błyskawicznej,** która sprawdziła się we wcześniejszych kampaniach. Plan ataku III Rzeszy na Związek Sowiecki nosił kryptonim „**Barbarossa**".

Atak Niemiec na ZSRS rozpoczął się o świcie **22 czerwca 1941 r.** Armia Czerwona i sowieckie władze były nim zupełnie zaskoczone. Niemieckie lotnictwo od razu zdobyło całkowite **panowanie w powietrzu** dzięki zniszczeniu większości sowieckich samolotów na lotniskach. Pierwsze miesiące walki przyniosły Armii Czerwonej olbrzymie straty. Niemcy zajęli kraje bałtyckie, Białoruś i Ukrainę, a ich oddziały pancerne znalazły się niedaleko Moskwy.

Kolumna niemieckich czołgów podczas natarcia na oddziały sowieckie na Ukrainie latem 1941 r. Główne siły uderzeniowe Wehrmachtu [czyt.: wermachtu] – wojska pancerne oraz piechota zmotoryzowana – w szybkim tempie zajmowały rozległe obszary na zachodzie ZSRS.

Wielka Wojna Ojczyźniana

Zdruzgotany niespodziewanym atakiem Stalin dopiero 3 lipca wystąpił publicznie – w przemówieniu radiowym wezwał mieszkańców ZSRS do walki. Aby wzbudzić uczucia patriotyczne u Rosjan, władze sowieckie wojnę z Niemcami nazywały **Wielką Wojną Ojczyźnianą**.

Jesienią 1941 r. decydowały się losy ZSRS.

- Sowieci szybko ewakuowali fabryki z zachodniej części ZSRS na tereny za Uralem, co umożliwiło im wznowienie produkcji broni.
- Niemcy zbytnio rozproszyli swoje siły na olbrzymim froncie.
- Brutalne postępowanie armii niemieckiej wobec podbitej ludności zwiększało zaciętość i chęć walki czerwonoarmistów, którzy zaciekle stawiali opór, ponieważ wiedzieli, że walczą o życie własne i swoich rodzin.
- Ulewne jesienne deszcze przekształciły rosyjskie drogi gruntowe w błotnistą maź, w której grzęzły niemieckie samochody i czołgi.
- Armia niemiecka nie była przygotowana do walki w warunkach surowej zimy (brakowało zimowej odzieży oraz specjalnych smarów i olejów do silników).

Napaść III Rzeszy na ZSRS

Przyczyna

- niemiecki plan podboju Europy Wschodniej
- nieprzygotowanie ZSRS do obrony
- obawa przed atakiem Stalina

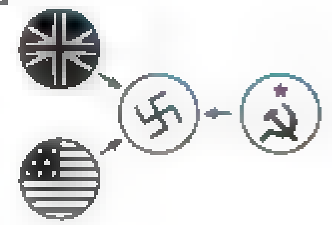
Wydarzenie

Napaść Niemiec na ZSRS
22 czerwca 1941 r.

Skutek

- prowadzenie przez Niemcy wojny na dwóch frontach
- powstanie sojuszu ZSRS, Wielkiej Brytanii i USA

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Przemówienie radiowe Józefa Stalina

W swoim pierwszym wystąpieniu po ataku niemieckim Stalin starał się wytłumaczyć obywatelom ZSRS przyczyny klęski.

Towarzysze! Obywatele! Bracia i siostry! Wojownicy naszej armii i floty! [...] Zdradziecka zbrojna napaść hitlerowskich Niemiec na naszą Ojczyznę, rozpoczęta 22 czerwca, trwa. [...] Jeżeli chodzi o to, że niemieckie wojska faszystowskie mimo wszystko zagarnęły część naszego terytorium, tłumaczy się głównie tym, że wojna [...] rozpoczęła się w warunkach korzystnych dla wojsk niemieckich i niekorzystnych dla wojsk radzieckich. Rzecz w tym, że wojska Niemiec, jako kraju prowadzącego wojnę, były już całkowicie zmobilizowane i 170 dywizji, które Niemcy rzuciły przeciwko ZSRS, [...] znajdowało się w stanie pełnej gotowości, oczekując jedynie sygnału do wystąpienia, gdy wojska radzieckie trzeba było dopiero mobilizować i ściągnąć ku granicom. [...] Musimy natychmiast przestawić całą naszą pracę na tryb wojenny, podporządkowując wszystko interesom frontu i zadaniom związanym ze zorganizowaniem rozbicia wroga.

Źródło: *Historia ZSRR 1917–1977. Wybór źródeł*, oprac. J. Jurkiewicz, Poznań 1979, s. 123–124.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, czym dyktator ZSRS tłumaczył postępy i sukcesy militarne wroga.
2. Wymień cele, które Stalin wyznaczył swoim żołnierzom i społeczeństwu sowieckiemu.

Pomoc mocarstw dla ZSRS

Niemiecki atak na ZSRS został odebrany z entuzjazmem w Wielkiej Brytanii. Odtąd Londyn przestał samotnie ponosić ciężar wojny z Hitlerem. ZSRS był potężnym sojusznikiem, dlatego Winston Churchill, mimo swoich antykomunistycznych poglądów, natychmiast obiecał Stalinowi wsparcie. Uczyniły to także Stany Zjednoczone. Do końca wojny Sowieci otrzymali ogromną pomoc z USA (m.in. 7,5 tys. czołgów, 18 tys. samolotów, ponad 400 tys. ciężarówek).

? Dlaczego państwa zachodnie tak szybko zdecydowały się pomóc ZSRS w walce z III Rzeszą?

Czołg MK II Matilda, ozdabiany przez pracownice brytyjskiej fabryki zbrojeniowej dedykacją *Pozdrowienia dla naszych sojuszników w ZSRS*.

Bitwa o Moskwę

W listopadzie 1941 r. Niemcy zbliżyli się na odległość 30 km od stolicy ZSRS, jednak ich atak został odparty. Sowietom udało się bowiem wzmocnić obronę. Kiedy okazało się, że Japonia nie zamierza dołączyć do wojny przeciwko ZSRS, przerzucili z Dalekiego Wschodu w rejon Moskwy wojska zaprawione w walce w ciężkich warunkach zimowych.

Kontratak podjęty **5–6 grudnia 1941 r.** przez oddziały sowieckie pod dowództwem generała **Gieorgija Żukowa** odrzucił Niemców od stolicy. Klęska pod Moskwą była pierwszą lądową porażką armii niemieckiej. Od przegranej pod Kurskiem (patrz tabela poniżej) armia niemiecka na froncie wschodnim rozpoczęła trwający już do końca wojny odwrót. **Armia Czerwona przeszła do ofensywy** na całym froncie. Jesienią jej oddziały zajęły Kijów, a na początku stycznia 1944 r. dotarły do przedwojennej granicy z Polską.

Walki w Stalingradzie toczono przez wiele miesięcy z wyjątkową zaciętością, w znacznej mierze w zabudowie miejskiej i w zakładach przemysłowych, które uległy całkowitemu zniszczeniu.

Przełomowe wydarzenia na froncie wschodnim

Blokada Leningradu IX 1941–I 1944	Bitwa o Stalingrad VIII 1942–II 1943	Bitwa na Łuku Kurskim VII–VIII 1943
• Miała na celu zdobycie 3,5-milionowego miasta. • Pomimo licznych ataków, bombardowań i ostrzału artyleryjskiego Niemcy nie byli w stanie zdobyć Leningradu. • Przez 900 dni walk o miasto śmierć głodową poniosło blisko 1 mln jego mieszkańców.	• Hitler chciał zająć miasto głównie z powodów prestiżowych, ponieważ nosiło imię sowieckiego przywódcy. • W listopadzie 1942 r. siły sowieckie ruszyły do kontrataku i okrążyły wojsko niemieckie. • Walki o Stalingrad należały do najcięższych i najkrwawszych podczas II wojny światowej. Niemcy i ich sojusznicy stracili ok. 1,5 mln żołnierzy, a Armia Czerwona – ok. 1,2 mln żołnierzy.	• Niemcy planowali rozbić Sowietów przy pomocy wojsk pancernych. • Dzięki wywiadowi Sowieci znali termin oraz cel ataku i dokładnie przygotowali się do niego. Atak niemiecki został skutecznie zatrzymany, a następnie do kontruderzenia ruszyły jednostki Armii Czerwonej. • Była to **największa bitwa pancerna** II wojny światowej.

Losy jeńców sowieckich

Zaskoczeni nagłym atakiem niemieckim żołnierze Armii Czerwonej masowo się poddawali. Wielu z nich nie chciało walczyć za Stalina. Szacuje się, że w początkowym okresie konfliktu w niewoli znalazło się ok. 3 mln czerwonoarmistów. Dowództwo niemieckie rozkazało traktować ich z niezwykłą brutalnością. Jeńców głodzono, zmuszano do pracy ponad siły, poddawano eksperymentom medycznym oraz mordowano.

? **W jaki sposób Niemcy traktowali jeńców sowieckich?**

Sowieckim jeńcom Niemcy odmawiali traktowania zgodnego z międzynarodowymi konwencjami gwarantującymi humanitarne obchodzenie się z pokonanymi żołnierzami. Wizerunki wygłodzonych i zaniedbanych jeńców pochodzących z azjatyckiej części ZSRS naziści wykorzystywali do rasistowskiej propagandy.

Front wschodni w latach 1941–1943

LEGENDA

- granice państw w 1943 r.
- granice Rzeczypospolitej z 1 IX 1939 r.
- granice republik sowieckich
- granica ZSRS z Niemcami i ich sojusznikami 22 VI 1941 r.
- państwa Osi i obszary do nich włączone do jesieni 1942 r.
- sojusznicy państw Osi i obszary do nich włączone do jesieni 1942 r.
- obszary okupowane przez państwa Osi jesienią 1942 r.
- obszary pod kontrolą aliantów pod koniec 1942 r.
- państwa neutralne

Działania wojenne
- wojsk państw Osi w 1941 r.
- wojsk państw Osi w 1942 r.
- wojsk sowieckich w 1941 r.
- wojsk sowieckich w 1942 i 1943 r.

Linie frontów:
- pod koniec 1941 r.
- jesienią 1942 r.
- trasy konwojów brytyjsko-amerykańskich z pomocą dla ZSRS
- ✕ ważniejsze bitwy

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień główne miasta ZSRS zajęte przez Niemców do końca 1941 r.
2. Wskaż miejsca decydujących bitew na froncie wschodnim w latach 1941–1943.

Czołg T-34

Sowiecki czołg T-34 to najbardziej znany wóz bojowy II wojny światowej. Był w tym czasie bardzo nowoczesną konstrukcją. T-34 potrafił pokonywać przeszkody i radził sobie w trudnym terenie, a jego obsługa była prosta.

1. **Armata kalibru 76 mm** przestała się sprawdzać, gdy Niemcy wprowadzili do walki potężnie opancerzone czołgi typu Tygrys i Pantera. Ten typ armat zastąpiono więc działem o kalibrze 85 mm.
2. **Pochyły pancerz** kadłuba i wieżyczki znacznie zmniejszały ryzyko przebicia przez pociski wroga.
3. **Szerokie gąsienice** umożliwiały poruszanie się na grząskich i podmokłych terenach, które często były niedostępne dla maszyn niemieckich.

? Jaką rolę pełnił pochyły pancerz czołgu T-34?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Atak Niemiec na ZSRS** nastąpił 22 czerwca 1941 r. Hitler nadał tej operacji kryptonim „Barbarossa". Sowieccy żołnierze masowo się poddawali, dlatego Niemcy szybko zajmowali kolejne obszary i w listopadzie 1941 r. podeszli pod Moskwę.
2. **Wielka Wojna Ojczyźniana** to określenie stosowane w Związku Sowieckim na wojnę III Rzeszy z ZSRS. Stalin dzięki tej nazwie chciał wzbudzić patriotyczne nastroje w sowieckim społeczeństwie.
3. **Przełomowymi wydarzeniami** w walkach na froncie wschodnim były porazki III Rzeszy: w największej bitwie II wojny światowej – pod Stalingradem – toczącej się na przełomie 1942 i 1943 r., oraz w wielkiej bitwie pancernej na Łuku Kurskim latem 1943 r.
4. **Pogoda znacząco pogorszyła sytuację wojsk niemieckich na terenie ZSRS** – jesienią ciężki sprzęt zaczął grzęznąć w błocie, a sroga zima ukazała brak przygotowania Niemców do takich warunków. Dzięki temu Sowieci odepchnęli wroga od Moskwy.

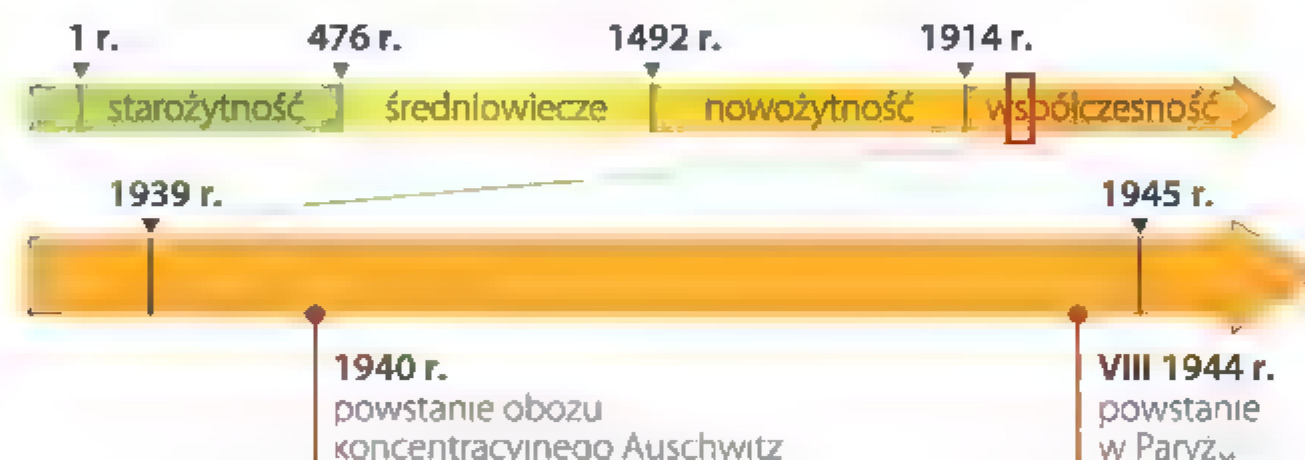
SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw główne założenia planu „Barbarossa".
2. Wyjaśnij, jakie czynniki spowodowały klęskę ofensywy niemieckiej na Moskwę w 1941 r.
3. Scharakteryzuj postawę mocarstw zachodnich wobec konfliktu III Rzeszy i ZSRS.
4. Omów znaczenie bitwy na Łuku Kurskim dla rozwoju sytuacji na froncie wschodnim.
5. ★ Wyjaśnij, jaki wpływ na początkowe klęski Armii Czerwonej mogła mieć czystka przeprowadzona w szeregach armii w latach 30. XX w.
6. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że jesteś polskim dziennikarzem, który znalazł się w samym centrum frontu wschodniego. Opisz krótko, jak wygląda sytuacja w wojnie III Rzeszy z ZSRS oraz jakie dostrzegasz mocne i słabe punkty obu stron konfliktu.

4 Polityka okupacyjna III Rzeszy

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- czym różniła się okupacja niemiecka w zachodniej i wschodniej Europie,
- jakimi metodami Niemcy dokonywali zagłady Żydów,
- jakie postawy przyjmowała ludność ziem okupowanych wobec Holokaustu i niemieckich agresorów.

Polityka niemiecka wobec ziem okupowanych

Celem podbojów hitlerowskich Niemiec było stworzenie Wielkiej Tysiącletniej Rzeszy. Zamieszkiwać ją miało 120 mln Niemców – germańska rasa panów, tzw. Aryjczyków. Zgodnie z planami Führera Europę Środkowo-Wschodnią zamierzano przekształcić w **„przestrzeń życiową"** dla niemieckich nadludzi. Planowano przesunięcie granic Rzeszy daleko na wschód i objęcie tych terenów niemiecką kolonizacją. Koncepcja Hitlera miała swoje odzwierciedlenie w różnym sposobie traktowania podbitej ludności w Europie Wschodniej oraz Zachodniej.

Okupacja niemiecka w Europie Środkowo-Wschodniej

- Ludność słowiańską, żydowską oraz romską uznano za **podludzi**, przeznaczonych do niewolniczej pracy i wyniszczenia.
- Rządy niemieckie na tych terenach opierały się na terrorze.
- Ludność masowo aresztowano i przesiedlano, zmuszano do niewolniczej pracy w niemieckich **obozach koncentracyjnych**, fabrykach czy gospodarstwach rolnych.
- Wszelkie próby oporu karano śmiercią, stosując zasadę odpowiedzialności zbiorowej.

Na ulicach Warszawy i innych polskich miast okupanci stosowali terror wobec ludności cywilnej. Do obozu koncentracyjnego lub na przymusowe roboty do Rzeszy mógł trafić każdy przypadkowo zatrzymany w ulicznej łapance

Okupacja niemiecka w Europie Zachodniej

- Mieszkańców Europy Zachodniej uznano za spadkobierców Germanów.
- Niemieccy żołnierze zachowywali się wobec mieszkańców w większości poprawnie.
- Życie mieszkańców toczyło się podobnie jak przed wojną.
- Niemal w każdym z okupowanych zachodnich krajów działały organizacje podzielające poglądy nazistów.
- Powstawały tam marionetkowe rządy, które **kolaborowały** z niemieckim okupantem.

W Paryżu podczas wojny panowała spokojna atmosfera, zupełnie odmienna niż w okupowanej Polsce. Funkcjonowały kina, teatry i kabarety, a podczas widowisk rozrywkowych można było spotkać żołnierzy niemieckich sił okupacyjnych.

Ruch oporu w okupowanej Europie

Niemal we wszystkich krajach okupowanych przez III Rzeszę powstał **ruch oporu**. Czasami ograniczał się do działań wywiadowczych lub propagandowych. W niektórych krajach osiągnął znaczne rozmiary – tworzono tam **oddziały partyzanckie**. Członkowie ruchu oporu atakowali linie kolejowe lub garnizony niemieckie, karali kolaborantów, a nawet organizowali antyniemieckie powstania.

- **Na ziemiach polskich** powstała potężna konspiracja niepodległościowa z rozbudowanymi siłami zbrojnymi – **Armią Krajową**.
- W **Jugosławii**, oprócz silnej partyzantki komunistycznej kierowanej przez **Josipa Broza-Titę**, istniały też konkurujące z nią oddziały **czetników**, wierne przebywającemu na emigracji królowi.
- Silna partyzantka antyniemiecka funkcjonowała w **Grecji**.
- Na terenie **Francji** ruch oporu zorganizował w sierpniu 1944 r. antyniemieckie powstanie, z udziałem wojsk alianckich wyzwolił Paryż.
- Liczne oddziały partyzanckie istniały także na okupowanych terenach **ZSRS**.

Ruch oporu – tu: zorganizowane grupy prowadzące walkę z najeźdźcami.

Polityka niemiecka wobec Żydów

Masowe prześladowania Żydów w Europie rozpoczęły się wkrótce po zajęciu Polski przez Niemców.

- Żydów przesiedlono do specjalnych zamkniętych stref, zwanych **gettami**, gdzie byli głodzeni i mordowani. Strefy takie powstały też w innych okupowanych krajach.
- Ludności żydowskiej pod karą śmierci nakazano noszenie na ubraniach **gwiazdy Dawida** – symbolu narodu żydowskiego.
- Po ataku III Rzeszy na ZSRS w ślad za oddziałami Wehrmachtu na wschód ruszyły specjalne oddziały SS, które w ciągu pół roku wymordowały niemal milion Żydów.
- Członkowie SS zachęcali do udziału w mordach także ludność miejscową. Do największych **masakr** na Żydach doszło w **Ponarach** koło Wilna oraz w **Babim Jarze** koło Kijowa.
- Pomimo olbrzymiej skali popełnianych zbrodni Niemcy uznali te działania za niewystarczające. Dlatego w **styczniu 1942 r. na konferencji w Wannsee** [czyt.: wanze] pod Berlinem naziści zdecydowali o realizacji planu **„ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej"**. W praktyce oznaczało to wymordowanie całego narodu żydowskiego.

Jugosłowiańskie oddziały komunistycznej partyzantki przez cały okres wojny stawiały zacięty opór okupantom i ich lokalnym sojusznikom. W 1944 r. przy niewielkiej pomocy sił sowieckich wyzwoliły Jugosławię.

Żydowskie dzieci żyjące w getcie często były pozostawione same sobie. Głodujące, pozbawione opieki dorosłych, umierały z wycieńczenia na ulicy.

Holokaust

Podczas II wojny światowej Niemcy dokonali **zagłady europejskich Żydów** określanej jako **Holokaust** (z gr. „ofiara całopalna"), a przez Żydów jako Szoa (z hebr. „zagłada"). Procesem ludobójstwa kierował oficer SS **Adolf Eichmann** [czyt.: ajchman].

Aby zrealizować plan masowego wymordowania Żydów, Niemcy utworzyli **obozy zagłady**, w których ludność żydowska była celowo wyniszczana. Obozy te, ze względów praktycznych, zlokalizowano na terenie okupowanej Polski – istniało tam bowiem najliczniejsze skupisko Żydów.

Największym z obozów zagłady był **Auschwitz-Birkenau** [czyt.: ałszfic birkenał]. Początkowo obóz koncentracyjny Auschwitz służył eksterminacji ludności polskiej. Po rozbudowie jako Auschwitz-Birkenau stał się głównym miejscem zagłady europejskich Żydów, których zwożono tam pociągami z całej Europy. Po przybyciu transportu dokonywano selekcji: osoby niezdolne do pracy – dzieci, starców i inwalidów – od razu zabijano w **komorach gazowych**. Pozostałych kierowano do pracy w wyniszczających warunkach, a po kilku miesiącach ich także uśmiercano. Komory gazowe były maskowane jako łaźnie, a ciała pomordowanych palono w **krematoriach**. Niemcy opracowali w ten sposób przerażający, wręcz przemysłowy sposób zabijania ludzi i likwidacji ich ciał. W obozach zagłady masowo mordowano również **Polaków, Romów, Rosjan** i **Białorusinów**. W wyniku zaplanowanej przez Niemców eksterminacji narodu żydowskiego śmierć poniosło ok. 6 mln europejskich Żydów, w tym ok. miliona dzieci.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Wspomnienia z obozu zagłady

Samuel Willenberg jako jedyny uratował się z przywiezionego do Treblinki transportu, ponieważ został skierowany przez Niemców do sortowania rzeczy zabijanych ludzi.

Przyjechał nowy transport. Jest godzina siódma rano. [...] *Ludzie wychodzą z wagonów popędzani przez esesmanów. Słyszymy krzyki i płacze. Wzajemne nawoływania. Nagle na plac wylatują nadzy ludzie, tacy sami jak ci, których widziałem, kiedy wyjęto ich z mojego transportu. Spełniają oni teraz tę samą co tamci funkcję. Oczyszczają plac z odzieży i paczek. Przynoszą nam je na sterty, pod którymi stoimy i sortujemy. Oczyszczają w ten sposób szybko plac. Znów esesmani okładają ich pejczami i nawołują do szybkiego biegu* [...]. *Tak pędzą ci biedni ludzie, którzy przed śmiercią są jeszcze bardziej maltretowani od innych. Mają zatrzeć wszelkie ślady tego, co się tutaj działo. Aby plac był pusty, aby pułapka mogła dalej sprawnie funkcjonować. Aby ci, którzy przyjadą z następnym transportem, niczego się nie domyślali. Aby był normalny, czysty, uporządkowany plac transportowy. Tylko z daleka dolatuje nas warkot motoru* [silnika]. *Pytam, co to jest. Tłumaczą mi: – Teraz gazują ludzi.*

Źródło: S. Willenberg, *Bunt w Treblince*, Warszawa 2004.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Omów postępowanie Niemców po przybyciu transportu ofiar do obozu zagłady.
2. Wyjaśnij, dlaczego oprawcom zależało, aby po przybyciu więźniowie nie wiedzieli, że znajdują się w obozie zagłady.

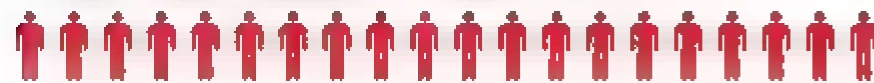
Niemieckie obozy koncentracyjne i obozy zagłady

Obozy koncentracyjne zaczęły powstawać w Niemczech tuż po dojściu do władzy Hitlera. Zakładano je w pobliżu zakładów przemysłowych lub kopalń, gdzie planowano wykorzystać niewolniczą pracę więźniów. Po wybuchu wojny Niemcy stworzyli sieć obozów koncentracyjnych i obozów zagłady. Trafiali tam oprócz Żydów przedstawiciele inteligencji, kleru, osoby podejrzewane o działalność konspiracyjną, przypadkowe ofiary łapanek ulicznych oraz jeńcy wojenni. Na więźniach Niemcy prowadzili pseudomedyczne eksperymenty. Szacuje się, że podczas II wojny światowej w niemieckich obozach przebywało 18 mln osób, z czego aż 11 mln poniosło śmierć.

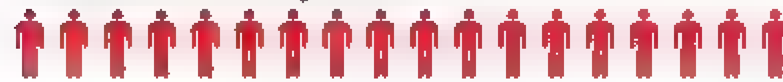
? Kogo Niemcy umieszczali w obozach koncentracyjnych?

Liczba osób zamordowanych w niemieckich obozach zagłady

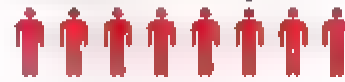
Auschwitz-Birkenau: 1 mln osób

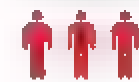
Treblinka: 925 tys. osób

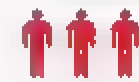
Bełżec: 434 tys. osób

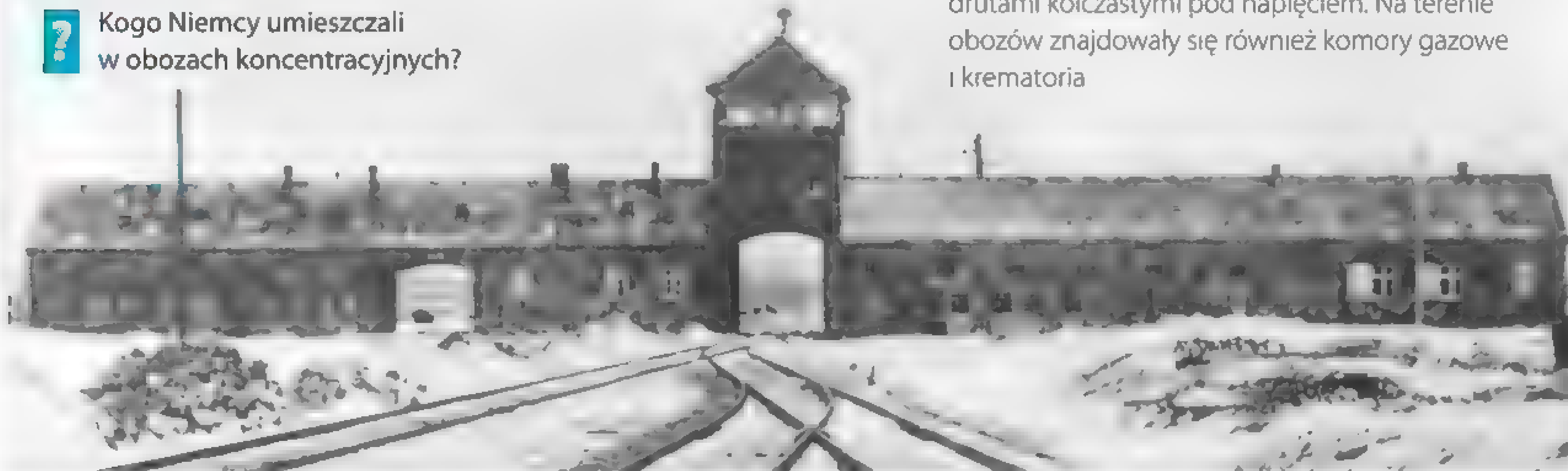

Sobibór: 167 tys. osób

Chełmno nad Nerem: 156 tys. osób

Niemiecki zespół obozów – obóz koncentracyjny i obóz zagłady Auschwitz-Birkenau założono w 1940 r. Składał się z setek baraków ogrodzonych drutami kolczastymi pod napięciem. Na terenie obozów znajdowały się również komory gazowe i krematoria

Postawy wobec Holokaustu

Społeczeństwa okupowanej przez Niemcy Europy przyjęły różne postawy wobec Holokaustu.

- **Współpraca z III Rzeszą**: francuskie państwo Vichy, Norwegia, Słowacja, Rumunia, Chorwacja pomagały nazistom w prześladowaniu i mordowaniu Żydów.
- **Próby ratowania Żydów**:
  - Duńczycy uniemożliwili wywiezienie swoich obywateli pochodzenia żydowskiego i ułatwili im ucieczkę do neutralnej Szwecji.
  - Holendrzy aktywnie sprzeciwiali się prześladowaniom Żydów, organizując m.in. strajk w ich obronie.
  - Na ziemiach polskich ratowano ludność żydowską mimo grożącej za to **karze śmierci**, która nie była stosowana wobec mieszkańców Europy Zachodniej.
  - Na Węgrzech szwedzki dyplomata Raoul Wallenberg [czyt.: raul walenberi] ocalił tysiące Żydów, którym wystawił fałszywe paszporty.

W strukturach polskiej konspiracji powstała **Rada Pomocy Żydom „Żegota"**. Żydów ukrywano w kościołach i klasztorach, wystawiano im również fałszywe świadectwa chrztu. Dzięki „Żegocie" i wielu osobom takim jak **Irena Sendlerowa** oraz licznym polskim duchownym uratowano ok. 100 tys. Żydów.

Nawet w państwach próbujących ratować Żydów występowały jednak przypadki współpracy z okupantem. Na terenach zajętych przez Niemców zdarzało się, że miejscowa ludność brała udział w mordowaniu Żydów. W Polsce osoby pomagające Niemcom w poszukiwaniu ukrywających się Żydów nazywano **szmalcownikami**.

Okupowana Europa

LEGENDA

- miejsca masowych mordów dokonanych przez Niemców po napaści na ZSRS
- działalność kolaboracyjna organizacji politycznych, policyjnych i wojskowych na terenach okupowanych
- organizacje kierujące ruchem oporu przeciwko okupantowi hitlerowskiemu
- granice państw
- inne granice
- granice Rzeczypospolitej z 31 VIII 1939 r.
- granica tzw. Wielkich Niemiec w latach 1941–1944
- państwa Osi i obszary do nich włączone do jesieni 1942 r.
- sojusznicy państw Osi
- obszary okupowane przez państwa Osi jesienią 1942 r.
- obszary pod kontrolą aliantów pod koniec 1942 r.
- państwa neutralne
- obozy zagłady
- obozy koncentracyjne

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień państwa, w których podczas II wojny światowej działały organizacje kolaborujące z Niemcami.
2. Wyjaśnij, co rozmieszczenie niemieckich obozów koncentracyjnych mówi o prowadzonej przez III Rzeszę polityce okupacyjnej w Europie.

PODSUMOWANIE TEMATU

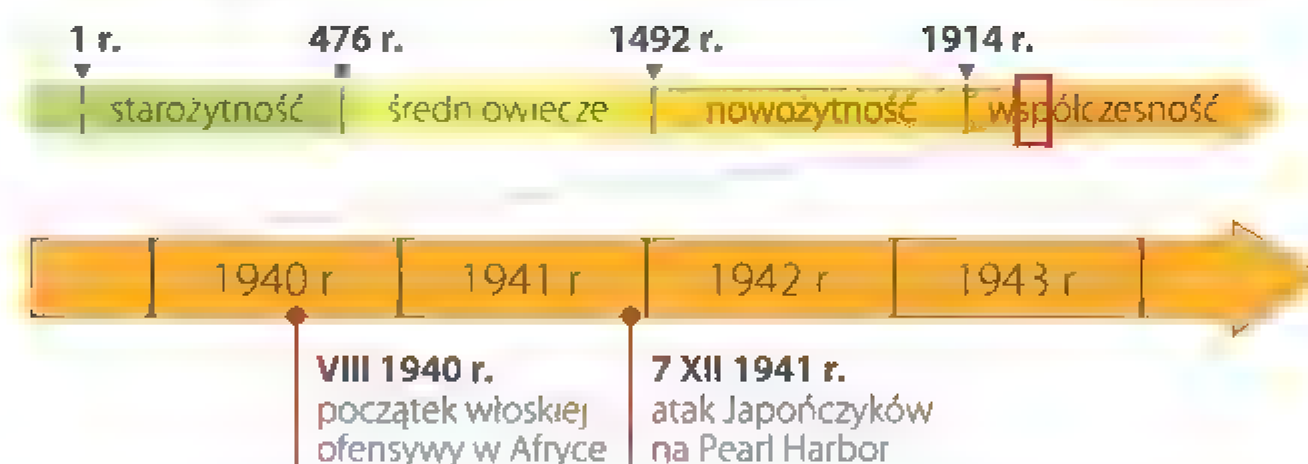
TO JUŻ WIEM

1. **Polityka okupacyjna Niemiec** była odmienna na wschodzie i zachodzie Europy. Środkowo-wschodni obszar kontynentu miał być przestrzenią życiową dla niemieckiej rasy panów. Mieszkających tam Żydów, Romów i Słowian Niemcy uważali za podludzi, dlatego ich prześladowali. Wobec mieszkańców Europy Zachodniej postępowali znacznie łagodniej.
2. **Żydzi byli prześladowani** na terenach okupowanych. Musieli nosić specjalne opaski z gwiazdą Dawida. Zamykano ich w oddzielonych dzielnicach (gettach) i zabijano w masowych egzekucjach.
3. **Holokaust** był skutkiem decyzji o „ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej”, którą podjęły władze III Rzeszy w 1942 r. W jej efekcie wymordowano ok. 6 mln europejskich Żydów.
4. **Postawy wobec zagłady Żydów** były zróżnicowane, jednak duża część Europejczyków podejmowała próby ich ratowania. Wśród takich osób było wielu bohaterskich Polaków, jak np. Irena Sendlerowa i inni członkowie organizacji „Żegota”.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw różnice między postępowaniem niemieckich okupantów w Europie Zachodniej i Wschodniej.
2. Wyjaśnij, czym był i na czym polegał Holokaust w Europie.
3. Scharakteryzuj różne postawy Europejczyków wobec zagłady narodu żydowskiego.
4. Odpowiedz, na jakich terenach powstał i jak funkcjonował ruch oporu w okupowanej Europie.
5. * Uzasadnij, dlaczego wszystkie obozy śmierci naziści budowali poza granicami Rzeszy – na terenie okupowanej Polski.
6. **Miniprojekt**
   Przygotuj prezentację ukazującą różnice w traktowaniu przez Niemców podbitej ludności w Europie Zachodniej i Wschodniej.

5 Wojna poza Europą

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak przebiegały walki w Afryce,
- na czym polegały działania wojenne na Atlantyku,
- jak kształtowały się działania wojenne między Japonią a USA.

Walki w Afryce Północnej

Walki na frontach II wojny światowej toczyły się również poza Europą. W sierpniu 1940 r. **Włosi** – sojusznicy Hitlera – **zaatakowali brytyjskie wojska w Egipcie**. Brytyjczycy, po sprowadzeniu wsparcia ze swoich kolonii, rozbili Włochów i zajęli włoskie posiadłości w Afryce: Libię, Somalię i Etiopię. Klęska Mussoliniego zmusiła Hitlera do udzielenia pomocy nieudolnemu sojusznikowi.

- Na początku 1941 r. do Afryki wysłano niemiecki pancerny Korpus Afrykański (niem. **Afrika Korps**), dowodzony przez **generała Erwina Rommla**.
- W marcu 1941 r. Niemcy odzyskali utracone przez Włochów tereny w Libii, zadając Brytyjczykom poważne straty.
- Na tyłach niemiecko-włoskich wojsk pozostał jedynie oblężony port – **Tobruk**, którego broniły wojska brytyjskie, a także polska **Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich**.

Generał Rommel planował atak na Egipt, by dzięki temu doprowadzić do zajęcia przez Niemcy bliskowschodnich źródeł ropy naftowej niezbędnych im do prowadzenia wojny.

- Na przełomie października i listopada 1942 r. wojska Rommla zostały jednak rozbite w bitwie pod **El Alamein** przez siły alianckie pod wodzą brytyjskiego **generała Bernarda Montgomery'ego** [czyt.: montgomerego], które odzyskały Libię.
- W listopadzie 1942 r. w Afryce Północnej wylądował potężny desant aliantów dowodzony przez amerykańskiego **generała Dwighta Eisenhowera** [czyt.: dłajta ajzenhauera].
- W maju 1943 r. skapitulowały ostatnie oddziały III Rzeszy i Włoch w Afryce Północnej.

Żołnierze brytyjscy ① **pod El Alamein** odnieśli jesienią 1942 r. zwycięstwo decydujące o losach wojny w Afryce Północnej.

Walki w Afryce Północnej

LEGENDA

granica państw
państwa Osi jesienią 1942 r.
obszary okupowane przez państwa Osi jesienią 1942 r.
obszary pod kontrolą aliantów pod koniec 1942 r.
państwa neutralne

Działania wojenne:
wojsk włoskich w 1940 r.
wojsk niemiecko-włoskich w 1941 r.
wojsk brytyjskich na przełomie 1940 i 1941 r.
wojsk niemiecko-włoskich na Tunezję w 1942 r.
wojsk alianckich w latach 1942–1943
ważniejsze bitwy
miejsce kapitulacji wojsk Osi w Afryce Północnej
oblężenie Tobruku
lądowanie wojsk amerykańsko-brytyjskich w 1942 r.

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień najważniejsze bitwy stoczone w Afryce podczas II wojny światowej.
2. Wyjaśnij, dlaczego walki na froncie afrykańskim toczyły się jedynie w pasie nadbrzeżnym.

Wojna na Atlantyku

Działania zbrojne II wojny światowej objęły swoim zasięgiem również morza i oceany. Przez Ocean Atlantycki wiodły bowiem szlaki komunikacyjne, którymi na statkach transportowano z Ameryki zaopatrzenie i broń dla Wielkiej Brytanii walczącej z III Rzeszą.

Hitler, by zmusić Brytyjczyków do kapitulacji, postanowił odciąć ich od dostaw zaopatrzenia. Niemcy nie mieli jednak wystarczająco silnej floty nawodnej, więc wykorzystywali w walkach na Atlantyku głównie **okręty podwodne**, tzw. **U-booty**. Atakowały one z zaskoczenia płynące statki transportowe. Po wybuchu wojny z ZSRS celem Niemców stały się także transporty sprzętu i surowców zmierzające do sowieckich portów.

Aby zabezpieczyć statki handlowe, alianci zaczęli łączyć je w **konwoje**, chronione przez okręty wojenne. W odpowiedzi Niemcy zastosowali taktykę wilczych stad. Polegała ona na atakowaniu alianckich konwojów przez grupę okrętów podwodnych. Przełomowym miesiącem wojny na Atlantyku okazał się maj 1943 r., gdy Niemcy stracili ok. 40 okrętów podwodnych. Dowództwo marynarki niemieckiej zrezygnowało wówczas z większych akcji.

CIEKAWOSTKA

Aliantom udało się rozszyfrowywać niemieckie meldunki wojskowe kodowane za pomocą maszyny kodującej – Enigmy. Pozwoliło im to podejmować skuteczne akcje wyprzedzające ataki U-bootów. Złamanie szyfru Enigmy stało się możliwe dzięki polskim uczonym: Marianowi Rejewskiemu, Jerzemu Różyckiemu i Henrykowi Zygalskiemu.

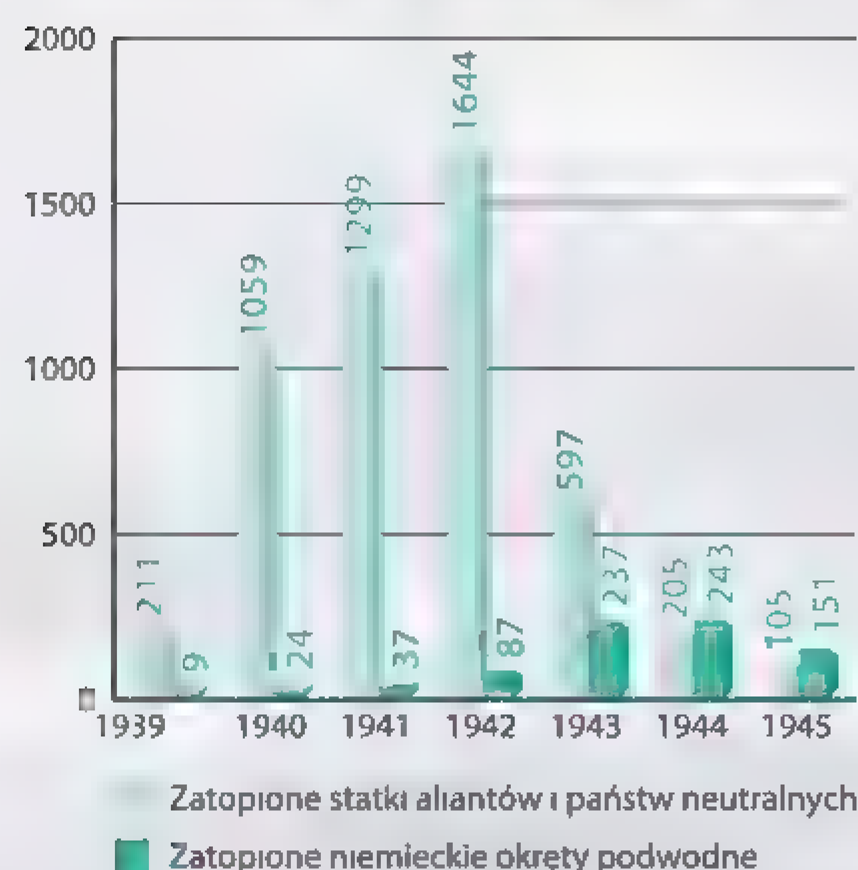

Enigma – niemiecka maszyna szyfrująca z czasów II wojny światowej.

Bitwa o Atlantyk

Konwoje statków handlowych alianci zaczęli stosować na szeroką skalę po opanowaniu Europy Zachodniej przez Hitlera, gdy pomoc amerykańska dla aliantów stała się bardzo duża. Od 1941 r. dostawy trafiały także do ZSRS prowadzącego zaciętą walkę z III Rzeszą.

Straty floty handlowej aliantów i państw neutralnych oraz zatopione U-booty.

Bomby głębinowe zrzucane z pokładu niszczycieli wybuchały głęboko pod wodą, przez co stanowiły śmiertelne zagrożenie dla okrętów podwodnych.

Konwoje poruszały się w ustalonym szyku, który umożliwiał obronę przed niemieckimi okrętami podwodnymi. W centrum znajdowały się statki transportowe, a ich eskortę stanowiły niszczyciele oraz lotniskowce.

Działo kalibru 88 mm było używane do ostrzału jednostek wroga po wynurzeniu.

Napęd U-boota stanowiły dwa silniki spalinowe i dwa elektryczne.

Zbiorniki balastowe znajdujące się na bokach łodzi wypełniały się wodą i pozwalały na zanurzenie okrętu.

Wyrzutnie torped umieszczone zarówno z przodu, jak i z tyłu U-boota były jego najgroźniejszą bronią.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Przedstaw rozwiązania militarne, które obie strony stosowały podczas zmagań na Oceanie Atlantyckim.
2. Opisz charakter walk w trakcie bitwy o Atlantyk.

Przystąpienie Japonii i USA do wojny

27 września 1940 r. **Japończycy wspólnie z Niemcami i Włochami** zawarli **pakt trzech**. Sojusznicy zobowiązali się do wzajemnej pomocy i **podzielili świat na strefy wpływów**. Obszarem dominacji japońskiej miały być Azja i strefa Pacyfiku (Oceanu Spokojnego). Japończycy rozbudowali przede wszystkim swoją flotę wojenną – powiększyli ją o wiele nowych **pancerników** i **lotniskowców**. Te ostatnie miały – ich zdaniem – odegrać decydującą rolę w pokonaniu amerykańskiej floty.

Pancernik – duży, silnie opancerzony i uzbrojony okręt wojenny, stanowiący przed II wojną światową podstawę największych flot świata.

Lotniskowiec – typ okrętów, które prowadzą działania bojowe za pomocą samolotów startujących i lądujących na ich pokładach. Odegrały ważną rolę podczas walk na Pacyfiku w trakcie II wojny światowej.

Pierwszym celem sił japońskich stała się najważniejsza baza Amerykanów na Pacyfiku – na Hawajach.

- Japońskie lotniskowce podpłynęły niepostrzeżenie w pobliże Hawajów i o świcie **7 grudnia 1941 r.** japońskie samoloty zaatakowały flotę USA stojącą w porcie w **Pearl Harbor** [czyt.: perl harbor].
- Zaskoczeni Amerykanie ponieśli duże straty, ale zatopienia uniknęły amerykańskie lotniskowce, które przebywały w tym czasie na pełnym morzu.
- Dzień po ataku na Pearl Harbor **prezydent USA Franklin Delano Roosevelt** [czyt.: ruzwelt] zwrócił się do Kongresu, aby ten ogłosił **stan wojny z Japonią**.
- 11 grudnia **po stronie Japonii stanęli Hitler i Mussolini**, wypowiadając wojnę Stanom Zjednoczonym.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Orędzie prezydenta Roosevelta

Orędzie prezydenta Stanów Zjednoczonych Franklina Delano Roosevelta do Kongresu z prośbą o uchwalenie stanu wojny z Japonią.

W dniu wczorajszym, 7 grudnia 1941 r. [...] Stany Zjednoczone zostały nagle i zgodnie ze znacznie wcześniej powziętym zamiarem zaatakowane siłami morskimi i powietrznymi Cesarstwa Japonii. [...] rząd japoński świadomie wprowadzał w błąd Stany Zjednoczone fałszywymi oświadczeniami i wyrażaniem nadziei na zachowanie pokoju. Zawsze będziemy pamiętali, jaki charakter miał ten napad na nas. Obojętne jak długo przyjdzie walczyć, ażeby złamać tę przygotowaną wcześniej inwazję, lud amerykański, pełen siły wynikającej z poczucia sprawiedliwości, doprowadzi do absolutnego zwycięstwa. [...] Proszę, ażeby Kongres uchwalił, że od momentu nie sprowokowanego i tchórzliwego napadu japońskiego w niedzielę, 7 grudnia, istnieje stan wojny między Stanami Zjednoczonymi i Cesarstwem Japonii.

Źródło: *Historia powszechna 1918–1945*, oprac. B. Lyczko-Grodzicka, M. Pułaski, Kraków 1981, s. 223–224.

Japoński atak na Pearl Harbor zaskoczył Amerykanów i pozwolił Japończykom zadać ogromne straty flocie i lotnictwu Stanów Zjednoczonych w rejonie Pacyfiku.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, jak w orędziu została przedstawiona postawa władz japońskich.
2. Wskaż cele, które podczas wojny miały zrealizować Stany Zjednoczone.

II wojna światowa poza Europą

LEGENDA

- granice państw do września 1939 r.
- państwa Osi
- sojusznicy państw Osi pod koniec 1941 r.
- tereny okupowane przez państwa Osi przed 1942 r.
- największy zasięg okupacji państw Osi jesienią 1942 r.
- państwa koalicji (alianci) i ich kolonie we wrześniu 1939 r.
- państwa, które przystąpiły do wojny po stronie aliantów po 1939 r.
- państwa neutralne podczas II wojny światowej
- obszary działań flot wojennych państw uczestniczących w wojnie
- obszary intensywnej działalności okrętów podwodnych państw Osi
- główne szlaki żeglugowe aliantów
- działania wojenne wojsk lądowych i floty japońskiej w latach 1941–1942

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwy państw spoza Europy, które wzięły udział w II wojnie światowej.
2. Wymień obszary opanowane przez Japończyków do końca 1942 r.

WARTO WIEDZIEĆ

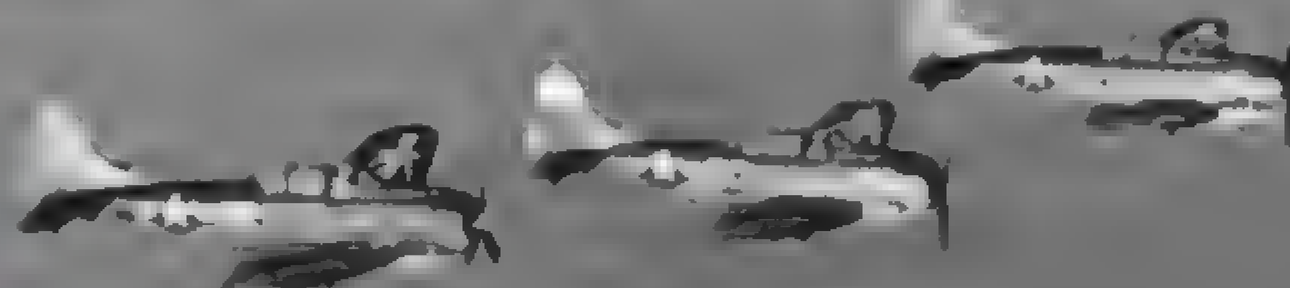
Walki na Pacyfiku

[illegible] lotniskowce. Każda ze stron konfliktu dysponowała jednocześnie kilkoma ciężkimi lotniskowcami, z których pokładu wystartować [illegible] kilometrów od lotniskowca.

Nalot eskadry samolotów torpedowych był niezwykle groźny nawet dla najpotężniejszych pancerników.

? Z jakiego powodu lotniskowce miały wielkie znaczenie dla wyniku walk na Oceanie Spokojnym?

Ofensywa japońska w Azji

Początkowo alianci ponieśli na Pacyfiku serię dotkliwych porażek. Japończycy zdobyli brytyjski Hongkong i Singapur, Holenderskie Indie Wschodnie, a także pokonali Amerykanów na Filipinach. W wojnie na Pacyfiku decydujące okazały się jednak zmagania floty wojennej Japonii i Stanów Zjednoczonych. Zwycięstwa Amerykanów w wielkich bitwach z wykorzystaniem lotniskowców przyczyniły się do przejęcia przez nich inicjatywy na Pacyfiku.

CIEKAWOSTKA

Najsłynniejszym japońskim samolotem myśliwskim z czasów wojny na Pacyfiku był Mitsubishi [czyt.: mitsubiszi] A6M Reisen. Brał on udział we wszystkich akcjach lotniczych Japończyków. Dzięki rezygnacji z opancerzenia i samouszczelniających się zbiorników z paliwem był bardzo szybki, zwrotny i pokonywał rekordowe dystanse.

Decydujące bitwy w wojnie na Pacyfiku

Bitwa o Midway [czyt.: midłej]	**Bitwa o Guadalcanal** [czyt.: gładalkanal]
Czas bitwy: czerwiec 1942 r.	**Czas bitwy:** sierpień 1942 r. – luty 1943 r.
Cel bitwy: Opanowanie przez Japończyków ważnej bazy amerykańskiej.	**Cel bitwy:** Przejście Amerykanów do ofensywy, opanowanie przez nich strategicznego lotniska na wyspie Guadalcanal w archipelagu Wysp Salomona.
Przebieg bitwy: Poznanie przez Amerykanów planów wroga dzięki rozszyfrowaniu japońskich meldunków. Skierowanie w rejon wysp Midway swoich lotniskowców i zatopienie czterech japońskich okrętów tego typu.	**Przebieg bitwy:** Udany desant sił Stanów Zjednoczonych i opanowanie lotniska. Wielomiesięczne ciężkie walki na lądzie, morzu i w powietrzu.
Skutek bitwy: Przejście Japonii do działań defensywnych.	**Skutek bitwy:** Zwycięstwo Amerykanów i ich sojuszników.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Walki w Afryce** rozpoczęli Włosi w sierpniu 1940 r., atakując Brytyjczyków. Klęski włoskiej armii spowodowały, że na początku 1941 r. wylądowały tam również oddziały III Rzeszy. Ofensywa niemiecka została powstrzymana przez aliantów, a walki na tym kontynencie zakończyły się w maju 1943 r. przegraną III Rzeszy i Włoch.
2. **Wojna na Atlantyku** dotyczyła opanowania szlaków komunikacyjnych między Ameryką Północną a Europą. Pływające tędy konwoje z zaopatrzeniem dla Wielkiej Brytanii i ZSRS były atakowane przez niemieckie okręty podwodne.
3. **Atak Japonii na USA** rozpoczął się 7 grudnia 1941 r. od nalotu Japończyków na amerykańską bazę Pearl Harbor na Hawajach. W konsekwencji Stany Zjednoczone przystąpiły do II wojny światowej.
4. **Wojna na Pacyfiku** to dalekowschodni front II wojny światowej między Stanami Zjednoczonymi a Japonią. Początkowo sukcesy odnosiła japońska ofensywa w Azji, ale w czerwcu 1942 r. po bitwie morskiej o wyspy Midway USA przejęły inicjatywę.

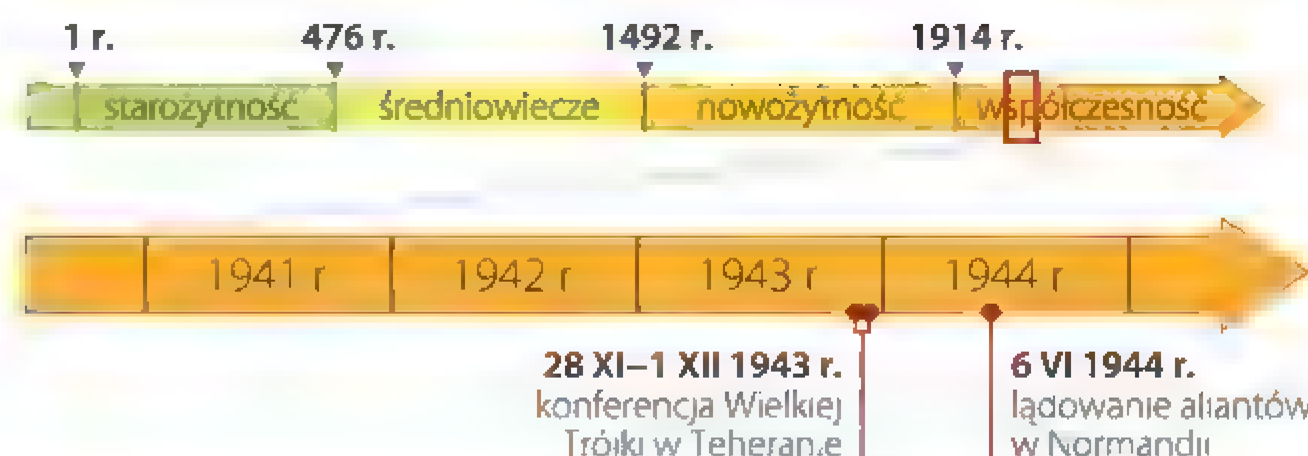
SPRAWDŹ SIĘ

1. Omów przebieg walk w Afryce Północnej.
2. Wyjaśnij znaczenie bitwy o Atlantyk dla losów II wojny światowej.
3. Podaj okoliczności przystąpienia Amerykanów do II wojny światowej.
4. Wskaż rolę floty wojennej w walkach między Japonią a USA.
5. ★ Na podstawie dodatkowych źródeł informacji przygotuj zestawienie mocnych i słabych stron legendarnego japońskiego myśliwca Mitsubishi A6M Reisen „Zero".
6. **Miniprojekt**
   Jesteś ważnym generałem amerykańskim. Przewodzisz spotkaniu sztabu kryzysowego po ataku Japonii na Pearl Harbor. Oceń sytuację i zadecyduj, czy Stany Zjednoczone powinny przystąpić po tym wydarzeniu do światowego konfliktu. Przedstaw argumenty przemawiające za tym rozwiązaniem i przeciw niemu.

6 Droga do zwycięstwa

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak kształtowała się koalicja antyhitlerowska,
- gdzie i kiedy odbyły się konferencje, na których podjęto decyzje o losach powojennego świata,
- jak zakończyła się II wojna światowa w Europie i na Pacyfiku.

Początek Wielkiej Koalicji

Gdy w Europie wybuchła II wojna światowa, w amerykańskim społeczeństwie wciąż dominowało poparcie dla **izolacjonizmu**. Jednak prezydent USA Franklin Delano Roosevelt od samego początku II wojny światowej wspierał Brytyjczyków walczących z Niemcami. Dzięki niemu uchwalona została ustawa ***Lend-Lease Act*** [czyt.: lend liz akt], na mocy której Amerykanie pożyczali broń i sprzęt wojskowy krajom walczącym z **państwami Osi**.

14 sierpnia 1941 r. prezydent USA Franklin Delano Roosevelt wraz z premierem Wielkiej Brytanii Winstonem Churchillem podpisali dokument zwany **Kartą atlantycką**.

- Miała ona po wojnie gwarantować przeprowadzenie zmian w państwach europejskich w pokojowy i demokratyczny sposób.
- O zmianach granic mieli w przyszłości decydować sami obywatele zainteresowanych państw.
- Poszczególne narody miały samodzielnie wybierać formę rządów w swoim kraju.

Po japońskim ataku na Pearl Harbor w grudniu 1941 r. Stany Zjednoczone zerwały z izolacjonizmem i oficjalnie przystąpiły do wojny z państwami Osi. Wraz z Wielką Brytanią i ZSRS (które po ataku III Rzeszy na ZSRS zerwały sojusz z Hitlerem) utworzyły potężny **blok antyhitlerowski**, zwany **Wielką Koalicją**.

Izolacjonizm – tu: doktryna polityczna w USA zakładająca nieangażowanie się w sprawy i konflikty międzynarodowe.

Państwa Osi – sojusz Niemiec, Włoch i Japonii zawarty przed II wojną światową.

Walki na Sycylii i we Włoszech

Jedną z decyzji Wielkiej Koalicji było przeprowadzenie 10 lipca 1943 r. **desantu wojsk amerykańskich i brytyjskich na Sycylię**. Klęski Włochów w walce z aliantami doprowadziły do **przewrotu politycznego w Rzymie**. Mussolini został aresztowany, a nowy włoski rząd podpisał zawieszenie broni z aliantami. Jednak Hitler zareagował błyskawicznie i jego wojska wkroczyły do Włoch, a grupa niemieckich komandosów uwolniła Mussoliniego. Hitlerowcom udało się zatrzymać oddziały sprzymierzonych państw dzięki dogodnemu do obrony, górzystemu terenowi w środkowej części Włoch.

Najcięższe walki toczyły się o **klasztor Monte Cassino** [czyt.: monte kassino]. Dopiero w maju 1944 r. udało się zdobyć ten punkt oporu dzięki wojskom polskim z **2. Korpusu Polskich Sił Zbrojnych**. Na początku czerwca 1944 r. zajęto Rzym i stopniowo, w ciężkich walkach, wyzwalano także północne Włochy.

Polscy żołnierze z 2. Korpusu Polskich Sił Zbrojnych wieszają polską flagę na ruinach zdobytego przez nich klasztoru Monte Cassino.

Konferencje Wielkiej Trójki

Przywódcy koalicji antyhitlerowskiej kilkukrotnie organizowali konferencje, na których uzgadniali dalsze działania w wojnie z państwami Osi. Pierwsze spotkanie przywódców USA, Wielkiej Brytanii oraz ZSRS, tzw. **Wielkiej Trójki**, odbyło się pod koniec **1943 r. w Teheranie**, stolicy Iranu, który był wówczas okupowany przez wojska brytyjskie i sowieckie.

Następna z kluczowych konferencji odbyła się na początku **1945 r. w Jałcie** na Krymie – na terytorium ZSRS. Decydujący głos przy podejmowaniu decyzji mieli prezydent USA i dyktator ZSRS.

Spotkanie Wielkiej Trójki w Teheranie zapoczątkowało negocjacje, które prowadziły mocarstwa walczące z państwami Osi. Uczestniczyli w nim Józef Stalin 1, Franklin Delano Roosevelt 2 i Winston Churchill 3

Konferencja w Teheranie 28 XI–1 XII 1943 r.	Konferencja w Jałcie 4–11 II 1945 r.
• Ustalono, że w północnej Francji zostanie otwarty w 1944 r. **drugi front wojny z Niemcami**. • Zdecydowano, że Europa Zachodnia zostanie zajęta przez wojska amerykańsko-brytyjskie, a wschodnia przez wojska sowieckie (linię podziału miała wyznaczać rzeka Łaba). • Europę podzielono na **strefy wpływów** – po wojnie Polska miała znaleźć się w strefie sowieckiej; decyzji tych nie podano jednak do wiadomości opinii publicznej.	• Stalin uzyskał potwierdzenie, że będzie miał swoją **strefę wpływów w Europie**. W zamian obiecał, że przystąpi do wojny przeciwko Japonii po zakończeniu walk w Europie. • Ustalono, że po bezwarunkowej kapitulacji Niemcy zostaną podzielone czasowo na cztery **strefy okupacyjne**: sowiecką, amerykańską, brytyjską i francuską. • Ogłoszono oficjalnie **decyzje w sprawie przyszłości Polski**; bez udziału polskich przedstawicieli zdecydowano o kształcie powojennych granic oraz sposobie powołania władz.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Postanowienia jałtańskie wobec Niemiec

W sprawozdaniu z konferencji jałtańskiej odnotowano m.in. wszystkie decyzje Wielkiej Trójki dotyczące powojennych losów Niemiec.

Jesteśmy zdecydowani rozbroić i rozwiązać wszystkie niemieckie siły zbrojne; raz na zawsze zniszczyć niemiecki sztab generalny, który wielokrotnie doprowadzał do wskrzeszenia militaryzmu niemieckiego; usunąć lub zniszczyć wszelkie niemieckie urządzenia wojskowe; znieść lub poddać kontroli wszelkiego rodzaju przemysł niemiecki, który mógłby być użyty do produkcji wojennej; ukarać sprawiedliwie i szybko wszystkich zbrodniarzy wojennych oraz wyegzekwować odszkodowania w naturze za zniszczenia dokonane przez Niemców; unicestwić narodowosocjalistyczną partię, narodowosocjalistyczne ustawy, organizacje i instytucje; usunąć wszelkie wpływy narodowosocjalistyczne i militarystyczne z urzędów publicznych i z życia kulturalnego i gospodarczego narodu niemieckiego [...].

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2002, s. 308–309

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień środki zaradcze, jakie chcieli podjąć alianci, aby w przyszłości uniknąć ponownej agresji niemieckiej.
2. Wyjaśnij, jakie sfery życia w Niemczech miały zostać objęte nadzorem aliantów.

Otwarcie drugiego frontu w Europie

W 1943 r. alianci przejęli inicjatywę w bitwie o Atlantyk i zapewnili tam sobie swobodę działań. Dzięki temu możliwe było przerzucenie z USA do Wielkiej Brytanii setek tysięcy żołnierzy amerykańskich wraz ze sprzętem i zaopatrzeniem, niezbędnymi do utworzenia drugiego frontu w Europie.

Desant sił alianckich w **Normandii** (wybrzeże Francji) rozpoczął się **6 czerwca 1944 r.** Operacją dowodził amerykański generał **Dwight Eisenhower**. Jednocześnie francuski ruch oporu przystąpił do niszczenia komunikacji i łączności, aby ograniczyć ruchy wojsk niemieckich. Ostatecznie siłom alianckim udało się przełamać niemieckie nadbrzeżne fortyfikacje zwane Wałem Atlantyckim i ruszyć w głąb lądu, a w sierpniu – wyzwolić Paryż.

Dopiero we wrześniu Niemcy powstrzymali ofensywę aliantów nad Renem. Aby przełamać niemiecką obronę, brytyjski marszałek Bernard Montgomery zaplanował operację „**Market Garden**". Zamierzał on z wykorzystaniem desantu spadochroniarzy zdobyć szereg mostów w Holandii, a przede wszystkim most na Renie w **Arnhem** [czyt.: arnem]. Po opanowaniu Holandii siły aliantów miały przekroczyć Ren. Co prawda brytyjscy spadochroniarze zdobyli most w Arnhem, ale nie zdołano udzielić im wsparcia drogą lądową i akcja zakończyła się klęską. Dopiero w marcu 1945 r. aliantom udało się sforsować Ren i zająć zachodnie Niemcy. Wojska alianckie zatrzymały się na linii rzeki Łaby – zgodnie z wolą polityków.

Lądowanie aliantów w Normandii było największym desantem w dziejach ludzkości. Siły, które wylądowały na francuskim wybrzeżu, wielokrotnie przewyższały liczebnie wojska niemieckie.

CIEKAWOSTKA

Część oficerów Wehrmachtu dążyła do przejęcia władzy w Niemczech. 20 lipca 1944 r. pułkownik Claus von Stauffenberg [czyt.: klaus fon sztaufenberg] aktywował bombę podczas narady w kwaterze Wilczy Szaniec w Gierłoży. Zginęły cztery osoby, lecz Hitler ocalał. Wszyscy spiskowcy popełnili samobójstwo lub zostali zamordowani.

Koniec wojny w Europie

Od wygranej bitwy na Łuku Kurskim ZSRS był w ofensywie na froncie wschodnim. 22 czerwca 1944 r. Armia Czerwona rozpoczęła, przez bagniste tereny Białorusi, zaskakującą dla Niemców potężną operację „**Bagration**". Atak ten doprowadził do klęski wojsk niemieckich i sprawił, że siły Sowietów dotarły do linii Wisły. Jednak latem 1944 r., po wybuchu powstania warszawskiego, Stalin niespodziewanie wstrzymał natarcie na tym kierunku.

Kolejna wielka ofensywa Armii Czerwonej ruszyła dopiero w styczniu 1945 r. Sowieci wraz z walczącymi u ich boku polskimi oddziałami sformowanymi w ZSRS (armia Berlinga) przekroczyli Wisłę, a następnie Odrę i 2 maja **zdobyli Berlin**. Jednak zwycięzcom nie udało się schwytać Adolfa Hitlera – 30 kwietnia 1945 r. popełnił samobójstwo.

W nocy z **8 na 9 maja 1945 r.** niemiecki feldmarszałek Wilhelm Keitel [czyt.: kajtel] podpisał **akt bezwarunkowej kapitulacji Niemiec**. W ten sposób **zakończyła się II wojna światowa w Europie**.

Ruiny Reichstagu – niemieckiego parlamentu w centrum Berlina. Podczas walk zginęło ponad 120 tys. mieszkańców stolicy III Rzeszy.

Koniec wojny w Europie

LEGENDA

- granice Polski w VIII 1939 r.
- granice państw w 1943 r.
- państwa Osi i obszary do nich włączone pod koniec 1942 r.
- sojusznicy państw Osi
- obszary okupowane przez państwa Osi pod koniec 1942 r.
- obszary pod kontrolą aliantów pod koniec 1942 r.
- państwa neutralne

Działania wojenne:

- wojsk sowieckich w latach 1943–1945
- wojsk alianckich w latach 1943–1945
- morskie desanty aliantów

Linie frontów:

- sowieckiego na przełomie 1943 i 1944 r.
- sowieckiego na przełomie 1944 i 1945 r.
- wojsk alianckich na przełomie 1943 i 1944 r.
- wojsk alianckich na przełomie 1944 i 1945 r.
- ważniejsze trasy konwojów brytyjsko-amerykańskich
- powstania przygotowane przez zbrojne podziemie
- X ważniejsze bitwy

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień państwa wyzwolone przez aliantów w 1943 i 1944 r.
2. Wskaż państwa, w których wybuchły antyniemieckie powstania.

Walki na Dalekim Wschodzie

Ciężkie walki o Guadalcanal uświadomiły aliantom determinację japońskich żołnierzy. Amerykanie zdali sobie sprawę, że zdobycie wszystkich wysp zajętych przez przeciwnika trwałoby latami i przyniosło olbrzymie straty. Dlatego **generał Douglas MacArthur** [czyt.: daglas makartur] opracował nową taktykę, zwaną **taktyką żabich skoków**:

- atakowano jedynie niektóre wyspy zajęte przez Japończyków;
- budowano bazy, z których samoloty niszczyły lotniska i porty przeciwnika na sąsiednich wyspach, czym odcinały ich załogi od dostaw;
- garnizony japońskie, pozbawione amunicji, żywności i lekarstw, niestanowiące żadnego zagrożenia dla Amerykanów, pozostały na niektórych wyspach do końca wojny, lecz nie odgrywały żadnej roli.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Douglas MacArthur

1880–1964

Był amerykańskim dowódcą z okresu II wojny światowej podczas walk na Pacyfiku. Po ataku Japończyków w 1941 r. dowodził obroną Filipin; uniknął niewoli dzięki wyjazdowi do Australii. W kolejnych latach dowodził siłami amerykańskimi w walce z Japonią i przyjął jej kapitulację 2 września 1945 r. Jako jeden z pięciu oficerów w armii amerykańskiej osiągnął stopień generała armii (odpowiednik marszałka).

Z wykorzystaniem taktyki żabich skoków Amerykanie zajmowali kolejne japońskie pozycje. W ciężkich walkach wyzwolili np. **Filipiny** (1944 r.), zdobyli **Iwo Jimę** [czyt.: iwo dżime] i **Okinawę** (1945 r.). Skala oporu japońskiego uświadomiła Amerykanom, jak trudne starcia czekają ich w przypadku inwazji na Japonię. Aby przyspieszyć kapitulację przeciwnika, nowy prezydent USA **Harry Truman** nakazał użyć zupełnie nowej broni – **bomby atomowej**. Pierwszy raz zastosowano ją 6 sierpnia 1945 r. – bomba spadła na miasto **Hiroszima**. Ponieważ Japończycy nadal nie chcieli się poddać, 9 sierpnia zrzucono kolejną bombę atomową – na **Nagasaki**. Ogółem w tych atakach zginęło na miejscu ok. 150 tys. ludzi. Cesarz Japonii uznał, że walka nie ma już żadnych szans powodzenia, i postanowił skapitulować. Wpływ na tę decyzję miało też natarcie ZSRS na wojska japońskie na Dalekim Wschodzie.

2 września 1945 r. na **pancerniku „Missouri"** [czyt.: mizuri], zakotwiczonym w Zatoce Tokijskiej, **delegacja japońska podpisała kapitulację** przed amerykańskim dowódcą, generałem Douglasem MacArthurem. Wydarzenie to ostatecznie **zakończyło II wojnę światową**.

Kamikadze (z jap. „boski wiatr"), czyli japońscy piloci samobójcy, atakowali amerykańskie okręty samolotami wypełnionymi ładunkami wybuchowymi. Japończycy uciekali się do tej metody ataków w ostatnich miesiącach walk.

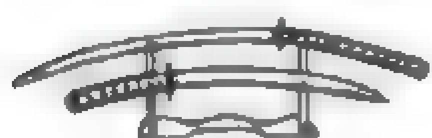

Grzyb atomowy nad Hiroszimą jest symbolem z jednej strony zwycięstwa Stanów Zjednoczonych, z drugiej zaś – śmiertelnego niebezpieczeństwa, jakim dla świata stała się broń nuklearna

UŻYCIE BOMBY ATOMOWEJ

Przyczyna

- chęć przyspieszenia kapitulacji Japonii

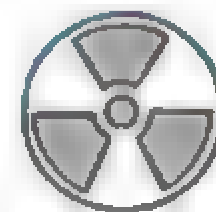
Wydarzenie

Zrzucenie przez Amerykanów bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki **w sierpniu 1945 r.**

Skutek

- kapitulacja Japonii
- śmierć tysięcy ludzi i ogromne zniszczenia
- skażenie terenów znajdujących się w pobliżu miejsca wybuchu

Koniec wojny na Dalekim Wschodzie

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień kraje Azji i Oceanii, które stały się celem ekspansji japońskiej.
2. Wskaż miasta Japonii, na które Amerykanie zrzucili bomby atomowe.

PODSUMOWANIE TEMATU

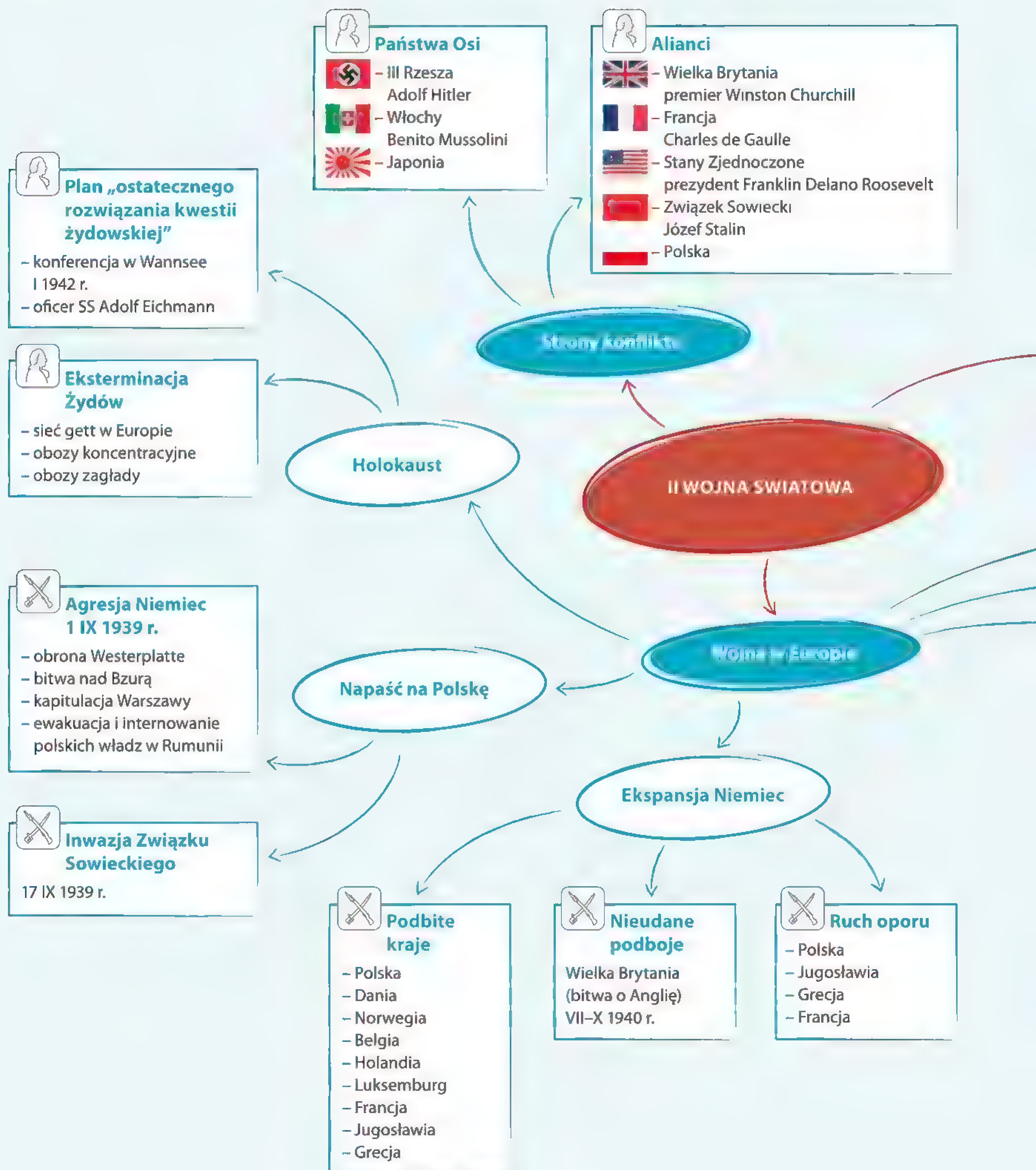
TO JUŻ WIEM

1. **Na froncie zachodnim** w lipcu 1943 r. wojska alianckie wylądowały na Sycylii i wyzwoliły Włochy. Z kolei w czerwcu 1944 r. oddziały koalicji antyhitlerowskiej wylądowały w Normandii we Francji.
2. **Konferencje Wielkiej Trójki** (USA, Wielka Brytania, ZSRS) odbyły się: pod koniec 1943 r. w Teheranie, gdzie omówiono dalsze plany walki z Niemcami, oraz w 1945 r. w Jałcie – ustalono wówczas, jak będzie wyglądał powojenny ład, w tym strefa wpływów ZSRS i przyszłe granice Polski.
3. **Bezwarunkowa kapitulacja Niemiec** została podpisana w nocy z **8 na 9 maja 1945 r.** przed przedstawicielami Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Związku Sowieckiego i Francji.
4. **Walki na Dalekim Wschodzie** (toczące się na morzach i w powietrzu) trwały o kilka miesięcy dłużej niż w Europie. Zakończyły się 2 września 1945 r. podpisaniem kapitulacji Japonii.

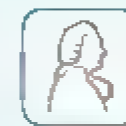
SPRAWDŹ SIĘ

1. Wskaż główne państwa tworzące koalicję antyhitlerowską w latach 1941–1945.
2. Wymień decyzje podjęte przez Wielką Trójkę podczas konferencji w Teheranie i Jałcie.
3. Opisz przebieg walk na terenie Włoch w latach 1943–1944.
4. Podaj kluczowe wydarzenia wojny toczonej na Pacyfiku.
5. ★ Omów przyczyny kapitulacji Cesarstwa Japonii.
6. **Miniprojekt**
   Nawiązując do tematu lekcji, wykonaj projekt „drogi do zwycięstwa". Zaznacz na niej odpowiednie etapy – wydarzenia z ostatnich lat II wojny światowej kluczowe dla pokonania Niemców. Kolejne etapy przedstaw w postaci przydrożnych drzew. Określ także, skąd wyruszasz oraz jaki jest Twój cel.

Mapa myśli do rozdziału I

 Walka zbrojna

 Polityka

Wojna poza Europą

Pacyfik

Atak japoński na Pearl Harbor 7 XII 1941 r.

Ważne bitwy
- bitwa o Iwo Jimę
- bitwa pod Midway
- bitwa pod Guadalcanal

Zrzucenie bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki VIII 1945 r.

Kapitulacja Japonii IX 1945 r.

Afryka

Miejsca ważnych bitew
- El Alamein
- Tobruk

Zwycięstwo aliantów

Walki wojsk pancernych

Atlantyk

Ataki niemieckich łodzi podwodnych

Zakończenie wojny

Konferencja Wielkiej Trójki
- Teheran 1943 r.
- Jałta 1945 r.
- Poczdam 1945 r.

Zdobycie Berlina

2 V 1945 r.

Kapitulacja Niemiec

8/9 V 1945 r.

Front wschodni

Inwazja III Rzeszy na ZSRS

Plan „Barbarossa"
22 VI 1941 r.

Ważne bitwy
- bitwa o Stalingrad VIII 1942 r. – II 1943 r.
- bitwa na Łuku Kurskim – VII 1943 r.

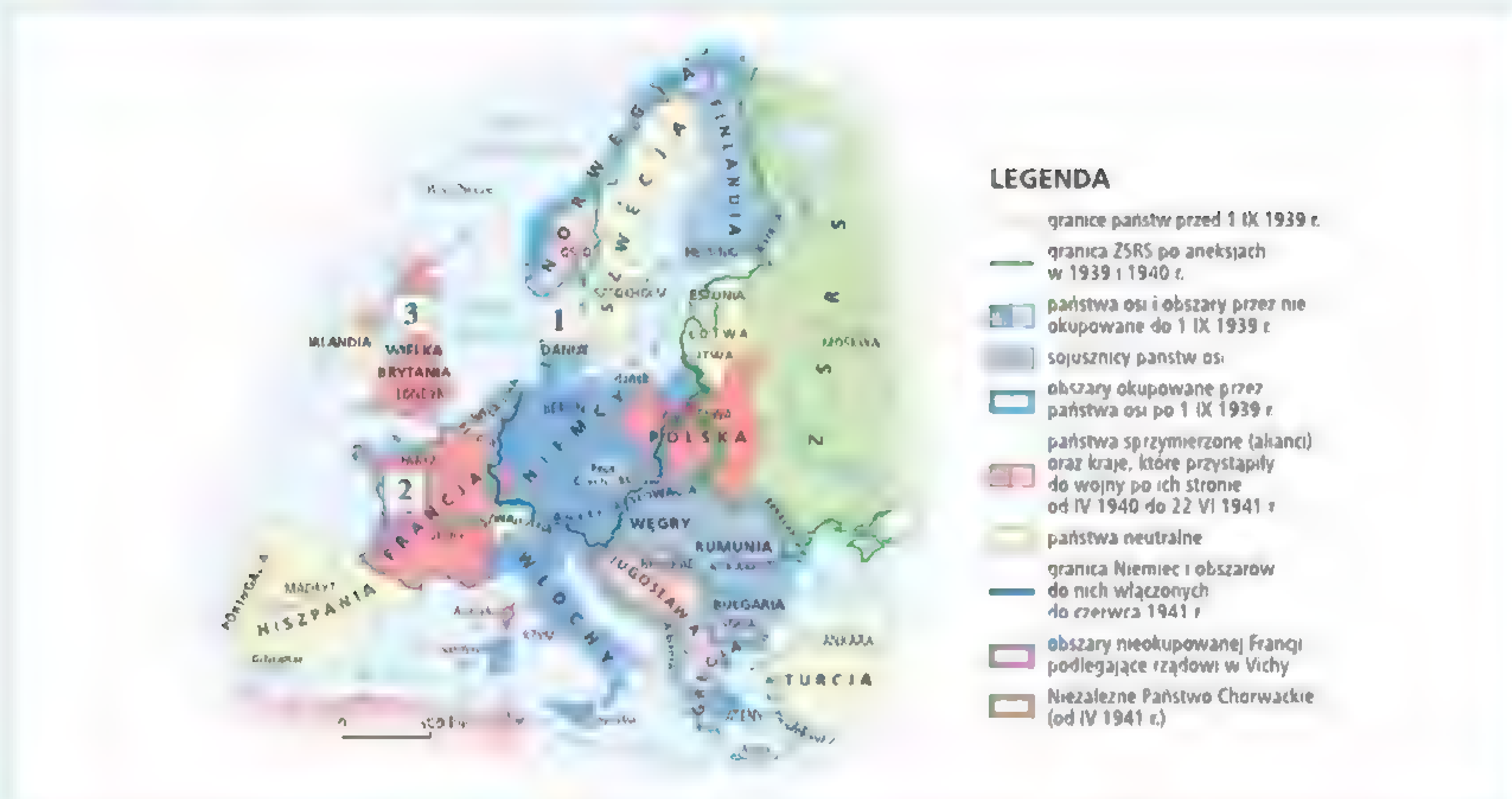
Europa Zachodnia

Desant aliantów na Sycylii – VII 1943 r.
- zdobycie Monte Cassino przez 2. Korpus Polskich Sił Zbrojnych V 1944 r.
- opanowanie Włoch

Otwarcie drugiego frontu w Europie
- desant sił aliantów w Normandii 6 VI 1944 r.
- wyzwolenie Francji

Sposób na zadania

Zadanie 1. (0–2)

Oceń prawdziwość podanych zdań. Wybierz P, jeśli zdanie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

A.	Państwo, które zostało zaatakowane przez Niemcy w kwietniu 1940 r., jest oznaczone na mapie cyfrą 1.	**P**	**F**
B.	Dwa państwa, które padły ofiarą agresji ze strony Niemiec w kwietniu 1941 r., są zaznaczone na mapie cyframi 2 i 3.	**P**	**F**

Wskazówka 1.

Zapoznaj się z poleceniem.
Uważnie przeczytaj polecenie. Zastanów się, jakich informacji potrzebujesz, aby rozwiązać zadanie. Z polecenia wynika, że to zadanie typu prawda/fałsz, a zdania dotyczą państw, które Niemcy zaatakowały w podanym czasie.

Wskazówka 2.

Przeanalizuj materiał źródłowy.
Przypomnij sobie nazwy tych państw. Zapoznaj się z podaną mapą. Sprawdź, które kraje zostały oznaczone cyframi.

Wskazówka 3.

Wyciągnij wnioski.
Przypomnij sobie, które państwa zostały zaatakowane przez Niemcy w kwietniu 1940 r. Były to dwa państwa: Dania i Norwegia. Następnie przypomnij sobie, które kraje zostały zaatakowane przez Niemcy w kwietniu 1941 r. Były to Grecja i Jugosławia. Znajdź te państwa na mapie i sprawdź, czy są oznaczone na mapie cyframi lub jakimi cyframi je oznaczono. Przeczytaj ponownie zdania, których prawdziwość masz ocenić, i sprawdź na mapie, czy numery zgadzają się z nazwami państw, które pamiętasz.

Odpowiedź:

P, F

Sprawdź, czy potrafisz

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

Wymień trzy podstawowe elementy polskiego planu obrony z września 1939 r.

Zadanie 2.

Obywatele Rzeczypospolitej!

Nocy dzisiejszej odwieczny wróg nasz rozpoczął działania zaczepne wobec Państwa Polskiego, co stwierdzam wobec Boga i historii.

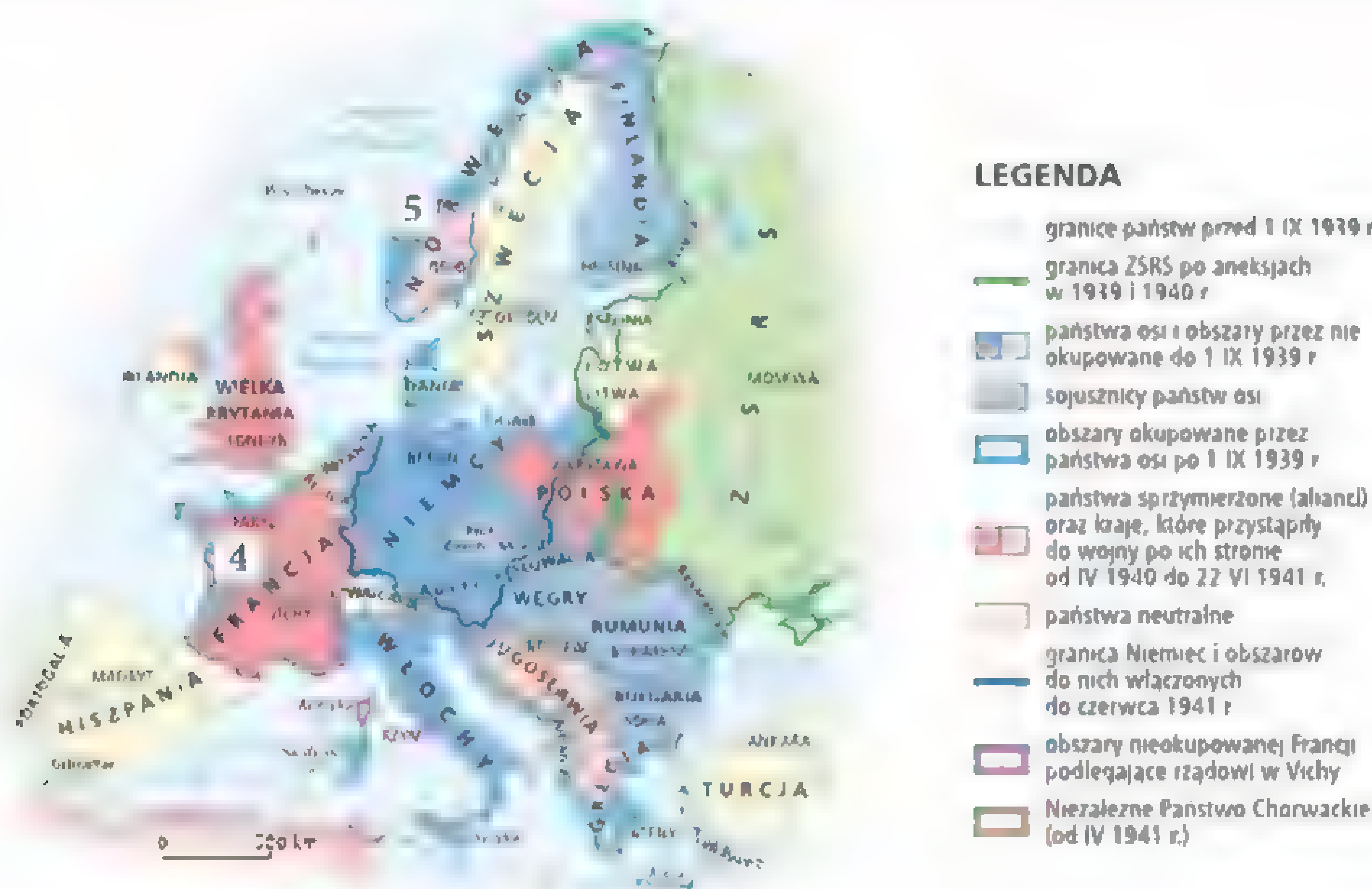
W tej chwili dziejowej zwracam się do wszystkich obywateli państwa w głębokim przeświadczeniu, że cały Naród w obronie swojej Wolności, Niepodległości i Honoru skupi się dookoła Wodza Naczelnego i Sił Zbrojnych oraz da godną odpowiedź napastnikowi, jak to się już nieraz działo w historii stosunków polsko-niemieckich. [...]

Prezydent Rzeczypospolitej

Źródło: https://muzhp.pl/pl/e/1235/inwazja-niemiec-na-polske [dostęp: 30.11.2020]

Podaj imię i nazwisko autora słów z tekstu źródłowego. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do informacji zawartych w tekście.

Zadanie 3.

Oceń prawdziwość podanych zdań. Wybierz P, jeśli zdanie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

A.	Państwo, które w 1940 r. podzielono na część objętą niemiecką okupacją i część stanowiącą marionetkowe państewko ze stolicą w Vichy, jest zaznaczone na mapie cyfrą 4.	P	F
B.	Państwo, które w 1940 r. odparło kilkumiesięczny atak niemieckich myśliwców i bombowców, jest zaznaczone na mapie cyfrą 5.	P	F

Zadanie 4.
Wyjaśnij, jakie okoliczności wojny zimowej doprowadziły do zawarcia pokoju w 1940 r. oraz jakie były jego skutki dla Finlandii.

Zadanie 5.
Odpowiedz, dlaczego blokada Leningradu stała się jednym z przełomowych wydarzeń na froncie wschodnim i nabrała symbolicznego znaczenia dla ZSRS.

Zadanie 6.
Porównaj na przykładach politykę okupanta niemieckiego wobec ludności krajów Europy Środkowo--Wschodniej i Europy Zachodniej.

Zadanie 7.
Wymień nazwy trzech niemieckich obozów koncentracyjnych lub zagłady, które zostały utworzone przez III Rzeszę na okupowanych ziemiach polskich.

Zadanie 8.
Przyporządkuj właściwe nazwy miejsc bitew (1–4) związanych z przełomowymi wydarzeniami na głównych frontach II wojny światowej do odpowiednich terenów (A–C), na których toczyły się te walki.

A. front wschodni
B. walki w północnej Afryce
C. wojna na Dalekim Wschodzie

1. bitwa pod El Alamein
2. bitwa o Berlin
3. bitwa o Midway
4. bitwa na Łuku Kurskim

Zadanie 9.
Wyjaśnij, jaki związek miały alianckie konwoje statków handlowych i niemiecka taktyka wilczych stad ze złamaniem szyfru Enigmy i polskimi matematykami.

Zadanie 10.
Spośród podanych wydarzeń oznaczonych literami A–D wybierz wydarzenie chronologicznie pierwsze i wydarzenie chronologicznie ostatnie. Wybierz litery, którymi oznaczono wybrane wydarzenia.

A. Atak Japończyków na Pearl Harbor.
B. Bitwa o Midway.
C. Zrzucenie bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki.
D. Wypowiedzenie wojny Stanom Zjednoczonym przez Niemcy i Włochy.

Wydarzenie chronologicznie pierwsze	A	B	C	D
Wydarzenie chronologicznie ostatnie	A	B	C	D

Zadanie 11.
Wyjaśnij, dlaczego dzięki uchwaleniu ustawy *Lend-Lease Act* Franklin Delano Roosevelt wyłamał się z zasady izolacjonizmu.

Zadanie 12.
Wyjaśnij, w jaki sposób postanowienia konferencji w Teheranie i Jałcie dotyczące przyszłości Polski odnosiły się do treści Karty atlantyckiej w kwestii przebiegu powojennych granic i formy rządów w państwach europejskich.

Zadanie 13.
Podaj dwie przyczyny, które doprowadziły do kapitulacji Japonii i tym samym do zakończenia II wojny światowej na Pacyfiku. Swoją odpowiedź uzasadnij.

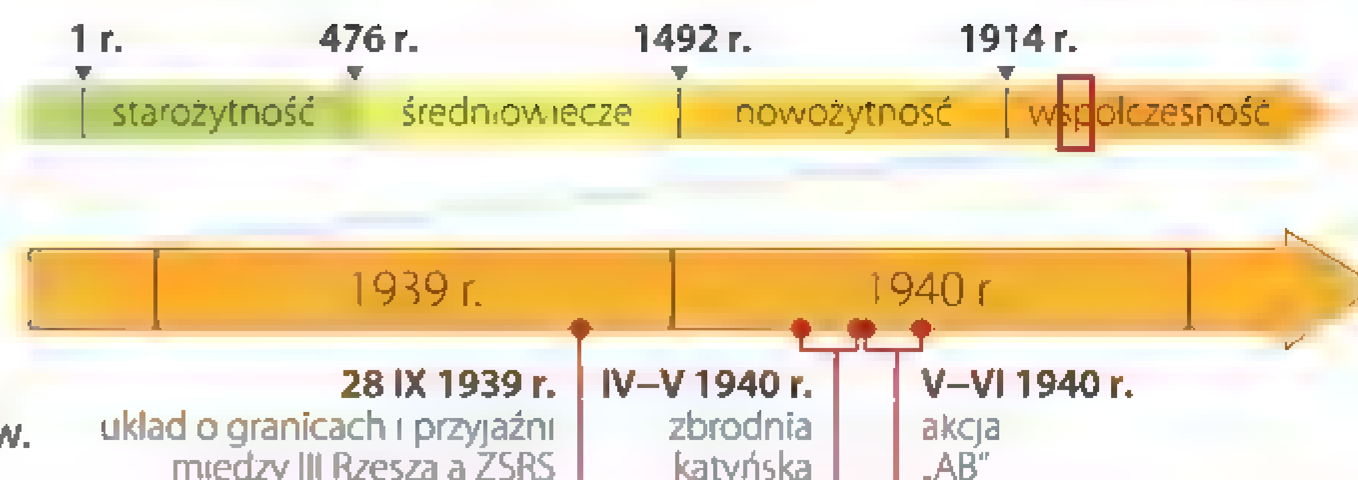

Żołnierze Armii Krajowej z Grupy Bojowej „Krybar" podczas inspekcji

II

POLACY PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ

1 Dwie okupacje

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak podzielono ziemie polskie między okupantów,
- jakie formy terroru stosowała III Rzesza na okupowanych ziemiach,
- na czym polegała polityka okupacyjna ZSRS wobec Polaków.

Podział ziem polskich

Jeszcze w trakcie kampanii wrześniowej III Rzesza i ZSRS przystąpiły do podziału polskich ziem. **28 września 1939 r.** podpisano niemiecko-sowiecki **traktat o granicach i przyjaźni**. Dokonano w nim korekty ustaleń zawartych w pakcie Ribbentrop--Mołotow i linię graniczną między okupantami przesunięto z Wisły na **Bug**. Ziemie polskie, które trafiły pod okupację niemiecką, zostały podzielone na dwie części:

- **ziemie wcielone bezpośrednio do III Rzeszy**: Pomorze Gdańskie (także Wolne Miasto Gdańsk), Suwalszczyzna, ziemia łódzka oraz część Wielkopolski, Mazowsza i Górnego Śląska;
- **Generalne Gubernatorstwo** okupowane przez Niemców: większość Mazowsza z Warszawą, Polesie Lubelskie i Małopolska.

Wspólna defilada wojsk niemieckich i sowieckich w Brześciu nad Bugiem odbyła się 22 września 1939 r., czyli prawie tydzień przed upadkiem Warszawy. Paradzie towarzyszyło uroczyste przekazanie miasta Sowietom przez Niemców.

W 1941 r., po agresji Niemiec na ZSRS, do III Rzeszy włączono okręg białostocki, a do Generalnego Gubernatorstwa – **Dystrykt Galicja** ze Lwowem. Na obszarach Polski zajętych przez Sowietów w październiku 1939 r. odbyły się sfałszowane wybory do zgromadzeń narodowych. Wybrane w ten sposób władze poprosiły o **wcielenie zajętych terytoriów do ZSRS**, co niezwłocznie uczyniono.

WARTO WIEDZIEĆ

Niemiecka lista narodowościowa

W celu germanizacji ludności z ziem polskich wcielonych do III Rzeszy Niemcy wprowadzili w 1941 r. niemiecką listę narodowościową.
Na jej podstawie dzielono ludność na cztery grupy:

- kategoria 1 – Niemcy działający aktywnie na rzecz III Rzeszy;
- kategoria 2 – Niemcy posługujący się językiem niemieckim, ale bierni politycznie;
- kategoria 3 – polskie mniejszości etniczne: Kaszubi, Ślązacy, Mazurzy, z szansą na germanizację;
- kategoria 4 – osoby pochodzenia niemieckiego, które zostały spolonizowane.

Osoby wpisane na **volkslistę** [czyt.: folkslistę] nazywano pogardliwie **volksdeutschami** [czyt.: folksdojczami] i uznawano za zdrajców polskiego narodu. Jednak po jakimś czasie, gdy zaczęto wpisywać na nią pod przymusem, grożąc wysłaniem do obozu koncentracyjnego, władze polskie zmieniły zdanie na ten temat.

? Dlaczego niektórzy Polacy decydowali się na podpisanie volkslisty?

Okupacja niemiecka

Ziemie polskie włączone do III Rzeszy Niemcy planowali poddać pełnej **germanizacji**. Tamtejsza ludność była terroryzowana poprzez:

- masowe mordy (w pierwszych miesiącach okupacji zamordowano ok. 80 tys. Polaków);
- skazywanie na więzienie i obozy koncentracyjne;
- wysiedlenia (ok. 900 tys. Polaków pozbawiono majątku i wywieziono do Generalnego Gubernatorstwa lub na przymusowe prace do Niemiec);
- pozbawianie Polaków praw obywatelskich;
- likwidację polskiego szkolnictwa;
- ustanowienie niemieckiego językiem urzędowym.

Z kolei **Generalne Gubernatorstwo** miało według pierwotnych założeń stanowić **rolnicze zaplecze III Rzeszy**, a mieszkający tam Polacy mieli stać się **niewolnikami**. Władzę sprawował tam gubernator **Hans Frank**, urzędujący na Wawelu w Krakowie. W Generalnym Gubernatorstwie:

- dopuszczano używanie języka polskiego;
- zachowano szkoły podstawowe i średnie zawodowe, w których uczono tylko czytania, pisania, podstaw matematyki i zawodu;
- ustanowiono polską policję, nazywaną potocznie od koloru mundurów „**granatową**";
- publikowano prasę polskojęzyczną podległą okupantowi, zwaną „**gadzinówką**".

Niemieccy osadnicy przesiedlani z Rumunii na ziemie polskie byli wylewnie witani przez władze okupacyjne i osadzani w gospodarstwach zagrabionych Polakom.

Hans Frank (1) był jednym z najbliższych współpracowników Adolfa Hitlera. Jako zwierzchnik Generalnego Gubernatorstwa wykazywał się niezwykłym okrucieństwem. Z tego powodu bywa nazywany „katem Polski".

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Wysiedlenia do Generalnego Gubernatorstwa

Katarzyna Banaszek, nauczycielka z Leonowa w Wielkopolsce, w swoich wspomnieniach utrwaliła moment wysiedlania ludności polskiej do Generalnego Gubernatorstwa w grudniu 1939 r.

Okropny był widok [...]. *Pod górę szli ludzie w różnym wieku, nędznie ubrani, z dziećmi na rękach, z tobołkami na plecach. Byli zziębnięci, zmoczeni deszczem, przygnębieni i spłakani* [...]. *Na dworcu czekał na nas pociąg widmo. Długi, stary, zniszczony, bez szyb i nieopalony. Gdy Niemcy z krzykiem wpychali nas do pociągu, odważyłam się zapytać, ile osób ma wchodzić do jednego wagonu. Żandarm w odpowiedzi pchnął mnie z całej siły. Pod wieczór ruszyliśmy w stronę Leszna. Nie wiedzieliśmy, dokąd nas wiozą, bo to był pierwszy transport wysiedleńców. Nie wolno było z pociągu wychodzić. Dzieci płakały z głodu, pragnienia i zimna. Jechaliśmy do tzw. Generalnej Guberni.*

Źródło: *Wysiedlenie i poniewierka 1939–1945. Wspomnienia Polaków wysiedlonych przez okupanta hitlerowskiego z ziem polskich „wcielonych" do Rzeszy*, oprac. R. Dyliński, Poznań 1974, s. 48.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Opisz warunki, w jakich odbywały się wysiedlania.
2. Przedstaw stosunek Niemców do ludności polskiej podczas wysiedleń.

Polska pod dwiema okupacjami

PRACA Z MAPĄ

1. Powiedz, gdzie na ziemiach II Rzeczypospolitej Niemcy założyli obóz koncentracyjny.
2. Wymień miejsca masowych egzekucji i pochówku polskich oficerów zamordowanych na terenie ZSRS przez NKWD w 1940 r.

LEGENDA

- granice II Rzeczypospolitej
- granice Niemiec do 1941 r.
- granice państw z 31 VIII 1939 r.
- Kraków – stolica Generalnego Gubernatorstwa
- obszary okupowane przez Niemcy od 1939 r.
- obszary włączone do Niemiec we wrześniu 1939 r.
- obszary włączone do ZSRS w latach 1939–1940
- obszary włączone do Słowacji w listopadzie 1939 r.
- obozy koncentracyjne powstałe do czerwca 1941 r.
- wybrane miejsca masowych egzekucji Polaków
- obozy specjalne, w których przetrzymywano polskich oficerów w latach 1939–1940
- inne obozy NKWD dla jeńców (przejściowe, rozdzielcze, zbiorcze) i jenieckie obozy pracy przymusowej
- miejsca mordu polskich oficerów w 1940 r.
- kierunki deportacji obywateli polskich w głąb ZSRS w latach 1940–1941
- kierunki deportacji ludności polskiej z obszarów okupowanych przez III Rzeszę

Terror hitlerowski

Jeszcze przed wybuchem wojny Niemcy zdecydowali, że aby osłabić polski naród, należy **wyeliminować jego elity**. Dlatego od pierwszych dni okupacji stosowali na ziemiach polskich **brutalny terror**. W ramach operacji „Tannenberg" (niemiecka nazwa bitwy pod Grunwaldem) **zamordowano kilkadziesiąt tysięcy Polaków**, głównie działaczy politycznych, społecznych, powstańców wielkopolskich i śląskich, nauczycieli, duchownych. Miejscami kaźni Polaków na terenach wcielonych do III Rzeszy stały się m.in.: **obóz koncentracyjny Stutthof** [czyt.: sztuthof] koło Gdańska, wieś **Piaśnica** koło Wejherowa oraz **Fort VII w Poznaniu**. Działania przeciwko polskim elitom podjęto także na terenie Generalnego Gubernatorstwa:

- **Akcja Specjalna „Kraków"** – w listopadzie 1939 r. aresztowano polskich profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz innych uczelni krakowskich. Następnie wysłano ich do obozu koncentracyjnego, gdzie część z nich zmarła;
- **akcja pacyfikacyjna „AB"** – wiosną 1940 r. wymordowano kilka tysięcy przedstawicieli polskiej inteligencji, a wielu wysłano do obozów koncentracyjnych.

Terrorowi poddano całe polskie społeczeństwo. Przeprowadzano uliczne **łapanki**, podczas których zatrzymanym sprawdzano dokumenty, a podejrzanych kierowano do aresztów. Symbolem niemieckiej okupacji stało się **więzienie Pawiak** oraz areszt w siedzibie tajnej policji niemieckiej **gestapo**

w **alei Szucha** w Warszawie. Przetrzymywano tam Polaków, których torturowano w celu wymuszenia przyznania się do działalności w podziemiu. Następnie część więźniów mordowano (również w trakcie przesłuchań), a pozostałych przenoszono do obozów koncentracyjnych.

Niektórych aresztowanych wysyłano także na **przymusowe roboty do Niemiec**, gdzie pracowali jako niewolnicy w rolnictwie lub przemyśle. Do innych form hitlerowskiego terroru należały **publiczne egzekucje zakładników**, w większości osób przypadkowych, które w odwecie za działania polskiego podziemia wieszano lub rozstrzeliwano na ulicach i placach miast.

Uliczne łapanki były jednym z elementów terroru stosowanego przez Niemców w okupowanych miastach polskich. Osoby schwytane podczas takiej akcji trafiały do obozów koncentracyjnych lub na przymusowe roboty do Niemiec.

Akcja „AB" – zagłada polskich elit

Rozpoczęta wiosną 1940 r. akcja „AB" miała wyniszczyć polskie elity. W podwarszawskich **Palmirach** Niemcy zabili ok. 2 tys. osób, m.in. **marszałka sejmu Macieja Rataja i mistrza olimpijskiego Janusza Kusocińskiego**. Represje objęły również Kościół – wśród pomordowanych było wielu duchownych. Przedstawicieli polskiej inteligencji wywożono też do obozów koncentracyjnych. Po wybuchu wojny Niemiec z ZSRS akcję przeciwko polskim elitom kontynuowano na terenach wschodnich. W 1941 r. rozstrzelano m.in. część kadry naukowej lwowskich uczelni, w tym **pisarza i poetę Tadeusza Boya-Żeleńskiego**. Niemcy liczyli na to, że w wyniku podjętych przez nich działań naród polski łatwo podporządkuje się władzom niemieckim.

Jaki cel zamierzali zrealizować Niemcy, mordując polską inteligencję?

Polki prowadzone na egzekucję w okolicy wsi Palmiry. Oprawcy starali się wmówić wiezionym tam ofiarom, że jadą do obozu koncentracyjnego, dlatego kazali zabierać im rzeczy osobiste i paczki z żywnością

NIEMIECKA POLITYKA OKUPACYJNA

Przyczyna

- rasistowska polityka III Rzeszy
- plany podporządkowania Polaków Niemcom
- zwycięstwo Niemiec w wojnie z Polską we wrześniu 1939 r.

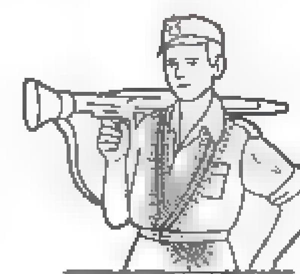
Wydarzenie

Niemiecki terror wobec ludności polskiej.

Skutek

- eksterminacja części ludności polskiej
- wysiedlenie ludności polskiej
- wzrost aktywności polskiego ruchu oporu

Okupacja sowiecka

Polityka władz sowieckich wobec Polaków różniła się od działań Niemców. Znaczną część mieszkańców Kresów Wschodnich stanowiły mniejszości narodowe, wrogo nastawione do władz polskich. Białorusini i Ukraińcy, z niechęci do polskiego państwa i z wiarą w hasła głoszone przez Sowietów, często witali Armię Czerwoną z radością. Taka postawa ludności pomogła propagandzie sowieckiej w szerzeniu poglądu o „wyzwoleniu z polskiej niewoli".

Głównym celem ZSRS była **sowietyzacja**, czyli narzucenie ludności ideologii komunistycznej. Cechami okupacji sowieckiej były:

- **paszportyzacja**, czyli przymusowe nadawanie obywatelstwa sowieckiego (dla mężczyzn wiązało się z obowiązkiem służby wojskowej);
- obsadzanie większości stanowisk w administracji, gospodarce i szkolnictwie przysłanymi z ZSRS komunistami lub miejscowymi Żydami, Ukraińcami i Białorusinami, rzadko Polakami;
- represje wobec elit społecznych – poddanie prześladowaniom ludzi wykształconych, zamożnych, podkreślających swoją polskość czy religijność;
- zamienianie kościołów, cerkwi i synagog na magazyny;
- masowa **nacjonalizacja** i **kolektywizacja** – odbieranie właścicielom majątków ziemskich, fabryk, banków i kamienic;
- ęzyk polski jako jeden z języków urzędowych;
- istnienie polskich szkół, w tym Uniwersytetu i Politechniki Lwowskiej.

Wielu Polaków skazano na wieloletnie pobyty w **łagrach**, gdzie byli zmuszani do pracy w kopalniach lub przy wyrębie lasu. Panowały tam wyjątkowo surowe warunki klimatyczne (nawet do minus 40°C), a łagiernikom brakowało żywności i ciepłej odzieży. Ucieczki były praktycznie niemożliwe. Trudno było przeżyć w tajdze, a okoliczna ludność wydawała zbiegów.

Nacjonalizacja – przejęcie przez państwo prywatnego majątku lub kapitału.

Kolektywizacja – przejmowanie własności prywatnej i przekazywanie jej do wspólnego zarządzania zbiorowości, np. w formie spółdzielni.

Łagier – ciężki obóz pracy przymusowej w ZSRS

Deportacje w głąb ZSRS

Wobec Polaków, którzy mogli potencjalnie zagrozić wprowadzeniu nowej władzy, Sowieci stosowali **masowe deportacje**. W głąb ZSRS wywożono całe rodziny urzędników państwowych, nauczycieli, policjantów, wojskowych. Wysiedlenia rozpoczęły się w lutym 1940 r. i trwały do 1941 r. Przebiegały one w ustalony sposób:

- nad ranem do mieszkań wkraczało NKWD;
- mieszkańcom dawano godzinę na spakowanie najpotrzebniejszych rzeczy;
- wysiedlane rodziny wywożono pociągami głównie do Kazachstanu i na tereny Syberii. W czasie wielotygodniowych podróży wiele osób zmarło.

Część mieszkańców zajętych ziem, w tym również przedstawiciele dawnych mniejszości narodowych, podjęła **współpracę z komunistami**. Jedni przyłączyli się do nich z pobudek ideologicznych, inni – licząc na korzyści, jak urzędy czy pensje. Ważną przyczyną ich decyzji było także to, że osoby, które przyjęły ideologię komunistyczną, raczej nie były zagrożone represjami.

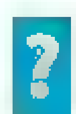
WARTO WIEDZIEĆ

Polacy w Kazachstanie

Deportacje Polaków do Kazachstanu odbywały się pociągami towarowymi, bez zapewnienia choćby minimalnych warunków sanitarnych. Deportowani żywili się tym, co zdążyli zabrać ze sobą z domu. Szacuje się, że w latach 1940–1941 do Kazachstanu trafiło od 300 tys. do 3 mln Polaków. Ich potomkowie żyją tam do dziś, a niektórzy decydują się powrócić do Polski.

Dostawa wody dla Polaków w Kazachstanie

Jak Sowieci przeprowadzali deportacje Polaków na Wschód?

Zbrodnia katyńska

We wrześniu 1939 r. do niewoli sowieckiej trafiło tysiące polskich oficerów, policjantów, kapelanów różnych wyznań, żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza, Żandarmerii Wojskowej, służb specjalnych oraz oficerów rezerwy. Byli oni silnie związani z polskim państwem, przez co – zdaniem Sowietów – stanowili zagrożenie dla nowych władz. Dlatego osadzono ich w obozach w Ostaszkowie, Starobielsku i Kozielsku. Kiedy próby namówienia na współpracę z władzami sowieckimi się nie powiodły, Stalin, za radą szefa NKWD Ławrientija Berii, wydał rozkaz ich zamordowania. Egzekucje odbyły się w kwietniu i maju 1940 r. Dokonano ich w **Katyniu** koło Smoleńska, w **Charkowie** i w **Miednoje** koło Kalinina (obecnie Twer). Łącznie w egzekucjach śmierć poniosło ok. 22 tys. polskich oficerów i przedstawicieli inteligencji.

? Z jakich przyczyn Stalin zdecydował się na wymordowanie polskich jeńców?

Zbrodnia katyńska została w 1943 r. ujawniona opinii międzynarodowej przez Niemców, którzy na zajętych terenach ZSRS odkryli groby pomordowanych Polaków.

PODSUMOWANIE TEMATU

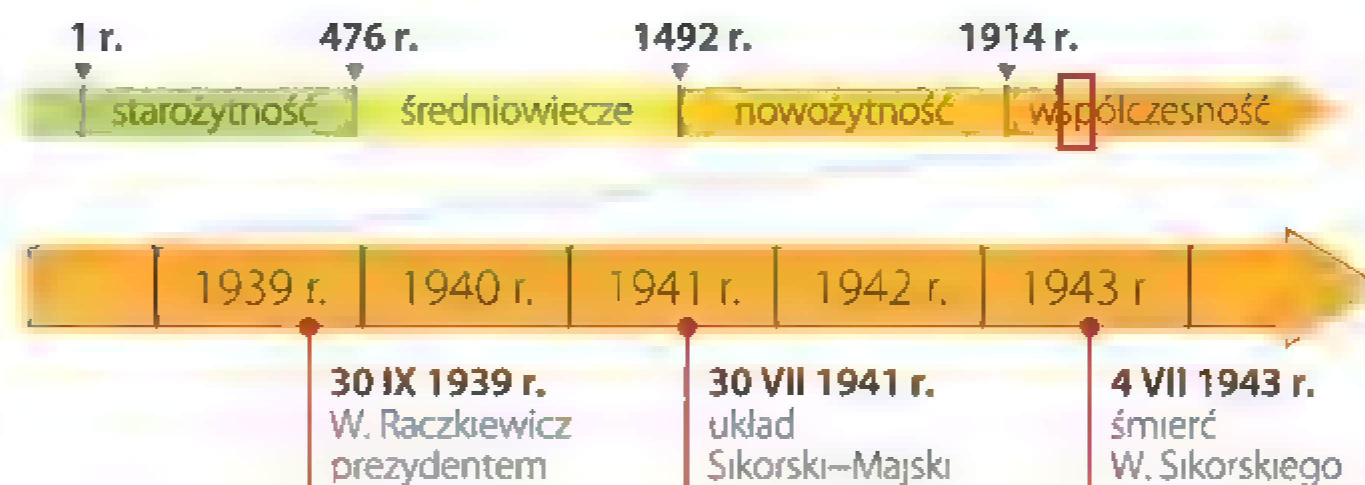
TO JUŻ WIEM

1. **Podział Polski między Niemcy i ZSRS** nastąpił w wyniku podpisania przez te państwa traktatu z 28 września 1939 r. Dokonano w nim korekty ustaleń zawartych w pakcie Ribbentrop–Mołotow – granicę rozdzielającą okupantów przesunięto z Wisły na Bug.
2. **Bezpośrednio do III Rzeszy** Niemcy włączyli m.in. Pomorze Gdańskie, część Wielkopolski, Mazowsza i Górnego Śląska, a z pozostałych ziem utworzyli Generalne Gubernatorstwo. Obszary znajdujące się pod okupacją sowiecką wcielono do ZSRS.
3. **Niemiecki terror wobec Polaków** trwał od początku wojny. Realizowano go poprzez masowe wysiedlenia ludności i mordowanie polskich elit.
4. **Pod okupacją sowiecką** rozpoczęto proces kolektywizacji wsi i narzucania ideologii komunistycznej. Wywożono polską ludność w głąb ZSRS. Wiosną 1940 r. Sowieci zamordowali – m.in. w Katyniu – ok. 22 tys. polskich oficerów i przedstawicieli inteligencji.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw podział ziem II Rzeczypospolitej dokonany przez okupantów w 1939 r.
2. Omów postępowanie Niemców wobec Polaków na ziemiach wcielonych do III Rzeszy.
3. Wymień sposoby prześladowania polskiej ludności stosowane przez władze sowieckie na okupowanych terenach.
4. Wskaż podobieństwa i różnice między okupacją niemiecką i sowiecką w latach 1939–1941.
5. ★ Dowiedz się, czy w Twojej okolicy dochodziło do zbrodni na ludności cywilnej w trakcie II wojny światowej. Jeśli tak – sporządź notatkę na ten temat.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na kilkuosobowe grupy. Przygotujcie plakaty informujące mieszkańców Europy Zachodniej o losie Polaków pod okupacją sowiecką i niemiecką. Na plakatach zamieśćcie zwięzłe informacje i przedstawcie je w formie graficznej.

2 Władze polskie na uchodźstwie

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- dlaczego powstał polski rząd na uchodźstwie,
- gdzie poza granicami kraju formowały się polskie wojska,
- jak kształtowały się stosunki polskich władz z ZSRS.

Powstanie polskiego rządu na emigracji

Po napaści ZSRS na Polskę 17 września 1939 r. najwyższe polskie władze opuściły kraj – ewakuowały się na terytorium neutralnej Rumunii. Chciały stamtąd przedostać się na zachód Europy. Jednak rumuńskie władze, pod naciskiem III Rzeszy, **internowały** polskie władze. Prezydent Mościcki, wiedząc, jak ważne jest zachowanie ciągłości istnienia rządu, skorzystał ze swoich konstytucyjnych praw i wyznaczył nowego **prezydenta**. Został nim przebywający we Francji dotychczasowy marszałek senatu – **Władysław Raczkiewicz**.

Nowy prezydent złożył przysięgę 30 września. Jeszcze tego samego dnia powołał na stanowisko **premiera** generała **Władysława Sikorskiego**, który został też **Naczelnym Wodzem Polskich Sił Zbrojnych**. Siedzibą rządu na uchodźstwie była miejscowość **Angers** [czyt.: **ążi**] we Francji. Po zajęciu tego kraju przez Niemców nową siedzibą polskiego rządu na emigracji został **Londyn**.

Rząd polski natychmiast uznały Francja i Wielka Brytania, a później także większość państw, z wyjątkiem Niemiec i ich sojuszników oraz ZSRS.

Prezydent Władysław Raczkiewicz 1 i premier Władysław Sikorski 2 zawarli w listopadzie 1939 r. tzw. umowę paryską. Na jej podstawie prezydent zrzekł się części swoich uprawnień na rzecz szefa rządu.

Polski rząd na emigracji

Prezydent	Premier
Władysław Raczkiewicz	generał Władysław Sikorski

WARTO WIEDZIEĆ

Losy internowanych

Po klęsce we wrześniu 1939 r. wielu polskich żołnierzy dotarło do krajów neutralnych, gdzie zostali internowani. Ok. 50 tys. z nich znalazło się w Rumunii, nieco mniej na Węgrzech, a po kilka tysięcy także na Litwie i Łotwie. Przebywali oni w specjalnych obozach, jednak władze rumuńskie i węgierskie przymykały oczy na ich ucieczki. Tych, którzy pozostali w obozach rumuńskich, w 1941 r. przekazano Niemcom. W 1944 r. to samo się stało z internowanymi na Węgrzech. Dużo lepiej w Rumunii strzeżono przedstawicieli polskich władz. Kraj ten legalnie opuścił jedynie prezydent Mościcki, który posiadał także obywatelstwo Szwajcarii.

? Dlaczego władze rumuńskie i węgierskie pozwoliły uciec części polskich żołnierzy?

Armia Polska na Zachodzie

Jako Naczelny Wódz Polskich Sił Zbrojnych Władysław Sikorski energicznie zabrał się do tworzenia **Armii Polskiej we Francji**. W ciągu kilku miesięcy udało mu się stworzyć wojsko liczące 85 tys. żołnierzy i pozyskać dla niego odpowiednie uzbrojenie i wyposażenie. Żołnierzy do polskiej armii rekrutowano zarówno spośród Polonii, jak i Polaków, którzy zdołali wydostać się z kraju. Większość oddziałów polskich sformowanych we Francji wzięła udział w obronie tego kraju w maju i czerwcu 1940 r. Walczyły one jednak w rozproszeniu na różnych odcinkach frontu i w większości uległy rozbiciu.

Tylko części polskich żołnierzy walczących we Francji udało się przedostać do Wielkiej Brytanii. Szybko powstały tam m.in. polskie jednostki lotnicze. Szczególną sławę zyskał wówczas **303. Dywizjon Myśliwski Warszawski im. Tadeusza Kościuszki (Dywizjon 303)**. W walkach brała udział także polska **flota wojenna** i **handlowa**. Jeszcze przed wybuchem wojny do portów brytyjskich udały się trzy niszczyciele: ORP „Błyskawica", ORP „Burza" i ORP „Grom". Później dołączyły do nich dwa okręty podwodne, ORP „Orzeł" i ORP „Wilk", którym udało się wymknąć z Morza Bałtyckiego. Kolejne okręty wydzierżawili Polakom alianci.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Władysław Sikorski
1881–1943

Podczas I wojny światowej walczył w Legionach Polskich. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości brał udział w wojnie z bolszewikami. W okresie międzywojennym był przeciwnikiem Piłsudskiego i sanacji, dlatego po zamachu majowym odsunięto go od sprawowania urzędów. Po wybuchu II wojny światowej włączył się w tworzenie polskich władz emigracyjnych i armii we Francji. Doprowadził do współpracy z ZSRS przez podpisanie układu Sikorski–Majski. Zginął w niewyjaśnionych okolicznościach w katastrofie lotniczej na Gibraltarze w 1943 r.

CIEKAWOSTKA

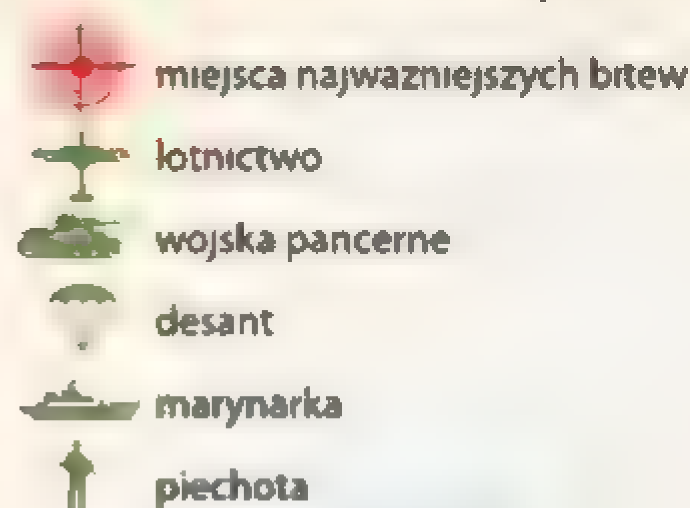
ORP „Błyskawica", jako jedyny z polskich okrętów biorących udział w walkach II wojny światowej, zachował się do dnia dzisiejszego. Pełni funkcję statku muzeum i jest zacumowany przy nabrzeżu portowym w Gdyni.

Polscy piloci z Dywizjonu 303 brali udział w bitwie o Anglię w 1940 r. Polski dywizjon zestrzelił najwięcej niemieckich samolotów spośród wszystkich dywizjonów uczestniczących w powietrznych walkach z Luftwaffe.

Polacy na frontach II wojny światowej

Polskie siły zbrojne uczestniczyły w walkach niemal na całym świecie: w Europie, na Bliskim Wschodzie, a także w Afryce Północnej. Dzięki temu Polacy wnieśli duży wkład w pokonanie hitlerowskich Niemiec przez aliantów.

nazwa wojsk | dowódca | miejsce i czas walk

POLSCY LOTNICY

- **Dywizjon 303**
- **m.in. porucznik Witold Urbanowicz**
- W lotniczej **bitwie o Anglię w 1940 r.** wzięły udział cztery polskie dywizjony lotnicze. Polscy piloci zestrzelili ponad 200 niemieckich samolotów i zostali uznani za najlepszą jednostkę w tej bitwie.

WOJSKA PANCERNE

- **1. Dywizja Pancerna**
- **generał Stanisław Maczek**
- Dywizja Pancerna odegrała ważną rolę **w 1944 r. w bitwie pod Falaise** [czyt.: falez] we Francji. Żołnierze tej jednostki walczyli również w Belgii i Holandii. Polacy wyzwolili m.in. miasto **Bredę**.

ARMIA ANDERSA

- **2. Korpus Polskich Sił Zbrojnych**
- **generał Władysław Anders**
- Polacy wsławili się w **maju 1944 r.** zdobyciem klasztoru na wzgórzu **Monte Cassino**, zaciekle bronionego przez Niemców. Zajęcie go otworzyło wojskom alianckim drogę do Rzymu.

POLSKA MARYNARKA WOJENNA

m.in. niszczyciele **ORP „Błyskawica", „Grom"** i **„Burza"** oraz okręty podwodne **ORP „Orzeł", „Wilk", „Dzik"** i **„Sokół"**.

Niszczyciel ORP „Błyskawica" brał udział w walkach o norweskie miasto **Narwik w 1940 r.** Ponadto polskie okręty odbywały misje bojowe na Atlantyku oraz Morzu Śródziemnym.

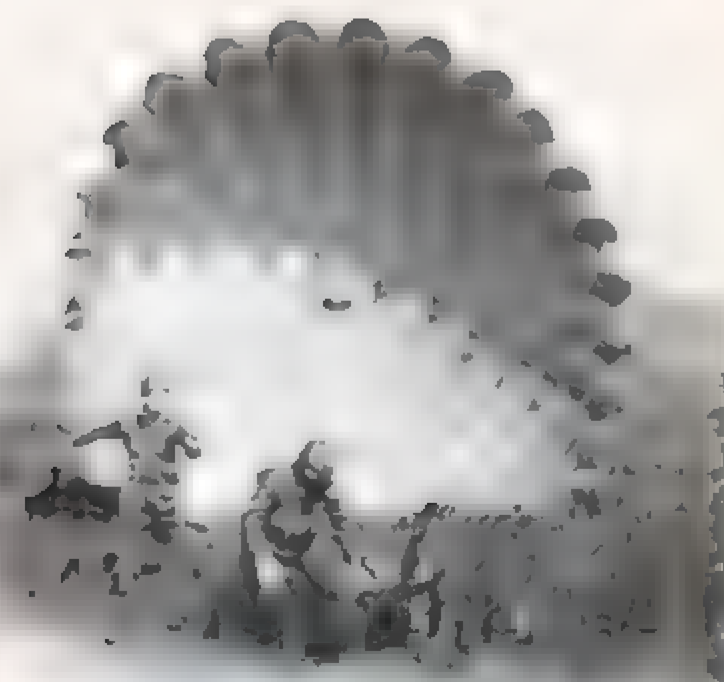
ARMIA BERLINGA

1. Dywizja Piechoty im. Tadeusza Kościuszki

generał Zygmunt Berling

Dywizja ta walczyła u boku sowieckich wojsk, m.in. w bitwie pod **Lenino** w 1943 r. W latach 1944–1945 wspólnie z Armią Czerwoną wyparła Niemców z Polski i uczestniczyła w walkach o Berlin.

POLSCY SPADOCHRONIARZE

1. Samodzielna Brygada Spadochronowa

generał Stanisław Sosabowski

Polacy walczyli m.in. pod holenderskim miastem **Arnhem w 1944 r.** Uratowali tam przed rozgromieniem alianckie oddziały, choć sami ponieśli dotkliwe straty.

STRZELCY KARPACCY

Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich

generał Stanisław Kopański

Strzelcy Karpaccy brali udział w walkach w Afryce Północnej. Razem z innymi oddziałami wojsk alianckich obronili przed Niemcami w 1941 r. strategiczną twierdzę i port morski **Tobruk**.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Odpowiedz, gdzie poza granicami naszego kraju walczyli polscy żołnierze w czasie II wojny światowej.
2. Podaj nazwy polskich jednostek wojskowych, które brały udział w walkach po stronie aliantów.

Relacje polsko-sowieckie

Polska i ZSRS od 17 września 1939 r. były w stanie wojny, chociaż formalnie nie została ona nigdy wypowiedziana. Sytuacja ta uległa zmianie po 22 czerwca 1941 r., gdy Niemcy zaatakowały Związek Sowiecki. Odtąd Stalin stał się członkiem koalicji antyhitlerowskiej, a Brytyjczycy zaczęli zabiegać o uregulowanie stosunków polsko-sowieckich. Efektem było podpisanie **30 lipca 1941 r.** przez premiera Sikorskiego oraz sowieckiego ambasadora w Londynie Iwana Majskiego układu między obydwoma państwami. Porozumienie to, nazwane **układem Sikorski–Majski**, zakładało:

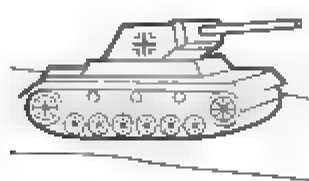
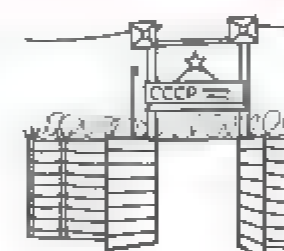
- nawiązanie polsko-sowieckich stosunków dyplomatycznych;
- udzielanie sobie wzajemnej pomocy w walce z hitlerowskimi Niemcami;
- **utworzenie polskiej armii** złożonej z polskich żołnierzy – jeńców wojennych przebywających na terenie ZSRS;
- anulowanie przez ZSRS postanowień paktu Ribbentrop–Mołotow dotyczących Polski;
- ogłoszenie „amnestii” dla Polaków osadzonych bezprawnie w sowieckich łagrach i więzieniach.

W układzie Sikorski–Majski pominięto kwestię powrotu powojennej Polski do granic z traktatu ryskiego (z 1921 r.). Nie było w nim też żadnych przeprosin za agresję z 17 września 1939 r. czy represje stalinowskie. Podpisując kontrowersyjny układ, Sikorski kierował się politycznym realizmem, gdyż zdawał sobie sprawę z konieczności nawiązania poprawnych stosunków z ZSRS, który był sojusznikiem Wielkiej Brytanii. Premier liczył też na uwolnienie Polaków więzionych przez Sowietów.

Podpisanie układu Sikorski–Majski, który przywracał stosunki dyplomatyczne między Polską a ZSRS. Na zdjęciu są w kolejności: generał Władysław Sikorski 1, minister spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii Anthony Eden 2, premier Winston Churchill 3 oraz ambasador Iwan Majski 4. Obecność najważniejszych polityków brytyjskich świadczy o wysokiej randze zawieranego porozumienia.

Układ Sikorski–Majski

Przyczyna	Wydarzenie	Skutek
• napaść III Rzeszy na ZSRS • zawarcie porozumienia sowiecko-brytyjskiego 	Zawarcie polsko-sowieckiego układu Sikorski–Majski **30 lipca 1941 r.** 	• nawiązanie stosunków polsko-sowieckich • uwolnienie Polaków więzionych w ZSRS • zorganizowanie polskiej armii w ZSRS

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Układ Sikorski–Majski

Układ Sikorski–Majski został zawarty nieco ponad miesiąc po rozpoczęciu agresji Niemiec na ZSRS. Zmieniał w sposób zasadniczy relacje polsko-sowieckie.

Art. 1. Rząd Związku Socjalistycznych Republik Rad uznaje, że traktaty sowiecko-niemieckie z 1939 roku, dotyczące zmian terytorialnych w Polsce, utraciły swoją moc. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej oświadcza, że Polska nie jest związana z jakimkolwiek trzecim państwem żadnym układem zwróconym przeciwko Związkowi Socjalistycznych Republik Rad.

Art. 2. Stosunki dyplomatyczne między obu rządami będą przywrócone po podpisaniu niniejszego układu i nastąpi niezwłocznie wymiana ambasadorów.

Art. 3. Oba rządy zobowiązują się wzajemnie do udzielenia sobie wszelkiego rodzaju pomocy i poparcia w obecnej wojnie przeciwko hitlerowskim Niemcom.

Art. 4. Rząd Związku Socjalistycznych Republik Rad oświadcza swą zgodę na tworzenie na terytorium Związku Socjalistycznych Republik Rad Armii Polskiej, której dowódca będzie mianowany przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej w porozumieniu z rządem Związku Socjalistycznych Republik Rad. [...]

Źródło. *Historia. Teksty źródłowe do ustnego egzaminu maturalnego*, red. J. Chańko, Warszawa 1997, s. 80–81.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, jakie zobowiązania nakładał na ZSRS układ Sikorski–Majski.
2. Wskaż artykuł mówiący o sformowaniu na terytorium ZSRS polskich jednostek wojskowych.

Armia Andersa w ZSRS

Mimo oficjalnie przyjacielskich stosunków Sowieci z oporami uwalniali z obozów i łagrów polskich żołnierzy. Władze polskie oraz dowódca armii **generał Władysław Anders** domagali się poprawy zaopatrzenia i czasu na zorganizowanie armii. Dodatkowo pojawił się problem braku oficerów. Wbrew oczekiwaniom do formujących się oddziałów nie zgłaszali się polscy oficerowie wzięci do niewoli przez Sowietów w 1939 r.

Ponieważ polsko-sowiecki spór o **armię Andersa** (tak zaczęto nazywać polskie oddziały utworzone w ZSRS) narastał, z propozycją rozwiązania problemu wystąpili Brytyjczycy. Churchill, któremu brakowało żołnierzy do obsadzenia bogatych w ropę obszarów Iraku i Iranu, zaproponował przeniesienie tam wojsk polskich. W zamian za zgodę Stalina Wielka Brytania miała przejąć na siebie odpowiedzialność za ich uzbrojenie i zaopatrzenie. Stalin zgodził się na to i do sierpnia 1942 r. cała armia Andersa została **ewakuowana z ZSRS**.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Władysław Anders

1892–1970

Był generałem Wojska Polskiego. W czasie I wojny światowej służył w armii rosyjskiej. Po wybuchu rewolucji w Rosji wrócił do Polski. Brał udział w powstaniu wielkopolskim i wojnie z bolszewikami. Podczas walk we wrześniu 1939 r. dowodził brygadą kawalerii, wraz z którą dostał się do niewoli sowieckiej. Był więziony przez NKWD w Moskwie. Po podpisaniu porozumienia Sikorski–Majski dowodził Armią Polską w ZSRS, z którą ewakuował się na Bliski Wschód. Później dowodził 2. Korpusem PSZ i uczestniczył w walkach we Włoszech. Po zakończeniu wojny nie wrócił do Polski, a władze komunistyczne odebrały mu obywatelstwo i stopień wojskowy.

Sprawa katyńska

Sowieci starannie ukrywali fakt wymordowania w 1940 r. polskich oficerów wziętych do niewoli. Jednak **masowe groby** pomordowanych w **Katyniu** Polaków zostały odkryte przez Niemców, którzy po ataku na ZSRS zajęli te tereny. Poinformowali oni o tym opinię międzynarodową w kwietniu **1943 r.**, licząc na sprowokowanie konfliktu między Polakami a Sowietami. Sądzili, że zachodnia opinia publiczna na wieść o sowieckiej zbrodni wymusi na swoich rządach zerwanie sojuszu ze Stalinem.

Tymczasem władze sowieckie natychmiast zaprzeczyły tym doniesieniom i poinformowały, że polskich jeńców zabili hitlerowcy. Polski rząd znalazł się w trudnej sytuacji, gdyż nie mógł liczyć w tej kwestii na poparcie aliantów zachodnich, zainteresowanych budowaniem koalicji antyhitlerowskiej ze Stalinem. Dlatego postanowił poprosić o zbadanie sprawy Międzynarodowy Czerwony Krzyż. Wówczas Stalin oskarżył Polaków o współpracę z III Rzeszą i **zerwał stosunki dyplomatyczne** między Polską a ZSRS.

Niemiecki plakat propagandowy z 1943 r. odnoszący się do zbrodni katyńskiej. Tego typu plakaty hitlerowcy rozwieszali w Polsce, aby przedstawić Sowietów jako zbrodniarzy. W tym samym czasie Niemcy dokonywali masowych zbrodni na Żydach i Polakach.

Śmierć generała Sikorskiego

Sprawa katyńska i stanowisko polskich władz na emigracji stały się problemem w stosunkach aliantów zachodnich ze Stalinem. Złe nastroje panowały też w armii generała Andersa, stacjonującej na Bliskim Wschodzie. W tej sytuacji Sikorski zdecydował się odwiedzić polskich żołnierzy. W drodze powrotnej, **4 lipca 1943 r.**, tuż po starcie z brytyjskiej bazy na **Gibraltarze**, samolot premiera uległ katastrofie, w której **generał Sikorski zginął**.

Oficjalnie uznano, że był to nieszczęśliwy wypadek, jednak do dziś katastrofa gibraltarska budzi kontrowersje. Wiele osób uważało, że Sikorski zginął w zamachu, za którym mogli stać Sowieci lub Wielka Brytania, chcąca usunąć niewygodnego Polaka.

Śmierć znanego w świecie polityka spowodowała znaczne obniżenie autorytetu polskiego rządu na uchodźstwie. **Nowym premierem** został mało znany poza Polską działacz Stronnictwa Ludowego **Stanisław Mikołajczyk**. Naczelnym wodzem mianowano **generała Kazimierza Sosnkowskiego**.

Władysław Sikorski 1 został sfotografowany podczas swojej wcześniejszej wizyty na Gibraltarze w 1941 r.

Polskie władze komunistyczne w ZSRS

Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej Stalin polecił przebywającym w ZSRS polskim komunistom przygotować się do przejęcia władzy w Polsce. Na początku 1942 r. część z nich przerzucono do Polski, gdzie utworzyli **Polską Partię Robotniczą (PPR)**. W ZSRS od marca 1943 r. działał także **Związek Patriotów Polskich (ZPP)**. Na jego czele stanęli Wanda Wasilewska i pułkownik Zygmunt Berling. W propagandzie PPR i ZPP unikano skojarzeń z ideologią komunistyczną i akcentowano potrzebę walki o niepodległość Polski w sojuszu z ZSRS.

? Dlaczego Związek Patriotów Polskich w zamierzeniu jego twórców nie miał się Polakom kojarzyć z komunizmem?

Posiedzenie Zarządu Głównego Związku Patriotów Polskich w Moskwie, które odbyło się w 1943 r. Na zdjęciu jest widoczny pułkownik Zygmunt Berling ①, a tuż za nim siedzi Wanda Wasilewska ②.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Polski rząd na emigracji**, określany też jako **polskie władze na uchodźstwie**, powstał we wrześniu 1939 r. Prezydentem RP został Władysław Raczkiewicz, a premierem i naczelnym wodzem – generał Władysław Sikorski.
2. **Polskie Siły Zbrojne zaczęto tworzyć we Francji** już w 1939 r. Polacy walczyli w Europie, w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie. Zasłużoną sławę zyskały np. Dywizjon 303, 1. Dywizja Pancerna i 1. Samodzielna Brygada Spadochronowa.
3. **Układ Sikorski–Majski** został zawarty 30 lipca 1941 r., po przystąpieniu ZSRS do koalicji antyhitlerowskiej. W jego wyniku polskie władze emigracyjne nawiązały stosunki dyplomatyczne z Sowietami.
4. **Armia Andersa** powstała na terenie ZSRS na mocy układu Sikorski–Majski. Od sierpnia 1941 r. wstępowali do niej polscy jeńcy wojenni przebywający w sowieckich więzieniach. Armią tą dowodził generał Władysław Anders. W 1942 r. polskie wojsko ewakuowano z ZSRS na Bliski Wschód.
5. **Zbrodnia katyńska** to pomordowanie z rozkazu Stalina polskich oficerów w 1940 r. Związana z jej ujawnieniem reakcja polskich władz emigracyjnych została wykorzystana przez ZSRS do zerwania polsko-sowieckich stosunków dyplomatycznych w kwietniu 1943 r.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Odpowiedz, gdzie i dlaczego powstały polskie władze na uchodźstwie.
2. Podaj przykłady polskich formacji wojskowych.
3. Przedstaw skutki podpisania układu Sikorski–Majski.
4. Wskaż skutki ujawnienia przez Niemców zbrodni katyńskiej.
5. ★ Wyjaśnij, dlaczego zbrodnia katyńska nie została stanowczo potępiona przez aliantów zachodnich.
6. **Miniprojekt**
   Jesteś polskim żołnierzem z armii Andersa. W trakcie podróży przez Azję do Europy piszesz list do przyjaciela w Polsce. Postaraj się mu wyjaśnić, jak zmieniały się relacje polsko-sowieckie i jak to możliwe, że pozwolono Ci teraz walczyć o Polskę.

TAJEMNICE

Kim był kapral Wojtek?

W 1944 r. w egipskiej Aleksandrii polscy żołnierze oczekiwali na transport do Włoch. Okazało się jednak, że brakuje jednego z nich. Próbę odnalezienia zaginionego podjęło dwóch polskich wojskowych. Brytyjczycy, którzy organizowali akcję przerzucenia polskiego oddziału, dziwili się, że tę misję powierzono aż dwóm żołnierzom. Było to konieczne, ponieważ zaginionym okazał się kapral Wojtek – niedźwiedź służący w korpusie generała Władysława Andersa.

Jak Wojtek został żołnierzem?

Armia generała Władysława Andersa przemierzyła w czasie II wojny światowej długą drogę. Z ZSRS, gdzie została utworzona z Polaków zesłanych do łagrów po 1939 r. i uwolnionych z więzień śledczych NKWD, dotarła do Egiptu. Stamtąd przedostała się na terytorium Włoch, by wziąć udział w walkach z Niemcami. Jeszcze podczas pobytu na Bliskim Wschodzie polscy żołnierze natknęli się na małego niedźwiadka, którego matka zginęła z rąk myśliwych. Wykupili go za kilka konserw i nadali mu imię – Wojtek. Nie wiedzieli jednak, jak ukryć zwierzę w obozie wojskowym. Podarowali je więc generałowi Andersowi, który zdecydował, że niedźwiedź zostanie w oddziale jako towarzysz żołnierzy. Z czasem generał mianował Wojtka kapralem. Nowy członek korpusu dostał również własny numer służbowy, książeczkę wojskową oraz żołd. Dokumenty umożliwiały transport niedźwiedzia żołnierza razem z jego jednostką, żołd zapewniał mu natomiast odpowiednią ilość jedzenia. Wojtek żywił się głównie mięsem. Oprócz tego chętnie jadł owoce, marmoladę oraz miód. Jak wielu żołnierzy lubił także papierosy. Nie palił ich jednak, lecz zjadał.

Niedźwiedź Wojtek, wychowywany od małego przez ludzi, bardzo lubił przebywać w ich otoczeniu. Był wiernym towarzyszem i przyjacielem żołnierzy.

Niedźwiedzie zadania bojowe

Kapral Wojtek należał do 22 kompanii transportowej, która zaopatrywała walczących żołnierzy. Podobnie jak jego towarzysze miał określone obowiązki. Ponieważ był silny, pomagał ładować na samochody ciężkie skrzynie z amunicją i wojskowym zaopatrzeniem. Często można go było zobaczyć w kabinach ciężarówek. Kiedy siedział w fotelu kierowcy, zupełnie jak człowiek opierał łapy na kierownicy. Jego koledzy żartowali, że jest najlepszym

Zwierzęta na medal

Towarzyszące żołnierzom zwierzęta niejednokrotnie pomagają ludziom na polu walki. Aby uhonorować ich poświęcenie, w 1943 r. w Wielkiej Brytanii ustanowiono Medal Dickin [czyt: dikin] – specjalne odznaczenie nadawane właśnie zwierzętom. Nazwa orderu pochodzi od nazwiska Marii Dickin, zasłużonej brytyjskiej lekarki weterynarii. Do dziś wyróżnienie to przyznano ponad 60 razy.

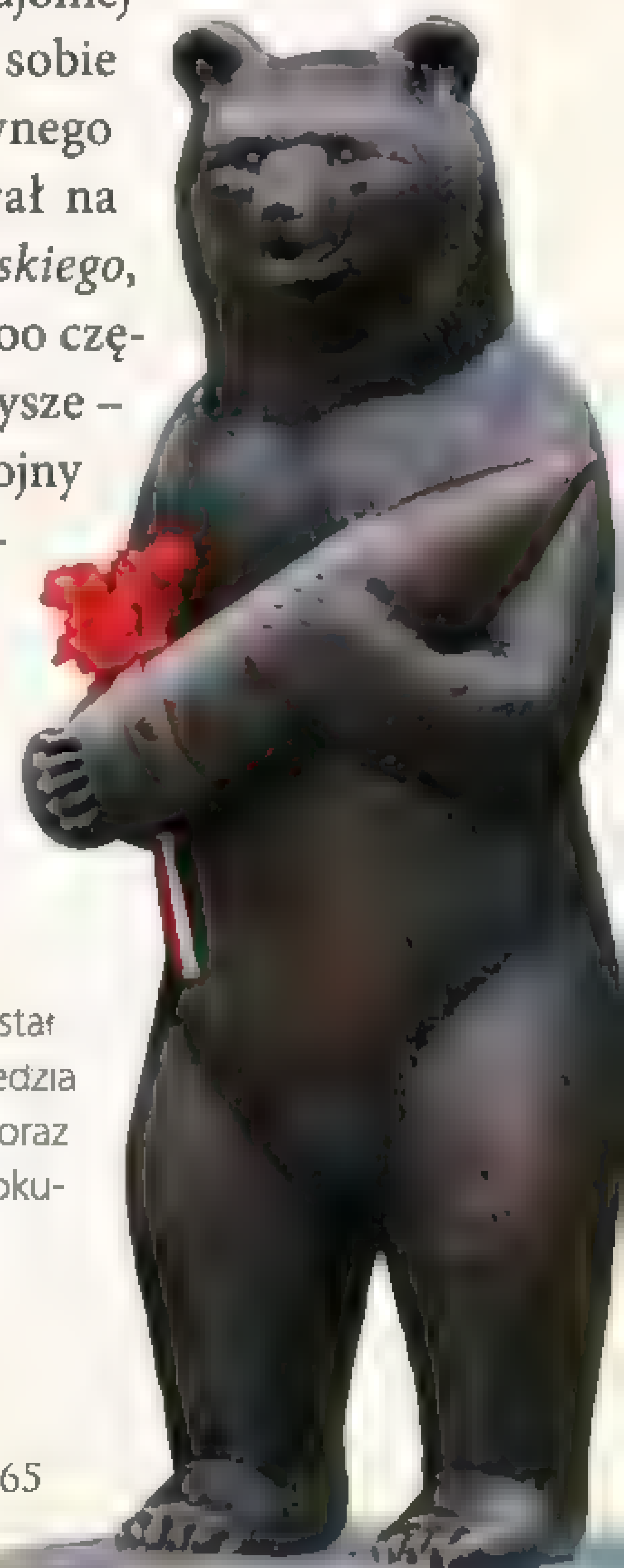
Gołębie stanowią ponad połowę zwierząt uhonorowanych Medalem Dickin. Podczas służby w brytyjskiej armii często wykorzystywano je do przenoszenia meldunków wojskowych.

ochroniarzem na świecie, gdyż do auta pilnowanego przez niedźwiedzia nikt nie odważy się nawet podejść. Wojtek był bardzo towarzyski. Do jego ulubionych rozrywek należały zapasy z ludźmi, które kończyły się zwykle położeniem na ziemi i wylizaniem twarzy pokonanej osoby. Zabawy te wyglądały dosyć groźnie, ale Wojtek nigdy nikogo nie zranił ani nie zadrapał. Bardzo zaprzyjaźnił się z kolegami z oddziału i często okazywał im sympatię.

Wojtek uwielbiał kąpiele. Gdy wojsko stacjonowało w Iraku, zauważył, że ktoś zdjął kłódkę z drzwi do łaźni. Postanowił to wykorzystać i się wykąpać. W baraku natrafił na szpiega zbierającego informacje przed atakiem na obóz. Wrzask intruza na widok niedźwiedzia przywołał żołnierzy. W nagrodę Wojtek otrzymał wstęp do łaźni na cały wieczór i mógł swobodnie bawić się w wodzie.

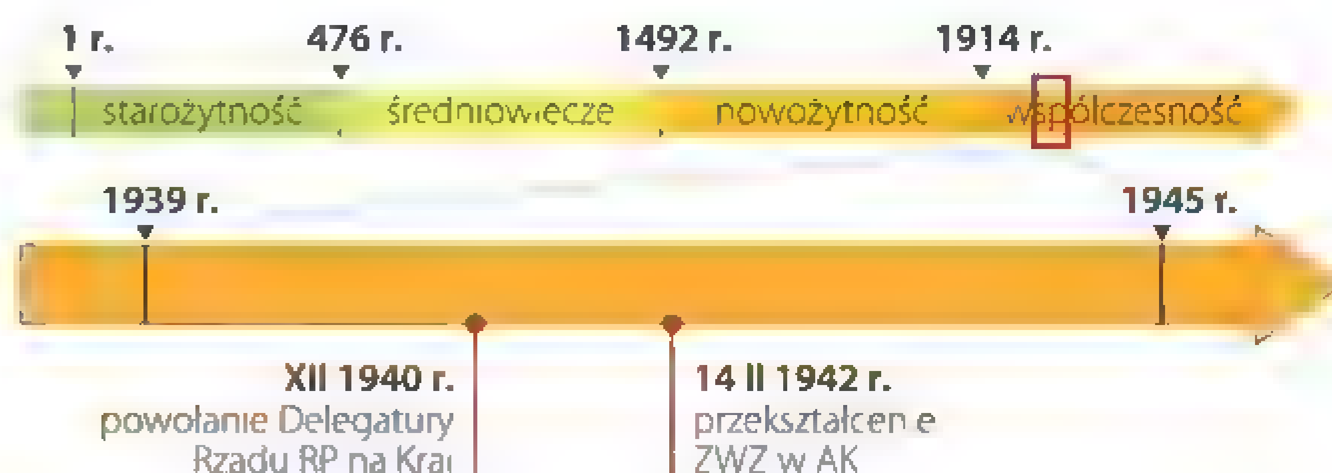
Niedźwiedź cywil

Po zakończeniu II wojny światowej dzielny kapral został wraz ze swoim oddziałem przetransportowany do Szkocji. Budził ogromne zainteresowanie wśród miejscowej ludności. Mieszkańcy odwiedzali go w obozie wojskowym i fotografowali. Polscy żołnierze często zabierali go też na wycieczki po okolicy. Wojtek bardzo lubił te wyprawy. Wkrótce nastąpiły duże zmiany w życiu niedźwiedzia i jego towarzyszy. Żołnierze zostali zdemobilizowani, czyli rozbrojeni, i powrócili do życia cywilnego. Część z nich wyjechała do Polski, inni osiedlili się w Wielkiej Brytanii. Nikt natomiast nie wiedział, co zrobić z Wojtkiem. Rozważano nawet jego uśpienie. W końcu, na jesieni 1947 r., zdecydowano się na oddanie go do zoo w szkockim mieście Edynburg. Tam spędził resztę swojego życia. Jego zainteresowanie budzili zwłaszcza odwiedzający ogród Polacy, którzy wołali do Wojtka w ojczystym języku. Nadstawiał wówczas uszu i przysłuchiwał się znajomej mowie. Szczególnie upodobał sobie jednak hymn Polski. Gdy pewnego razu jeden z wojskowych zagrał na skrzypcach *Mazurek Dąbrowskiego*, niedźwiedź zaczął tańczyć. W zoo często odwiedzali go dawni towarzysze – żołnierze, którzy podczas II wojny światowej przygarnęli go i służyli z nim w jednym oddziale. Nieraz przeskakiwali oni ogrodzenie, aby przywitać się ze swoim dawnym kolegą z wojska.

Pomnik kaprala Wojtka w Żaganiu został odsłonięty w 2013 r. Dzielnego niedźwiedzia upamiętniają także tablice pamiątkowe oraz rzeźby w Wielkiej Brytanii, liczne filmy dokumentalne i książki, a nawet pisane na jego cześć piosenki.

3 Polskie Państwo Podziemne

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak powstał polski ruch oporu,
- jaką działalność prowadził ruchu oporu na ziemiach polskich,
- jak funkcjonowało Polskie Państwo Podziemne.

Początki działalności konspiracyjnej

Po klęsce we wrześniu 1939 r. Polacy nie pogodzili się z utratą niepodległości i szybko zaczęli zakładać **organizacje konspiracyjne** i **grupy partyzanckie**. Tworzyli je głównie byli wojskowi, którzy nie chcieli złożyć broni, a nie byli w stanie przedostać się na Zachód. Dlatego decydowali się na **kontynuowanie walki w podziemiu**. W części Polski zajętej przez Niemców nie doszło do kolaboracji z okupantami na większą skalę. Szybko się okazało, że współpraca z Niemcami nie przynosi większych korzyści, a celem Hitlera jest w ostateczności masowa eksterminacja Polaków. Terror hitlerowców sprawiał jednocześnie, że rosła determinacja i narodowa jedność.

Odmienna sytuacja panowała na ziemiach okupowanych w latach 1939–1941 przez Sowietów. Ich propaganda i polityka wykorzystująca przekupstwo skłoniła do współpracy duże grupy miejscowej ludności. Dzięki temu NKWD z dużą skutecznością udawało się wykrywać i likwidować pojawiające się organizacje konspiracyjne.

Oddział majora Hubala

Twórcą jednego z pierwszych polskich oddziałów partyzanckich był major Henryk Dobrzański „Hubal". Jego jednostka działała na Kielecczyźnie i liczyła ok. 300 żołnierzy. Początkowo hubalczycy zyskali wielkie wsparcie cywilów. Jednak Niemcy zastosowali brutalne represje wobec ludności pomagającej partyzantom – spalili wiele wsi, zamordowali setki osób. Niemcom ostatecznie udało się wpaść na trop oddziału Hubala. Podczas potyczki w lesie niedaleko Anielina pod koniec kwietnia 1940 r. major został zabity. Jego ciało hitlerowcy pochowali w nieoznakowanym miejscu w obawie, by grób nie stał się obiektem kultu patriotycznego.

Oddział majora Henryka Dobrzańskiego „Hubala" 1 w czasie postoju we wsi Gałki. Henryk Dobrzański był niezwykle zdolnym kawalerzystą. W okresie międzywojennym należał nawet, jako jeździec, do reprezentacji Polski na igrzyska olimpijskie.

Jakie były skutki działalności partyzanckiej majora Henryka Dobrzańskiego?

Powstanie Armii Krajowej

Dzień przed kapitulacją Warszawy, 27 września 1939 r., w polskiej stolicy powstała pierwsza ogólnokrajowa organizacja konspiracyjna – **Służba Zwycięstwu Polski (SZP)**.

Gdy generał Władysław Sikorski przejął władzę w rządzie na emigracji, w miejsce SZP powołał w listopadzie 1939 r. **Związek Walki Zbrojnej (ZWZ)**. Głównym celem organizacji było **przygotowanie ogólnokrajowego powstania**, które miało wybuchnąć, gdy u granic Polski pojawią się armie państw alianckich. W czerwcu 1940 r. Komendantem Głównym ZWZ został generał **Stefan Rowecki „Grot"**.

W lutym 1942 r. ZWZ został przekształcony w **Armię Krajową (AK)**. Nowa organizacja swoim zasięgiem objęła zarówno Generalne Gubernatorstwo, jak i ziemie wcielone do III Rzeszy. Latem 1944 r. do AK należało ok. 400 tys. żołnierzy, w tym ok. 100 tys. w leśnych oddziałach partyzanckich, co czyniło ją największą organizacją konspiracyjną w Europie.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Stefan Rowecki „Grot"

1895–1944

Był generałem Wojska Polskiego i komendantem głównym Armii Krajowej. Podczas I wojny światowej walczył w Legionach Polskich, a następnie brał udział w wojnie z bolszewikami. W 1939 r. po zakończeniu walk uniknął aresztowania i wrócił do Warszawy, gdzie został zastępcą komendanta SZP. Od czerwca 1940 r. pełnił funkcję komendanta ZWZ, a potem AK. W wyniku zdrady został w czerwcu 1943 r. aresztowany. W obawie przed próbą odbicia generała Niemcy natychmiast przewieźli go do Berlina. Zaproponowali mu podjęcie współpracy, a gdy odmówił, uwięzili go w obozie w Sachsenhausen [czyt.: zaksenhauzen]. Po wybuchu powstania warszawskiego został na osobisty rozkaz Himmlera zamordowany w obozie w nocy z 1 na 2 sierpnia 1944 r.

WARTO WIEDZIEĆ

Szare Szeregi

W działalność konspiracyjną włączyło się także polskie harcerstwo, które przyjęło nazwę Szare Szeregi i dzieliło się na kilka grup wiekowych:
- najmłodsi członkowie Szarych Szeregów, „**Zawiszacy**" (12–14 lat), przygotowywali się do pełnienia służby pomocniczej;
- starsi harcerze z drużyn „**Bojowe Szkoły**" (15–17 lat) zajmowali się akcjami propagandowymi, czyli małym sabotażem;
- „**Grupy Szturmowe**" Szarych Szeregów (od 18 lat) brały udział w działaniach dywersyjnych.

Znak Polski Walczącej – kotwicy składającej się z połączonych liter P i W – stanowił symbol oporu społeczeństwa polskiego przeciw niemieckiemu okupantowi.

? Odszukaj informacje na temat akcji przeprowadzonych przez członków Szarych Szeregów.

CIEKAWOSTKA

Polskie podziemie przygotowało w październiku 1939 r. zamach na Adolfa Hitlera, gdy przybył on do Warszawy, aby osobiście podziwiać defiladę swoich wojsk. Na trasie przejazdu jego samochodu Polacy ukryli pół tony ładunków wybuchowych. Z niewyjaśnionych do dziś przyczyn nie zostały one zdetonowane.

Działalność polskiego podziemia

Aktywność ZWZ, a następnie AK początkowo koncentrowała się na **działalności propagandowej** i **sabotażowej**. Rzadziej przeprowadzano **akcje dywersyjne**, czyli zbrojne akcje małych grup złożonych z osób noszących ubrania cywilne i rozchodzących się do domów po zakończeniu zadania. Koordynacją działań dywersyjnych zajmował się **Kedyw** – Kierownictwo Dywersji Komendy Głównej AK.

Formy oporu wobec okupanta

Walka zbrojna	Walka cywilna
• **akcje dywersyjne**: zbrojne ataki na pociągi, linie kolejowe, mosty, dworce • **akcje odwetowe**: ataki na hitlerowców odpowiedzialnych za mordowanie polskiej ludności cywilnej, skazanych na śmierć przez sądy Polskiego Państwa Podziemnego	• **akcje propagandowe**: rozrzucanie ulotek, nadawanie audycji radiowych, malowanie antyniemieckich haseł na murach • **sabotaż**: obniżanie wydajności i jakości pracy w fabrykach, uszkadzanie narzędzi lub maszyn

Polskie podziemie organizowało także **operacje wywiadowcze**. W ramach tej działalności:
- zbierano informacje o niemieckich transportach kolejowych;
- zlokalizowano ośrodek badawczo-produkcyjny nowych rodzajów broni III Rzeszy: pocisków odrzutowych V-1 i rakiet V-2 w Peenemünde [czyt.: pineminde] na wyspie Uznam;
- przejęto niewybuch rakiety V-2, a po jego zbadaniu wysłano go do Wielkiej Brytanii.

Działalność polskiego podziemia stanowiła poważny problem dla Niemców, dlatego starali się oni wszelkimi środkami ją zwalczać. W szeregi konspiracji niekiedy udawało się wkraść hitlerowskim agentom, co pociągało za sobą liczne aresztowania. W **czerwcu 1943 r.** okupanci ujęli generała **Stefana Roweckiego „Grota”**. Po jego aresztowaniu funkcję Komendanta Głównego AK przejął generał **Tadeusz Komorowski „Bór”**.

Cichociemni

Tworzącemu się Polskiemu Państwu Podziemnemu brakowało oficerów oraz specjalistów. Dlatego rząd na uchodźstwie wysyłał do kraju cichociemnych. Byli to wybrani polscy żołnierze wyszkoleni na specjalnych kursach obejmujących wszechstronne formy walki. Transportowano ich samolotami nad teren Polski, gdzie lądowali na spadochronach. Na miejscu zajmowali się szkoleniem żołnierzy AK i przeprowadzaniem akcji dywersyjnych. Ich nazwa pochodzi od sposobu działania bez rozgłosu – „po cichu i po ciemku”.

Porucznik Bolesław Kontrym „Żmudzin” (1) w 1942 r. przeszedł przeszkolenie cichociemnych. Po przerzucie do ojczyzny służył w AK i brał udział w powstaniu warszawskim.

? Dlaczego rząd polski na uchodźstwie wysyłał do kraju cichociemnych?

Najsłynniejsze akcje dywersyjne polskiego podziemia

Akcja „Wieniec” 7/8 października 1942 r.	Akcja „Meksyk II” (akcja pod Arsenałem) 26 marca 1943 r.	Akcja „Kutschera” 1 lutego 1944 r.
Celem akcji było wysadzenie wszystkich linii kolejowych wychodzących z Warszawy. Na kilka godzin sparaliżowało to warszawski węzeł kolejowy i zablokowało niemiecki transport na front wschodni.	Akcja zbrojna Szarych Szeregów pod warszawskim Arsenałem. W jej wyniku odbito z rąk gestapo m.in. działacza konspiracyjnego Janka Bytnara „Rudego”.	Udany zamach na generała SS i policji dystryktu warszawskiego Franza Kutscherę [czyt.: franca kuczerę], odpowiedzialnego za masowe mordowanie Polaków.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Terror hitlerowski

W swoim dzienniku generalny gubernator Hans Frank opisał dokładnie, jakie działania podejmowali Niemcy w odpowiedzi na ataki polskiego podziemia.

W ostatnich 14 dniach zdarzyło się kilka bardzo niemiłych wypadków. I tak w Warszawie zaatakowano granatami ręcznymi policjantów, gdy przejeżdżali przez miasto; było kilku zabitych. W pobliżu Warszawy wpadł na miny pociąg wiozący urlopowników [żołnierzy niemieckich na urlopie] *z frontu, przy czym lokomotywa wykoleiła się, a pociąg ostrzelano wtedy z karabinów maszynowych z odległości 8 m. Było 15 zabitych i 30 ciężej lub lżej rannych. Przed kilku dniami zastrzelono starszego radcę rządu i inspektora rządowego. Policja zareagowała energicznie na te wypadki.* [...] *Za zamach kolejowy stracono 150, a za obydwu urzędników niemieckich – 50 terrorystów polskich* [...]. *Należy zważyć, że przez rozstrzelanie 200 ludzi zostaje dotkniętych przynajmniej 3000 osób (z najbliższej rodziny). Osieroceni przypisali sprawcom zamachów odpowiedzialność za śmierć swoich krewnych.*

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2002, s. 253–254

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień działania ruchu oporu, które w dzienniku opisał Hans Frank.
2. Wyjaśnij, w jakim celu generalny gubernator stosował odpowiedzialność zbiorową wobec Polaków po atakach podziemia.

Działalność polskiego podziemia

LEGENDA

- granica państw z 31 VIII 1939 r.
- granica Rzeczypospolitej z 31 VIII 1939 r.
- obszary włączone do Niemiec w 1939 r.
- obszary okupowane przez Niemcy od 1939 r.
- obszary włączone do ZSRS w latach 1939–1940, od 1941 r. zajęte przez Niemcy
- granica tzw. Wielkich Niemiec w latach 1941–1944
- obszary działania polskiej partyzantki
- ważniejsze bitwy partyzanckie
- dywersje na liniach kolejowych

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż rejony, w których najaktywniej działała polska partyzantka.
2. Wymień najważniejsze bitwy stoczone przez partyzantów z siłami okupanta.

Organizacje zbrojne polskiego podziemia

We wrześniu 1941 r. wódz naczelny, generał Władysław Sikorski wydał rozkaz scalenia wszystkich polskich podziemnych formacji zbrojnych w ramach ZWZ, a potem Armii Krajowej. Nie wszyscy jednak mu się podporządkowali. Poza AK i Polskim Państwem Podziemnym pozostały oddziały komunistycznej Gwardii Ludowej (później pod nazwą Armii Ludowej) oraz część Narodowych Sił Zbrojnych.

Armia Krajowa (AK)
AK (do lutego 1942 r. jako Związek Walki Zbrojnej) była główną polską siłą zbrojną prowadzącą walkę z niemieckim okupantem. Siły AK wynosiły w okresie szczytowej mobilizacji ok. 400 tys. żołnierzy.

Bataliony Chłopskie (BCh)
Były formacją partyzancką związaną z przedwojennym Stronnictwem Ludowym. Oddziały BCh działały na wsi, broniły ludności chłopskiej przed okupantami. Organizacja ta liczyła 170 tys. żołnierzy i była drugą co do wielkości organizacją konspiracyjną w Polsce.

Gwardia Ludowa WRN (Wolność, Równość, Niepodległość)
Z Polskiej Partii Socjalistycznej w 1939 r. stworzono oddziały bojowe Gwardię Ludową WRN. Ich formacje od 1941 r. działały w ramach struktur ZWZ, a potem AK. Najsilniejszą organizacją dysponowali na Górnym Śląsku i w Zagłębiu.

Narodowe Siły Zbrojne (NSZ)
Narodowcy (endecja) stworzyli swoje własne organizacje zbrojne, z których w 1942 r. wyłoniły się Narodowe Siły Zbrojne. Większa część NSZ weszła w skład Armii Krajowej, ale niektóre oddziały nie podporządkowały się Polskiemu Państwu Podziemnemu. Od 1943 r. członkowie NSZ za głównego wroga Polski uważali ZSRS, który stopniowo wypierał Niemców na zachód.

Gwardia Ludowa (GL)
Komuniści w 1942 r. stworzyli Gwardię Ludową, której nazwa celowo miała mylić się z formacją Polskiej Partii Socjalistycznej działającą w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego. W styczniu 1944 r. GL została zastąpiona przez Armię Ludową (AL). Zarówno GL, jak i AL były całkowicie zależne od Moskwy i realizowały jej politykę na ziemiach polskich.

? Które organizacje zbrojne podporządkowały się Polskiemu Państwu Podziemnemu?

Polskie Państwo Podziemne

Stworzony przez Polaków w czasie II wojny światowej ruch oporu obejmował niemal wszystkie dziedziny życia. Dlatego te rozbudowane polityczne, administracyjne i wojskowe struktury, podległe rządowi na uchodźstwie, nazwano **Polskim Państwem Podziemnym**. Jego cywilne struktury tworzyła przede wszystkim powołana w grudniu 1940 r. **Delegatura Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Kraj**. Stojącemu na jej czele Delegatowi Rządu na Kraj podlegały departamenty, czyli ministerstwa, i konspiracyjna administracja terenowa. Wśród nich były m.in.:

- **Departament Informacji**, któremu była podporządkowana prasa podziemna. Informowano w niej głównie o wydarzeniach na frontach i wzywano do oporu;
- **Departament Oświaty i Kultury**, który stworzył system tajnego szkolnictwa średniego i wyższego, obejmujący setki tysięcy uczniów.

Wbrew zakazom okupanta w konspiracji nadal działały polskie partie polityczne. W ramach Polskiego Państwa Podziemnego funkcjonowały też **tajne sądy**, które wydawały wyroki na kolaborantach i zdrajcach. Struktury podziemne w okupowanej Polsce miały stały kontakt z władzami w Londynie. Był on możliwy m.in. dzięki działalności:

- **tajnych radiostacji**, za pomocą których przekazywano bieżące informacje;
- **kurierom** pokonującym – często w bardzo trudnych warunkach – trasę między krajem a Wielką Brytanią. Do najsłynniejszych z nich należeli **Jan Karski** i **Jan Nowak-Jeziorański**.

CIEKAWOSTKA

System tajnego szkolnictwa średniego i wyższego w Polsce w czasie II wojny światowej określano jako **tajne komplety**. Zajęcia obejmujące łącznie setki tysięcy uczniów odbywały się w prywatnych domach i mieszkaniach. Za udział w takich lekcjach Niemcy karali zesłaniem do obozu koncentracyjnego.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Organizacje konspiracyjne** powstawały na ziemiach polskich od września 1939 r. Rządowi na emigracji podlegał Związek Walki Zbrojnej, który w lutym 1942 r. przekształcono w Armię Krajową. Oprócz niej na terenie okupowanej Polski działały: Bataliony Chłopskie, Narodowe Siły Zbrojne oraz Gwardia Ludowa.
2. **Polskie Państwo Podziemne** to określenie krajowych struktur wojskowych, politycznych i administracyjnych. W konspiracji organizowały one m.in. sądy, nauczanie i obieg prasy. Utrzymywały także stały kontakt z rządem na uchodźstwie.
3. **W ramach ZWZ i AK** rozwijano propagandę antyniemiecką (np. ulotki, audycje radiowe), organizowano sabotaż (np. uszkadzanie maszyn), akcje dywersyjne (np. zbrojne ataki na pociągi) i działalność wywiadowczą (jej wyniki przesyłano też aliantom).

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień kolejne organizacje, z których ostatecznie wyłoniła się Armia Krajowa.
2. Wskaż, jakie dziedziny życia były organizowane przez Polskie Państwo Podziemne.
3. Podaj inne niż AK organizacje należące do polskiego ruchu oporu.
4. ★ Znajdź informacje o akcjach polskiego podziemia, które zostały podjęte w Twojej okolicy. Sporządź na tej podstawie notatkę.
5. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że żyjesz w czasie II wojny światowej. Opisz realia Twojego życia, zwracając uwagę na trudy codziennego funkcjonowania Twojej rodziny w kraju ogarniętym wojną.

Akcje polskiego ruchu oporu

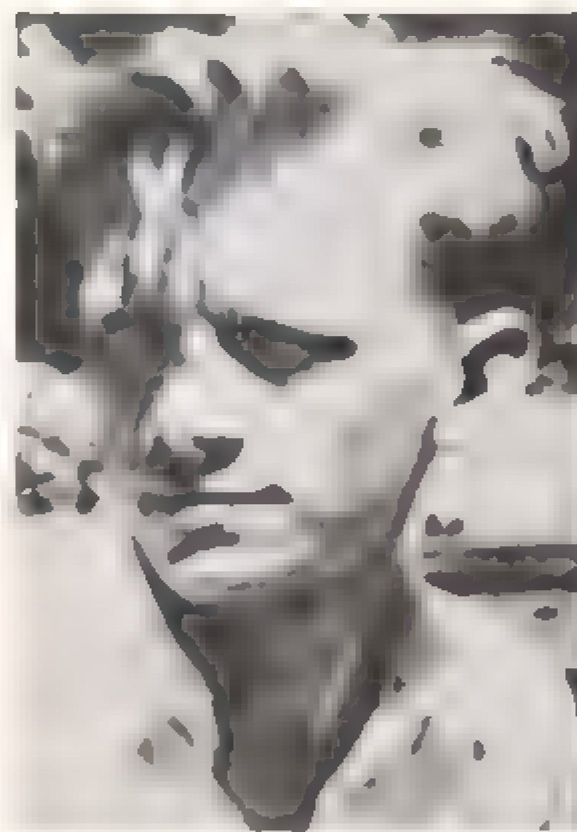
W 1942 r. dowództwo Armii Krajowej zadecydowało o przejściu od biernego oporu do sabotażu i dywersji. Stało się to możliwe dzięki udoskonalaniu struktur podziemnej armii oraz wzrostowi jej liczebności.

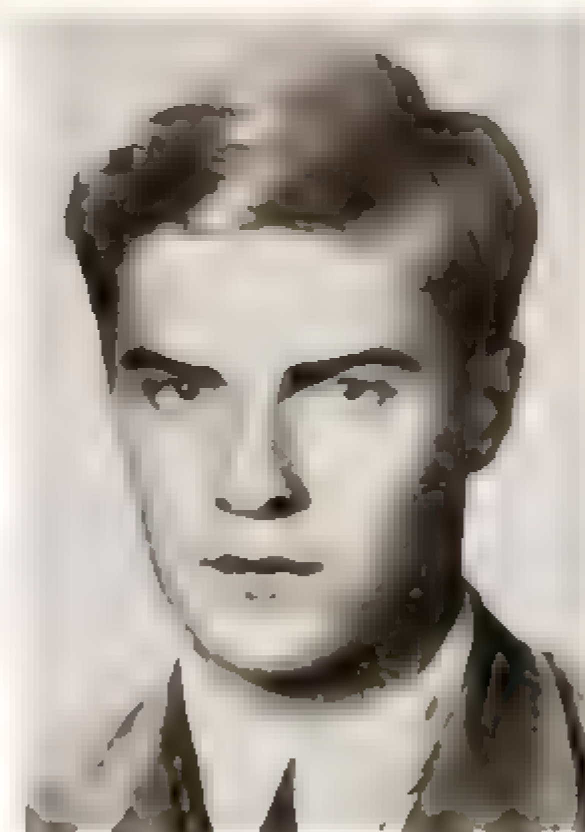
Kedyw

Z AK wyodrębniono Kierownictwo Dywersji, czyli Kedyw, pod dowództwem pułkownika Augusta Emila Fieldorfa. Kedywowi podlegały funkcjonujące w miastach wyspecjalizowane oddziały szturmowe, które m.in. likwidowały najgroźniejszych funkcjonariuszy faszystowskich, oraz pierwsze oddziały partyzanckie w terenie, które m.in. odbijały więźniów i niszczyły linie kolejowe. Chroniły także ludność przed Niemcami i licznymi w czasie wojny aktami bandytyzmu. W działalność konspiracyjną włączyło się również harcerstwo, w konspiracji nazywane Szarymi Szeregami. Harcerze przygotowywali się do pełnienia służby pomocniczej, zajmowali się małym sabotażem i akcjami dywersyjnymi.

Akcja pod Arsenałem

W nocy z 18 na 19 marca gestapo aresztowało Henryka Ostrowskiego „Heńka", dowódcę hufca „Praga" warszawskich Grup Szturmowych, a następnie 23 marca – Jana Bytnara „Rudego", dowódcę hufca „Południe". W piwnicy Bytnara znaleziono m.in. konspiracyjną prasę i ulotki. Gestapo w siedzibie w alei Szucha trzykrotnie i bardzo brutalnie przesłuchiwało Rudego, aby wydobyć z niego jak najwięcej informacji. Tortury doprowadziły do bardzo poważnych obrażeń jego ciała.

Jan Bytnar „Rudy"

Tadeusz Zawadzki „Zośka"

Ulica Długa w okolicy Arsenału podczas okupacji. W tym miejscu 26 marca 1943 r. Grupa Szturmowa „Zośka" odbiła transport więźniów przewozonych przez Niemców.

Akcja „Kutschera" powiodła się – zginął w niej kat Warszawy. Ceną za to była jednak śmierć nie tylko czterech uczestników akcji, lecz także kilkuset zakładników zamordowanych przez Niemców

Wiadomość o aresztowaniu Jana Bytnara szybko dotarła do Szarych Szeregów. Tego samego dnia opracowano plan akcji jego odbicia pod kryptonimem „Meksyk I". Nie zgodziło się na nią jednak dowództwo Kedywu. Po ustaleniu marki i numeru rejestracyjnego przykrytej plandeką ciężarówki, która miała transportować więźniów, zdobyciu informacji o liczbie konwojentów i ich ulokowaniu w pojeździe oraz o trasie przejazdu zdecydowano się przeprowadzić akcję „Meksyk II". Akcja odbyła się 26 marca pod dowództwem Stanisława Broniewskiego „Orszy". Rozpoczęła się od rzucania butelek z benzyną i rozbicia przedniej szyby auta, które zatrzymało się przy Arsenale i zaczęło płonąć. 21 oswobodzonych więźniów, w tym Heniek, zaczęło uciekać. Rudego przeniesiono na rękach do samochodu. Mimo zabiegów lekarskich Bytnar zmarł po czterech dniach. Akcję jego odbicia opisano w książce *Kamienie na szaniec* Aleksandra Kamińskiego. W odwecie za akcję pod Arsenałem Niemcy rozstrzelali 140 więźniów Pawiaka.

Akcja „Główki"

W odwecie za okrucieństwa wobec Polaków przeprowadzano w ramach akcji „Główki" zamachy na ważnych hitlerowców, najczęściej funkcjonariuszy SS – zbrodniczej formacji, której emblematem była trupia główka, noszona na czapkach. Najsłynniejszego zamachu, przygotowanego przez dużą grupę osób, dokonano 1 lutego 1944 r. na dowódcę SS i policji w dystrykcie warszawskim – Franza Kutscherę, zwanego katem Warszawy. Kutschera, który zasłynął bestialskimi zbrodniami wobec Ukraińców i Rosjan, po przeniesieniu do Warszawy nasilił terror w stosunku do ludności cywilnej. Na porządku dziennym były łapanki i uliczne egzekucje, w których na oczach mieszkańców rozstrzelano ponad 1200 polskich i żydowskich zakładników, a w tajnych egzekucjach – kilkakrotnie więcej.

Polskie Państwo Podziemne wydało na Kutscherę wyrok śmierci. Nie znano jego wyglądu, bo nie występował publicznie. Kedyw dzięki działaczowi podziemia Aleksandrowi Kunickiemu zdobył zdjęcie Kutschery, ustalił też godziny wyjazdu z domu w Alei Róż 2 i powrotu do niego, trasy przejazdu auta oraz uzbrojenie wartowników przed budynkiem dowódcy SS i policji. Wyrok miał wykonać Bronisław Pietraszewicz, dowódca oddziału Kedywu „Pegaz". Pierwszą próbę zamachu podjęto 28 stycznia, ale tego dnia generał wyjechał z Warszawy. Drugi termin wyznaczono na 1 lutego. Napastnicy zablokowali limuzynę Kutschery swoim autem w Alejach Ujazdowskich i otworzyli ogień. Po krótkiej, zwycięskiej dla Polaków walce z ochroną zamachowcy uciekli wcześniej przygotowanymi pojazdami. Oprócz Franza Kutschery zginęło czterech Niemców, a dziewięciu zostało rannych. Podczas akcji zabito też czterech Polaków i 2 raniono.

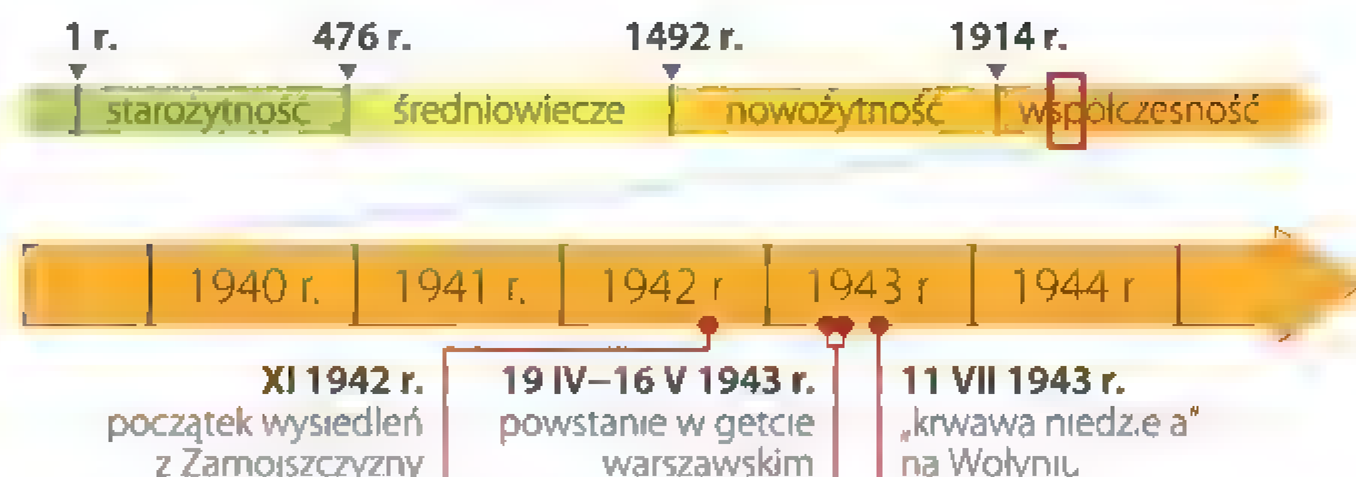

Czapka szeregowego żołnierza niemieckiej Waffen SS, formacji wojskowej uznanej w 1947 r. za organizację zbrodniczą.

4 Społeczeństwo polskie pod okupacją

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie postawy przyjmowało społeczeństwo polskie wobec okupantów i ich zbrodni,
- jak przebiegała zagłada polskich Żydów,
- czym była rzeź wołyńska.

Postawa Polaków wobec okupantów

Pomimo brutalnego terroru stosowanego przez niemieckich okupantów tylko **niewielu Polaków zdecydowało się na kolaborację**. Nieliczni, którzy współpracowali z Niemcami, byli skazywani przez sąd podziemny na karę śmierci. Za kolaboracją nie opowiedział się żaden ze znaczących polskich polityków.

Bezkompromisowa postawa większości społeczeństwa wobec okupanta sprawiła, że Polacy znajdowali się w czołówce narodów walczących czynnie z niemieckim agresorem. Skutkiem tego były jednak masowe represje ze strony okupanta. Mimo to krwawy terror wymierzony w Polaków nie przynosił zamierzonego efektu, a każda kolejna egzekucja wzmagała jedynie wolę walki wśród polskiej ludności. Większość społeczeństwa starała się jednak nie narażać i przeżyć ten trudny czas. Do przykładów oporu Polaków wobec polityki okupanta należy zaliczyć:

- wystawianie przez lekarzy fałszywych zaświadczeń o niezdolności do pracy w fabrykach nadzorowanych przez Niemców;
- wypisywanie przez księży katolickich świadectw chrztu dla ukrywających się Żydów;
- nielegalne posiadanie odbiorników radiowych służących do odbierania audycji z państw zachodnich;
- przekazywanie ulotek;
- bojkotowanie kin, gdzie emitowano niemieckie filmy propagandowe.

WARTO WIEDZIEĆ

Tragedia Zamojszczyzny

Jesienią 1942 r. Niemcy rozpoczęli realizację Generalnego Planu Wschodniego (wyniszczenia bądź przesiedlenia Polaków i Żydów, by w ich miejsce osadzić niemieckich kolonistów). W pierwszej kolejności chcieli wysiedlić Polaków z Zamojszczyzny. Mieszkańców całych wsi usuwano z domów, a osoby stawiające opór rozstrzeliwano. Akcja Niemców szybko spotkała się z odpowiedzią polskiego podziemia, które stanęło w obronie ludności. Skala oporu zaskoczyła okupantów, którzy na pół roku zaniechali akcji. Ponownie podjęli ją w czerwcu 1943 r., zniszczyli wówczas dziesiątki polskich wsi. Do sierpnia 1943 r. z Zamojszczyzny wysiedlono ok. 110 tys. Polaków.

Oddział niemiecki na Zamojszczyźnie podczas przeprowadzania przymusowego wysiedlenia ludności jednej z tamtejszych wsi.

? Dlaczego Niemcy chcieli usunąć polską ludność z terenu Zamojszczyzny?

Zagłada polskich Żydów

Prześladowania polskich Żydów rozpoczęły się już we wrześniu 1939 r. Początkowo obejmowały one:
- nakaz noszenia przez Żydów białych opasek z niebieską gwiazdą Dawida;
- zakaz korzystania z komunikacji miejskiej;
- konfiskatę majątków;
- przesiedlania do **gett**, czyli ogrodzonych dzielnic przeznaczonych dla Żydów (z głodu, chorób i w wyniku niemieckiego terroru w gettach zmarło ok. 20% polskich Żydów).

W 1942 r. hitlerowcy podjęli decyzję o przeprowadzeniu **Holokaustu**, czyli zagłady narodu żydowskiego. W tym celu ludność z gett zaczęto wywozić do obozów zagłady. Początkowo Żydzi posłusznie poddawali się terrorowi niemieckiemu, licząc na jego szybki koniec. Jednak gdy na jaw wyszła prawda o ukrywanej eksterminacji całego narodu, ludność żydowska zaczęła podejmować rozpaczliwe próby oporu. W obozach koncentracyjnych, gettach, a nawet obozach zagłady dochodziło do buntów, które były krwawo tłumione przez Niemców.

Największe żydowskie powstanie wybuchło w **getcie warszawskim w kwietniu 1943 r.** Szacuje się, że w czasie II wojny światowej zginęło ok. 3 mln obywateli II Rzeczypospolitej pochodzenia żydowskiego. Okupację przeżyło jedynie ok. 350 tys. polskich Żydów.

Selekcja więźniów na rampie kolejowej obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau. Niemcy dzielili przysłanych Żydów na tych, którzy mieli natychmiastowo zostać zamordowani, i na tych, którzy przed śmiercią zostaną skierowani do pracy ponad siły.

Powstanie w getcie warszawskim

19 kwietnia 1943 r. oddziały SS wkroczyły do warszawskiego getta, by je ostatecznie zlikwidować. Członkowie założonej w getcie **Żydowskiej Organizacji Bojowej (ŻOB)**, z Mordechajem Anielewiczem na czele, rozpoczęli walkę. Powstańcy (ok. 1000 osób) nie mieli żadnych szans na zwycięstwo, ale nie zamierzali biernie czekać na śmierć, woleli zginąć w walce. Niemcy stopniowo zdobywali i wypalali miotaczami ognia budynek po budynku. Przeżyli jedynie nieliczni, wśród nich ostatni dowódca powstania Marek Edelman. Symbolem zdławienia zrywu stało się wysadzenie 16 maja 1943 r. warszawskiej Wielkiej Synagogi. Teren getta Niemcy zrównali z ziemią.

Powstańcy z ŻOB schwytani przez Niemców. Wielu żydowskich bojowników i bojowniczek, zdając sobie sprawę z beznadziejnej sytuacji, starało się popełnić samobójstwo, lecz w taki sposób, aby zabić przy tym możliwie dużo Niemców.

Ludność żydowska wyprowadzana z likwidowanego getta trafiała do transportów do obozów koncentracyjnych

Jaki cel przyświecał żydowskim powstańcom z getta warszawskiego?

Życie w okupowanej Warszawie

Sytuacja w Warszawie podczas okupacji była trudna. Niemcy za działalność podziemia brutalnie mścili się na mieszkańcach miasta. Dyskryminacja ludności polskiej rozpoczęła się od pierwszych dni okupacji. Najeźdźcy wprowadzili szereg surowych ograniczeń i zakazów dla Polaków. Jednak znacznie gorszy los czekał Żydów zamieszkujących Warszawę, którzy zostali zamknięci w przeludnionym getcie.

Polacy

Polakom groziły surowe kary za wszelkie przejawy oporu wobec Niemców. Do obozu koncentracyjnego lub na przymusowe roboty do Niemiec mógł trafić każdy przechodzień przypadkowo złapany w ulicznej łapance. Polacy ginęli w masowych egzekucjach, które przeprowadzali Niemcy w odwecie za akcje podziemia. W okupowanej Warszawie działały kina i teatry, które stały się jednak miejscem niemieckiej propagandy. Były one bojkotowane przez polskie podziemie, które propagowało hasło: „Tylko świnie siedzą w kinie, a bogatsze w teatrze".

Pomnik księcia Józefa Poniatowskiego został przez Niemców w 1940 r. zasłonięty rusztowaniem, a w 1944 r. wysadzony w powietrze. Podobny los spotkał większość warszawskich zabytków o charakterze patriotycznym.

Dorożki, rowery, a także riksze zastąpiły taksówki i prywatne samochody osobowe. Polacy, pozbawieni przez okupantów prawa kierowania autami, musieli szukać innych rozwiązań transportowych.

Na sklepach i punktach usługowych były umieszczane napisy i po polsku, i po niemiecku.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, w jaki sposób Niemcy chcieli okazać swoją przewagę wobec ludności okupowanej Polski.
2. Opisz, jak mieszkańcy Warszawy radzili sobie z ograniczeniami narzucanymi przez okupanta.

NIEMCY

Niemcy, którzy zamieszkali w Warszawie, mieli status ludności pierwszej kategorii. Byli to przede wszystkim żołnierze, policjanci i urzędnicy. Mieszkali w najlepszych rezydencjach zagrabionych polskim właścicielom i korzystali z samochodów odebranych Polakom. We wszystkich aspektach życia okupanci starali się okazywać swoją rzekomą wyższość, jednak nawet uzbrojonym żołnierzom stanowczo odradzano spacery po Warszawie.

Niemieckie przemarsze, a także parady wojskowe na ulicach Warszawy miały budzić strach i przypominać o niemieckiej dominacji nad ludnością stolicy.

Tramwaje i wagony kolejowe podzielono na przeznaczone tylko dla Niemców oraz pozostałe, którymi podróżować mogli Polacy i Żydzi.

ŻYDZI

Żydzi już w 1939 r. zostali przez władze okupacyjne sprowadzeni do statusu ludności najniższej kategorii. Niemcy pozbawili ich pracy, majątku i wszelkich praw. Żydzi mieli obowiązek nosić gwiazdy Dawida i kłaniać się Niemcom na ulicy, a także musieli znosić szereg innych upokorzeń. W 1940 r. żydowską ludność z Warszawy i okolic stłoczono w niewielkim getcie i odseparowano od reszty społeczeństwa. Skazano ich na powolne, ale systematyczne wyniszczenie.

Na ulicach getta, mimo dużej śmiertelności wygłodzonej i pozbawionej opieki medycznej ludności żydowskiej, panował tłok. Na niewielkiej powierzchni, ok. 3 km², stłoczono bowiem blisko pół miliona Żydów.

Żydzi musieli nosić opaski lub przypięte gwiazdy Dawida.

Polacy wobec Holokaustu

Za pomoc Żydom groziła Polakom kara śmierci. Pomimo to wielu z nich zaangażowało się w ratowanie ludności żydowskiej. W okupowanym kraju powstała **Rada Pomocy Żydom „Żegota"**. Jej członkowie:

- dostarczali mieszkańcom getta żywność, ubrania, lekarstwa;
- organizowali ucieczki;
- przygotowywali kryjówki oraz fałszywe dokumenty.

W „Żegocie" działała m.in. **Irena Sendlerowa**. Dzięki jej zaangażowaniu i odwadze udało się wydostać z getta ok. 2500 dzieci żydowskich. Ludzie, którzy udzielali pomocy Żydom, nierzadko swoje działania przypłacili życiem. Taki tragiczny los spotkał rodzinę **Józefa** i **Wiktorii Ulmów** z Markowej w Rzeszowskiem. Oboje rodzice oraz sześcioro ich małych dzieci zostali rozstrzelani przez Niemców za ukrywanie ośmiorga Żydów.

Działacze Polskiego Państwa Podziemnego starali się także przekazać światu informacje o zbrodniach dokonywanych przez Niemców, m.in.:

- **Witold Pilecki** dał się schwytać Niemcom, aby sprawdzić, jak wygląda sytuacja w Auschwitz. Tam udało mu się zorganizować siatkę konspiracyjną, która zbierała i przekazywała na zewnątrz informacje o warunkach panujących w obozie. Po ucieczce Pilecki stworzył raporty, w których opisał hitlerowskie zbrodnie w Auschwitz;
- **Jan Karski** dwukrotnie przedostał się do getta warszawskiego, a następnie powiadomił o sytuacji polskich Żydów władze Wielkiej Brytanii i USA.

Z powodu braku odzewu alianckich polityków raporty Pileckiego i Karskiego nie wpłynęły na losy ludności żydowskiej.

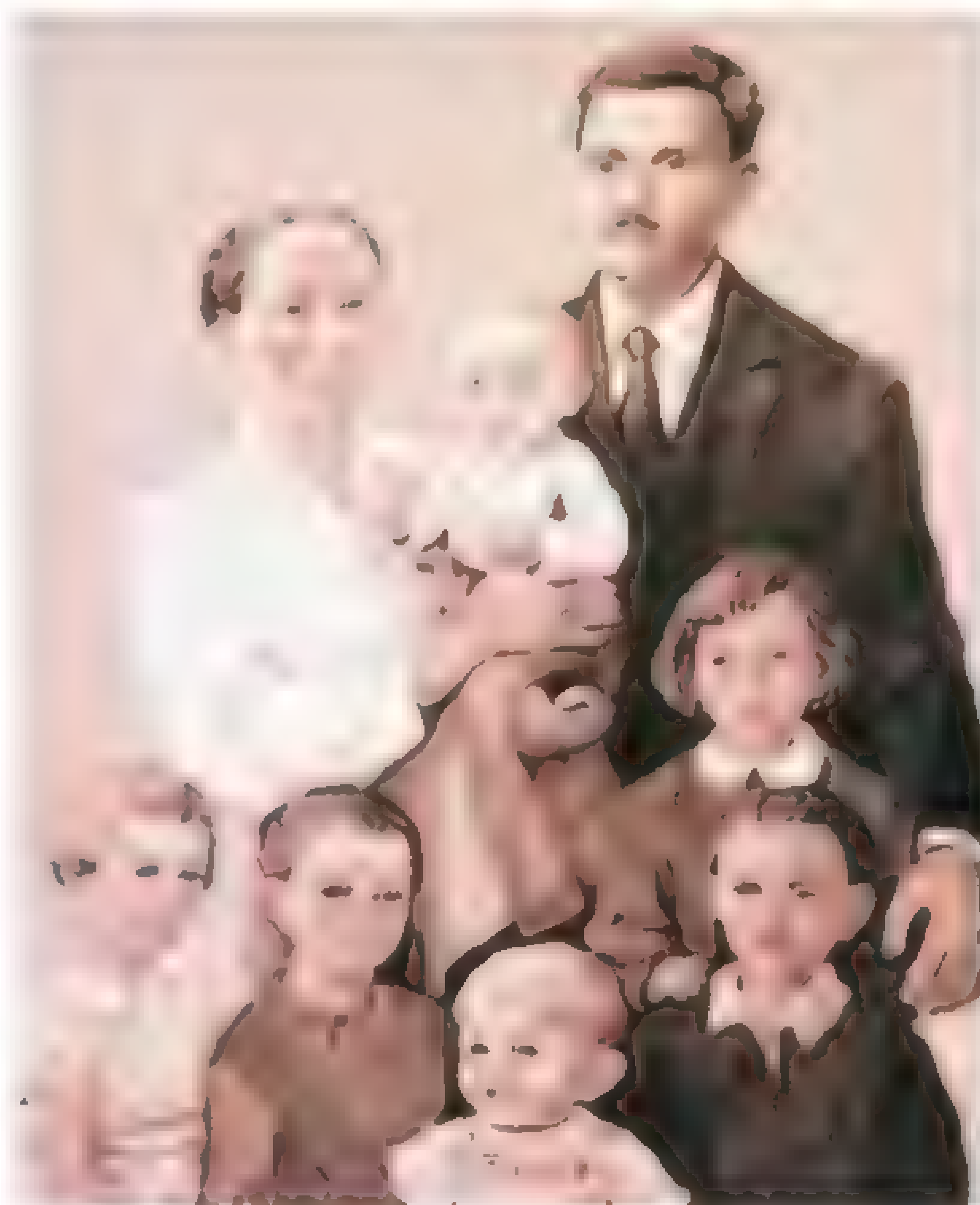
Niemcom nie udało się wciągnąć Polaków, poza nielicznymi wyjątkami, do uczestnictwa w pogromach i mordowaniu Żydów. Osoby, które współpracowały z okupantem i wydawały ukrywających się Żydów, określano mianem **szmalcowników**. Równie często wymuszali oni na ludności żydowskiej opłaty za milczenie. Osoby takie były jednak surowo karane – nawet śmiercią – przez Polskie Państwo Podziemne.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Irena Sendlerowa
1910–2008

Była działaczką społeczną, członkinią PPS. Po powstaniu „Żegoty" podjęła z nią współpracę. Zaangażowała się wraz ze współpracownikami w akcję ratowania żydowskich dzieci. Pracując jako pielęgniarka, wyprowadzała je z getta, a następnie znajdowała dla nich schronienie w prowadzonych przez siostry zakonne sierocińcach lub w polskich rodzinach. W 1943 r. została aresztowana przez gestapo. Pomimo tortur w trakcie śledztwa nie ujawniła żadnych informacji. Została skazana na śmierć, jednak członkom „Żegoty" udało się ją uwolnić dzięki łapówce. W 1965 r. została uhonorowana odznaczeniem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

Rodzina Ulmów została zamordowana przez Niemców 24 marca 1944 r. za ukrywanie żydowskich rodzin. Dziś jest symbolem poświęcenia tych Polaków, którzy ratowali Żydów przed Holokaustem. Pośmiertnie Ulmowie zostali uhonorowani tytułem Sprawiedliwych wśród Narodów Świata.

Rzeź wołyńska

Ukraińcy zamieszkujący ziemie polskie przyjęli niemiecką okupację z nadzieją na utworzenie własnego państwa. Niemcy jednak nie zamierzali do tego dopuścić i z czasem aresztowali liderów ukraińskich nacjonalistów, w tym **Stepana Banderę**.

Pod koniec 1942 r. ukraińscy nacjonaliści założyli **Ukraińską Powstańczą Armię (UPA)**. Jej członków nazywano od nazwiska ich przywódcy **banderowcami**. Celem UPA było stworzenie niepodległego państwa ukraińskiego. Formacja ta dążyła do pozbycia się innych narodowości z terenów uznawanych przez nią za ukraińskie. Dlatego w lutym 1943 r. na Wołyniu zaczęła organizować **czystki etniczne**. Członkowie UPA oraz podburzona przez nich ukraińska ludność wymordowali mieszkających tam Polaków – starców, kobiety i dzieci, często w niezwykle brutalny sposób.

Kulminacja ataków UPA, określanych dziś jako **rzeź wołyńska**, nastąpiła latem 1943 r. W tzw. **krwawą niedzielę, 11 lipca 1943 r.**, Ukraińcy otoczyli i wymordowali ludność ok. 100 polskich wsi. Wydarzenie to zapoczątkowało wielotygodniowe walki z polskimi **oddziałami samoobrony**, które powstały, by zwalczać banderowców. Rok później UPA powtórzyła swoją akcję w Galicji Wschodniej. Ocenia się, że w zbrodni ludobójstwa na Kresach Wschodnich z rąk ukraińskich nacjonalistów ogółem **zginęło ok. 100 tys. Polaków**, a ok. 300 tys. zostało zmuszonych do ucieczki.

Czystki etniczne – zbrodnia obejmująca masowe morderstwa oraz wypędzanie z domów mieszkańców danego terenu w celu zniszczenia grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej.

Ciała Polaków ze wsi Lipniki na Wołyniu pomordowanych przez ukraińskich nacjonalistów w marcu 1943 r. W pogromie zginęło 182 mieszkańców wsi, głównie Polaków, ale także Ukraińców, którzy próbowali ratować swoich sąsiadów.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Terror niemieckich władz okupacyjnych** przejawiał się m.in. egzekucjami, aresztowaniami, zsyłaniem do obozów koncentracyjnych. Nie wpłynął jednak na postawę Polaków, którzy w większości nie współpracowali z Niemcami.
2. **Żydzi byli poddawani represjom** od początku wojny. Na przełomie lat 1939/1940 Niemcy zaczęli tworzyć getta, a w 1942 r. rozpoczęli deportację Żydów do obozów zagłady. Jednym z aktów żydowskiego oporu był wybuch powstania w warszawskim getcie.
3. **Część Polaków pomagała Żydom**, mimo zagrożenia karą śmierci. Ukrywano ich, wystawiano fałszywe świadectwa chrztu, organizowano ucieczki z gett.
4. **Rzeź wołyńska** to zbrodnia ludobójstwa dokonywana w latach 1943–1944 przez członków Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) wraz z ludnością ukraińską na Polakach zamieszkujących na obszarze Wołynia i Galicji Wschodniej.

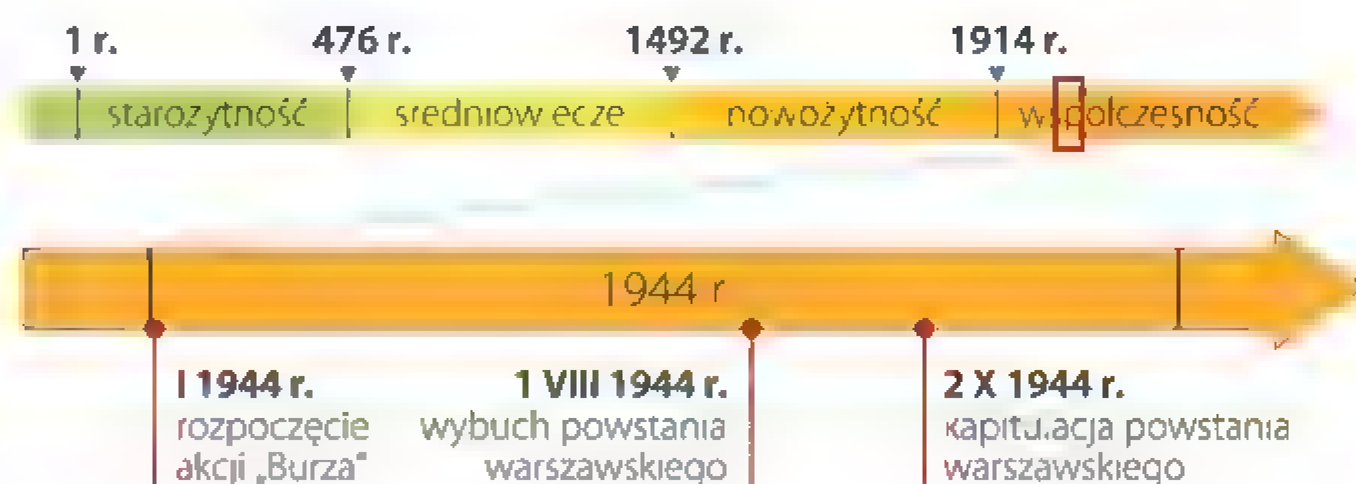
SPRAWDŹ SIĘ

1. Opisz, w jaki sposób Niemcy traktowali ludność cywilną na terenie okupowanej Polski.
2. Wymień formy prześladowania polskich Żydów przez Niemców.
3. Wytłumacz, na czym polegała misja Jana Karskiego.
4. Omów skutki ludobójstwa na Wołyniu podczas II wojny światowej.
5. ★ Znajdź w internecie informacje, w jakich miejscowościach na terenie dzisiejszej Ukrainy doszło do najtragiczniejszych zdarzeń w trakcie rzezi wołyńskiej. Sporządź na tej podstawie notatkę.
6. **Miniprojekt**
   Przygotuj prezentację na temat Witolda Pileckiego i jego misji w niemieckim obozie koncentracyjnym w Auschwitz. Zawrzyj podstawowe informacje: kim był Pilecki i jaki był cel jego misji.

5 Akcja „Burza” i powstanie warszawskie

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jaki był cel akcji „Burza”,
- dlaczego wybuchło powstanie warszawskie,
- jak przebiegało powstanie i jakie przyniosło skutki.

Akcja „Burza” i jej przebieg

Skuteczna ofensywa Armii Czerwonej na froncie wschodnim sprawiła, że pod koniec 1943 r. wojska Stalina zbliżyły się do przedwojennych granic Polski. Wówczas dowództwo Armii Krajowej opracowało plan wyzwolenia Polski o kryptonimie **„Burza”**. Zakładał on:

- włączenie się oddziałów AK w walkę z Niemcami;
- współpracę z nadciągającą **Armią Czerwoną**;
- ujawnienie się polskich władz cywilnych w roli gospodarza wyzwolonych ziem.

Władze polskie na emigracji nie znały niekorzystnych dla Polski ustaleń konferencji teherańskiej. Uważały, że działania zbrojne AK będą elementem udziału Polski w koalicji antyhitlerowskiej i pozwolą na utrzymanie wschodniej granicy w przedwojennym kształcie.

Akcja „Burza” rozpoczęła się w styczniu 1944 r. Jako pierwsze do walki ruszyły oddziały AK na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Żołnierze 6-tysięcznej **27. Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK** razem z Armią Czerwoną walczyli z UPA i Niemcami, ponosząc duże straty. Ostatecznie polskie oddziały zostały przez Sowietów zlikwidowane: oficerów uwięziono, a żołnierzy wcielono do polskiej armii zorganizowanej u boku Sowietów (armia Berlinga). Opornych rozstrzelano lub zesłano do łagrów.

W lipcu 1944 r. AK przeprowadziła operację pod kryptonimem **„Ostra Brama”**. Polscy żołnierze przy współudziale Armii Czerwonej zdobyli m.in. **Wilno**. Jednak Sowieci ponownie aresztowali polskich oficerów i rozbroili żołnierzy. Podobnie zakończyła się polska akcja we **Lwowie**.

Żołnierze Armii Krajowej (1) z sowieckimi oficerami (2) podczas przygotowań do walk w okolicach Wilna. Współpraca Polaków z żołnierzami sowieckimi walczącymi na froncie zwykle układała się dobrze. Jednak po zakończeniu walk oddziały NKWD aresztowały żołnierzy AK, a często nawet ich mordowały.

Przyczyny wybuchu powstania warszawskiego

Niepowodzenie akcji „Burza" ukazało przywódcom Polskiego Państwa Podziemnego powagę sytuacji. Kresy Wschodnie zostały utracone na rzecz ZSRS. Jednocześnie Stalin zaczął tworzyć **w Lublinie** ośrodek władzy komunistycznej zależny od Moskwy. Niepodległość powojennej Polski była więc zagrożona. Dlatego pod koniec lipca 1944 r. dowództwo AK podjęło decyzję o wywołaniu **powstania w Warszawie**. Po wyzwoleniu stolicy z rąk Niemców miały się tu ujawnić polskie władze cywilne. Sądzono, że Stalin – inaczej niż w Wilnie czy we Lwowie – w stolicy nie zdecyduje się na brutalną rozprawę z AK. Zdaniem władz podziemia Stalin byłby zmuszony uznać rząd emigracyjny, co miało uratować niepodległość Polski.

Z wojskowego punktu widzenia Armia Krajowa nie była przygotowana do powstania w Warszawie. W stolicy znajdowało się wprawdzie ok. 50 tys. żołnierzy AK, ale tylko 10% z nich miało broń palną.

Wybuch powstania

Komendant Główny AK, generał **Tadeusz Komorowski „Bór"**, wydał rozkaz, aby rozpocząć powstanie w Warszawie **1 sierpnia 1944 r.**, o godzinie 17.00 (**godzina „W"**).

Na bezpośrednią decyzję wydania rozkazu o wybuchu powstania wpływ miały:

- ewakuacja z Warszawy niemieckiej administracji;
- nakaz stawienia się 100 tys. mężczyzn do prac przy budowie fortyfikacji, co dowództwo AK uznało za możliwy początek masowej eksterminacji Polaków;
- informacja, jak się później okazało – fałszywa, o pojawieniu się sowieckich czołgów w prawobrzeżnej Warszawie.

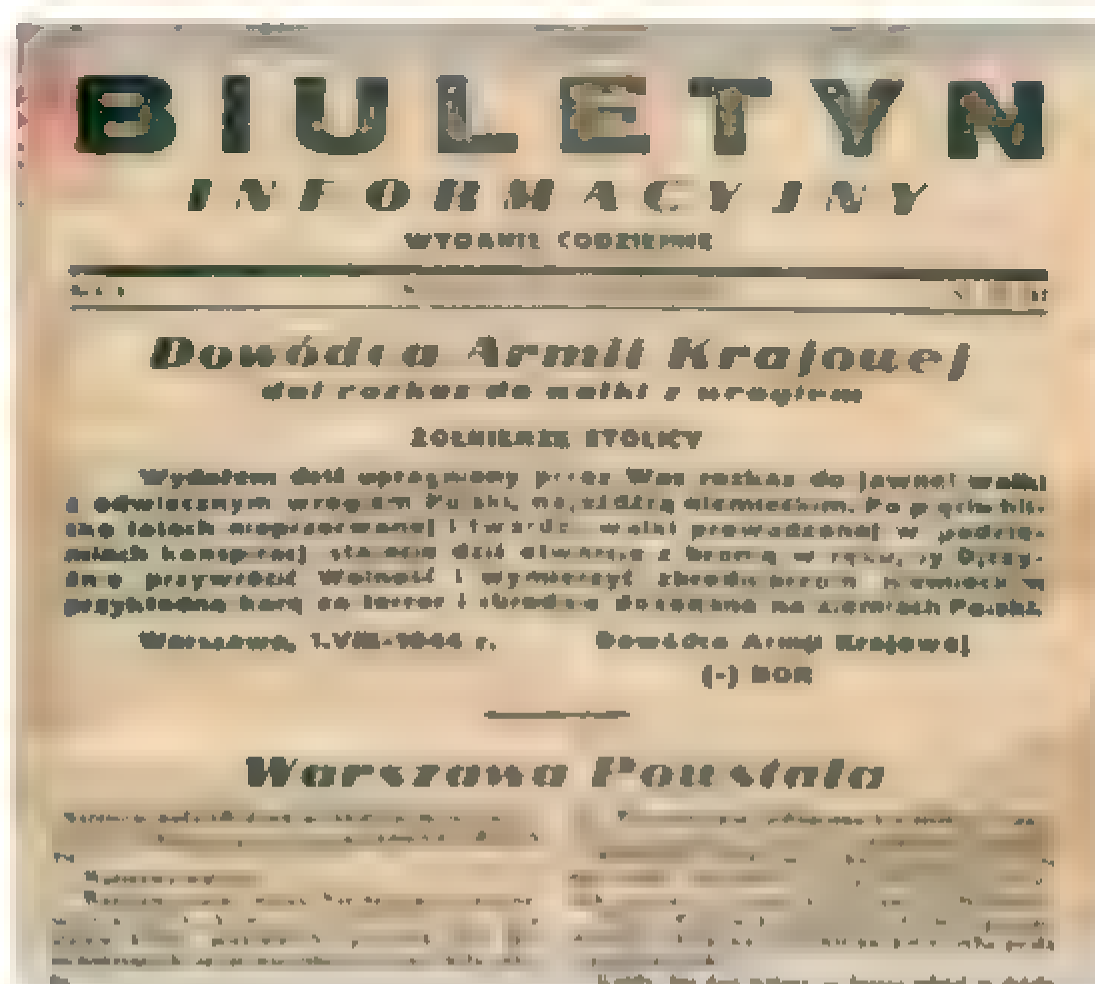
Przez pierwsze dni powstania inicjatywa należała do Polaków. Oddziały AK oraz walczące z okupantem jednostki innych organizacji konspiracyjnych opanowały znaczną część Warszawy. Niemcy utrzymali jednak silnie ufortyfikowane punkty oporu, mosty i lotniska. Warszawiacy entuzjastycznie powitali powstanie – wywieszano polskie flagi, budowano barykady, do oddziałów masowo zgłaszali się ochotnicy. W wyzwolonej części stolicy po raz pierwszy od początku wojny działały legalnie polskie instytucje.

Po początkowym zaskoczeniu Niemcy szybko przystąpili do działania. Hitler rozkazał zniszczyć polską stolicę i wymordować jej mieszkańców. Do tego celu ściągnięto ponad 50 tys. żołnierzy SS i policji mających do dyspozycji odziały piechoty, czołgi, a także wsparcie lotnictwa i artylerii.

WARTO WIEDZIEĆ

Życie w powstańczej Warszawie

Przez 63 dni powstania warszawskiego w dzielnicach odzyskanych przez Polaków funkcjonowała namiastka niepodległego państwa. Oprócz władz państwowych działała m.in. poczta powstańcza, która wydawała własne znaczki. Roznoszeniem listów zajmowali się młodzi harcerze. Udało im się dostarczyć ponad 100 tys. przesyłek. Każdy list mógł zawierać najwyżej 25 słów, a jego treść podlegała kontroli. Do stolicy powróciło też życie kulturalne. W Warszawie ukazywało się ponad 100 tytułów prasowych, działały kino, powstańcza rozgłośnia radiowa „Błyskawica", a nawet teatrzyk kukiełkowy dla dzieci „Pod barykadą".

BIULETYN
INFORMACYJNY
WYDANIE CODZIENNE

Dowódca Armii Krajowej
dał rozkaz do walki z wrogiem

ŻOŁNIERZE STOLICY

Warszawa, 1.VIII.1944 r.
Dowódca Armii Krajowej
(-) BOR

Warszawa Powstała

„Biuletyn Informacyjny" Armii Krajowej był najważniejszym i wydawanym w największym nakładzie pismem polskiego podziemia. Ukazywał się jako tygodnik, a podczas powstania warszawskiego – jako dziennik.

? Jakie znaczenie dla mieszkańców Warszawy miało odrodzenie życia kulturalnego stolicy?

Powstanie warszawskie

1 sierpnia 1944 r. o godzinie 17.00 na ulicach Warszawy wybuchło powstanie. Jego celem było wyzwolenie stolicy spod okupacji niemieckiej.

Walki toczyły się niemal o każdą kamienicę. Początkowo siłom AK, liczącym w Warszawie ok. 50 tys. ludzi, udało się opanować Śródmieście i inne dzielnice. Kiedy Niemcy użyli czołgów i samolotów, Polacy zostali wyparci z zajmowanych pozycji.

Ludność cywilna z zaangażowaniem wspierała powstańców. Mieszkańcy stolicy pomagali m.in. przy budowie barykad, które były głównymi punktami oporu polskich żołnierzy.

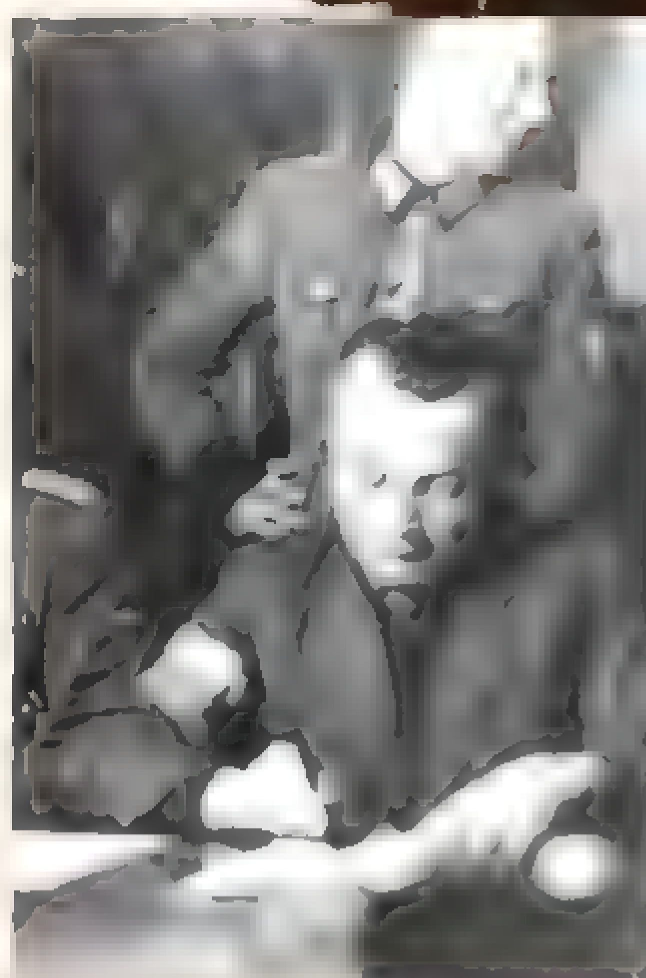
Broń zrzucana przez brytyjskich, amerykańskich i polskich lotników stanowiła zaledwie część uzbrojenia powstańców. Pomocy walczącym nie udzielił ZSRS, który odnosił się z wrogością do AK.

Burzenie Warszawy rozpoczęło się na rozkaz Hitlera po klęsce powstania. Do stolicy wkroczyły specjalne niemieckie oddziały, które za pomocą miotaczy ognia niszczyły ocalałe budynki. Przed rozpoczęciem akcji hitlerowcy wysiedlili ludność cywilną z części miasta leżącej na lewym brzegu Wisły.

Powstańcy warszawscy nosili mundury zdobyte w czasie walki. Umieszczali na nich orzełki i biało-czerwone opaski. Wśród uczestników powstania było wiele dzieci. Młodzi żołnierze służyli najczęściej jako łącznicy, którzy dostarczali walczącym rozkazy i amunicję. Nierzadko byli tez sanitariuszami pomagającymi przy transportowaniu rannych.

Kanały wykorzystywano do przerzucania ludzi i sprzętu między odciętymi od siebie dzielnicami miasta. Podziemne korytarze były także drogą odwrotu dla oddziałów powstańczych opuszczających tereny zajęte przez Niemców.

Kapitulacja powstania nastąpiła 2 października 1944 r. Historycy przyjmują, że w trakcie walk poległo i zaginęło łącznie 18 tys. powstańców oraz 150 tys. cywilów. Liczba zabitych po stronie niemieckiej wyniosła 16 tys.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Sytuacja powstańców w pierwszych dniach walki

W swojej depeszy do Londynu z 8 sierpnia 1944 r. delegat rządu Jan Stanisław Jankowski relacjonował premierowi Stanisławowi Mikołajczykowi sytuację w powstańczej Warszawie.

Rozpoczęliśmy w dniu 1 sierpnia walkę zbrojną o oswobodzenie stolicy. Walkę tę prowadzimy sześć dni bez artylerii, bez czołgów, bez lotnictwa – jedynie dzięki bezprzykładnej [wielkiej] *determinacji żołnierzy AK i olbrzymiemu ofiarnemu współdziałaniu całej ludności Warszawy. Wróg bombarduje trzeci dzień miasto i podpala miotaczami ognia całe dzielnice (Wola) i szlaki – Al. Jerozolimskie, Krakowskie Przedmieście. W tym samym czasie na froncie sowiecko-niemieckim na przedpolach Warszawy panuje śmiertelna cisza. Paraliżuje naszą akcję dotkliwy brak amunicji i broni. Z wczorajszej depeszy do AK dowiadujemy się, że Warszawa została wyłączona ze zrzutów.* [...] *Coraz częściej powstają w opinii zarzuty przeciw rządowi* [polski rząd na uchodźstwie], *że nie potrafi niczego uzyskać od aliantów. Powstają zarzuty uprawiania krętactwa lub wprost zdrady Polski przez Anglię.* [...]

Źródło: W. Pronobis, *Polska i świat w XX wieku*, Warszawa 1992, s. 315–316.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Opisz nastawienie powstańców i mieszkańców Warszawy w pierwszych dniach walki.
2. Wyjaśnij, jak walczący oceniali działania rządu emigracyjnego oraz aliantów.

WYBUCH POWSTANIA WARSZAWSKIEGO

Przyczyna

- dążenie Polaków do wyzwolenia Warszawy
- chęć wyzwolenia Warszawy przed wkroczeniem Sowietów

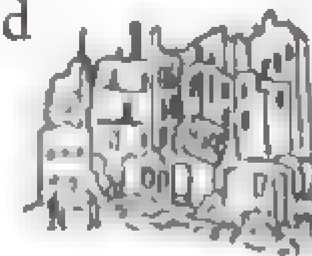
Wydarzenie

Wybuch powstania warszawskiego **1 sierpnia 1944 r.**

Skutek

- wstrzymanie ofensywy sowieckiej
- ogromne straty wśród ludności stolicy
- zniszczenie miasta przez Niemców

Mocarstwa wobec powstania

ZSRS nie wsparł powstania, ponieważ zgodnie z planem Sowietów w Polsce miały rządzić podporządkowane im władze komunistyczne. USA oczekiwały przystąpienia ZSRS do wojny z Japonią, dlatego nie naciskały na Stalina w sprawie powstania. Wielka Brytania dopiero po prośbach generała Sosnkowskiego zorganizowała lotnicze zrzuty zaopatrzenia dla walczącej Warszawy. Jednak początkowo Sowieci nie zezwolili samolotom RAF lądować na zajętych przez siebie lotniskach, co powodowało olbrzymie straty wśród lotników.

Jakie postawy przyjęły mocarstwa wobec powstania warszawskiego?

Samoloty B-24 Liberator (ang. „wyzwoliciel") latały z dostawami dla powstańców warszawskich. Jeden z egzemplarzy znajduje się dziś w Muzeum Powstania Warszawskiego.

Skutki powstania

Po 63 dniach walki, w sytuacji braku realnej pomocy ze strony aliantów, wyczerpania amunicji, żywności i leków, generał Komorowski podjął decyzję o kapitulacji. **2 października 1944 r.** podpisano układ o zaprzestaniu działań wojennych w Warszawie. Wobec uznania AK przez zachodnich aliantów za armię sojuszniczą Niemcy musieli potraktować powstańców jako jeńców wojennych.

Powstanie warszawskie było wydarzeniem wyjątkowym w dziejach II wojny światowej. Słabo uzbrojeni powstańcy przez ponad dwa miesiące bronili się przed jedną z najpotężniejszych armii świata i zadali jej znaczące straty. Według historyków straty spowodowane powstaniem wyniosły:

- Niemcy – 16 tys. zabitych, 9 tys. rannych,
- powstańcy – 18 tys. zabitych, 25 tys. rannych,
- ludność cywilna Warszawy – 150 tys. zabitych,
- Warszawa – zniszczenie 80% zabudowy miasta.

Powstanie zakończyło się polityczną i wojskową klęską. Przystępując do niego, polskie władze liczyły, że skróci ono czas potrzebny Armii Czerwonej do zajęcia Warszawy i pozwoli wystąpić wobec Sowietów z pozycji gospodarza. Jednak nie wzięto pod uwagę, że Stalin nie miał żadnej korzyści ze wsparcia walczących. Wprost przeciwnie, wybuch powstania i walki polsko-niemieckie sprzyjały jego planom dotyczącym powojennych losów Polski. Pamięć o bohaterstwie powstańców warszawskich odegrała jednak znaczącą rolę w podtrzymaniu niepodległościowych dążeń Polaków w okresie powojennym.

Wymarsz mieszkańców Warszawy po kapitulacji powstania odbywał się w zorganizowanych kolumnach. Opuszczone miasto zostało całkowicie zniszczone przez Niemców.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Akcja „Burza”** zakładała współdziałanie AK i Armii Czerwonej przeciwko Niemcom. Jednak Sowieci wcielali żołnierzy AK do polskiej armii tworzonej u boku ZSRS, a opornych aresztowali.
2. **Przyczyny wybuchu powstania warszawskiego** to: dążenie do wyzwolenia stolicy przez AK, klęska planu „Burza”, zbliżanie się Armii Czerwonej i ewakuacja Niemców, wiara w uszanowanie przez Stalina polskich władz emigracyjnych jako gospodarzy na ziemi polskiej.
3. **Powstanie warszawskie** wybuchło 1 sierpnia 1944 r. o godzinie 17. Polacy opanowali część stolicy. Wkrótce Stalin wstrzymał natarcie swoich wojsk, czym umożliwił Niemcom przystąpienie do przeciwdziałania.
4. **Powstanie upadło** 2 października 1944 r. i zakończyło się klęską Polaków. W jego wyniku zginęło ok. 18 tys. powstańców i 150 tys. ludności cywilnej, a 80% miasta uległo zniszczeniu.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw najważniejsze założenia planu „Burza”.
2. Wymień główne przyczyny wybuchu powstania warszawskiego.
3. Wyjaśnij, jakie czynniki zadecydowały o wyborze momentu wybuchu powstania warszawskiego.
4. Powiedz, czym była godzina „W”.
5. Omów skutki walki powstańców o stolicę Polski.
6. ★ Przedstaw swoje zdanie na temat tego, czy powstanie warszawskie mogło zostać przez Polaków wygrane.
7. **Miniprojekt**
   Przygotujcie w grupach argumenty na temat zasadności powstania warszawskiego. Część uczniów niech broni jego wybuchu, pozostała – niech zbierze argumenty mu przeciwne. Odwołujcie się do faktów, aby emocje nie zdominowały Waszych wypowiedzi.

6 Sprawa polska pod koniec wojny

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- kto organizował ośrodki władzy komunistycznej w Polsce,
- w jaki sposób mocarstwa odnosiły się do sprawy polskiej,
- jaki był stosunek władz komunistycznych do Państwa Podziemnego.

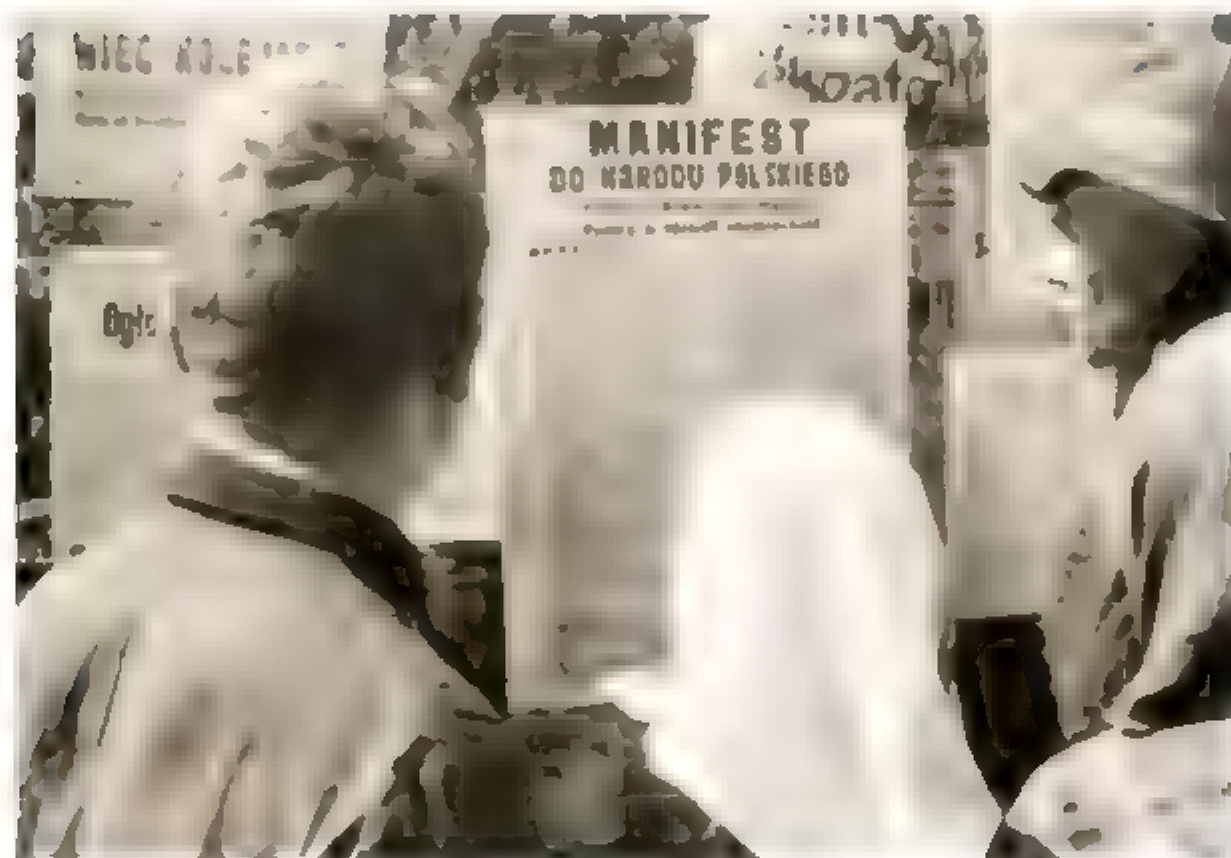
Polska Lubelska

Na początku 1944 r. Armia Czerwona przekroczyła przedwojenne granice Polski. Dopiero po przejściu rzeki Bug władze ZSRS ogłosiły, że wyzwalają Polskę spod niemieckiej okupacji. W tym samym czasie, mimo że wciąż działał legalny polski rząd na uchodźstwie, Sowieci organizowali podporządkowane sobie polskie władze komunistyczne.

1 stycznia 1944 r. w Warszawie powstała **Krajowa Rada Narodowa (KRN) z Bolesławem Bierutem** – sowieckim agentem – na czele. KRN była namiastką przyszłego parlamentu – sama sobie przyznała uprawnienia ustawodawcze. Zasiedli w niej głównie przedstawiciele stronnictw lewicowych, w większości powiązani z komunistami. Z kolei w Moskwie polscy działacze komunistyczni utworzyli **Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN)**, którego przewodniczącym został **Edward Osóbka-Morawski**. O swoim istnieniu Komitet poinformował Polaków w **Manifeście PKWN** ogłoszonym **22 lipca 1944 r.** PKWN uznał się **jedynym legalnym rządem w Polsce**. W rzeczywistości Komitet był całkowicie podległy Stalinowi. Wkrótce siedzibą PKWN stał się Lublin, a tereny, którymi zarządzał, nazwano **Polską Lubelską**.

Wielka Trójka a sprawa polska

Kwestia terytorium i ustroju powojennej Polski była ważnym tematem rozmów Józefa Stalina, Winstona Churchilla oraz Franklina Delano Roosevelta na konferencjach w Teheranie oraz w Jałcie. W obu przypadkach decydujący głos miał dyktator ZSRS. Podczas konferencji w Teheranie (1943 r.) alianci zachodni potrzebowali Sowietów w walce z hitlerowskimi Niemcami. W czasie konferencji jałtańskiej (1945 r.) ziemie polskie były już traktowane jako strefa wpływów Stalina.

Manifest PKWN był rozpowszechniany na polskich terenach zajętych przez Armię Czerwoną. Polscy komuniści starali się nie zniechęcić do nowej władzy Polaków, w większości wrogich komunizmowi, i zachować pozory niezależności od ZSRS.

Wielka Trójka podczas konferencji w Jałcie na Krymie. Siedzą od lewej: Winston Churchill (1), Franklin Delano Roosevelt (2) i Józef Stalin (3)

Postanowienia aliantów w sprawie Polski

Konferencja w Teheranie 28 listopada – 1 grudnia 1943 r.	Konferencja w Jałcie 4–11 lutego 1945 r.
• granice przyszłego państwa polskiego zostaną przesunięte na zachód, między **linię Curzona** na wschodzie a Odrę na zachodzie; • w powojennej Europie Polska znajdzie się w **sowieckiej strefie wpływów**. Ustalenia teherańskie w sprawie Polski trzymano w tajemnicy. Roosevelt potrzebował głosów Polonii w zbliżających się wyborach w USA, a Churchillowi zależało na lojalności Polskich Sił Zbrojnych.	• w Polsce powstanie **Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej (TRJN)**, w skład którego wejdą komuniści oraz przedstawiciele emigracji z Zachodu; • po wojnie w Polsce zostaną przeprowadzone demokratyczne wybory, ale bez międzynarodowej kontroli; • polska granica wschodnia będzie oparta **na linii Curzona**, a północne i zachodnie granice zostaną przesunięte tak, aby zapewnić Polsce „znaczny przyrost terytorialny". Decyzje jałtańskie dotyczące sprawy polskiej zostały ogłoszone publicznie. Polski rząd na uchodźstwie uznał te postanowienia za zdradę ze strony zachodnich aliantów.

Represje wobec Polskiego Państwa Podziemnego

Na początku 1945 r. już wszystkie ziemie polskie zostały opanowane przez wojska sowieckie. Wielomilionowe siły Armii Czerwonej skoncentrowane na terytorium Polski, wraz z rozbudowywanymi przez polskich komunistów siłami bezpieczeństwa, zaczęły skutecznie likwidować podziemie niepodległościowe.

W tej sytuacji 19 stycznia 1945 r. Komendant Główny AK, **generał Leopold Okulicki**, uznając dalsze funkcjonowanie podziemnej armii za bezzasadne, **rozwiązał Armię Krajową**. Decyzja ta miała na celu uchronienie żołnierzy podziemia przed represjami ze strony nowych okupantów. Pod naciskiem Brytyjczyków przywódcy Polskiego Państwa Podziemnego zdecydowali się także podjąć próbę porozumienia z komunistami. Kiedy jednak udali się na spotkanie, **zostali aresztowani i wywiezieni do Moskwy**, mimo zapewnień o bezpieczeństwie. W sumie Sowieci aresztowali 16 przywódców polskiego podziemia. Postawiono ich przed sowieckim sądem wojskowym w czerwcu 1945 r.

W pokazowym procesie, nazywanym **procesem szesnastu**, oskarżono ich o szpiegostwo, dywersję i działalność przeciwko interesom bezpieczeństwa ZSRS. Aresztowanie i proces szesnastu spowodowały rozbicie sił podziemia. Mocarstwa zachodnie na to bezprawie nie zareagowały, ponieważ uznały Polskę za strefę wpływów ZSRS.

WARTO WIEDZIEĆ

Walka z AK

Po zakończeniu II wojny światowej na byłych żołnierzy Armii Krajowej spadły represje władz komunistycznych. W okresie od maja 1944 r. do maja 1945 r. aresztowano i wywieziono do sowieckich obozów ponad 30 tys. byłych AK-owców. W latach 1945–1955 Urząd Bezpieczeństwa osadził w polskich więzieniach ok. 40 tys. osób. Funkcjonariusze UB wydali nawet nakaz aresztowania poety Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, który zginął podczas powstania warszawskiego.

? Ilu żołnierzy AK Sowieci wywieźli na Wschód?

Leopold Okulicki 1 i **Jan Stanisław Jankowski** 2 zostali skazani podczas procesu szesnastu odpowiednio na 10 i 8 lat pozbawienia wolności. Żaden z nich nie doczekał się końca kar – obaj zmarli w sowieckich więzieniach.

WARTO WIEDZIEĆ

„Niepodległość" („NIE")

Komendant Główny Armii Krajowej, obawiając się, że ZSRS rozpocznie wrogie działania przeciwko Polskiemu Państwu Podziemnemu, powołał do życia jeszcze w 1943 r. organizację Niepodległość („NIE"). Jej tworzeniem zajął się były dowódca Kedywu AK **August Emil Fieldorf „Nil"**. Żołnierze należący do „NIE" mieli nie brać udziału w akcji „Burza" i być głęboko zakonspirowani, także wobec innych struktur AK. Ich celem była kontynuacja działalności na rzecz niepodległości Polski w wypadku klęski planu „Burza" i przejęcia władzy przez komunistów. Po aresztowaniu przez NKWD wielu członków „NIE" działalność organizacji została mocno ograniczona.

Olbrzym i zapluty karzeł reakcji to komunistyczny plakat propagandowy, który miał ośmieszać polskie podziemie niepodległościowe. Armia Krajowa została na nim przedstawiona jako bezsilny i odpychający przeciwnik władzy komunistycznej, a zatem także reform społecznych.

Z czego wynikała nieufność władz AK wobec ZSRS?

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Testament Polski Walczącej

1 lipca 1945 r. Rada Jedności Narodowej, która była polityczną reprezentacją Polskiego Państwa Podziemnego, wydała manifest do narodu polskiego i państw koalicji antyhitlerowskiej, uznawany za ostatni akt Polskiego Państwa Podziemnego. Manifest kończył się testamentem Polski Walczącej.

Składają się nań następujące postulaty:
1. Opuszczenie terytorium Polski przez wojska sowieckie oraz przez rosyjską policję polityczną.
2. Zaprzestanie prześladowań politycznych [...].
3. Zjednoczenie i uniezależnienie Armii Polskiej [...].
4. Zaprzestanie dewastacji gospodarczej kraju przez władze okupacyjne.
5. Dopuszczenie wszystkich polskich stronnictw demokratycznych do udziału w wyborach pięcioprzymiotnikowych. [...]
10. Swoboda walki dla klasy robotniczej o jej prawa w ramach nieskrępowanego ruchu zawodowego.
11. Sprawiedliwe przeprowadzenie reformy rolnej i kontrola narodu nad akcją osiedleńczą na odzyskanych Ziemiach Zachodnich i w Prusach Wschodnich.
12. Oparcie powszechnego, demokratycznego nauczania i wychowania na zasadach moralnych i duchowych dorobku cywilizacji zachodniej i naszego kraju.

Źródło: W. Pronobis, *Świat i Polska w XX wieku*, Warszawa 1990, s. 340–344.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień dziedziny, w jakich doszło do uzależnienia Polski od ZSRS zdaniem przedstawicieli państwa podziemnego. W jaki sposób chcieli rozwiązać te problemy?
2. Wskaż, które z postulatów Polski Walczącej mogłyby, Twoim zdaniem, zostać zaakceptowane przez władze komunistyczne.

Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej

W **czerwcu 1945 r.**, w tym samym miesiącu co proces szesnastu, w Moskwie odbyły się obrady przedstawicieli mocarstw alianckich z udziałem reprezentantów PKWN oraz grupy polskich niekomunistycznych polityków z emigracji i z kraju. Wśród nich był **Stanisław Mikołajczyk**, który – jako zwolennik nawiązania kompromisu z polskimi komunistami – w końcu 1944 r. złożył dymisję i przestał być premierem rządu na uchodźstwie.

W czasie moskiewskich rozmów ustalono ostateczny skład **Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (TRJN)**. Premierem został Edward Osóbka-Morawski, a wicepremierami mianowano Władysława Gomułkę oraz Stanisława Mikołajczyka. W ciągu kilku najbliższych miesięcy **TRJN został uznany za jedyne legalne polskie władze** przez większość państw świata, w tym ZSRS, USA i Wielką Brytanię. Było to równoznaczne z **delegalizacją rządu na uchodźstwie**. Polski rząd emigracyjny protestował, ale w ówczesnej sytuacji politycznej nie miało to już znaczenia.

Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej przybył z Moskwy w czerwcu 1945 r. Wicepremier Stanisław Mikołajczyk (1), który po Wincentym Witosie stał się przywódcą ruchu ludowego, miał uwiarygodniać władze narzucone Polsce przez Stalina. Premier Edward Osóbka-Morawski (2) był zaś w pełni podporządkowany Moskwie.

PODSUMOWANIE TEMATU

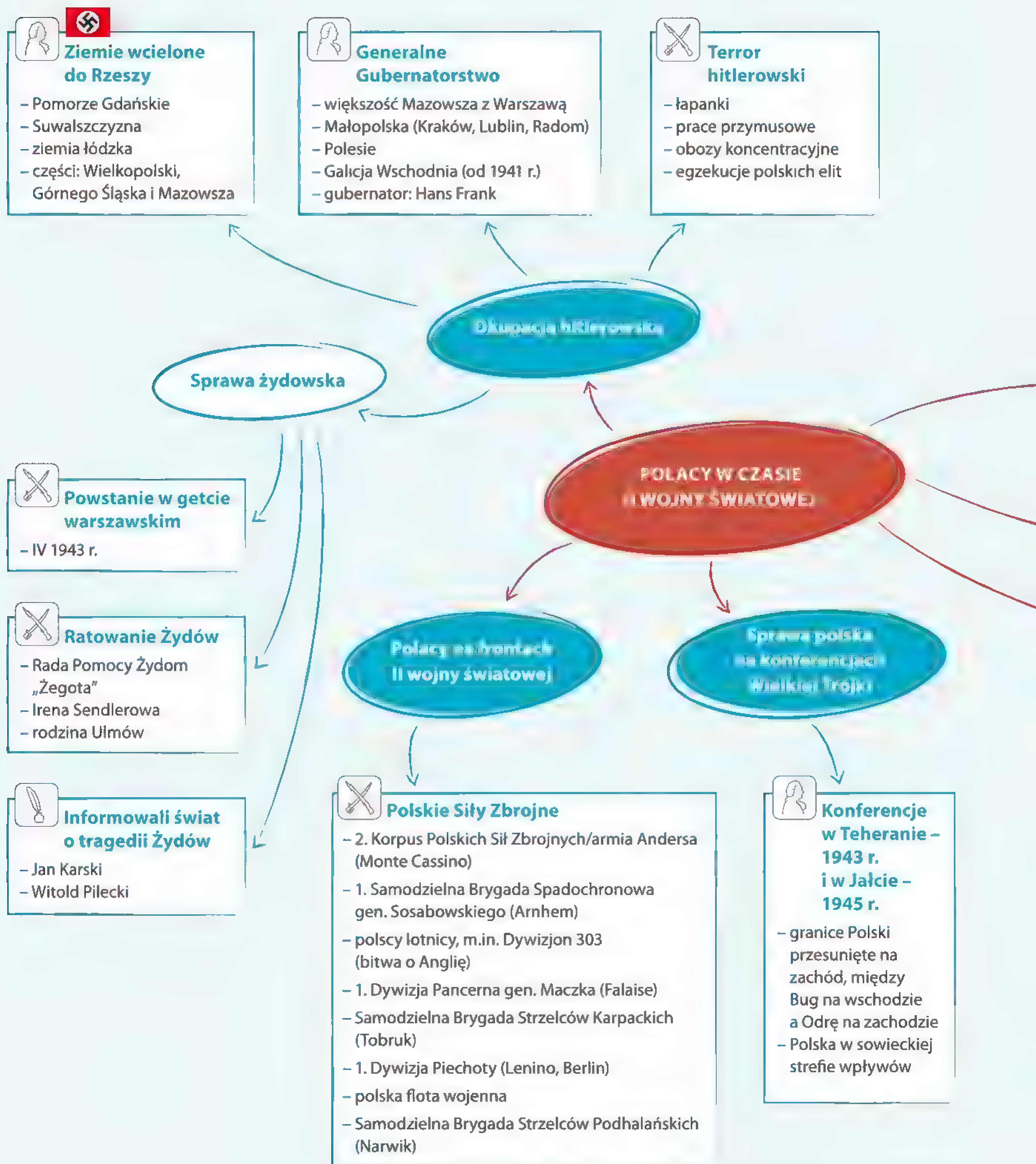
TO JUŻ WIEM

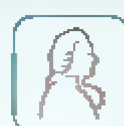
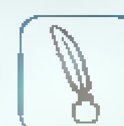
1. **Polskie władze komunistyczne** były organizowane przez władze sowieckie. 22 lipca 1944 r. ogłoszono Manifest PKWN, w którym Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego przedstawił się jako jedyny legalny ośrodek władzy w Polsce.
2. **Wielka Trójka** – Stalin, Churchill i Roosevelt – uzgodnili, że powojenna Polska znajdzie się w sowieckiej strefie wpływów. Zdecydowali też o kształcie jej granic.
3. **Represje wobec Państwa Podziemnego** rozpoczęły się po wkroczeniu na ziemie polskie Armii Czerwonej i przejęciu władzy przez komunistów. W styczniu 1945 r. rozwiązano AK. Przywódcy Polskiego Państwa Podziemnego zostali aresztowani przez Sowietów i osądzeni na procesie szesnastu w Moskwie w czerwcu 1945 r.
4. **Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej** powstał w czerwcu 1945 r. Tworzyli go podporządkowani Sowietom polscy komuniści oraz niekomunistyczni politycy z kraju i emigracji. TRJN został uznany przez większość państw na arenie międzynarodowej.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw metody działania polskich komunistów w celu przejęcia władzy w państwie.
2. Wyjaśnij, jakie zabiegi podjął ZSRS w celu zniszczenia polskiego podziemia.
3. Wymień etapy kształtowania się komunistycznej władzy w Polsce w latach 1944–1945.
4. Opisz najważniejsze decyzje w sprawach Polski podjęte przez Wielką Trójkę na konferencjach pokojowych.
5. ★ Poszukaj informacji na temat przebiegu żelaznej kurtyny, czyli granicy wpływów między ZSRS a aliantami zachodnimi w Europie.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na dwuosobowe zespoły. Jedna osoba z pary wcieli się w rolę dziennikarza, druga – premiera Edwarda Osóbki-Morawskiego. Rozmowę prowadźcie w taki sposób, aby przedstawiała opinię premiera na temat pozycji Polski wobec Związku Sowieckiego.

Mapa myśli do rozdziału II

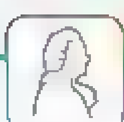

 Walka zbrojna Polityka Kultura i nauka

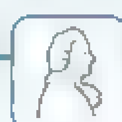
Zbrodnia katyńska – 1940 r.

- zamordowanie przez Rosjan ok. 22 tys. polskich oficerów
- Katyń, Charków, Miednoje

Ziemie zajęte przez Sowietów

- okręg wileński
- rejon białostocki
- tereny dzisiejszej Białorusi i zachodniej Ukrainy

Terror sowiecki

- masowe deportacje Polaków w głąb ZSRS
- sowietyzacja
- odbieranie majątków

Rzeź wołyńska

- wymordowanie w latach 1943–1944 100 tys. Polaków zamieszkujących Wołyń i Galicję Wschodnią
- 300 tys. osób zmuszonych do ucieczki
- sprawcy: Ukraińska Powstańcza Armia i ludność ukraińska
- przywódca UPA: Stepan Bandera

Organizacje konspiracyjne

- Armia Krajowa – ok. 400 tys. żołnierzy
- Bataliony Chłopskie
- Narodowe Siły Zbrojne
- Gwardia Ludowa

Szare Szeregi

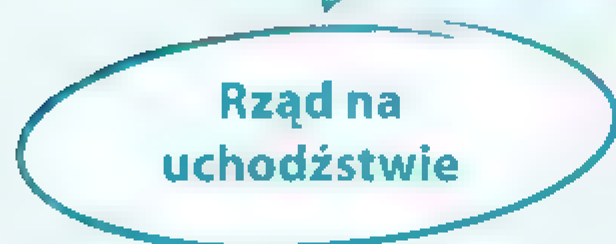
- konspiracyjne harcerstwo

Powstanie warszawskie

1 VIII–2 X 1944 r.
- dowódca: gen. Tadeusz Komorowski „Bór"
- cel: wyzwolenie Warszawy przed wkroczeniem Sowietów (niezrealizowany)
- ok. 170 tys. ofiar
- zniszczenie 80% zabudowy miasta

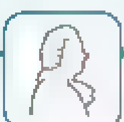

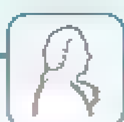
Siedziby władz polskich

- Angers (Francja) do VI 1940 r.
- Londyn od VI 1940 r.

Ważne postacie

- premier Władysław Sikorski (do 1943 r.)
- premier Stanisław Mikołajczyk (od 1943 r.)
- prezydent Władysław Raczkiewicz
- generał Władysław Anders

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego

Manifest: 22 VII 1944 r.
- ośrodek władzy: Lublin

Ważne postacie

- Edward Osóbka-Morawski
- Bolesław Bierut

Sposób na zadania

Zadanie 1. (0–1)

Na podstawie zamieszczonego wykresu uzasadnij stwierdzenie, że polskie społeczeństwo poniosło największe straty w wyniku zaplanowanego terroru niemieckiego i sowieckiego okupanta, a nie w wyniku toczonych walk.

Wskazówka 1.

Zapoznaj się z poleceniem.
Uważnie przeczytaj polecenie. Zastanów się, jakich informacji potrzebujesz, aby rozwiązać zadanie. Polega ono na udowodnieniu stwierdzenia. Trzeba wykorzystać dane liczbowe widoczne na wykresie i użyć ich w odpowiedzi.

Wskazówka 2.

Przeanalizuj materiał źródłowy.
Materiałem źródłowym jest wykres. Przeanalizuj dokładnie dane, zwróć uwagę na opisy poszczególnych części wykresu.

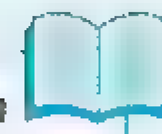
Wskazówka 3.

Wyciągnij wnioski.
Rozpoznaj, które z części wykresu ilustrują straty Polaków poniesione w wyniku bezpośrednich działań wojennych, czyli w czasie walk na frontach II wojny światowej. Następnie zwróć uwagę na części wykresu dotyczące strat spowodowanych celową działalnością okupantów. Zapisz liczbę ofiar bezpośrednich działań wojennych. Dodaj do siebie pozostałe liczby odnoszące się do strat ludności w wyniku celowego terroru okupantów. Porównaj otrzymaną sumę z pierwszą zapisaną przez Ciebie liczbą. Wnioski, wraz z konkretnymi danymi, zapisz w odpowiedzi.

Odpowiedź:

Wykres pokazuje, że w wyniku bezpośrednich działań wojennych, czyli w czasie walk na frontach II wojny światowej, zginęło 543 000 Polaków, a z powodu celowego terroru okupantów śmierć poniosło aż 2 227 000 polskich obywateli.

Sprawdź, czy potrafisz

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

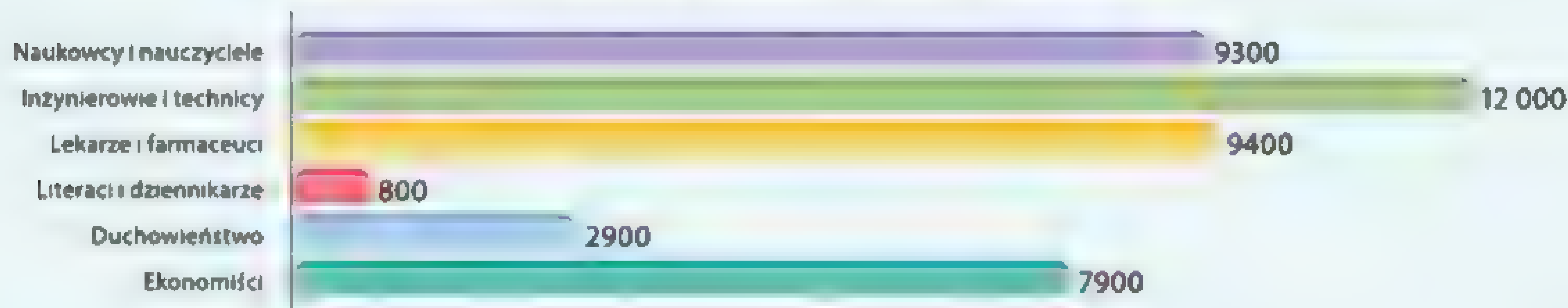
LEGENDA
- granice II Rzeczypospolitej
- granice Niemiec do 1941 r.
- granice państw z 31 VIII 1939 r.
- Kraków – stolica Generalnego Gubernatorstwa
- obszary okupowane przez Niemcy od 1939 r.
- obszary włączone do Niemiec we wrześniu 1939 r.
- obszary włączone do ZSRS w latach 1939–1940
- obszary włączone do Słowacji w listopadzie 1939 r.

Rozstrzygnij, czy mapa przedstawia podział ziem II Rzeczypospolitej w 1941 r. po agresji Niemiec na ZSRS. Odpowiedź uzasadnij.

Zadanie 2.

Na podstawie zamieszczonego wykresu wskaż grupę polskiej inteligencji, która poniosła najliczniejsze straty osobowe. Wyjaśnij, jakie konsekwencje miało to dla przyszłości polskiego państwa.

Straty polskiej inteligencji podczas II wojny światowej

Zadanie 3.

Wskaż wśród podanych punktów trzy, które dotyczą sowieckiej okupacji na ziemiach Rzeczypospolitej.

A. paszportyzacja, czyli przymusowe nadawanie obywatelstwa sowieckiego
B. ustanowienie polskiej policji nazywanej potocznie „granatową"
C. publikowanie prasy polskojęzycznej podległej okupantowi, nazywanej „gadzinówką"
D. brutalne prześladowanie elit społecznych: ludzi wykształconych, zamożnych, podkreślających swoją polskość lub religijność
E. likwidacja polskiego szkolnictwa
F. masowa nacjonalizacja i kolektywizacja polegająca na odbieraniu właścicielom majątków ziemskich, fabryk, banków i kamienic

Zadanie 4.

Odpowiedz, co było celem każdej z przeprowadzonych przez Niemców akcji: Akcji Specjalnej „Kraków" i akcji pacyfikacyjnej „AB".

Zadanie 5 .

Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

W bitwie o Anglię szczególną sławę zyskali polscy żołnierze służący

A. na okręcie wojennym ORP „Orzeł".
B. w Dywizjonie Myśliwskim Warszawskim im. Tadeusza Kościuszki (Dywizjonie 303).
C. w 2. Korpusie Polskich Sił Zbrojnych.
D. w Samodzielnej Brygadzie Strzelców Karpackich.

Zadanie 6.

Wyjaśnij, jakie skutki dla relacji polsko-sowieckich miało odkrycie przez Niemców w 1943 r. masowych grobów polskich oficerów pomordowanych w Katyniu przez Sowietów.

Zadanie 7.

Spośród poniższych wydarzeń oznaczonych literami A–D wybierz wydarzenie chronologicznie pierwsze i wydarzenie chronologicznie ostatnie. Wybierz litery, którymi oznaczono wybrane wydarzenia.

A. Podpisanie układu Sikorski–Majski.
B. Utworzenie rządu polskiego na emigracji.
C. Utworzenie armii Andersa na terenie ZSRS.
D. Śmierć generała Władysława Sikorskiego w katastrofie lotniczej na Gibraltarze.

Wydarzenie chronologicznie pierwsze	A	B	C	D
Wydarzenie chronologicznie ostatnie	A	B	C	D

Zadanie 8.

Wskaż właściwe dokończenie zdania.

W procesie szesnastu w Moskwie osądzono aresztowanych przez Sowietów

A. przywódców Polskiego Państwa Podziemnego, oskarżając ich o szpiegostwo, dywersję i działalność przeciwko interesom bezpieczeństwa ZSRS.
B. zbrodniarzy hitlerowskich, oskarżając ich o zbrodnie przeciwko ludzkości.
C. byłych żołnierzy AK działających na dawnych Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej, oskarżając ich o działalność przeciwko interesom bezpieczeństwa ZSRS.
D. przywódców powstania warszawskiego, oskarżając ich o szpiegostwo na rzecz Wielkiej Brytanii.

Zadanie 9.

Uzupełnij podany tekst. Przyporządkuj do każdego zdania właściwe uzupełnienie spośród oznaczonych literami A–C.

W wyniku ustaleń z Jałty powstał **1.1.** ? . Jego pracami kierował **1.2.** ? . Po utworzeniu został uznany za legalne władze Polski **1.3.** ? .

	A	B	C
1.1.	Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego	rząd na emigracji	Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej
1.2.	Stanisław Mikołajczyk	Edward Osóbka-Morawski	Władysław Gomułka
1.3.	tylko przez ZSRS	tylko przez USA	m.in. przez ZSRS i USA

Amerykański samolot z dostawami, lądujący na lotnisku w Berlinie Zachodnim podczas blokady miasta przez Sowietów w 1948 r

III

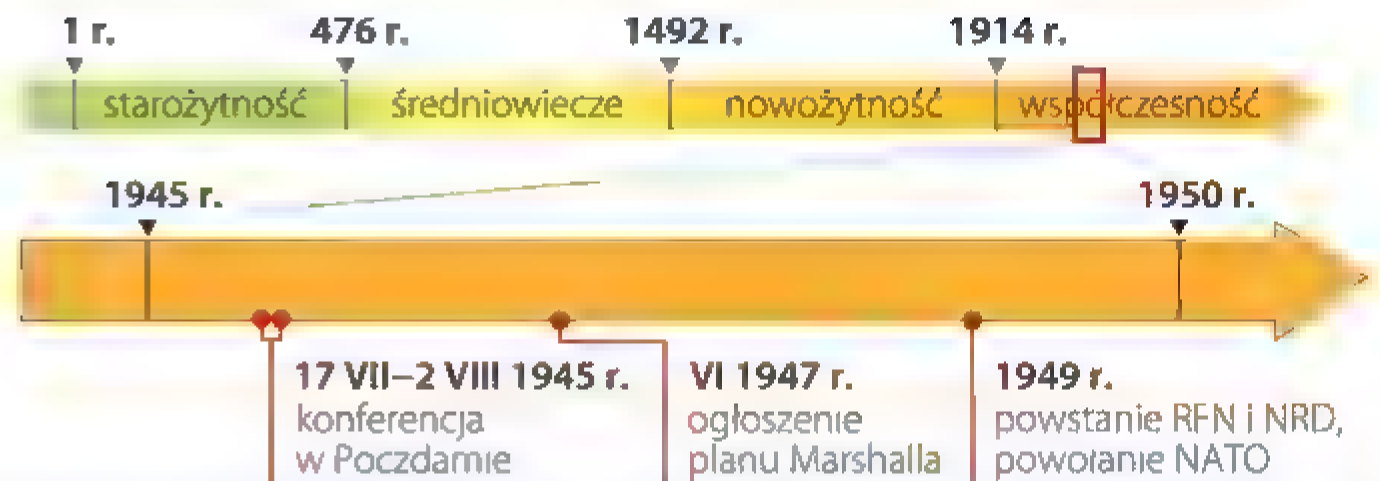
ŚWIAT PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

1 Początek zimnej wojny
2 Za żelazną kurtyną
3 Rozpad systemu kolonialnego
4 Konflikt na Bliskim Wschodzie
5 Zimna wojna i wyścig zbrojeń
6 Droga ku wspólnej Europie
7 Przemiany społeczne i kulturowe w drugiej połowie XX w.

1 Początek zimnej wojny

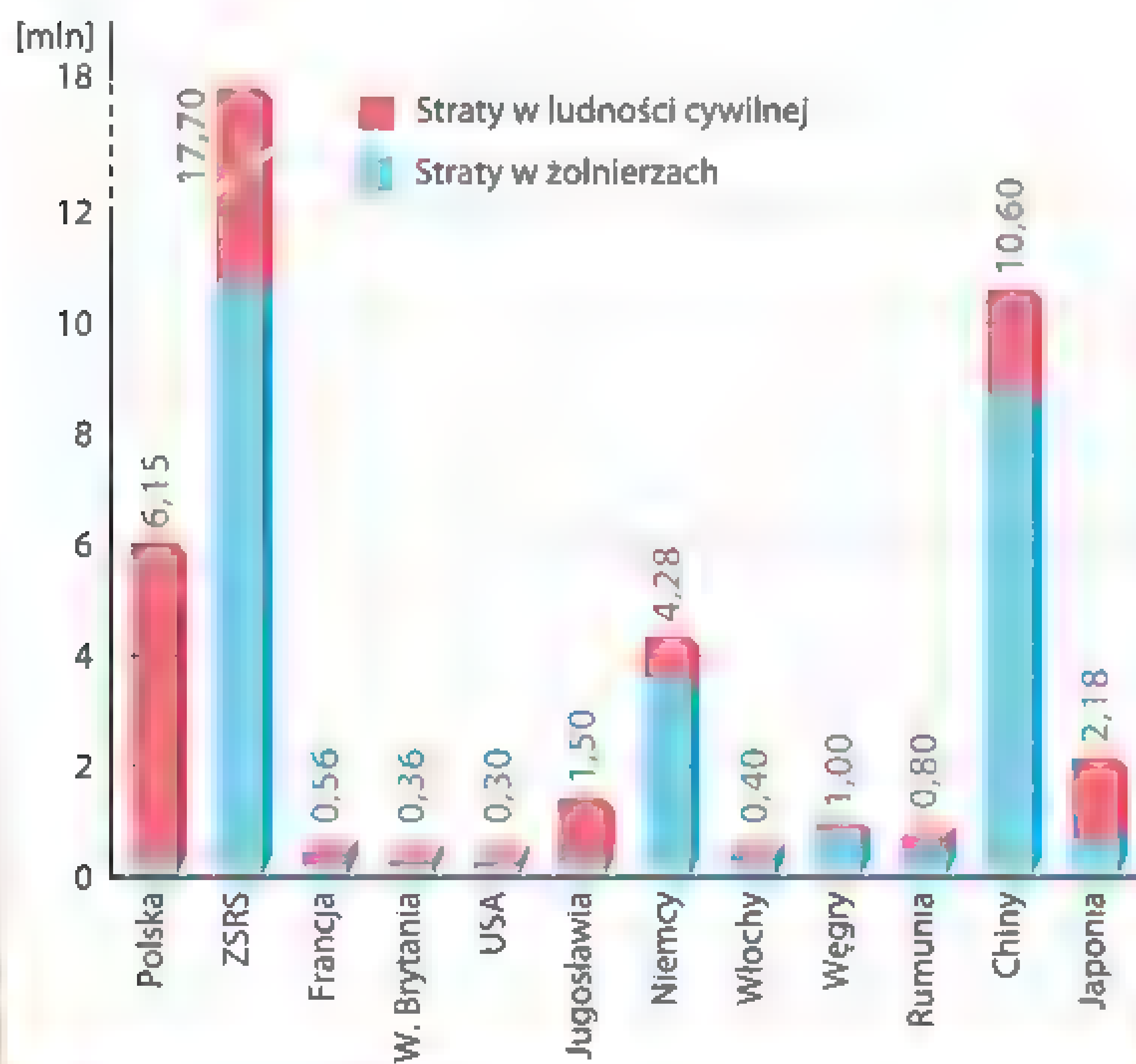
NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były skutki II wojny światowej,
- jakie kluczowe decyzje zapadły na konferencji w Poczdamie,
- czym była zimna wojna i jakie były jej przyczyny,
- w jakim celu założono ONZ.

Skutki II wojny światowej

Trwająca blisko 6 lat II wojna światowa przyniosła ogromne straty. W wyniku tego konfliktu **śmierć poniosło ponad 50 mln ludzi**, w tym wielu celowo wymordowanych cywilów. Zniszczeniu uległy kraje, w których toczyły się walki. Z powierzchni ziemi zniknęły setki miast i tysiące wsi. W gruzach legł także przemysł. Państwa poniosły również olbrzymie koszty związane z prowadzeniem wojny, których skutki odczuwalne były jeszcze długo po jej zakończeniu.

Straty demograficzne

- Śmierć poniosło ok. 50 mln ludzi.

Straty materialne

- Wielu ludzi utraciło cały dorobek swojego życia.
- Została zniszczona infrastruktura – drogi, mosty i linie kolejowe.
- Zrujnowanych zostało wiele miast, takich jak Warszawa, Leningrad, Berlin, Tokio, Hiroszima.

Straty społeczne

- Setki tysięcy osób stało się inwalidami.
- Wielu więźniów obozów koncentracyjnych utraciło zdrowie psychiczne i po wyzwoleniu nie potrafiło powrócić do życia w społeczeństwie.
- Tysiące dzieci zostało sierotami.
- Dziesiątki tysięcy bezdomnych ludzi, głównie przesiedleńców i byłych więźniów.

Straty kulturowe

- Utracono tysiące bezcennych dzieł sztuki, które uległy zniszczeniu lub zostały zagrabione przez okupantów.
- Tysiące zabytków architektury zostało zniszczonych.

Skutki polityczne II wojny światowej

- Silną pozycję międzynarodową utraciły dawne mocarstwa kolonialne – Wielka Brytania i Francja.
- Ukształtował się **układ dwubiegunowy** – nowymi liderami światowej polityki stały się Stany Zjednoczone i Związek Sowiecki.

Ruiny Hiroszimy zniszczonej w wyniku zrzucenia bomby [illegible]

Konferencja w Poczdamie i procesy norymberskie

Ostatnia konferencja przywódców Wielkiej Trójki odbyła się po zakończeniu II wojny światowej w Europie. Głównym celem spotkania było rozstrzygnięcie powojennych losów pokonanych Niemiec. Jednak podjęto tam także decyzje, na których podstawie ustalono nowy porządek świata.

- Miejsce: **Poczdam** pod Berlinem.
- Termin: od 17 lipca do 2 sierpnia 1945 r.
- Uczestnicy: przywódca ZSRS **Józef Stalin**, nowy prezydent USA **Harry Truman** oraz premier Wielkiej Brytanii **Winston Churchill**, a w drugiej części jego następca – **Clement Attlee** [czyt.: klement atli].

Decyzje konferencji w Poczdamie:

- podział Niemiec i Austrii oraz ich stolic na cztery strefy okupacyjne (amerykańską, brytyjską, francuską i sowiecką);
- zobowiązanie Niemiec do wypłaty **reparacji wojennych**;

Reparacje wojenne – odszkodowanie za szkody i zniszczenia wypłacane stronie zaatakowanej w przypadku jej zwycięstwa lub korzystnego rozejmu

CIEKAWOSTKA

Nie wszyscy niemieccy zbrodniarze wojenni odpowiedzieli za swoje czyny. Część zdołała umknąć do Ameryki Południowej lub na Bliski Wschód. Do Argentyny zbiegli m.in. odpowiedzialny za zaplanowanie Holokaustu Adolf Eichmann oraz lekarz SS Josef Mengele, który prowadził w Auschwitz okrutne eksperymenty na więźniach.

- wprowadzenie na terenie Niemiec **zasady czterech D**: **denazyfikacja, demilitaryzacja, dekartelizacja i demokratyzacja**;
- przebieg zachodnich i północnych granic Polski;
- otrzymanie przez ZSRS rejonu Królewca;
- wysiedlenie z terenów Czechosłowacji, Węgier i Polski wszystkich Niemców.

Na konferencji w Poczdamie podjęto też **decyzję o ukaraniu niemieckich zbrodniarzy wojennych**. W pierwszym procesie **Międzynarodowy Trybunał Wojskowy** sądził 22 głównych oskarżonych. Na mocy ogłoszonego w 1946 r. wyroku 12 z nich, m.in. Hermanna Göringa [czyt.: geringa], Hansa Franka i Joachima von Ribbentropa, skazano na karę śmierci. W latach 1946–1949 odbyło się 12 kolejnych procesów norymberskich.

Denazyfikacja – usunięcie z życia politycznego i społecznego działaczy związanych w przeszłości z systemem nazistowskim.

Demilitaryzacja – całkowite lub częściowe pozbawienie kraju uzbrojenia i infrastruktury obronnej.

Dekartelizacja – podział funkcjonujących w przemyśle karteli, czyli związków przedsiębiorstw z jednej branży, na mniejsze jednostki

Demokratyzacja – zmiany ustrojowe mające na celu wprowadzenie systemu demokratycznego

Niemieccy zbrodniarze wojenni na ławie oskarżonych podczas procesu w Norymberdze. Alianci oskarżyli ich o podżeganie i przygotowanie wojny, dokonywanie zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. Na zdjęciu są widoczni m.in. marszałek Rzeszy **Hermann Göring** (1), minister spraw zagranicznych **Joachim von Ribbentrop** (2) i generalny gubernator części okupowanych ziem polskich **Hans Frank** (3).

Powstanie ONZ

Wybuch II wojny światowej dowiódł nieskuteczności Ligi Narodów. W jej miejsce powołano nową organizację pokojową, której zasady funkcjonowania zatwierdzono na konferencji w Jałcie. Konferencja założycielska **Organizacji Narodów Zjednoczonych** (**ONZ**) z udziałem delegacji 50 państw rozpoczęła się w kwietniu 1945 r. w San Francisco w USA. Zakończyła się 26 czerwca 1945 r. podpisaniem **Karty Narodów Zjednoczonych**, w której zawarto podstawowe zasady prawnego funkcjonowania ONZ.

- Na czele ONZ miał stać **sekretarz generalny**.
- Głównym organem decyzyjnym ONZ była **Rada Bezpieczeństwa**, w której zasiadało pięciu stałych członków – USA, ZSRS, Francja, Wielka Brytania i Chiny. Każdemu z nich przysługiwało **prawo weta**, pozwalające zablokować wszelkie decyzje innych organów organizacji.
- Delegaci wszystkich państw należących do ONZ brali udział w corocznych sesjach **Zgromadzenia Ogólnego** ONZ. Każdemu państwu przysługiwał tam jeden głos.

W 1948 r. ONZ uchwaliła **Powszechną deklarację praw człowieka**, w której znalazły się zapisy m.in. o prawie wszystkich ludzi do życia, pracy i wolności.

Organizacja Narodów Zjednoczonych – międzynarodowa organizacja utworzona w 1945 r. w celu utrzymania pokoju na świecie, obrony praw człowieka oraz pomocy rozwijającym się krajom.

Przemówienie Clementa Attlee, premiera Wielkiej Brytanii, podczas pierwszego Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Ekspansja komunizmu w Europie

Zgodnie z ustaleniami konferencji Wielkiej Trójki kraje Europy Środkowo-Wschodniej: Bułgaria, Czechosłowacja, wschodnia część Niemiec, Polska, Rumunia i Węgry znalazły się w **sowieckiej strefie wpływów**. Na ich terytoriach stacjonowała Armia Czerwona i funkcjonowały sowieckie służby bezpieczeństwa. Pozwoliło to na przejęcie władzy lokalnym komunistom zależnym od Sowietów. ZSRS graniczył niemal ze wszystkimi państwami komunistycznymi, dzięki czemu w razie protestów ludności mógł szybko w nich zbrojnie interweniować.

Stalin dążył także do dalszego poszerzania swojej strefy wpływów. Wspierał również działalność partii komunistycznych w Europie Zachodniej, szczególnie silnych we Francji i Włoszech. Pomimo zakończenia wojny Armia Czerwona nie została zredukowana, a wywiad sowiecki skutecznie szpiegował państwa zachodnie. Dzięki temu Stalin zdobył m.in. informacje o amerykańskich pracach nad bombą atomową, co ułatwiło mu już w 1949 r. zbudowanie i przetestowanie własnej. Świat zachodni odbierał żądania Stalina i jednoczesną rozbudowę armii sowieckiej jako zapowiedź przyszłej, III wojny światowej.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Harry Truman
1884–1972

Był amerykańskim politykiem i 33. prezydentem Stanów Zjednoczonych. W latach 30. XX w. został senatorem z ramienia Partii Demokratycznej. W styczniu 1945 r. objął funkcję wiceprezydenta. Po śmierci Roosevelta w kwietniu tego roku Truman został prezydentem USA. W ostatniej fazie wojny na Pacyfiku podjął decyzję o użyciu broni atomowej, co przyczyniło się do kapitulacji Japonii. Był prezydentem do 1953 r. W okresie jego urzędowania rozegrały się wydarzenia, które na kilkadziesiąt lat ukształtowały ład światowy.

Zimna wojna i doktryna Trumana

Po zakończeniu II wojny światowej **narastał konflikt między USA i ZSRS** oraz popierającymi je lub też podporządkowanymi im państwami. Okres napięcia między blokiem wschodnim i zachodnim jest nazywany **zimną wojną**. Nie doszło bowiem między nimi do bezpośredniej konfrontacji zbrojnej. Jednocześnie obydwie strony prowadziły szerokie zbrojenia i szykowały się do walki. Starały się także poszerzać własne strefy wpływów i przeszkadzać w tym przeciwnikowi.

Za **symboliczny początek zimnej wojny** przyjmuje się wygłoszenie przez Churchilla przemówienia w Fulton (USA) 5 marca 1946 r. Świadkiem tego wydarzenia był prezydent Truman, który popierał poglądy Churchilla. 12 marca 1947 r. Truman przedstawił swój program – znany jako **doktryna Trumana** – który zmienił stosunek państw zachodnich do ZSRS. Podczas przemówienia w Kongresie oświadczył, że rządy komunistów zagrażają światowemu pokojowi i należy się temu przeciwstawić.

Doktryna Trumana – strategia polityki zagranicznej USA zakładająca udzielanie pomocy narodom zagrożonym komunizmem.

Plan Marshalla

W czerwcu 1947 r. prezydent Truman ogłosił plan amerykańskiej pomocy gospodarczej dla zniszczonej przez wojnę Europy. Program ten nazwano planem Marshalla, od nazwiska ówczesnego sekretarza stanu USA George'a Marshalla [czyt.: dżordża marszala]. W ramach planu oferowano pomoc także państwom komunistycznym. Jednak sposób wydatkowania przyznanych funduszy miał podlegać amerykańskiej kontroli. Pod naciskiem ZSRS kraje bloku wschodniego odmówiły udziału w planie Marshalla.

? Dlaczego państwa Europy Wschodniej nie skorzystały z planu Marshalla?

Europa podczas zimnej wojny

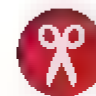
LEGENDA

- granice państw po 1945 r.
- zachodnia granica bloku komunistycznego w 1946 r., tzw. żelazna kurtyna
- walka o ustanowienie rządów komunistycznych
- wojna domowa
- miejsce procesów przeciwko głównym zbrodniarzom III Rzeszy
- państwa, które przyjęły pomoc w ramach planu Marshalla
- państwa założycielskie NATO (w 1949 r. przystąpiły również Islandia, Kanada i Stany Zjednoczone)

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwy europejskich państw, które założyły NATO.
★ 2. Wymień cztery kraje, których granice uległy zmianie w wyniku II wojny światowej.

Kryzys berliński

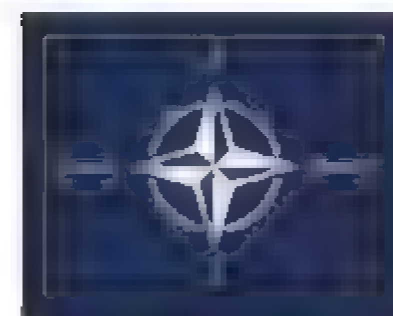
USA i Wielka Brytania wobec narastającego konfliktu ze Stalinem zaczęły popierać koncepcję utworzenia państwa zachodnioniemieckiego. Wówczas Stalin w nocy z 23 na 24 czerwca 1948 r., pod pretekstem rozpoczęcia prac remontowych, **zablokował dostawy do zachodnich sektorów Berlina**. Sądził, że kraje Zachodu ulegną w obawie o życie ludności cywilnej. Próba szantażu nie powiodła się. Amerykanie i Brytyjczycy przez 11 miesięcy zaopatrywali zachodnią część Berlina w żywność, ubrania oraz węgiel na opał drogą lotniczą. Ostatecznie Stalin uznał blokadę za nieskuteczną i zniósł ją 12 maja 1949 r.

Powstanie dwóch państw niemieckich

W zachodnich strefach okupacyjnych przeprowadzono demokratyczne wybory do parlamentu (Bundestagu). Kanclerzem został działacz chrześcijańskiej demokracji, antykomunista **Konrad Adenauer**. Za zgodą aliantów proklamowano we wrześniu 1949 r. **Republikę Federalną Niemiec (RFN)**, ze stolicą w Bonn.

W odpowiedzi w sowieckiej strefie okupacyjnej w październiku 1949 r. została utworzona **Niemiecka Republika Demokratyczna (NRD)**. Stolicą NRD został Berlin, a w zasadzie leżąca na wschodzie miasta sowiecka strefa okupacyjna. Trzy pozostałe sektory zajmowane przez zachodnich aliantów utworzyły **Berlin Zachodni**. Stacjonowało tam do końca zimnej wojny kilka tysięcy żołnierzy USA, Wielkiej Brytanii i Francji. Amerykanie, potrzebujący potencjału gospodarczo-militarnego RFN w czasie zimnej wojny, pozwolili na remilitaryzację Niemiec. NRD od samego początku była typowym państwem komunistycznym. Brakowało tam swobód demokratycznych i panowała trudna sytuacja ekonomiczna. Mieszkańcy wschodnich Niemiec często decydowali się na ucieczki do Berlina Zachodniego. Aby temu zapobiec, władze komunistyczne niespodziewanie w nocy z 12 na 13 sierpnia **1961 r.** oddzieliły najpierw zasiekami, a później murem Berlin Zachodni od reszty miasta. **Mur berliński** na prawie 30 lat stał się symbolem zimnej wojny.

Powstanie NATO

Wzrost napięć międzynarodowych, obawa przed sowiecką inwazją oraz spory z ZSRS o los powojennych Niemiec sprawiły, że kraje zachodnie dostrzegły konieczność zjednoczenia się przeciwko komunizmowi. **4 kwietnia 1949 r.** USA, Kanada i 10 państw zachodniej Europy (Belgia, Dania, Francja, Holandia, Islandia, Luksemburg, Norwegia, Portugalia, Wielka Brytania i Włochy) zawarły układ obronny, na mocy którego powstała **Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO)**. Miała ona charakter polityczno-wojskowy, a jej członkowie zobowiązali się do niesienia sobie pomocy w razie agresji z zewnątrz.

? Które państwa przystąpiły do NATO w 1949 r.?

Mur berliński (1), dzielący miasto na części wschodnią i zachodnią, przebiegał w pobliżu historycznej Bramy Brandenburskiej (2). Berlin Zachodni (3), Niemiecka Republika Demokratyczna (4).

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Żelazna kurtyna

Winston Churchill w przemówieniu w Fulton scharakteryzował powojenną sytuację w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

Od Szczecina nad Bałtykiem do Triestu nad Adriatykiem opuściła się żelazna kurtyna w poprzek kontynentu. Poza tą linią znajdują się wszystkie stolice byłych państw środkowej i wschodniej Europy: Warszawa, Praga, Wiedeń, Budapeszt, Bukareszt i Sofia – wszystkie te sławne miasta i zamieszkująca wokół nich ludność leżą, że tak się wyrażę, w sferze radzieckiej i wszystkie, w takiej czy w innej formie, podlegają nie tylko wpływom radzieckim, ale kontroli z Moskwy w bardzo wysokim, niekiedy rosnącym stopniu. [...]

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2002, s. 301.

Winston Churchill wygłaszający w Fulton przemówienie, podczas którego użył słynnych słów o żelaznej kurtynie.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, jak Winston Churchill rozumiał termin „żelazna kurtyna".
2. Wymień kraje, które zdaniem Churchilla znalazły się w sowieckiej strefie wpływów.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Skutkiem II wojny światowej** była śmierć ponad 50 mln osób, a wiele pozostało trwale okaleczonych. Zniszczeniu uległy miasta i wsie, zabudowania gospodarcze, fabryki i infrastruktura. Utracono bezcenne dobra kulturalne.
2. **Na konferencji w Poczdamie** (17 lipca – 2 sierpnia 1945 r.) podjęto decyzje na temat powojennych granic (m.in. Polski), polityki wobec Niemiec i reparacji. Obszar Niemiec podzielono na cztery strefy okupacyjne. Zapowiedziano tam denazyfikację, demilitaryzację, dekartelizację i demokratyzację.
3. **Zimna wojna** to konflikt pomiędzy USA i ZSRS, polegający na dążeniu do zdobycia jak najszerszych wpływów na świecie i prowadzeniu zbrojeń przez oba te państwa.
4. **Organizacja Narodów Zjednoczonych** – międzynarodowa organizacja, której celem było rozstrzyganie konfliktów na świecie – powstała w 1945 r. Jej siedzibą został Nowy Jork w USA.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Porównaj liczby ofiar II wojny światowej w Polsce i innych państwach.
2. Wymień główne decyzje podjęte na konferencji poczdamskiej.
3. Wyjaśnij, czym była zimna wojna.
4. Wytłumacz, kto i w jakim celu zbudował mur berliński.
5. ★ Odpowiedz, dlaczego powstało NATO, i podaj jego państwa założycielskie.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły i stwórzcie plakaty na temat państw powstałych w wyniku podziału Niemiec w 1949 r. Zadaniem części grup będzie przygotowanie prezentacji o RFN, a pozostałych – o NRD. Skorzystajcie z podręcznika oraz innych źródeł informacji.

TAJEMNICE

Mur berliński

Wzniesienie muru berlińskiego było symbolem sowieckiej polityki zagranicznej i podziału między światem komunistycznym a światem zachodnim. Przywódcy komunistyczni bez konsultacji z sąsiadami realizowali swoje plany metodą faktów dokonanych. Propaganda komunistyczna nazywała mur „antyfaszystowskim wałem ochronnym", choć mało kto wierzył w zagrożenie dla wschodniego Berlina.

Miasto podzielone żelazną kurtyną

W nocy z 12 na 13 sierpnia 1961 r. decyzją władz sowieckich, zatwierdzoną przez Układ Warszawski, zamknięto granicę NRD z Berlinem Zachodnim, zablokowano wszystkie drogi dojazdowe do miasta i przerwano połączenia telefoniczne. Wschodnioniemieccy robotnicy – nadzorowani przez funkcjonariuszy Policji Ludowej, członków Narodowej Armii Ludowej i Uzbrojonych Oddziałów Robotniczych – zbudowali 155 km muru. Z czasem wykopano wokół niego rowy i wzniesiono 190 wież strażniczych wyposażonych w reflektory. Muru pilnowali strażnicy z psami uzbrojeni w karabiny maszynowe.

Ucieczka do lepszego świata

Choć poziom życia we wschodnich Niemczech był dość wysoki w porównaniu z innymi krajami bloku wschodniego, to bardzo mocno odstawał od jakości życia w RFN. Odczuwano brak wolności i strach przed władzami komunistycznymi prześladującymi swoich przeciwników politycznych. Dlatego w latach 1947–1961 w poszukiwaniu lepszego jutra i wolności uciekło z NRD ok. 2,7 mln osób, czyli 16% ludności państwa. Do 1961 r. droga do lepszego świata była prosta. Należało dostać się do Berlina, a stamtąd dojechać metrem czy kolejką naziemną do części zachodniej, aby otrzymać obywatelstwo RFN i nie-

Szczyt muru berlińskiego został pokryty stłuczką szklaną tak, aby boleśnie ranić uciekinierów. Widok od strony Berlina Zachodniego.

Ucieczka wschodnioniemieckiego milicjanta, pełniącego wartę w miejscu budowy muru, do Berlina Zachodniego Jej świadkiem był fotoreporter, który wykonał zdjęcie

zbędną pomoc. Wybudowanie muru miało zapobiec odpływowi ludności z NRD na Zachód. Od czasu jego wzniesienia przejście na drugą stronę było wręcz niemożliwe. Mur rozdzielił wiele rodzin, przez co doprowadził do osobistych tragedii. Przez 28 lat istnienia muru podczas próby przedostania się do Berlina Zachodniego zginęło co najmniej 136 osób.

Solidarni z berlińczykami

Budowa muru berlińskiego zaostrzyła stosunki między mocarstwami, ponieważ naruszyła status okupacyjny Berlina i oznaczała włączenie Berlina Wschodniego do NRD. Wojska sowieckie i amerykańskie postawiono w stan najwyższej gotowości. 27 października 1961 r. na przejściu granicznym Checkpoint Charlie [czyt.: czekpojnt czarli] o mało nie doszło między nimi do konfrontacji z powodu zatrzymania na przejściu amerykańskiego dyplomaty. Czołgi obu krajów pozostały na swoich miejscach przez dwa dni. Sytuacja międzynarodowa unormowała się, kiedy jesienią 1961 r. Stany Zjednoczone potępiły budowę muru. W sierpniu 1963 r. konwój 1500 żołnierzy amerykańskich przejechał autostradą łączącą RFN z Berlinem Zachodnim, aby podnieść na duchu ich mieszkańców. Żołnierzy powitał przybyły wiceprezydent USA – Lyndon Baines Johnson [czyt.: lindon bejns dżonson]. Podczas wizyty w Berlinie Zachodnim w 1963 r. prezydent Stanów Zjednoczonych John Fitzgerald Kennedy wypowiedział słynne słowa: *Ich bin ein Berliner* (Jestem berlińczykiem), które symbolizowały solidarność z mieszkańcami Berlina i poparcie dla walki o wolność. Prezydent USA Ronald Reagan w 1987 r. pod Bramą Brandenburską w czasie wizyty z okazji 750-lecia powstania Berlina zwrócił się wprost do Michaiła Gorbaczowa, ówczesnego przywódcy ZSRS, słowami: „Panie Gorbaczow, niech pan zburzy ten mur".

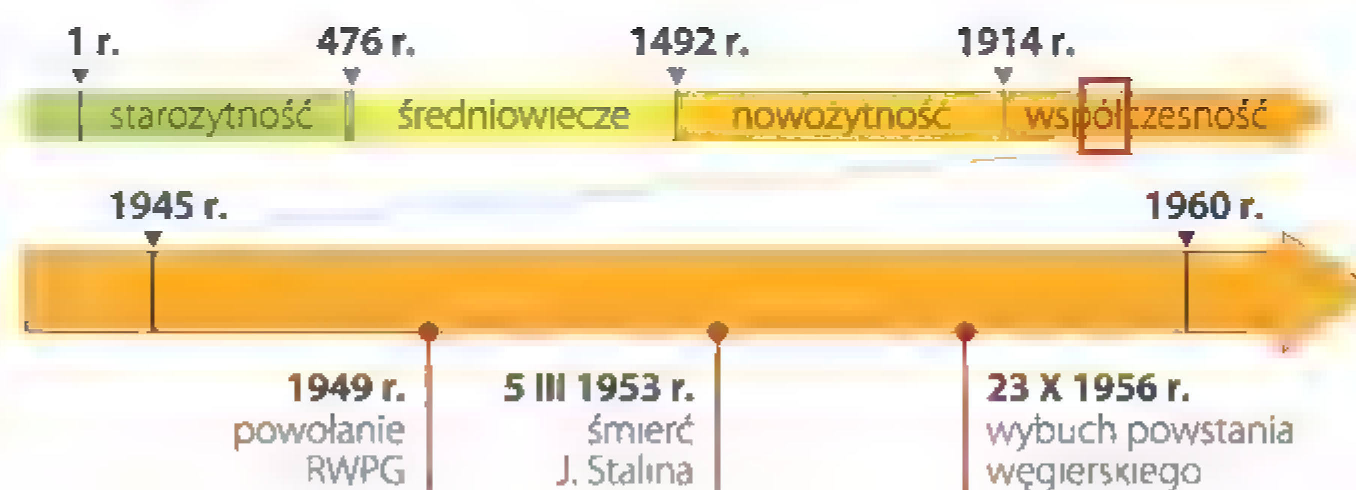
Upadek muru

We wrześniu 1989 r. w większości krajów bloku wschodniego, oprócz NRD, rozpoczęły się przemiany ustrojowe. Dopiero po manifestacjach w wielu miastach Niemiec Wschodnich komuniści niemieccy ogłosili otwarcie granicy z Berlinem Zachodnim. Spontanicznie i z udziałem ludności doszło do zburzenia muru berlińskiego. Stało się to symbolem upadku komunizmu i w konsekwencji doprowadziło do zjednoczenia Niemiec w 1990 r. za rządów kanclerza RFN Helmuta Kohla [czyt.: kola].

Prezydent John F. Kennedy (1) ze specjalnie przygotowanego podestu mógł obserwować mur berliński. Tego typu wieże widokowe były w późniejszych latach udostępniane turystom odwiedzającym Berlin Zachodni.

2 Za żelazną kurtyną

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- czym charakteryzowały się państwa demokracji ludowej,
- jakie konsekwencje spowodowała śmierć Stalina,
- jakie były przyczyny i skutki powstania na Węgrzech.

ZSRS po II wojnie światowej

Po zwycięstwie nad Niemcami w II wojnie światowej Związek Sowiecki stał się jednym z dwóch **supermocarstw**. Obok USA decydował o kształcie powojennego świata. Pozycja ZSRS wynikała z tego, że:

- jego **terytorium** powiększyło się o Litwę, Łotwę, Estonię, wschodnie kresy II Rzeczypospolitej, Ruś Zakarpacką oraz Besarabię;
- jego **strefa wpływów** objęła całą Europę Środkowo-Wschodnią (Polskę, Czechosłowację, Węgry, Rumunię, Bułgarię i NRD).

Na terenach wcielonych do Związku Sowieckiego prowadzono brutalną **sowietyzację**, połączoną z wyniszczeniem lokalnych elit. Ludność masowo przesiedlano w głąb ZSRS, a na jej miejsce sprowadzano rosyjskich osadników, którymi obsadzano urzędy. Język rosyjski narzucono jako język urzędowy. Działania sowieckich władz spotkały się z oporem społecznym. Antykomunistyczna partyzantka działała w krajach bałtyckich oraz na Ukrainie aż do początku lat 50.

CIEKAWOSTKA

Kraje komunistyczne w bloku wschodnim stanowiły w powojennym okresie największe więzienie świata. Liczba osób pozbawionych wolności w 1950 r. sięgała w nich 15 mln.

Jugosławia

W momencie wkroczenia Armii Czerwonej do Jugosławii kraj ten był już w większości wyzwolony przez partyzantkę komunistyczną. Stojący na jej czele **Josip Broz-Tito** nie chciał wprowadzać komunizmu w wersji sowieckiej, lecz budować go na własnych zasadach i zachować niezależność od ZSRS. Wywołało to konflikt ze Stalinem. Zagrożony przez Sowietów Tito zawarł tajne układy z USA, dzięki czemu Amerykanie wspierali go finansowo i dostarczali mu broń. Jugosławia stała się państwem o ustroju komunistycznym, ale współpracującym z Zachodem i prowadzącym antysowiecką politykę.

? W jakich okolicznościach doszło do konfliktu między ZSRS a komunistycznymi władzami Jugosławii?

Marszałek Josip Broz-Tito 1 podczas wizyty w Paryżu, witany uroczyście przez prezydenta Francji René Coty'ego [czyt.: rene kotiego] 2.

Kraje demokracji ludowej

Podporządkowane Sowietom państwa leżące w ich strefie wpływów (Polska, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, Bułgaria i NRD) nazywano **krajami demokracji ludowej**. Ich cechami charakterystycznymi były:
- wprowadzenie rządów na wzór sowiecki;
- skupienie władzy w rękach partii komunistycznych;
- konstytucje wzorowane na wersji sowieckiej;
- sowiecki model gospodarczy z centralnym planowaniem, **kolektywizacją rolnictwa** oraz nacjonalizacją przemysłu i handlu;
- polityka **ateizacji** społeczeństwa;
- rozprawianie się z rzeczywistymi lub potencjalnymi przeciwnikami komunizmu;
- izolacja od państw Europy Zachodniej.

Aby silniej związać gospodarczo kraje komunistyczne zależne od Związku Sowieckiego, w **1949 r.** powołano **Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG)**. Oficjalnie miała ona wspierać rozwój gospodarek narodowych poszczególnych członków układu, w rzeczywistości służyła głównie celom ekonomicznym Związku Sowieckiego.

Kolektywizacja rolnictwa – proces łączenia gruntów chłopskich w gospodarstwa, które stawały się własnością grupową, spółdzielczą.

Ateizacja – szerzenie ateizmu, czyli poglądu głoszącego, że Bóg nie istnieje.

Odwilż w bloku wschodnim

Józef Stalin zmarł 5 marca 1953 r., a wewnątrz Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego (KPZS) rozpoczęła się walka o władzę. Ostatecznie wygrał ją **Nikita Chruszczow**, który w 1956 r. został **I sekretarzem partii komunistycznej**. Chruszczow zapowiadał poprawę warunków życia mieszkańców krajów komunistycznych. Nawoływał również do polepszenia stosunków z Zachodem.

Przełomem okazał się **XX Zjazd KPZS** w Moskwie. W tajnym referacie wygłoszonym w nocy **z 24 na 25 lutego 1956 r.** Chruszczow poddał rządy zmarłego dyktatora druzgocącej ocenie. Skrytykował pychę i nieudolność Stalina, popełnione przez niego zbrodnie na komunistach oraz deportacje całych narodów. Przemowa wywołała duże zaskoczenie wśród władz państw bloku wschodniego. Referat miał być tajny, lecz szybko dotarł do zachodnich korespondentów i był szeroko rozpowszechniany. W tej atmosferze Chruszczowa zaczęto postrzegać na Zachodzie jako zwolennika reform i odprężenia w stosunkach międzynarodowych.

Tajny referat Chruszczowa dał początek **odwilży politycznej**, czyli złagodzeniu polityki władz w państwach komunistycznych. W jej ramach doszło do **destalinizacji**, polegającej na odejściu od sprawowania władzy za pomocą terroru:
- ogłoszono amnestię dla więźniów politycznych;
- uniewinniono skazanych;
- złagodzono cenzurę.

Symbolicznym zakończeniem kultu Stalina było usunięcie jego zwłok z mauzoleum Lenina i zmiana nazwy miasta Stalingrad na Wołgograd.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Nikita Chruszczow
1894–1971

Był sowieckim politykiem, I sekretarzem Komitetu Centralnego KPZS. Do partii bolszewickiej wstąpił w 1918 r. Brał udział w wojnie domowej. W 1939 r. został I sekretarzem KC Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) Ukrainy. Po śmierci Stalina włączył się w walkę o władzę. Udało mu się wyeliminować z rywalizacji Berię i kilku czołowych polityków, dzięki czemu zdobył przywództwo w ZSRS. Przeprowadził destalinizację. Skutecznie konkurował ze Stanami Zjednoczonymi w dziedzinie zbrojeń i badań kosmicznych. W 1964 r. został usunięty z zajmowanych stanowisk i aż do śmierci nie pojawiał się w krajowych mediach.

CIEKAWOSTKA

Rządzący w krajach demokracji ludowej komuniści przekonywali, że sprawują władzę w imieniu prostego ludu: robotników i chłopów. W rzeczywistości lud nie miał żadnego wpływu na rządy w państwie.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Przemówienie Chruszczowa

I sekretarz KPZS Nikita Chruszczow podczas XX zjazdu partii w 1956 r. wygłosił referat, w którym potępił politykę Józefa Stalina.

Towarzysze! [...] Stalin całkowicie odrzucił leninowską metodę przekonywania i kształcenia ludzi. [...] Stalin działał na coraz większą skalę poprzez instancje karne, gwałcąc wszystkie istniejące normy moralności i radzieckiego prawa. Naturalnie takie sobiepańskie [samowolne] *zachowanie się jednej osoby zachęca innych do sobiepaństwa. Masowe aresztowania i deportacje wielu tysięcy ludzi, egzekucje bez sądu i bez normalnych dochodzeń stworzyły warunki, w których zatriumfowała niepewność jutra, strach i rozpacz. [...] Stalin użył Partii i NKWD do masowego terroru. I to wtedy, gdy nie było już u nas klas wyzyskujących jako argumentu uzasadniającego stosowanie przemocy. Ten terror skierowany był nie tylko przeciwko resztkom klas ginących, lecz przede wszystkim przeciwko uczciwym pracownikom Partii i państwa. Posypały się przeciwko nim kłamliwe, oszczercze, absurdalne oskarżenia o „dwulicowość", „szpiegostwo", „sabotaż", o przygotowywanie fikcyjnych „zamachów"* [...].

Źródło: W. Pronobis, *Świat i Polska w XX wieku*, Warszawa 1990, s. 451.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień metody terroru stosowane na polecenie Stalina.
2. Odpowiedz, wobec kogo stosowany był terror w ZSRS.

Układ Warszawski

Zmiany po śmierci Stalina nie oznaczały osłabienia dominacji ZSRS nad krajami demokracji ludowej. Po przystąpieniu RFN do NATO komuniści stworzyli odpowiednik Paktu Północnoatlantyckiego, potocznie zwany Układem Warszawskim. Porozumienie w tej sprawie zostało podpisane w Warszawie 14 maja **1955 r.** przez przedstawicieli Albanii, Bułgarii, Czechosłowacji, NRD, Polski, Rumunii, Węgier i ZSRS. Ważnym skutkiem powstania tej organizacji było podporządkowanie armii poszczególnych państw dowództwu Układu Warszawskiego, na którego czele zawsze stał marszałek sowiecki. Oficjalnie Układ Warszawski miał bronić państw komunistycznych. W rzeczywistości jednak planowano głównie operacje ofensywne przeciwko Zachodowi.

? W jaki sposób ZSRS zapewnił sobie kontrolę nad pozostałymi państwami Układu Warszawskiego?

Powstanie węgierskie w 1956 r.

Pod wpływem przemian w ZSRS i innych państwach bloku wschodniego domagano się demokratyzacji życia także na Węgrzech. **23 października 1956 r. w Budapeszcie** zorganizowano manifestację pod pomnikiem Józefa Bema, popierającą demokratyczne przemiany w Polsce. Doszło wówczas do pierwszych starć z policją polityczną i wspierającymi ją wojskami sowieckimi. Walki te przerodziły się w **powstanie węgierskie** (23 października – 10 listopada 1956 r.), a Węgrom udało się wyprzeć z miasta jednostki sowieckie. **Na czele rządu węgierskiego stanął Imre Nagy** [czyt.: nodź] – działacz komunistyczny, ale jednocześnie zwolennik przemian.

- Rozpoczął wprowadzanie demokratycznych reform.
- Ograniczył represje polityczne.
- Stworzył nowy, koalicyjny rząd.
- Ogłosił decyzję o demokratyzacji kraju oraz wystąpieniu Węgier z Układu Warszawskiego.
- Zwrócił się o pomoc do ONZ w celu nadania Węgrom statusu państwa neutralnego.

NATO i Układ Warszawski

LEGENDA

- członkowie NATO w latach 1949–1989
- państwa Układu Warszawskiego
- państwa neutralne
- Bruksela – europejska siedziba NATO
- Moskwa – siedziba Układu Warszawskiego
- ALBANIA* – kraj, który wystąpił z Układu Warszawskiego w 1968 r.

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwę komunistycznego państwa, które nie przystąpiło do Układu Warszawskiego.
2. Wymień neutralne państwa europejskie.
★ 3. Wyjaśnij, dlaczego NATO zależało na przyjęciu Turcji do tej organizacji.

Wydarzenia na Węgrzech zaniepokoiły Chruszczowa, ponieważ wyłamanie się jednego z krajów demokracji ludowej mogło zachęcić do tego inne państwa bloku wschodniego. **4 listopada 1956 r.** nastąpiła **interwencja wojsk sowieckich na Węgrzech**. Mimo oporu Węgrów zakończyła się ona po kilku dniach zdobyciem Budapesztu i przejęciem kontroli nad krajem przez komunistów.

Skutki powstania węgierskiego:

- w walkach zginęło ok. 2 tys. Węgrów, a ok. 200 tys. uciekło z kraju;
- Imre Nagy początkowo schronił się w ambasadzie Jugosławii, ale został stamtąd podstępnie wywabiony i ostatecznie powieszony;
- sowiecką inwazję na Węgry potępiła ONZ, ale ograniczyła się jedynie do wydania **rezolucji**;
- Stany Zjednoczone i inne państwa Zachodu, początkowo zachęcające Węgrów do oporu, ostatecznie uznały powstanie węgierskie za wewnętrzną sprawę bloku wschodniego.

Rezolucja – uchwała podjęta przez jakieś zgromadzenie, np. organizację międzynarodową. Przedstawia stanowisko tej organizacji względem jakiegoś problemu, ale nie ma mocy prawnej.

Powstańcy węgierscy cieszą się z chwilowego sukcesu po ponownym przejęciu władzy przez premiera Imre Nagya.

1. **Czołgi** używane przez Węgrów podczas walk z Armią Czerwoną należały do oddziałów węgierskich, które przyłączyły się do rewolucji.
2. **Przed budynkiem parlamentu** w pierwszych dniach zebrało się kilkaset tysięcy Węgrów niezadowolonych z polityki władz komunistycznych.
3. **Flaga węgierska** została przez komunistów zmieniona. Godło zastąpili młotem skrzyżowanym z kłosem pod czerwoną gwiazdą. Podczas rewolucji używano dawnych flag lub usuwano z nich komunistyczne godło.

Polityka odprężenia

Po objęciu władzy Chruszczow dążył do poprawy stosunków międzynarodowych, ponieważ chciał skoncentrować się na umocnieniu swojej władzy. Dlatego doprowadził do zakończenia konfliktu w Korei, zawarł porozumienie z Jugosławią i uwolnił niemieckich jeńców wojennych. Chruszczow był też pierwszym przywódcą sowieckim, który odwiedził USA.

Po kilku latach rządów Chruszczow zaczął jednak odchodzić od polityki odprężenia. Za symboliczną datę jej końca uznaje się zestrzelenie 1 maja 1960 r. amerykańskiego **samolotu szpiegowskiego U2**, który prowadził misję nad Związkiem Sowieckim.

CIEKAWOSTKA

Amerykański samolot rozpoznawczy U2 latał tak wysoko (blisko 30 km nad ziemią), że przez długi czas pozostawał poza zasięgiem sowieckich myśliwców oraz rakiet przeciwlotniczych. Samolot po licznych modernizacjach pozostaje w służbie do dziś.

Spotkanie Nikity Chruszczowa 1 z prezydentem Dwightem Eisenhowerem 2 podczas wizyty przywódcy ZSRS w Stanach Zjednoczonych w 1959 r. Doszło do niego w okresie polityki odprężenia, która na pewien czas ociepliła stosunki między mocarstwami.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Państwa demokracji ludowej** podporządkowane ZSRS miały narzucone z Moskwy wzorce polityczne, gospodarcze i społeczne. W 1949 r. kraje te wraz z ZSRS utworzyły Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG), a w 1955 r. – Układ Warszawski.
2. **Józef Stalin** zmarł w 1953 r. Władzę w ZSRS przejął ostatecznie Nikita Chruszczow, który w 1956 r. w tajnym referacie skrytykował rządy Stalina. Wystąpienie to rozpowszechniono, a w państwach komunistycznych doszło do złagodzenia polityki władz (odwilży).
3. **Powstanie na Węgrzech** wybuchło w październiku 1956 r. w wyniku demonstracji, podczas których domagano się demokratyzacji państwa. Na czele rządu węgierskiego stanął wówczas zwolennik przemian demokratycznych – Imre Nagy. Powstanie zostało krwawo stłumione przez armię sowiecką.
4. **Polityką odprężenia** nazywa się relacje pomiędzy USA i ZSRS po przejęciu władzy przez Chruszczowa do 1960 r.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień europejskie państwa leżące w sowieckiej strefie wpływów.
2. Wytłumacz, jaki wpływ na państwa bloku wschodniego miał tajny referat Chruszczowa.
3. Odpowiedz, w jakim celu w 1955 r. powstał Układ Warszawski.
4. Podaj przyczyny wybuchu powstania na Węgrzech w 1956 r.
5. ★ Wyjaśnij, dlaczego ZSRS nie miał tak wielkiego wpływu na Jugosławię, jak na inne państwa bloku wschodniego.
6. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że przenosisz się w czasie do roku 1956 na Węgry, gdzie właśnie trwa powstanie antykomunistyczne. Opisz w liście do przyjaciela to, co widzisz: zmiany zachodzące w tym kraju, ale także wyrażane przez ludzi emocje i obawy.

3 Rozpad systemu kolonialnego

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie skutki miała wojna domowa w Chinach,
- jakie były przyczyny konfliktu w Korei,
- jak państwa europejskie traciły swoje wpływy w Azji.

Wojna domowa w Chinach

W 1945 r., po kapitulacji Japonii, Chiny rządzone przez dyktatora **Czang Kaj-szeka**, stojącego na czele nacjonalistycznego **Kuomintangu** (Partii Narodowej), odzyskały Mandżurię i wschodnią część kraju. Zyskały również jedno z pięciu stałych miejsc w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Wkrótce jednak w Chinach wybuchła **wojna domowa** z **komunistami** należącymi do Komunistycznej Partii Chin. Ich przywódcą był **Mao Zedong**.

Wojnę domową w Chinach wygrali komuniści i **1 października 1949 r.** w Pekinie proklamowali powstanie **Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL)**. Całą władzę w tym państwie objął Mao Zedong. Najludniejszy kraj świata stał się komunistyczny i prosowiecki. Chińscy komuniści przystąpili do przyłączania ziem, nad którymi Chiny utraciły zwierzchnictwo w poprzednich dekadach. W 1950 r. ich wojska wkroczyły do Tybetu.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Mao Zedong

1893–1976

Został liderem komunistów podczas toczonej od 1927 r. wojny domowej z Kuomintangiem. Po japońskiej agresji w 1937 r. podjął walkę z okupantem. Po II wojnie światowej kontynuował wojnę z siłami Czang Kaj-szeka. W 1949 r. proklamował powstanie Chińskiej Republiki Ludowej i stanął na czele państwa. Próbował wprowadzić w życie własną odmianę komunizmu, czego efektem były np. Wielki Skok i rewolucja kulturalna. Do dziś pozostaje autorytetem i wzorem ideowym dla wielu Chińczyków. Jednocześnie jest uznawany za jednego z największych zbrodniarzy w historii.

Mao Zedong podczas wygłaszania przemówienia na placu Niebiańskiego Spokoju w Pekinie 1 października 1949 r., w dniu powstania Chińskiej Republiki Ludowej.

Polityka wewnętrzna Mao Zedonga

W 1958 r. rozpoczęto realizację **Wielkiego Skoku**. Plan zakładał szybkie **przekształcenie rolniczych Chin w potęgę przemysłową**. Powstały **komuny ludowe** – ogromne, samowystarczalne osady wiejskie, w których nie miała istnieć własność prywatna. Ludność wiejska została zmuszona do pracy przy wytopie stali w prymitywnych, przydomowych piecach hutniczych. Odciągnięcie chłopów od prac rolnych doprowadziło do katastrofy gospodarczej i śmierci głodowej dziesiątków milionów ludzi.

Przez niepowodzenie Wielkiego Skoku zaczęto krytykować politykę Mao. Aby utrzymać się przy władzy, chiński przywódca wywołał w 1966 r. w ChRL **rewolucję kulturalną**. Udało mu się przekonać młodzież, że należy wyeliminować jego przeciwników politycznych. Skutki trwającej kilka lat rewolucji były następujące:

- w zorganizowanych czystkach zginęło ok. miliona ludzi, głównie chińskich intelektualistów;
- na masową skalę rozpowszechniono cytaty przewodniczącego Mao zawarte w tzw. czerwonej książeczce;
- zniszczono dorobek kulturalny Chin – zabytki architektury, dzieła sztuki czy książki, aby stworzyć nowe, komunistyczne społeczeństwo.

Tajwan

W 1949 r. pod władzą Czang Kaj-szeka pozostała jedynie wyspa Tajwan. Powstały w ten sposób dwa wrogie i wzajemnie nieuznające się państwa chińskie – ChRL i Republika Chińska na Tajwanie. Od końca lat 80. XX w. Tajwan stał się państwem demokratycznym i – dzięki świetnie rozwijającej się gospodarce – bardzo bogatym. Ponieważ jednak większość państw świata uznała rząd komunistyczny w Pekinie za jedynego reprezentanta Chin na świecie, Tajwan znajduje się w politycznej izolacji.

Ewakuacja rannych żołnierzy Kuomintangu z terenów zagrożonych przez atak sił komunistycznych.

Jak zmieniała się pozycja międzynarodowa Republiki Chińskiej?

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Zasady rewolucji kulturalnej

W wydanym w sierpniu 1966 r. dokumencie *Sto zasad zniszczenia starego i ustanowienia nowego ładu* władze chińskie określiły cele oraz metody przeprowadzenia rewolucji kulturalnej.

Przewodniczący Mao uczy nas: [...] W toku wielkiej rewolucji kulturalnej musimy buntować się przeciwko wszystkim starym ideom, starej kulturze, starym zwyczajom i przyzwyczajeniom [...]. Pragniemy [...] zniszczyć imperializm, rewizjonizm, burżuazyjne idee i wszystkie inne myśli sprzeczne z myślą Mao. [...]

1. Wszystkie komitety powinny być odpowiedzialne za ustawienie na każdej ulicy tablic z cytatami dzieł Mao, odpowiedzialne za to, aby w każdym domu i każdym mieszkaniu znajdował się portret Mao i tablica z cytatami z jego dzieł. [...]

91. Dzieła Mao mają się stać podręcznikami we wszystkich szkołach [...].

92. W programach szkolnych należy wysunąć na pierwsze miejsce ćwiczenia fizyczne, pracę fizyczną i szkolenie wojskowe.

Źródło: „Karta" 1992, nr 7, s. 79–83.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

Wyjaśnij, na czym miała polegać rewolucja kulturalna w Chinach.

Wojna w Korei

W 1945 r. na terytorium Korei zajmowanej przez Japończyków wkroczyły wojska sowieckie i amerykańskie. Kraj podzielono na dwie strefy okupacyjne: północną (sowiecką) i południową (amerykańską). Rozbieżności między USA i ZSRS doprowadziły do tego, że w 1945 r. powstały dwa państwa koreańskie:

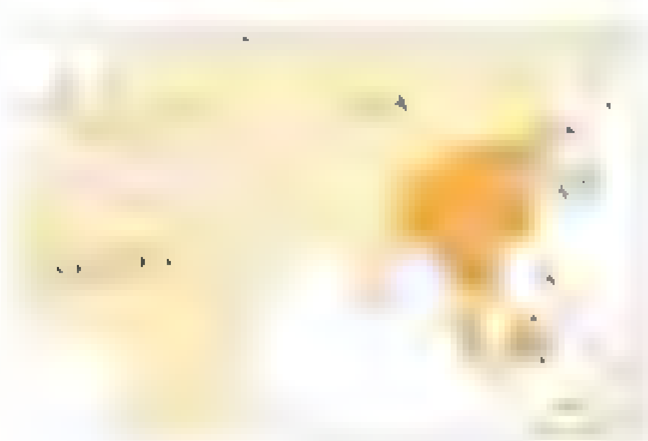
- na północy komunistyczna **Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna (Korea Północna)**;
- na południu proamerykańska **Republika Korei (Korea Południowa)**.

Przywódcą Korei Północnej był **Kim Ir Sen**, planujący zjednoczenie całego kraju i wprowadzenie tam komunizmu. Komuniści z Północy zaatakowali Koreę Południową **25 czerwca 1950 r.** i w ciągu kilku dni rozbili jej armię. USA podjęły decyzję o wsparciu Korei Południowej. Z inicjatywy Stanów Zjednoczonych została zwołana Rada Bezpieczeństwa ONZ. Wykorzystując nieobecność delegacji ZSRS, Amerykanie przeforsowali wydanie rezolucji nakazującej Korei Północnej wycofanie wojsk, a w przypadku odmowy Rada zezwoliła na użycie siły. W wyniku tej rezolucji:

- siły ONZ (głównie Amerykanie) powstrzymały ofensywę komunistów, a następnie przeszły do kontrataku i zajęły większość Korei;
- Mao Zedong uznał, że Amerykanie zagrażają Chinom, więc wysłał na pomoc koreańskim komunistom chińskich „ochotników", którzy w rzeczywistości byli regularną armią.

Ciężkie walki między Amerykanami i Chińczykami toczyły się w Korei do lipca 1953 r. Wówczas, po śmierci Stalina, zawarto **rozejm w Panmundżomie**. Wojnę koreańską miał zakończyć traktat pokojowy, ale do dziś nie został on podpisany.

Daleki Wschód po 1945 r.

LEGENDA

- granice państw
- linie demarkacyjne
- granica Tybetu przed 1950 r.
- działania wojsk chińskich komunistów w latach 1949–1950
- atak wojsk chińskich na Tybet
- ewakuacja rządu i wojsk Kuomintangu na Tajwan w 1949 r.
- 1946 daty uzyskania niepodległości
- X ważniejsze bitwy
- Korea Południowa w latach 1945–1948 pod okupacją Stanów Zjednoczonych
- Korea Północna w latach 1945–1948 pod okupacją ZSRS

Posiadłości
- brytyjskie
- francuskie
- holenderskie

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień tereny zajęte przez ChRL po 1949 r.
2. Podaj kraje Dalekiego Wschodu, które uzyskały niepodległość po II wojnie światowej.

Rozpad systemu kolonialnego

II wojna światowa przyczyniła się w ogromnym stopniu do upadku systemu kolonialnego. W wyniku tego doszło do **dekolonizacji**. Oznacza ona wyzwolenie się ludów Afryki i Azji z zależności od krajów kolonialnych oraz utworzenie przez te ludy niepodległych państw.

Przyczyny rozpadu systemu kolonialnego

- Państwa kolonialne: Wielka Brytania, Francja, Belgia, Holandia zostały bardzo osłabione w wyniku II wojny światowej.
- Koszty utrzymywania oddziałów wojskowych, policji i administracji w wielu koloniach były wysokie.
- Upadł mit „niezwyciężonego białego człowieka" – mieszkańcy Azji widzieli, jak żołnierze brytyjscy czy holenderscy ponoszą porażki i są masowo brani do niewoli przez Japończyków.
- Coraz więcej osób na świecie uważało kolonializm za zjawisko niemoralne.
- Podczas zimnej wojny supermocarstwa rywalizowały o tereny kolonii; nieposiadający kolonii ZSRS za pomocą propagandy przedstawiał się jako obrońca narodów uciskanych przez zachodnie mocarstwa.

Klęska Francji w Indochinach

Po zakończeniu II wojny światowej i wycofaniu się Japończyków z Indochin (terytorium współczesnego Laosu, Kambodży i Wietnamu) Francuzi próbowali utrzymać w nich swoje wpływy. Dążenia te natrafiły na opór zdominowanego przez komunistów **Viet Minhu** [czyt.: wiet minu] (Ligi Niepodległości Wietnamu). Wietnamczykom przewodził **Ho Szi Min**. Dzięki wsparciu ChRL wietnamscy komuniści wygrali w **decydującej bitwie pod Dien Bien Phu** w 1954 r. Ostatecznie **Francja opuściła Indochiny**, w północnym Wietnamie władzę przejęli komuniści, a na południu powstał rząd niekomunistyczny, wspierany przez USA.

Kapitulacja oddziałów francuskich z bazy w Dien Bien Phu. Wraz z dowódcą do niewoli dostało się 10,5 tys. żołnierzy francuskich. Wśród nich oprócz rodowitych Francuzów byli żołnierze Legii Cudzoziemskiej, w której szeregach służyło m.in. wielu Niemców i Polaków, a także lojalni wobec Francji Wietnamczycy

Powstanie Indii i Pakistanu

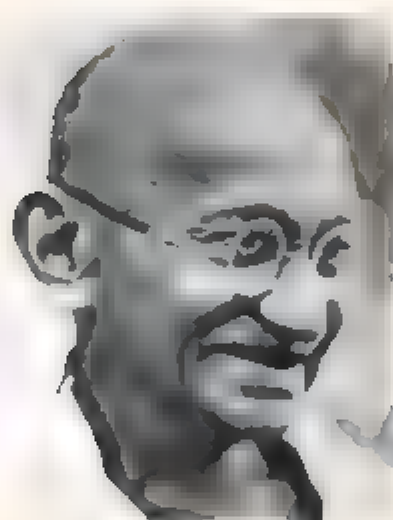
Nieformalnym przywódcą ruchu antykolonialnego i niepodległościowego w Indiach, najcenniejszej kolonii brytyjskiej, był **Mahatma Gandhi**. Propagował on **bierny opór**, czyli walkę pokojowymi metodami, np. poprzez organizowanie demonstracji i strajków czy bojkot angielskich towarów. Wkrótce stał się powszechnie znanym na świecie działaczem. Osłabiona II wojną światową Wielka Brytania nie była w stanie powstrzymać tendencji niepodległościowych w Indiach. Dodatkowo nałożył się na nie krwawy konflikt religijny między zamieszkującymi je hinduistami a muzułmanami. Wskutek tego powstały dwa państwa – zdominowane przez hindusów **Indie** oraz muzułmański **Pakistan**. Ogłosiły one **niepodległość w 1947 r.** Wkrótce doszło do konfliktu Indii z Pakistanem. Spór dotyczył **Kaszmiru** – krainy zamieszkanej zarówno przez przedstawicieli islamu, jak i hinduizmu. Konflikt ten trwa do dzisiaj.

Policja próbuje stłumić zamieszki na ulicach Kalkuty między hinduistami a muzułmanami. Zostały one wywołane przez Ligę Muzułmańską w proteście przeciwko uchwaleniu w 1949 r. nowej indyjskiej konstytucji. Zginęło w nich ok. 4 tys. ludzi.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Mohandas (Mahatma) Gandhi
1869–1948

Był jednym z twórców niepodległych Indii oraz propagatorem pacyfizmu jako metody walki politycznej. Sprzeciwiał się udziałowi Hindusów w II wojnie światowej i stanął na czele ruchu domagającego się od Brytyjczyków opuszczenia Indii. Mimo pogarszającego się zdrowia doczekał końca wojny i przyznania Indiom niepodległości. Zginął z rąk zamachowca w 1948 r. Jeszcze za życia był otoczony kultem i nazywany Mahatmą (Wielka Dusza).

Upadek kolonializmu w Afryce

Na początku XX w. większą część kontynentu afrykańskiego stanowiły kolonie państw europejskich. Po 1945 r. w wielu z nich zaczęły się rozwijać ruchy domagające się niepodległości. Wsparcia udzielał im ZSRS, który widział w tym szansę na osłabienie państw Zachodu. Proces dekolonizacji w Afryce przyspieszył na przełomie lat 50. i 60. Wówczas Francja przegrała wojnę w Algierii i musiała opuścić swoje posiadłości w Afryce Północnej. Przełomowy okazał się **1960 r.**, kiedy niepodległość ogłosiło 17 państw. Z tego względu rok ten został okrzyknięty **Rokiem Afryki**. Granice nowych państw afrykańskich zostały wytyczone w czasach kolonialnych, dlatego rzadko odzwierciedlały podziały plemienne. Skutkiem tego były liczne krwawe konflikty między nowo powstałymi państwami.

UPADEK IMPERIÓW KOLONIALNYCH

Przyczyna	Wydarzenie	Skutek
• wzrost nastrojów niepodległościowych w koloniach • osłabienie europejskich imperiów • antykolonialna polityka ZSRS i USA	Upadek systemu kolonialnego.	• powstanie nowych państw • utworzenie ruchu państw niezaangażowanych • konflikty w nowych państwach

Dekolonizacja Afryki

LEGENDA

granice państw

Posiadłości

belgijskie
hiszpańskie
brytyjskie
portugalskie
egipskie
włoskie
francuskie

1960 rok uzyskania niepodległości

1 Gambia (1965)
2 Togo (1960)
3 Gwinea Równikowa (1968)
4 Rwanda (1962)

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż na mapie cztery państwa, które jako pierwsze uzyskały niepodległość po II wojnie światowej.
2. Wymień kraje, które w Roku Afryki zyskały niepodległość.

Kraje Trzeciego Świata

W czasach zimnej wojny między krajami zachodnimi określanymi jako Pierwszy Świat a komunistycznymi zwanymi Drugim Światem nie wszystkie państwa – w tym byłe kolonie – chciały się opowiedzieć po jednej ze stron. Zaczęto je wówczas nazywać **Trzecim Światem**. Jednak w rzeczywistości i one zostały wciągnięte w zimnowojenne rozgrywki. Rywalizacja między Wschodem a Zachodem doprowadziła do krwawych wojen w wielu państwach Trzeciego Świata, w których przeciwne strony lokalnych konfliktów były wspierane przez kraje kapitalistyczne i komunistyczne.

Sytuacja w byłych koloniach po uzyskaniu niepodległości ukształtowała się różnie.

- Niektóre z dawnych kolonii, szczególnie **państwa azjatyckie**, jak np. Singapur, rozwinęły się gospodarczo.
- **Indie** przekształciły się w lokalne mocarstwo z silną armią i własną bronią nuklearną, jednak w wielu regionach tego kraju ludność wciąż żyje w skrajnej biedzie.
- W **krajach arabskich** władzę często obejmowali dyktatorzy, a gospodarka opiera się głównie na eksporcie ropy naftowej.
- W **krajach afrykańskich** sytuacja jest najgorsza – typowe dla nich są dyktatury, korupcja i wojny plemienne.
- Dawne kolonie już jako niepodległe kraje w wielu przypadkach są nadal kontrolowane przez mocarstwa lub międzynarodowe koncerny. Zjawisko takie nazywa się **neokolonializmem**.

Dziecko cierpiące z głodu wywołanego przez wojnę domową, która trwała w Etiopii od 1974 aż do 1991 r.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Chińska Republika Ludowa** powstała w 1949 r. w wyniku zwycięstwa w wojnie domowej komunistów pod wodzą Mao Zedonga nad wojskami Kuomintangu Czang Kaj-szeka.
2. **Dwa państwa koreańskie** powstały po II wojnie światowej. W Korei Północnej władzę sprawowali komuniści, a w Korei Południowej utworzono rządy proamerykańskie. W 1950 r. Północ zaatakowała Południe. W 1953 r. podpisano tymczasowy rozejm obowiązujący do dziś.
3. **Do upadku kolonializmu** przyczyniła się II wojna światowa. Mocarstwa kolonialne wyszły z konfliktu bardzo osłabione.
4. **Indie i Pakistan powstały w 1947 r.** po wycofaniu się z Indii Brytyjczyków. Na obszarze Indii dominuje hinduizm, a w Pakistanie – islam. Państwa pozostają w konflikcie, który dotyczy regionu Kaszmir.
5. **Trzecim Światem** nazwano państwa, które nie opowiedziały się ani po stronie krajów kapitalistycznych (Pierwszy Świat), ani komunistycznych (Drugi Świat).

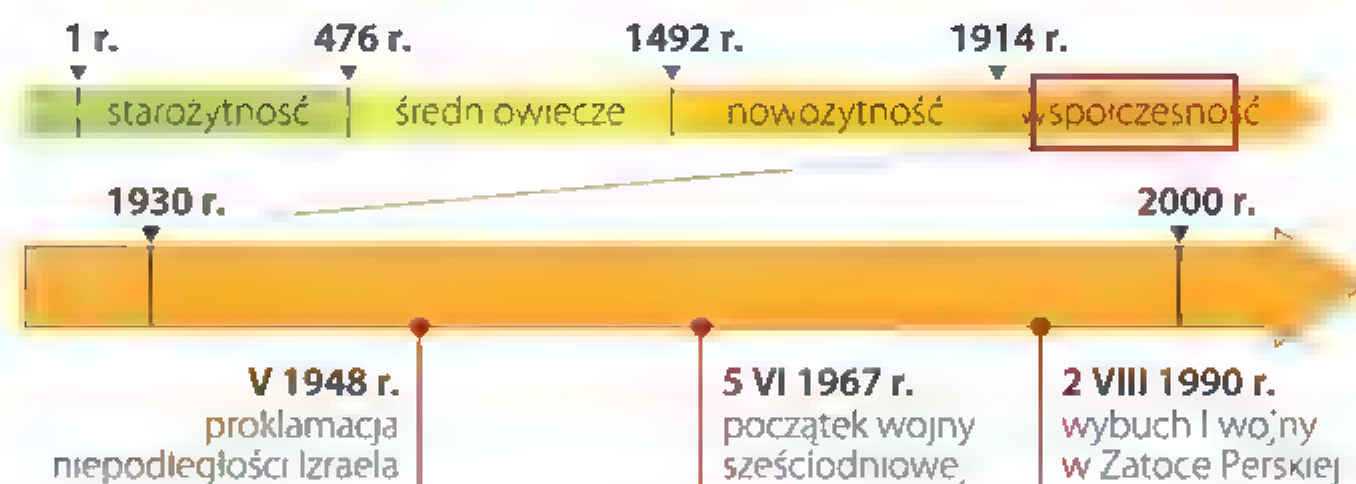
SPRAWDŹ SIĘ

1. Podaj skutki rewolucji kulturalnej przeprowadzonej w Chinach.
2. Wymień przyczyny i skutki konfliktu koreańskiego w latach 1950–1953.
3. Wytłumacz, jakie było podłoze konfliktów indyjsko-pakistańskich.
4. Odpowiedz, czym była dekolonizacja.
5. Wyjaśnij pojęcie „Trzeci Świat".
6. ★ Porównaj ustrój polityczny i gospodarczy Chińskiej Republiki Ludowej z ustrojem Republiki Chińskiej (Tajwanu).
7. **Miniprojekt**
   Przygotuj prezentację multimedialną, w której przedstawisz przebieg upadku systemu kolonialnego w drugiej połowie XX w.

4 Konflikt na Bliskim Wschodzie

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- w jakich okolicznościach powstało państwo Izrael,
- kiedy dokonała się rewolucja w Iranie,
- jakie konflikty zbrojne toczyły się w państwach Bliskiego Wschodu.

Powstanie państwa Izrael

Żydzi od czasów starożytnych nie posiadali własnego państwa, żyli rozproszeni po całym świecie. Pod koniec XIX w. powstał ruch **syjonizmu**, głoszący potrzebę utworzenia żydowskiego państwa w Palestynie. Gdy po I wojnie światowej Palestyna znalazła się pod kontrolą Brytyjczyków, zezwolili oni Żydom emigrować na te ziemie.

Po Holokauście opinia międzynarodowa, w tym USA i ZSRS, poparła stworzenie państwa żydowskiego w Palestynie. W 1947 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ podjęło **decyzję o podziale Palestyny na dwie części: arabską i żydowską**, a Jerozolimę oddano pod międzynarodową kontrolę. Postanowienie to wywołało entuzjazm Żydów, którzy w **1948 r.** ogłosili **powstanie państwa Izrael**. Jego pierwszym premierem został **Dawid Ben Gurion**.

Sąsiednie państwa arabskie nie zaakceptowały utworzenia Izraela i zaatakowały powstające państwo żydowskie. Trwające w latach 1948–1949 walki, zwane **wojną o niepodległość Izraela**, wygrały wojska izraelskie. Obroniły one przekazane Żydom terytorium, a nawet je powiększyły o ziemie przyznane Arabom. Wojna zakończyła się tylko rozejmem, bo żadne z państw arabskich nie uznawało formalnie istnienia państwa żydowskiego w Palestynie. Konflikt ten dał początek całej serii wojen arabsko-izraelskich.

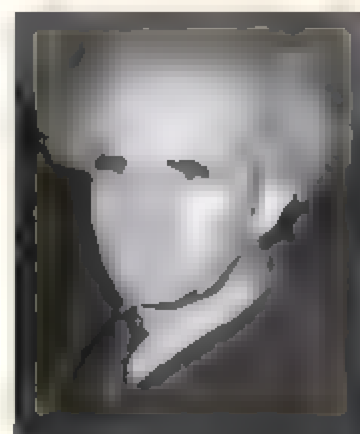
Dodatkowym problemem stali się uchodźcy. Blisko **milion Palestyńczyków zmuszono do opuszczenia domów** z przyznanej Izraelowi części Palestyny i osiedlenia się w **obozach uchodźców** w sąsiednich krajach arabskich. Los wysiedleńców spowodował wzrost nienawiści do Żydów.

Dawid Ben Gurion (1) ogłaszający 14 maja 1948 r. w Tel Awiwie powstanie niepodległego państwa Izrael.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Dawid Ben Gurion
1886–1973

Pochodził z Polski i studiował na Uniwersytecie Warszawskim. Tam wstąpił do partii Poalej Syjon. W 1906 r. wyjechał do Palestyny. W 1935 r. został przewodniczącym Komitetu Wykonawczego Agencji Żydowskiej i funkcję tę sprawował do 1948 r. Działał wówczas na rzecz powstania niepodległego państwa Izrael. W 1948 r. ogłosił Deklarację niepodległości Izraela i został premierem Rządu Tymczasowego. Podczas wojny o niepodległość Izraela dowodził siłami żydowskimi. Przez Żydów jest uważany za twórcę państwa Izrael.

Kryzys sueski

W 1954 r. władzę w sąsiadującym z Izraelem Egipcie objął **Gamal Abdel Naser**, który w polityce zagranicznej:

- dążył do zjednoczenia państw arabskich;
- zbroił armię egipską w broń kupowaną od ZSRS;
- popierał Palestyńczyków przeprowadzających ataki na państwo żydowskie.

W 1956 r. Naser ogłosił **nacjonalizację Kanału Sueskiego**, który do tej pory znajdował się pod kontrolą międzynarodowej spółki, głównie z kapitałem brytyjskim. Wielka Brytania, Francja oraz Izrael poczuły się tymi działaniami zagrożone, dlatego opracowały plan ataku na Egipt.

Wojna wybuchła w **październiku 1956 r.**, gdy wojska izraelskie, francuskie i brytyjskie zaatakowały Egipt. Armia egipska została szybko rozbita, jednak zarówno ZSRS, jak i USA potępiły ten atak. Prezydent Stanów Zjednoczonych Dwight Eisenhower chciał zażegnać bliskowschodni konflikt, który – po dołączeniu ZSRS – mógł przekształcić się w wojnę światową. Dlatego zmusił wojska brytyjskie, francuskie i izraelskie do wycofania się z terenów egipskich pod nadzorem sił ONZ.

Pozostałe wojny Izraela z państwami arabskimi

Wojna sześciodniowa – 1967 r.	Wojna Jom Kippur – 1973 r.
Przyczyny • Konflikt arabsko-żydowski stał się częścią zimnej wojny – Arabowie byli wspierani przez ZSRS i państwa komunistyczne, a Izraelczycy – przez USA i ich sojuszników. • Wywiad izraelski wykrył plany ataku państw arabskich na Izrael.	**Przyczyny** • Masowe dostawy broni z ZSRS dla państw arabskich odbudowały potencjał ich armii. • Kraje arabskie chciały odzyskać ziemie utracone w wyniku wojny sześciodniowej.
Przebieg • Izrael dokonał **ataku wyprzedzającego**: jego lotnictwo zniszczyło siły powietrzne wroga, następnie natarły siły pancerno-zmotoryzowane. • **W ciągu 6 dni** Izrael rozbił armie Egiptu, Syrii i Jordanii.	**Przebieg** • Niespodziewany **atak państw arabskich**. • Izrael obchodził święto **Jom Kippur** (Dzień Pojednania) i wielu żołnierzy było na przepustkach. • Początkowo siły arabskie odnosiły sukcesy. • Masowe dostawy broni z USA dla Izraela pozwoliły Żydom przetrwać i uzyskać przewagę.
Skutki • Izrael zajął syryjskie wzgórza Golan, jordański Zachodni Brzeg wraz z Jerozolimą oraz egipski półwysep Synaj.	**Skutki** • Izrael, mimo poniesienia znacznych strat, odparł atak.

Izraelski konwój wojskowy na półwyspie Synaj mija ciężarówkę pełną pojmanych żołnierzy egipskich wziętych do niewoli podczas wojny sześciodniowej

Transporter opancerzony z żołnierzami izraelskimi przemierza pustynię na półwyspie Synaj podczas walk z armią egipską w 1973 r. w czasie wojny Jom Kippur

Państwo Izrael

LEGENDA

- granice państw w 1999 r.
- miejsce proklamowania państwa Izrael 14 V 1948 r.
- ziemie zajęte przez Izrael do listopada 1956 r.
- naloty lotnictwa izraelskiego podczas wojny sześciodniowej 5–10 V 1967 r.
- tereny zajęte przez Izrael w 1967 r.
- ziemie zajęte przez Izrael w 1973 r. podczas wojny Jom Kippur
- granica Izraela w 1999 r.

Działania wojenne

- wojsk brytyjsko-francuskich 5–6 XI 1956 r.
- wojsk izraelskich podczas wojny sześciodniowej
- wojsk egipskich i syryjskich podczas wojny Jom Kippur w 1973 r.

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień państwa, z którymi Izrael toczył wojny po uzyskaniu niepodległości.
1. Wskaż tereny zajęte przez Żydów w wyniku wojny sześciodniowej.

Konflikt palestyński pod koniec XX w.

W latach 70. XX w. podjęto próby zakończenia konfliktu egipsko-izraelskiego. Rokowania między tymi krajami, toczące się przy mediacji USA, ostatecznie zakończyły się w 1978 r. **układem w Camp David** [czyt.: kamp dejwid]. Rok później zawarto **pokój izraelsko-egipski**, a Egipt odzyskał półwysep Synaj.

Z kolei Palestyńczycy, mimo dotychczasowych klęsk ponoszonych przez Arabów w starciach z Izraelem, nie zaniechali walki o niepodległość. W 1964 r. powstała **Organizacja Wyzwolenia Palestyny (OWP)**, której przywódcą był **Jasir Arafat**. Organizacja ta prowadziła działania głównie metodami terrorystycznymi. Jedną z najgłośniejszych akcji tego typu był **atak na sportowców izraelskich w czasie olimpiady w Monachium w 1972 r.** Terroryści zabili wówczas 11 zawodników z Izraela.

Z czasem OWP musiała zmienić taktykę działania. Organizowała strajki i demonstracje, podczas których dochodziło do walk ulicznych z wojskiem izraelskim. Nazwano to **intifadą**. Kolejne **porozumienie izraelsko-palestyńskie** przy mediacji amerykańskiej podpisano w Oslo w **1993 r.** Na jego mocy Izrael miał wyznaczyć na swoim terenie obszary (Zachodni Brzeg Jordanu, Strefa Gazy), które przekaże **Autonomii Palestyńskiej**. Porozumienie to jednak nigdy w całości nie weszło w życie. Z jednej strony nie uznały go radykalne ugrupowania islamskie, które kontynuowały ataki na Żydów. Z drugiej strony fanatyk izraelski zabił premiera Izraela Icchaka [czyt.: icsaka] Rabina, zwolennika porozumienia, a nowe władze Izraela nie wypełniały zasad ustalonych w Oslo.

Mediacja – pośredniczenie w sporze, pomaganie w zawarciu porozumienia

Palestyńczycy protestujący przeciwko okupacji Strefy Gazy podczas pierwszej intifady obrzucali izraelskich żołnierzy kamieniami oraz butelkami z benzyną, tzw. koktajlami Mołotowa

WARTO WIEDZIEĆ

Atak w Monachium w 1972 r.

Nad ranem 5 września 1972 r., w trakcie letnich igrzysk olimpijskich odbywających się w Monachium (RFN), uzbrojeni członkowie palestyńskiej organizacji Czarny Wrzesień zaatakowali sportowców z Izraela. Na miejscu terroryści zabili dwóch Izraelczyków, a dziewięciu wzięli jako zakładników. Żądali wypuszczenia ponad 200 więźniów przetrzymywanych w Izraelu. W wyniku nieudanej akcji odbicia sportowców przez niemiecką policję zginęli wszyscy zakładnicy oraz większość terrorystów.

Negocjacje niemieckiej policji (1) z terrorystą (2) z palestyńskiej organizacji Czarny Wrzesień, która zaatakowała izraelskich sportowców podczas letnich igrzysk olimpijskich w Monachium w 1972 r.

? Jaki był cel ataku na izraelskich sportowców?

Rewolucja islamska w Iranie

Od połowy lat 50. XX w. władzę w Iranie sprawował **szach** Mohammad Reza Pahlawi, który:

- korzystał ze wsparcia USA i Wielkiej Brytanii;
- rządził w sposób absolutny;
- wprowadzał reformy gospodarcze, społeczne i obyczajowe wzorowane na krajach zachodnich.

Mimo szybkiego rozwoju ekonomicznego kraju z upływem lat rządy szacha były coraz częściej krytykowane za despotyzm, brutalność policji i szerzenie „zachodniej niemoralności".

W **1979 r. wybuchła w Iranie rewolucja**, która zmusiła szacha do ucieczki. Władzę po nim przejęli muzułmańscy **fundamentaliści**, popierani głównie przez konserwatywną ludność wsi. Ich lider **Ruhollah Chomejni** został religijnym przywódcą kraju – **ajatollahem** – który w praktyce kierował państwem. Chaos w Iranie próbował wykorzystać dyktator sąsiedniego Iraku – **Saddam Husajn**. W 1980 r. zaatakował pogranicze Iranu, aby przejąć kontrolę nad znajdującymi się tam złożami ropy. Zapoczątkowało to trwającą w latach 1980–1988 wojnę iracko-irańską, w której po długich i wyczerpujących walkach żadna ze stron nie odniosła zwycięstwa.

Szach – tytuł dawnych władców Iranu, król.

Fundamentalizm – tu: rygorystyczne, ścisłe przestrzeganie zasad religijnych.

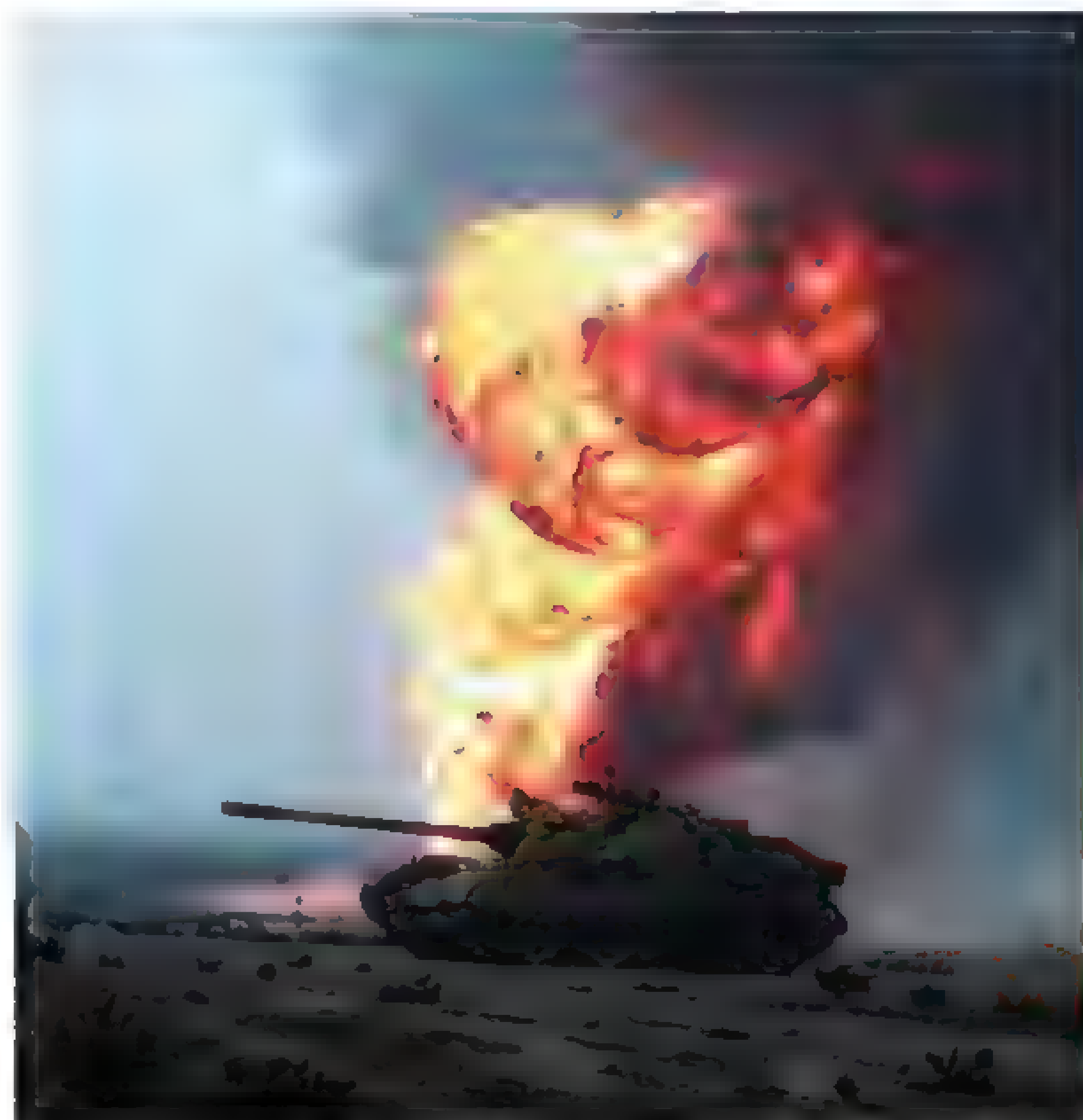
Jasir Arafat (1) i ajatollah Chomejni (2) witani przez tłumy przed Uniwersytetem w Teheranie. Zwierzchnik OWP był pierwszym przywódcą zagranicznym, który złożył oficjalną wizytę w Iranie po rewolucji.

I wojna w Zatoce Perskiej

Wojna z Iranem zrujnowała ekonomicznie Irak. Wówczas Saddam Husajn podjął decyzję o zaatakowaniu Kuwejtu – państwa małego, ale bogatego w złoża ropy naftowej. W ciągu jednego dnia, 2 sierpnia **1990 r.**, armia iracka niespodziewanie **opanowała Kuwejt**.

Agresywna polityka Iraku skłoniła USA do podjęcia zdecydowanych działań. Gdy na wezwanie ONZ siły irackie nie opuściły Kuwejtu, rozpoczęła się przeciwko nim międzynarodowa operacja zbrojna – **„Pustynna burza"**. Był to początek **I wojny w Zatoce Perskiej**. Siły koalicji, głównie Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, nalotami zniszczyły siły powietrzne Iraku, a następnie jej wojska lądowe rozbiły armię iracką i wyzwoliły Kuwejt. Saddam Husajn utrzymał się przy władzy, ale na Irak nałożono **sankcje** gospodarcze.

Sankcja – kara za nieprzestrzeganie prawa.

Czołg iracki na tle płonących szybów naftowych. Zostały one celowo podpalone przez wycofujące się wojska Saddama Husajna.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Państwo Izrael** powstało w 1948 r., w wyniku decyzji ONZ o podziale Palestyny na części arabską i żydowską. Spotkało się to ze sprzeciwem zamieszkujących te ziemie Arabów i sąsiednich państw arabskich, co zapoczątkowało wieloletni konflikt arabsko-izraelski.
2. **Kryzys sueski** w 1956 r. to konflikt zbrojny, w którym Izrael, Francja i Wielka Brytania wystąpiły przeciwko Egiptowi. Przyczyną wojny była decyzja Egiptu o nacjonalizacji Kanału Sueskiego. Działania te zostały potępione zarówno przez USA, jak i ZSRS, co doprowadziło do zakończenia walk.
3. **Wojna sześciodniowa** (1967) i **wojna Jom Kippur** (1973) to zwycięskie dla Izraela wojny z koalicjami państw arabskich. Mimo wielu prób konflikt Izraela z Palestyńczykami nie został rozwiązany.
4. **Rewolucja islamska** wybuchła w Iranie w 1979 r. i zapoczątkowała rządy fundamentalistów muzułmańskich w tym kraju. Nowym przywódcą państwa został Ruhollah Chomejni.
5. **I wojna w Zatoce Perskiej** rozpoczęła się w 1990 r. Armia iracka zajęła zasobny w ropę naftową Kuwejt. Koalicja USA i Wielkiej Brytanii w ramach operacji „Pustynna burza" rozbiła siły Saddama Husajna, czym zmusiła je do wycofania się.

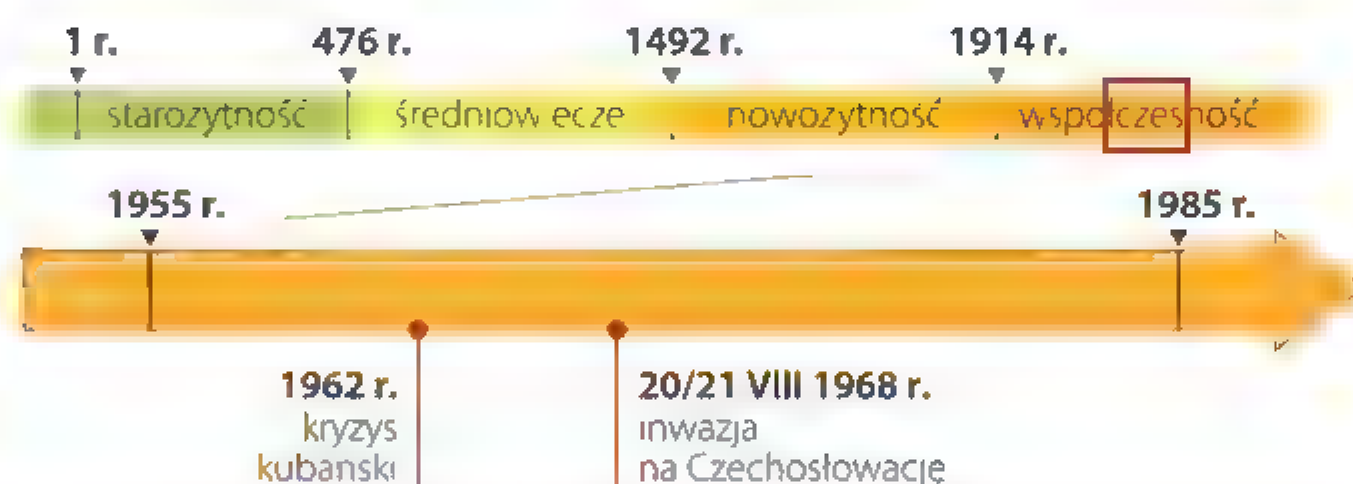
SPRAWDŹ SIĘ

1. Omów okoliczności powstania państwa Izrael.
2. Opisz przemiany, które zaszły w Iranie po rewolucji z 1979 r.
3. Wyjaśnij powstanie nazwy „wojna sześciodniowa" dla określenia wojny arabsko-żydowskiej z 1967 r.
4. Podaj przykłady metod stosowanych przez Palestyńczyków w walce z Izraelem.
5. ★ Wskaż główne argumenty Arabów przeciw istnieniu państwa Izrael.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na kilkuosobowe grupy. W zespołach stwórzcie plakaty informujące o konfliktach Arabów i Żydów w rejonie państwa Izrael.

5 Zimna wojna i wyścig zbrojeń

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były przyczyny kryzysu kubańskiego i wojny wietnamskiej,
- jak przebiegał podbój kosmosu w realiach zimnej wojny,
- jaki był powód interwencji w Czechosłowacji.

Rywalizacja Wschód–Zachód

Odwilż w stosunkach między ZSRS a USA, która nastąpiła po śmierci Stalina, nie zakończyła zimnej wojny. W latach 1953–1961 prezydentem USA był **generał Dwight Eisenhower**, bohater z czasów II wojny światowej i przeciwnik komunizmu. Aby uniknąć rozszerzenia wpływów ZSRS na świecie, Eisenhower prowadził politykę ekonomicznego i militarnego wsparcia antykomunistycznych rządów wielu państw. Pod koniec lat 50. XX w. rywalizacja między Moskwą a Waszyngtonem znów zaczęła się zaostrzać.

- Przywódca ZSRS **Nikita Chruszczow** prowokował Zachód, licząc, że zachodnie społeczeństwa, obawiające się wybuchu wojny jądrowej, uniemożliwią tamtejszym rządom prowadzenie stanowczej polityki w stosunku do Moskwy.

Pierwsze spotkanie przywódców ZSRS i USA – I sekretarza KPZS Nikity Chruszczowa 1 i prezydenta Johna F. Kennedy'ego 2 – odbyło się w czerwcu 1961 r. w stolicy Austrii

- Propaganda sowiecka przedstawiała ZSRS jako państwo dążące do pokoju, któremu zagrażają USA i ich sojusznicy.
- **4 października 1957 r.** ZSRS jako pierwsze państwo na świecie umieściło na orbicie okołoziemskiej sztucznego satelitę – **„Sputnika"**. Stało się jasne, że sowieckie rakiety są zdolne przenieść ładunki jądrowe także na kontynent amerykański.
- W 1961 r. prezydentem USA został **John Fitzgerald Kennedy** [czyt.: dżon ficdżerald kenedi], uważany przez Chruszczowa za niedoświadczonego i słabego polityka, którego nie będzie stać na zdecydowaną reakcję.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Fidel Castro
1926–2016

Był synem bogatego plantatora trzciny cukrowej. Po studiach prawniczych otworzył kancelarię i pomagał najbiedniejszym. Od 1952 r. prowadził na Kubie walkę z dyktatorskim rządem generała Batisty. Wspólnie z argentyńskim komunistą Ernesto Che Guevarą [czyt.: cze gewarą] założył Ruch 26 Lipca. Po latach walk udało im się obalić rządy Batisty. Po objęciu władzy Castro wprowadził reżim komunistyczny i związał Kubę z ZSRS. Sprawował swoje rządy przez 49 lat.

Kryzys kubański

Na początku lat 60. XX w. zaostrzenie konfliktu między USA a ZSRS omal nie doprowadziło do wybuchu III wojny światowej. Miejscem zapalnym stała się **Kuba** – wyspa leżąca u wybrzeży Stanów Zjednoczonych. Władzę przejął tam zwolennik komunizmu – **Fidel Castro** [czyt.: kastro]. Otrzymał on od ZSRS pomoc finansową i broń. Działania te od początku niepokoiły Amerykanów, którzy zaplanowali obalenie Castro. Plany te jednak się nie powiodły.

Sowieci w celu skutecznego szantażowania USA zamierzali potajemnie umieścić na Kubie wyrzutnie rakiet z ładunkami jądrowymi. Chruszczow chciał postawić Kennedy'ego przed faktem dokonanym, aby prezydent USA nie mógł zareagować na te działania. Amerykanie jednak odkryli te plany i w celu powstrzymania ZSRS w **październiku 1962 r.** ogłosili **blokadę morską** Kuby. Okręty amerykańskie otrzymały rozkaz zatrzymania za wszelką cenę sowieckich statków z bronią płynących na Kubę. Obie strony postawiły w stan najwyższej gotowości swoje siły atomowe.

Ostatecznie **kryzys kubański** został zażegnany. Chruszczow ustąpił i zawrócił sowieckie okręty płynące na Kubę, usunął też zamontowane tam wcześniej rakiety. W zamian prezydent Kennedy udzielił gwarancji bezpieczeństwa dla Kuby.

Fidel Castro (1) w dżungli w okresie, gdy prowadził walki partyzanckie z oddziałami rządowymi na Kubie. Obok niego na zdjęciu znajdują się jego najbliżsi współpracownicy

Wojna w Wietnamie

Po klęsce Francji w Indochinach powstały dwa państwa wietnamskie. Rządzący na północy komuniści dążyli do zjednoczenia kraju pod swoją władzą. Dlatego pod koniec lat 50. zaczęli wspierać działającą na południu Wietnamu komunistyczną partyzantkę określaną jako **Vietcong** [czyt.: wietkong]. Wietnam Południowy w tej sytuacji zwrócił się o pomoc do Stanów Zjednoczonych. Prezydent USA, w obawie przed przejęciem władzy przez komunistów w całej Azji Południowo-Wschodniej, zdecydował o wysłaniu tam wojsk amerykańskich.

Mimo przewagi militarnej Amerykanie nie byli w stanie w trudnym terenie pokonać sił komunistycznych. Ponadto za sprawą mediów, w szczególności telewizji, relacjonujących okrucieństwa wojny, konflikt został potępiony przez społeczeństwo USA. Nasiliły się protesty, organizowane m.in. przez studentów odmawiających służby wojskowej.

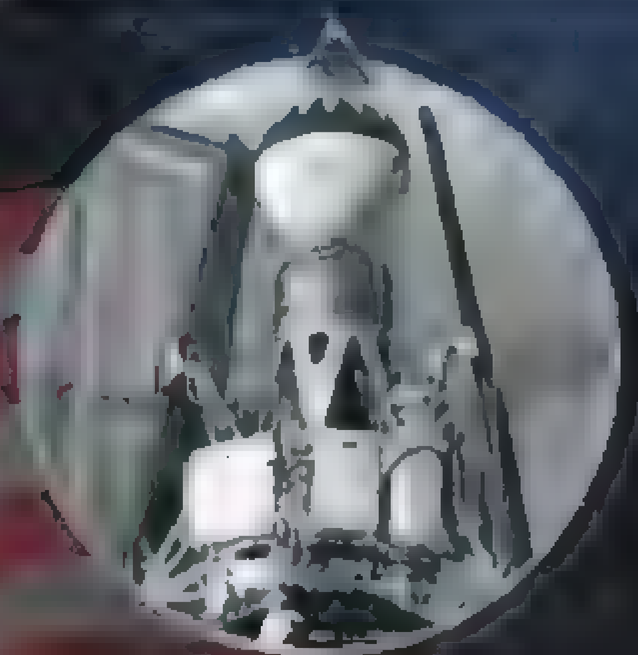
Ostatecznie Amerykanie opuścili Wietnam Południowy w 1973 r., ale władze Stanów Zjednoczonych obiecały udzielić pomocy w razie naruszenia jego granic. Jednak w styczniu 1975 r., gdy armia Wietnamu Północnego zaatakowała Wietnam Południowy, Amerykanie – wbrew umowom – nie interweniowali i komuniści zagarnęli cały kraj. Skutkiem wojny w Wietnamie było osłabienie pozycji Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej.

Wybuch napalmu zrzuconego w trakcie amerykańskiego nalotu na pozycje Vietcongu. Powstał wówczas niemożliwy do ugaszenia pożar o temperaturze płomieni ponad 1200°C.

Rywalizacja w kosmosie

Pod koniec lat 50. rywalizacja sowiecko-amerykańska zaczęła obejmować także przestrzeń kosmiczną. Po wystrzeleniu przez Sowietów pierwszego satelity prezydent Eisenhower powołał podległą mu Narodową Agencję Aeronautyki i Przestrzeni Kosmicznej (NASA) i polecił opracować amerykański plan podboju kosmosu. Przez kolejne dekady ZSRS i USA stawiały sobie kolejne wyzwania, które miały nie tylko przynieść doraźne korzyści, lecz także zapewnić wielki prestiż. Dokonania w dziedzinie podboju kosmosu wiązały się z ogromnymi kosztami. Znaczenie tych odkryć dla wojska i rozwoju cywilizacyjnego było jednak niezwykle doniosłe.

1962

Pierwsza sonda na niewidocznej powierzchni Księżyca
Amerykańska sonda „Ranger 4" (czyt.: rendżer) dotarła na powierzchnię Księżyca niewidoczną z Ziemi, tzw. ciemną stronę Księżyca.

1969

Lądowanie ludzi na Księżycu
Amerykańscy kosmonauci pod dowództwem Neila Armstronga na pokładzie statku „Apollo 11" jako pierwsi ludzie wylądowali na powierzchni Księżyca.

1957

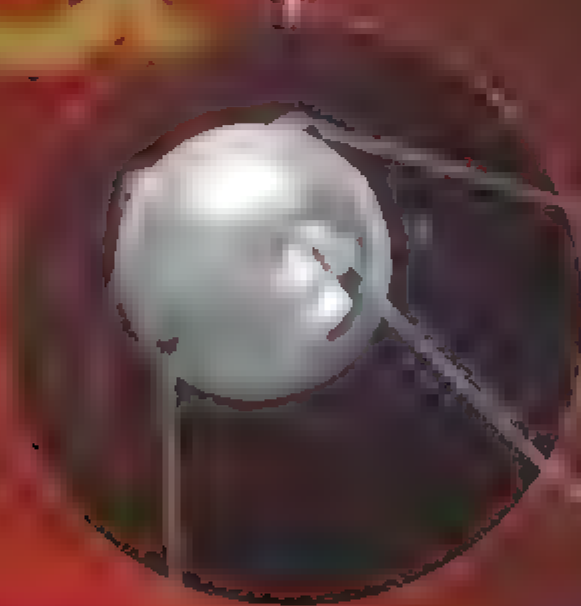
[illegible]
Sowiecka sonda kosmiczna „Sputnik" to pierwszy obiekt umieszczony przez ludzi na orbicie okołoziemskiej.

1961

Pierwszy lot człowieka w kosmos
Sowiecki pilot Jurij Gagarin był pierwszym człowiekiem, który odbył podróż w przestrzeń kosmiczną.

1965

Pierwszy spacer człowieka w kosmosie
Pierwszym człowiekiem, który przebywał poza statkiem w przestrzeni kosmicznej, był sowiecki kosmonauta Aleksiej Leonow.

Przesłanie dla istot pozaziemskich
Misja amerykańskiej sondy „Pioneer 10" polegała m.in. na przekazaniu informacji o ludzkości istotom pozaziemskim, które być może żyją w odległej części wszechświata.

1972

Wahadłowiec „Columbia"
USA wprowadziły do użytku promy kosmiczne zwane wahadłowcami. Po zakończeniu misji powracały one na Ziemię i mogły być wykorzystane ponownie

1981

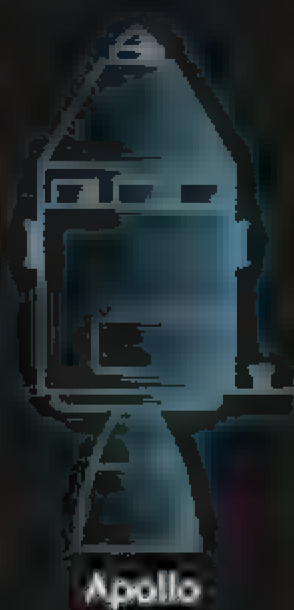

1974

Połączenie na orbicie statków „Apollo" i „Sojuz"
W ramach ocieplenia relacji pomiędzy ZSRS a USA doszło do kosmicznego spotkania i połączenia amerykańskiego „Apollo" z sowieckim „Sojuzem".

człowiek

Sputnik

Apollo

wahadłowiec

WARTO WIEDZIEĆ

Kambodża

Wojna w Wietnamie rozprzestrzeniła się na sąsiednie kraje – Laos i Kambodżę. Ostatecznie w Kambodży władzę przejęli **Czerwoni Khmerzy** [czyt.: kmerzy], na czele których stał **Pol Pot**. Wprowadził on okrutne rządy totalitarne. Wzorem chińskiej rewolucji kulturalnej rozpoczął budowę nowego społeczeństwa. W ciągu czterech lat (1975–1979) wymordował ok. 2 mln spośród 7 mln mieszkańców Kambodży, w tym prawie całą inteligencję. Setki tysięcy osób trafiło do obozów pracy w celu „reedukacji". Kres krwawym rządom Pol Pota położyła interwencja wojsk wietnamskich, które wprowadziły komunistyczny reżim podległy ZSRS.

Odbieranie dzieci uwięzionym matkom było jedną ze zbrodniczych praktyk tzw. reedukacji społeczeństwa stosowanych przez Czerwonych Khmerów w Kambodży.

? Jakie były skutki rządów Czerwonych Khmerów w Kambodży?

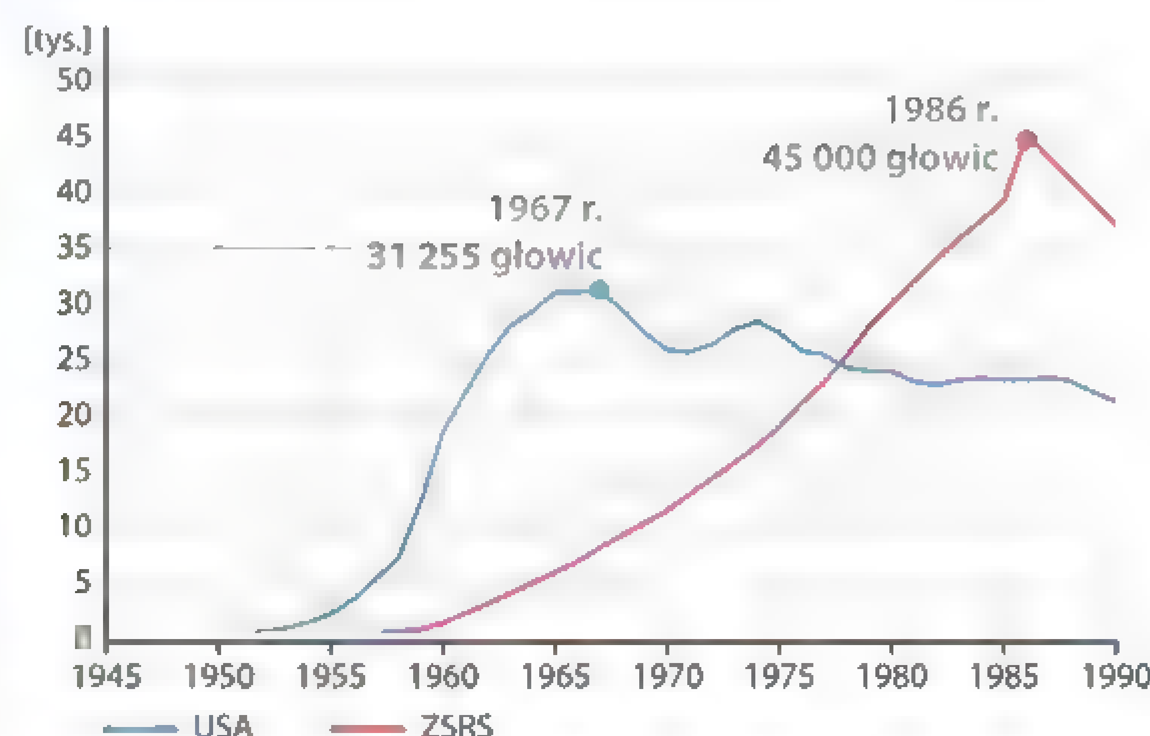
Rządy Breżniewa

Kryzys kubański osłabił pozycję Chruszczowa, w efekcie czego odsunięto go od władzy, a nowym przywódcą ZSRS został w 1964 r. **Leonid Breżniew**. W polityce międzynarodowej lata 70. XX w. początkowo przyniosły odprężenie w stosunkach między Zachodem a ZSRS:

- RFN uznała w 1970 r. polską granicę zachodnią;
- zawarto wiele porozumień rozbrojeniowych, zakazujących m.in. posiadania oraz produkowania broni chemicznej i biologicznej;
- nawiązano współpracę w badaniach kosmosu.

Mimo odprężenia wywiad komunistów zajmował się szpiegostwem przemysłowym i wykradał najnowsze technologie państwom zachodnim. Władze komunistyczne dbały również o kształtowanie przychylnej zachodniej opinii publicznej. W tym celu współpracowały z wpływowymi postaciami z Zachodu – dziennikarzami czy politykami.

Liczba ładunków nuklearnych w arsenałach USA i ZSRS

Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie

W 1973 r. w Helsinkach zwołano Konferencję Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE). Wzięły w niej udział USA, Kanada oraz 33 państwa europejskie. Akt końcowy KBWE został podpisany w **1975 r.** W zamian za udzielenie przez Zachód wsparcia ekonomicznego krajom komunistycznym zobowiązały się one do pokojowego rozstrzygania sporów oraz przestrzegania praw człowieka, a więc m.in. zaprzestania represji wobec opozycji.

? Jakie decyzje dotyczące bezpieczeństwa uzgodniono na KBWE?

Leonid Breżniew wygłaszający przemówienie na sesji Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

Praska Wiosna 1968 r.

Na początku 1968 r. I sekretarzem Komunistycznej Partii Czechosłowacji został **Alexander Dubček** [czyt.: aleksander dubczek]. Podjął on próbę **demokratyzacji ustroju komunistycznego w Czechosłowacji** i zamierzał – jak to wówczas określano – zbudować „socjalizm z ludzką twarzą". Dubček, mimo ostrzeżeń Breżniewa, zaczął wprowadzać w Czechosłowacji zmiany. Wydarzenia te zostały nazwane **Praską Wiosną**:

- odsunięto od władzy stalinistów i zapowiedziano ukaranie ich za popełnione zbrodnie;
- została zniesiona cenzura;
- wolna prasa coraz częściej krytykowała komunizm.

Wówczas przeciwko Czechosłowacji wystąpiły pozostałe państwa Układu Warszawskiego. Wojska ZSRS, Bułgarii, Polski i Węgier w nocy z **20 na 21 sierpnia 1968 r.** wkroczyły na terytorium Czechosłowacji pod pretekstem obrony socjalizmu. Władze tego kraju potępiły interwencję, ale zaapelowały do obywateli o niestawianie oporu. Wojska państw Układu Warszawskiego przy masowych, ale pokojowych protestach ludności zajęły cały kraj. Przywódców Praskiej Wiosny wywieziono do Moskwy i zmuszono do samokrytyki. Nowe władze zrezygnowały z przemian politycznych i gospodarczych. Interwencja w Czechosłowacji uświadomiła wielu lewicowym politykom Zachodu, że ZSRS w rzeczywistości prowadzi bezwzględną politykę wobec podporządkowanych sobie państw Europy Wschodniej.

Czołgi sowieckie w drodze do siedziby czeskiego radia w Pradze. Ulice były blokowane przez protestujących pokojowo Czechów.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Kryzys na Kubie** – rządzonej przez Fidela Castro – wybuchł w 1962 r. i był skutkiem rywalizacji ZSRS i USA. Chruszczow chciał umieścić na Kubie wyrzutnie rakiet z ładunkami jądrowymi, co zagroziło rozpętaniem atomowej III wojny światowej. Ostatecznie przywódca ZSRS wycofał się z tych planów.
2. **Wojna w Wietnamie** to konflikt, w który w latach 60. i 70. XX w. zaangażowały się wojska USA. Nacisk amerykańskiej opinii społecznej spowodował ich wycofanie. W 1975 r. cały Wietnam zajęli komuniści.
3. **Podbój kosmosu** był również obszarem rywalizacji USA z ZSRS. W latach 70. XX w. nastąpiło odprężenie w relacjach pomiędzy tymi państwami. Podpisano porozumienia rozbrojeniowe i rozpoczęto współpracę w badaniach kosmosu.
4. **Praska Wiosna w 1968 r.** była próbą wprowadzenia reform w komunistycznej Czechosłowacji. Zakończyła się interwencją wojsk Układu Warszawskiego i zatrzymaniem przemian demokratycznych.

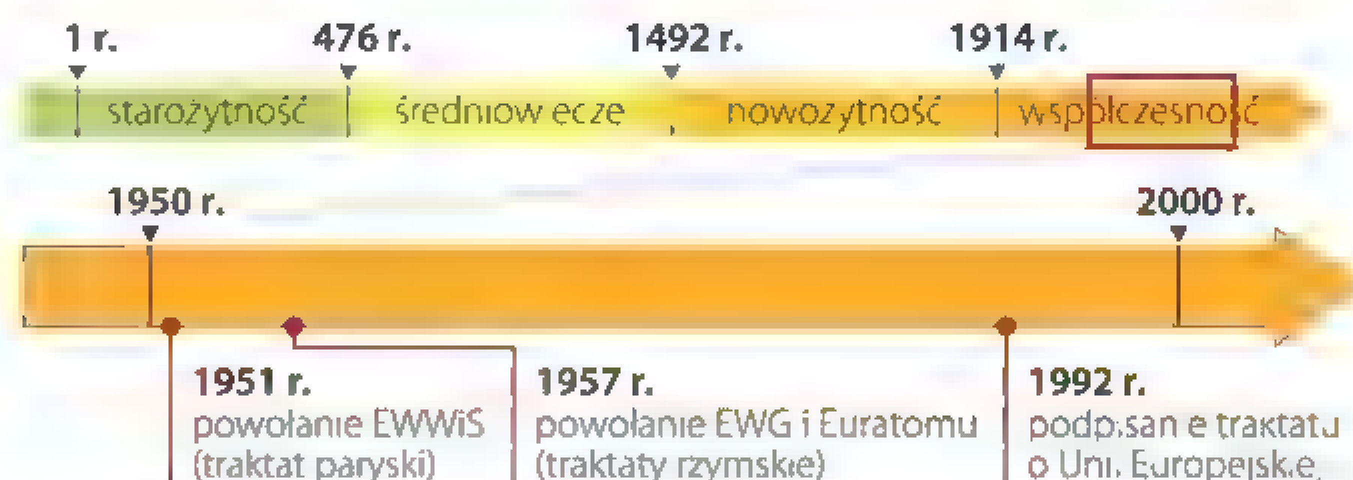
SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień główne pola rywalizacji między USA i ZSRS na przełomie lat 50. i 60. XX w.
2. Przedstaw, w jaki sposób Związek Sowiecki wpływał na politykę Fidela Castro na Kubie.
3. Wyjaśnij, jakie skutki dla Amerykanów przyniosła wojna w Wietnamie.
4. Opisz najważniejsze przemiany dokonane w Czechosłowacji podczas Praskiej Wiosny.
5. ★ Wyjaśnij, dlaczego podbój kosmosu miał tak duże znaczenie dla supermocarstw.
6. **Miniprojekt**
   Wciel się w rolę dziennikarza – opisz swoim czytelnikom przebieg rywalizacji amerykańsko-sowieckiej w kwestii podboju kosmosu.

6 Droga ku wspólnej Europie

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jaki był przebieg demokratyzacji Europy,
- co zapoczątkowało budowę zjednoczonej Europy,
- jak kształtowała się Unia Europejska.

Demokratyzacja Europy Zachodniej

Zakończenie II wojny światowej rozpoczęło w Europie proces wielu przemian ustrojowych.

- **W zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec** władze amerykańskie, brytyjskie i francuskie narzuciły Niemcom system demokratyczny.
- W 1949 r. pod kontrolą władz okupacyjnych powstała **Republika Federalna Niemiec (RFN)**; kanclerz Konrad Adenauer konsekwentnie realizował politykę współpracy RFN z państwami Europy Zachodniej i strukturami NATO.
- **We Włoszech** skompromitowany współpracą z faszystami król Wiktor Emanuel III abdykował, a w referendum w 1946 r. większość Włochów opowiedziała się za przekształceniem państwa w republikę.
- **We Francji** w 1958 r. przeprowadzono reformy konstytucyjne, które ustabilizowały jej ustrój. Na czele republiki stanął wówczas ponownie Charles de Gaulle. Za jego prezydentury skończyła się wojna w Algierii oraz został podpisany niemiecko-francuski traktat o przyjaźni.

W powojennej zachodniej Europie rozpoczął się nieprzerwany wzrost gospodarczy. Jego efektem był coraz większy dobrobyt i poprawa warunków życia. Utwierdziło to obywateli w przekonaniu o wyższości systemu demokratycznego nad reżimami autorytarnymi i totalitarnymi. Przykładem tego stał się niemiecki „cud gospodarczy", który już w latach 50. XX w. zapewnił RFN pozycję lidera gospodarczego Europy Zachodniej.

WARTO WIEDZIEĆ

Upadek europejskich dyktatur

Portugalią od 1932 r. rządził dyktator António de Oliveira Salazar. Kilka lat po jego śmierci, w **1974 r.** w państwie tym doszło do tzw. **rewolucji goździków**. Grupa lewicowych oficerów, wspartych masowo przez ludność, obaliła nowy dyktatorski rząd bez rozlewu krwi i przekształciła Portugalię w demokratyczną republikę. Z kolei gdy w **1975 r.** zmarł długoletni dyktator **Hiszpanii, generał Francisco Franco**, władzę objął, zgodnie z planem dyktatora, Juan Carlos [czyt.: huan karlos] z dynastii Burbonów. Po śmierci Franco Juan Carlos wstąpił na tron i jako król Hiszpanii rozpoczął wdrażanie demokratycznych reform.

Dlaczego obalenie dyktatorskich rządów w Portugalii nazwano rewolucją goździków?

Żołnierze portugalscy w Lizbonie z włożonymi do luf karabinów goździkami. Kwiaty te, wręczone im przez mieszkańców, zostały symbolem pokojowej rewolucji w Portugalii.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Integracja europejska

Wizja integracji europejskiej według byłego premiera Wielkiej Brytanii Winstona Churchilla.

Jaka jest sytuacja zubożałej Europy? Niektóre z mniejszych państw wprawdzie wyzdrowiały, ale na dużych obszarach [...] masy cierpiących, głodnych, znękanych i zdezorientowanych ludzi czekają w swoich zniszczonych miastach i domach, wypatrując na mrocznym horyzoncie nadejścia jakiejś nowej formy tyranii lub terroru. [...] Czy jest na to panaceum [uniwersalne lekarstwo]*? Jest nim – na tyle, na ile się da – odtworzenie europejskiej rodziny i nadanie jej takiej struktury, dzięki której będzie mogła ona żyć w wolności, bezpieczeństwie i pokoju. Musimy stworzyć coś w rodzaju Stanów Zjednoczonych Europy [...]. Ratowanie od wojny i zniewolenia zwykłych ludzi wszystkich ras i z wszystkich krajów musi opierać się na solidnych fundamentach i musi być strzeżone gotowością mężczyzn i kobiet, by raczej umrzeć niż poddać się tyranii.*

Źródło: A. Lubowski, *Kręte ścieżki do unii*, „Polityka". Pomocnik Historyczny *Dzieje wspólnej Europy* 2017, nr 1, s. 86–87.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

Wyjaśnij powody, dla których Churchill proponował integrację państw europejskich.

Początek integracji europejskiej

W okresie międzywojennym integracja polityczna i gospodarcza Europy nie była możliwa ze względu na nacjonalistyczne nastawienie wielu państw. Powrócono do tej koncepcji po zakończeniu II wojny światowej. Początkowo głównym celem **integracji europejskiej** była **wspólna odbudowa Europy po zniszczeniach wojennych**. Miały temu służyć następujące inicjatywy międzynarodowe:

Plan Marshalla – 1947 r.

- USA zaoferowały wsparcie w gospodarczej odbudowie powojennej Europy.
- Pomoc była realizowana pod postacią kredytów, surowców oraz dostaw żywności.
- Komunistyczne państwa Europy Wschodniej pod presją Moskwy odrzuciły zaoferowaną pomoc.
- Plan Marshalla posłużył odbudowie Europy Zachodniej i **stał się jednym z impulsów do integracji europejskiej**.

Powstanie Beneluksu – 1948 r.

- Po wyzwoleniu spod niemieckiej okupacji Belgia, Holandia i Luksemburg (w skrócie od ich angielskich nazw – Beneluks) współpracowały ze sobą przy odbudowie ze zniszczeń wojennych.
- Zawarto **unię celną** obejmującą terytorium tych państw.
- Współpracę państw Beneluksu uznaje się za **jeden z etapów integracji europejskiej**.

Osłabiona ekonomicznie po II wojnie światowej Francja obawiała się odbudowy potęgi militarnej Niemiec. Wśród francuskich polityków pojawił się pomysł takiej integracji ekonomicznej Francji i RFN, aby w przyszłości konflikt militarny między tymi państwami był nieopłacalny. Idea ta stała się podstawą **planu Schumana** [czyt.: szumana] – deklaracji ogłoszonej w 1950 r. przez francuskiego ministra spraw zagranicznych **Roberta Schumana**. Polityk ten był zwolennikiem integracji europejskiej. Podobne poglądy głosili inni politycy z kręgów chrześcijańskiej demokracji (chadecji) – kanclerz RFN **Konrad Adenauer** i premier Włoch **Alcide de Gasperi** [czyt.: alczide de gasperi]. Dziś zalicza się ich do grupy **ojców założycieli Unii Europejskiej**.

Plan Schumana dotyczył koordynacji rozwoju przemysłu ciężkiego i wydobywczego Francji i RFN, zakładał jednak możliwość rozszerzenia na inne kraje. Plan ten szybko zyskał poparcie innych państw i w 1951 r. sześć z nich – Francja, RFN, Belgia, Holandia, Luksemburg i Włochy – powołało w Paryżu (traktatem paryskim) **Europejską Wspólnotę Węgla i Stali (EWWiS)**.

Integracja europejska – proces polegający na zacieśnianiu współpracy gospodarczej, politycznej i kulturalnej między państwami leżącymi w Europie

Powstanie EWG i Euratomu

Współpraca między sześcioma państwami członkowskimi EWWiS szybko wykroczyła poza górnictwo i hutnictwo. W **1957 r.** zawarły one traktaty rzymskie powołujące do życia **Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG)** oraz Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (Euratom). Zapowiedziano w nich:

- utworzenie wspólnego rynku;
- ujednolicenie polityki gospodarczej państw członkowskich.

Pomiędzy państwami należącymi do EWG stopniowo **znoszono cła**, a obywatele mogli podejmować pracę we wszystkich krajach członkowskich. **Unia celna**, która ostatecznie weszła w życie w 1968 r., przyczyniła się do wzrostu obrotów handlowych między państwami EWG.

Pod naciskiem Francji wprowadzono **wspólny rynek rolny**, dofinansowywany i chroniony cłami przed napływem towarów z zewnątrz. Z kolei zadaniem Euratomu było zacieśnianie współpracy w dziedzinie rozwoju energetyki jądrowej.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Robert Schuman
1886–1963

Francuski polityk ukończył prawo na uniwersytecie w Berlinie, a po I wojnie światowej aktywnie włączył się w życie polityczne Francji. W czasie II wojny światowej rząd Vichy umieścił go w areszcie domowym, z którego wraz z żoną uciekł i przyłączył się do ruchu oporu. Jako polityk nieskażony kolaboracją, po wojnie cieszył się dużym autorytetem i dwukrotnie został premierem. Doprowadził do powstania Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, z której wyłoniła się Wspólnota Europejska.

CIEKAWOSTKA

Sześć pierwszych państw członkowskich EWWiS, EWG i Euratomu, czyli Francję, RFN, Belgię, Holandię, Luksemburg i Włochy, określamy dziś jako **państwa założycielskie** Unii Europejskiej.

INTEGRACJA EUROPEJSKA

Przyczyna	Wydarzenie	Skutek
• wspólna odbudowa Europy po wojnie • współpraca gospodarcza • obawa przed kolejną wojną	integracja europejska	• powstanie europejskich organizacji • otwarcie granic • wspólna waluta

Uroczyste podpisanie traktatów rzymskich 25 marca 1957 r. na Kapitolu w Rzymie. Składały się one z dwóch umów. Pierwsza z nich to Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą, druga – Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej.

Instytucje europejskie

Początkowo każda z trzech wspólnot (EWWiS, EWG i Euratom) miała odrębne organy, stopniowo jednak doszło do ich połączenia.

Komisja Europejska	Rada Europejska	Parlament Europejski
W 1967 r. zaczęła funkcjonować Komisja Wspólnot Europejskich, w skład której wchodzili przedstawiciele wszystkich państw należących do wspólnot. Obecnie jej działalność kontynuuje **Komisja Europejska** – organ władzy wykonawczej Unii Europejskiej.	W połowie lat 70. XX w. zwoływane co pewien czas spotkania przywódców państw członkowskich, tzw. szczyty, zaczęto nazywać **Radą Europejską**.	W 1979 r. odbyły się pierwsze bezpośrednie i powszechne wybory do **Parlamentu Europejskiego** z siedzibą w **Strasburgu**. Zgromadzenie to stało się reprezentacją społeczeństw państw należących do wspólnot.

Kto uczestniczy w spotkaniach Rady Europejskiej?

Powstanie Unii Europejskiej

Brytyjczycy początkowo byli bardzo sceptycznie nastawieni wobec europejskich organizacji, które ograniczały niezależność państw członkowskich. Jednak coraz bardziej widoczny sukces integracji gospodarczej zachęcił ich do wstąpienia do EWG. Wielka Brytania została przyjęta do wspólnot w 1973 r., wraz z Danią i Irlandią. W latach 80. XX w. do wspólnot dołączyły kolejne, demokratyczne już państwa europejskie: Grecja (1981 r.) oraz Hiszpania i Portugalia (1986 r.).

Zwieńczeniem procesu jednoczenia się Europy było zawarcie w **1992 r.** traktatu w holenderskim mieście **Maastricht**. Powołano wówczas **Unię Europejską (UE)**. Zaczęła ona funkcjonować w 1993 r. Nowy traktat stanowił podstawę dla wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, ściślejszej współpracy w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. Umożliwił również wprowadzenie wspólnej waluty – **euro**.

Układ z Schengen

Integracja europejska rozszerzała się także na zupełnie nowe obszary. W 1985 r. w luksemburskim mieście Schengen [czyt.: szengen] zawarto układ o stopniowym znoszeniu kontroli na granicach między państwami członkowskimi wspólnot. Początkowo zatwierdziło go tylko pięć z nich: Francja, RFN oraz kraje Beneluksu. Układ z Schengen zaczęto wcielać w życie w 1995 r., a w kolejnych latach przystępowały do niego inne kraje europejskie.

Jedna z pierwszych ciężarówek przekraczających w 1995 r. bez kontroli przejście graniczne między państwami, które podpisały układ z Schengen

Jakie zmiany w Europie wprowadzał układ z Schengen?

Proces jednoczenia Europy do 1989 r.

LEGENDA

- państwa należące do RWPG do 1989 r.
- państwa stowarzyszone z RWPG
- MOSKWA siedziba RWPG
- państwa założycielskie Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS)
- państwa założycielskie EWG
- państwa przyjęte do EWG w 1973 r.
- państwa przyjęte do EWG w 1981 i 1986 r.
- państwa stowarzyszone z EWG
- BRUKSELA siedziba EWG

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień państwa założycielskie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej.
2. Przedstaw etapy rozszerzania EWG.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Demokratyzacja Europy Zachodniej** nastąpiła po II wojnie światowej – w Niemczech i we Włoszech upadły rządy totalitarne, w RFN wprowadzono system demokratyczny, zreformowano ustrój we Francji. W latach 70. XX w. w Grecji, Portugalii i Hiszpanii doszło do przemian demokratycznych i upadku dyktatur.
2. **Integracja europejska** rozpoczęła się po II wojnie światowej. Państwa zachodnie współpracowały podczas realizacji planu Marshalla. Powstała też Europejska Wspólnota Węgla i Stali. W 1957 r. podpisano traktaty rzymskie powołujące Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG) i Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (Euratom).
3. **Rada Europejska i Parlament Europejski** rozpoczęły swoją działalność w latach 70. XX w. W 1992 r. w traktacie z Maastricht powołano **Unię Europejską**. W części państw członkowskich UE obowiązuje wspólna waluta (euro).

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw, w jakich okolicznościach doszło do powstania Republiki Federalnej Niemiec.
2. Wymień ojców założycieli Unii Europejskiej.
3. Omów zjawiska, które wpłynęły na umocnienie się demokracji w Europie Zachodniej po II wojnie światowej.
4. ★ Opisz, jak przebiegała rewolucja goździków w Portugalii w 1974 r.
5. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły. W grupach stwórzcie hasła, które mogłyby przekonać Europejczyków w 1992 r., że zjednoczenie się państw Europy Zachodniej w Unii Europejskiej jest potrzebne.

7 Przemiany społeczne i kulturowe w drugiej połowie XX w.

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jakie były przyczyny rewolucji obyczajowej,
- dlaczego dochodziło do buntów studenckich,
- jak walczono z segregacją rasową w USA.

Rewolucja obyczajowa

Na przełomie lat 60. i 70. XX w. doszło do radykalnych przemian obyczajowych w społeczeństwach Zachodu. Duży wpływ na te przeobrażenia miała rewolucja naukowo-techniczna, która w tym czasie objęła kraje zachodnie i przyniosła rozwój środków masowego przekazu, szczególnie **telewizji**. Dzięki niej ludzie mieli większy dostęp zarówno do informacji, jak i do rozrywki.

Przemiany społeczne i obyczajowe dotyczyły przede wszystkim młodzieży z pokolenia, które urodziło się już po zakończeniu II wojny światowej. Dobrobyt, który po wojnie zapanował w krajach zachodnich, przyczynił się do rozwoju edukacji. Po studiach przedstawiciele młodego pokolenia szybciej podejmowali pracę i uniezależniali się od rodziców. Tworzyli także własną kulturę pozostającą w opozycji do świata dorosłych. Rozpoczęli masowy bunt i opowiedzieli się za odrzuceniem dotychczasowych wartości. Wraz ze zmianami społecznymi postępowała także **rewolucja obyczajowa**.

Cechy rewolucji obyczajowej

- podważenie autorytetu rodziców i nauczycieli
- krytykowanie dotychczas darzonych szacunkiem instytucji, takich jak uczelnie wyższe, instytucje religijne czy tradycyjne partie polityczne
- dążenie do maksymalnej niezależności, wolności i samorealizacji
- próba podważenia chrześcijańskich wartości
- zachęcanie do porzucenia tradycyjnego wzorca rodziny (wzrost liczby wolnych związków mężczyzn i kobiet)
- tolerancja dla nagości, przejawiająca się m.in. modą na ubiór odsłaniający ciało (np. minispódniczki)
- domaganie się pełnej tolerancji dla dotychczas nieakceptowanych, a nawet prawnie ściganych postaw, jak np. odmienne orientacje seksualne czy zażywanie narkotyków

Rock and roll

Charakterystyczny dla epoki lat 60. XX w. był również olbrzymi wzrost popularności zespołów rockowych [czyt.: rokowych]. Muzycy z **The Beatles** [czyt.: de bitels], **The Rolling Stones** [czyt.: de rolin stołns], **The Animals** czy **The Doors** stali się idolami młodzieży.

Brytyjska grupa The Beatles podczas koncertu w 1963 r. Jej członkowie zaczynali karierę jako młodzi mężczyźni w garniturach, a w 1970 r. kończyli wspólną działalność jako sympatyzujący z hipisami krytycy zachodniej kultury.

? Jakie zespoły rokowe były najpopularniejsze w latach 60.?

Ruchy kontestatorskie

Kwestionowanie dotychczasowych norm życia społecznego, czyli **kontestacja**, doprowadziło do powstania **subkultur** – nieformalnych ruchów młodzieżowych. W latach 60. XX w. szczególnie popularny stał się ruch **hipisów**, których określano także jako **dzieci kwiaty**.

Cechy ruchu hipisowskiego:
- odrzucenie konsumpcyjnego stylu życia;
- pacyfizm;
- preferowanie życia w niewielkich niezależnych wspólnotach – komunach;
- sprzeciw wobec własności prywatnej;
- zwolennicy wolnych związków, a część z nich także – zażywania narkotyków.

Noszący długie włosy oraz niekonwencjonalne kolorowe stroje i biżuterię hipisi upodabniali się wyglądem do rdzennych mieszkańców Ameryki Północnej – Indian. Znakiem rozpoznawczym dzieci kwiatów była „pacyfa" – antywojenny znak.

Oryginalna kultura hipisowska stała się inspiracją dla nowych trendów w muzyce rockowej, sztuce, nauce i myśli społecznej. Z tradycji tej wywodzą się tacy muzycy, jak **Jimi Hendrix** [czyt.: dżimi hendriks] i **Janis Joplin** [czyt.: dżenis dżoplin], a także zespoły **Led Zeppelin** czy **Jethro Tull** [czyt.: dżetro tal]. Do legendy przeszedł **festiwal w Woodstock** [czyt.: łudstok] w USA z 1969 r. pod hasłem „Pokój, miłość i szczęście", podczas którego muzyków słuchało ok. 400 tys. osób. Z ruchu hipisowskiego wywodzili się także członkowie pierwszych ruchów ekologicznych, takich jak Greenpeace [czyt.: grinpis].

Pacyfizm – ruch społeczno-polityczny dążący do pokoju na świecie.

Kadr z filmu *Hair* [czyt.: her] z 1979 r. w reżyserii Miloša [czyt.: milosza] Formana. Dzieło powstało na podstawie musicalu z okresu ruchów kontestatorskich. Przedstawia ono wyidealizowany obraz życia hipisów, w którym królują niechęć do przemocy, równość i przyjaźń.

W latach 70. w muzyce młodzieżowej zaczął dominować hard rock, którego głównymi przedstawicielami były grupy **Deep Purple** [czyt.: dip parpl] oraz **Black Sabbath** [czyt.: blek sabat]. Następcy hipisów znacznie radykalniej odrzucali zastany porządek świata i stali się prekursorami punk rocka [czyt.: pank roka]. Nowym hasłem młodzieży zostało wówczas sformułowanie z piosenki zespołu Sex Pistols „No future" [czyt.: noł fjucze], czyli „Bez przyszłości".

Festiwal w Woodstock niedaleko Nowego Jorku odbył się w 1969 r. Był to najsłynniejszy festiwal muzyki hipisów. Na scenie wystąpiły także gwiazdy ówczesnej amerykańskiej i brytyjskiej sceny rockowej, jak Janis Joplin, Jimi Hendrix, Carlos [czyt.: karlos] Santana, The Who [czyt.: de hu] i Ten Years After [czyt.: ten jirs after]

Bunty studenckie

Szczytowe nasilenie buntów młodzieżowych nastąpiło pod koniec lat 60. XX w. Młodzi ludzie ulegli wówczas wpływom ideologii anarchistycznej lub skrajnie lewicowej i protestowali przeciwko:

- dotychczasowym normom społecznym i kapitalizmowi;
- konsumpcyjnemu stylowi życia;
- wojnie w Wietnamie;
- bezrobociu;
- nierównościom rasowym w USA.

Największe zamieszki wybuchły w maju **1968 r.** na uniwersytetach francuskich. Młodzież żądała m.in. wpływu na zarządzanie uczelniami. Na ulicach Paryża pojawiły się barykady i doszło do ostrych starć z policją. Przykład Paryża podziałał na inne kraje. Strajki wybuchały na uniwersytetach w RFN, we Włoszech czy w Szwecji. Choć zamieszki stłumiono, cele buntu studenckiego zostały osiągnięte. W społeczeństwie coraz popularniejsze stawały się idee lewicowe.

Prawa kobiet

Po II wojnie światowej w konsekwencji rewolucji obyczajowej coraz więcej kobiet zdobywało wykształcenie i podejmowało pracę zarobkową, dzięki czemu mogły być samodzielne. W Europie i Ameryce Północnej próbowano jeszcze przywrócić tradycyjny model rodziny, w którym kobieta nie pracuje i zajmuje się domem jako żona i matka, lecz okazało się to bezskutecznie. Rozpowszechnił się ruch feministyczny, którego celem było zrównanie kobiet z mężczyznami w prawach politycznych i społecznych, a jego zwolenniczki podkreślały potrzebę edukacji, pracy zawodowej i szeroko rozumianej samorealizacji kobiet.

Marsz Równouprawnienia Kobiet w Nowym Jorku. Odbył się w 1970 r. z okazji 50. rocznicy przyznania Amerykankom pełnych praw wyborczych.

Jakich zmian domagały się kobiety po II wojnie światowej?

WARTO WIEDZIEĆ

Terroryzm polityczny

Zapoczątkowane pod koniec lat 60. XX w. przemiany społeczno-kulturowe nie zadowoliły najbardziej radykalnych ugrupowań lewicowych, marzących np. o wprowadzeniu w państwach Zachodu komunizmu na wzór chiński. Na początku lat 70. XX w. grupy te zaczęły zakładać organizacje terrorystyczne, częściowo inspirowane i wspierane przez kraje bloku wschodniego. W RFN powstała grupa Rote Armee Fraktion [czyt.: rote armi frakcjon] (Frakcja Czerwonej Armii, RAF), a we Włoszech – Czerwone Brygady. W swojej działalności terrorystycznej dopuszczały się napadów na komisariaty policji i jednostki NATO, porwań polityków i biznesmenów, a nawet zamachów na obiekty cywilne.

Członkowie ETA, baskijskiej organizacji terrorystycznej walczącej o oderwanie Kraju Basków od Hiszpanii, podczas ćwiczeń strzeleckich w 1978 r.

Jakie działania podejmowały organizacje terrorystyczne?

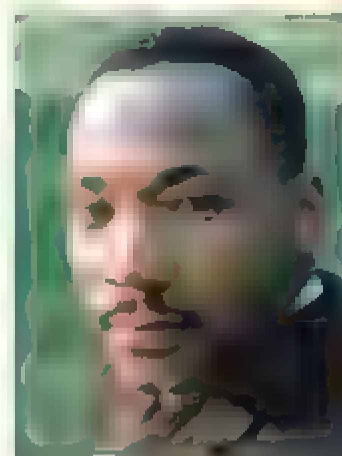
Walka z segregacją rasową w USA

Zniesienie w XIX w. niewolnictwa w Stanach Zjednoczonych nie doprowadziło do równouprawnienia czarnoskórej ludności. W wielu stanach na południu USA obowiązywały zasady **segregacji rasowej**. Czarnoskórzy musieli korzystać z innych niż biali miejsc w autobusach czy restauracjach, a nawet z odrębnych toalet.

W latach 50. XX w. na czele ruchu walczącego pokojowymi metodami o prawa dla czarnoskórych stanął pastor **Martin Luther** [czyt.: luter] **King**. Z jego inicjatywy organizowano akcje czy wielkie marsze protestacyjne. Pod jego wpływem, a także w obliczu groźby wybuchu masowych zamieszek o charakterze rasowym, w **1964 r. zniesiono segregację rasową** na terenie całych Stanów Zjednoczonych. Zapewniono m.in. równy dostęp obywatelom do szkół czy środków komunikacji.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Martin Luther King
1929–1968

Amerykański pastor Kościoła baptystycznego oraz działacz na rzecz równouprawnienia i zniesienia dyskryminacji rasowej. W latach 1955–1956 był przywódcą akcji bojkotowania autobusów miejskich, której celem było zniesienie segregacji rasowej w środkach komunikacji publicznej. W 1963 r. kierował marszem 200 tys. osób na Waszyngton. Wydarzenie to okazało się przełomowe w walce o równe prawa dla czarnoskórych obywateli USA. Rok później otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla. W kwietniu 1968 r. został zamordowany w Memphis [czyt.: memfis] przez białego rasistę.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Przemówienie Martina Luthera Kinga

W 1955 r. w stolicy stanu Alabama – Montgomery – czarnoskóra Rosa Parks odmówiła przeniesienia się w autobusie na tylne siedzenie, choć było to zgodne z obowiązującą wówczas zasadą segregacji rasowej. Została za to aresztowana, co zapoczątkowało protesty czarnoskórej ludności. W 1956 r. przemówienie w tym mieście wygłosił Martin Luther King.

Znamy upokorzenia, znamy obraźliwy język, zepchnięto nas w otchłań opresji. I zdecydowaliśmy się podnieść, czyniąc protest naszą jedyną bronią. To, że mamy prawo do protestu, przysparza Ameryce ogromnej chwały. Nawet jeśli codziennie jesteśmy zatrzymywani, wykorzystywani, deptani, to nigdy nie pozwólmy nikomu sprawić, że upadniemy tak nisko, by zacząć nienawidzić. Musimy użyć oręża miłości. Musimy współczuć tym, którzy nas nienawidzą, i być dla nich wyrozumiali. Musimy uświadomić sobie, że wielu z nich nauczono, by nas nienawidzili, i że ludzie ci nie są w pełni odpowiedzialni za swoją nienawiść.

Źródło: H. Zinn, *Ludowa historia Stanów Zjednoczonych. Od roku 1492 do dziś*, Warszawa 2016, s. 585.

Martin Luther King w mieście Montgomery podczas wygłaszania przemówienia do tłumów zebranych na marszu na rzecz przestrzegania praw obywatelskich.

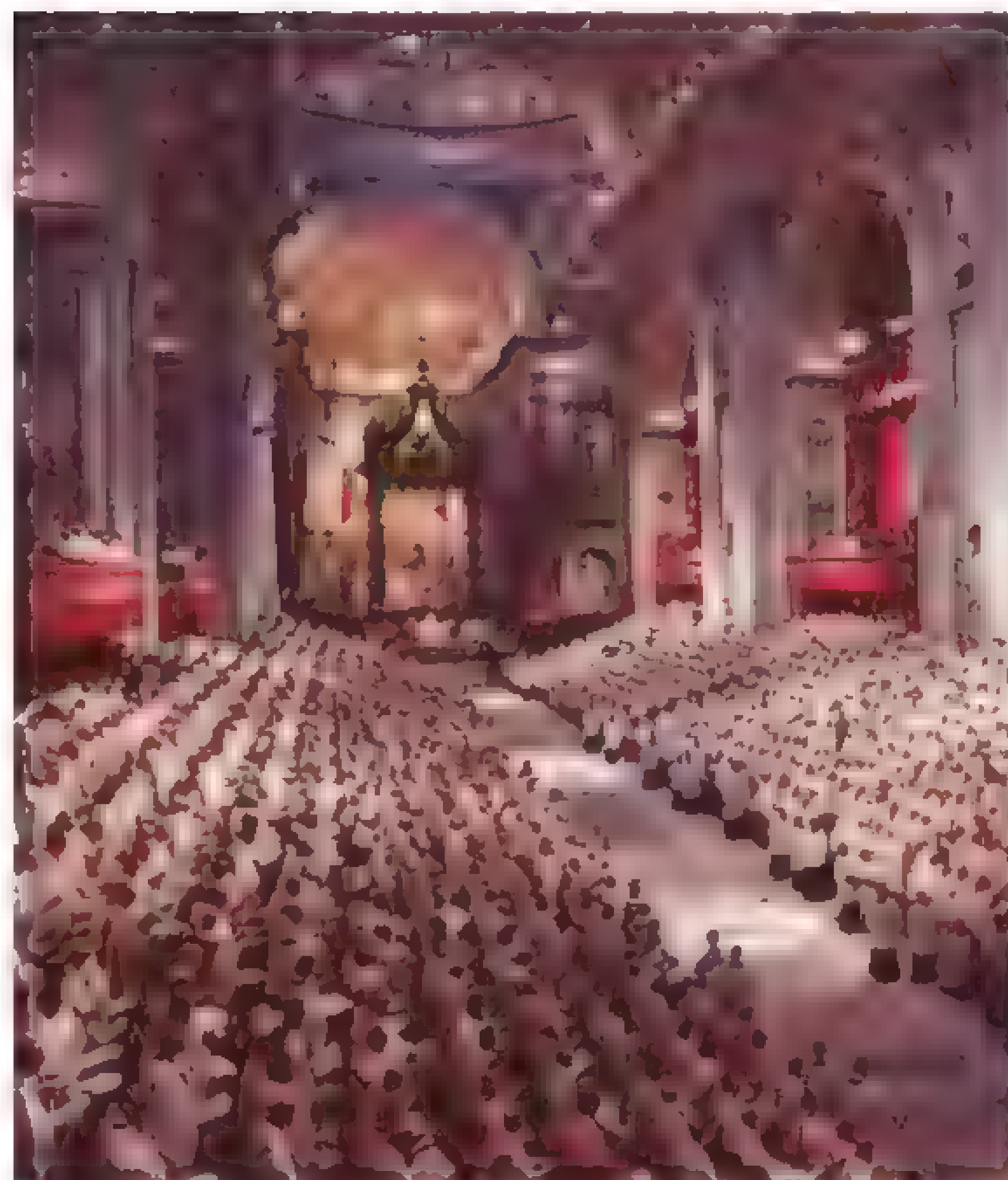
PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, na czym polegała walka o prawa ludności czarnoskórej prowadzona przez Martina Luthera Kinga.
2. Odpowiedz, jak autor przemówienia ocenia przeciwników równouprawnienia rasowego.

Sobór watykański II

Kościół katolicki na Zachodzie mocno odczuł **laicyzację**, czyli odchodzenie społeczeństw od religii. Aby zatrzymać ten proces, **papież Jan XXIII w 1962 r.** zwołał **sobór watykański II**. Obrady zakończyły się w 1965 r., już po śmierci Jana XXIII, za pontyfikatu papieża Pawła VI.

W Kościele katolickim wprowadzono szereg zmian, m.in. **zamiast łaciny zastosowano języki narodowe w liturgii**, a kapłani zaczęli odprawiać nabożeństwa, stojąc twarzą do wiernych. Rozpoczęły się rozmowy z innymi Kościołami i w rezultacie m.in. uznano za niebyłe ekskomuniki wydane wobec siebie przez Kościoły katolicki i prawosławny w 1054 r. Rozpoczęto także dialog z wyznawcami innych religii – judaizmu i islamu. Zmiany te nie zatrzymały jednak odchodzenia ludności Europy Zachodniej od religii. Dotyczyło to także wyznań protestanckich. Tylko w kilku państwach, w tym w Polsce, Kościół katolicki nadal odgrywał istotną rolę w życiu społeczeństwa.

Obrady soboru watykańskiego II w bazylice św. Piotra w Rzymie.

PODSUMOWANIE TEMATU

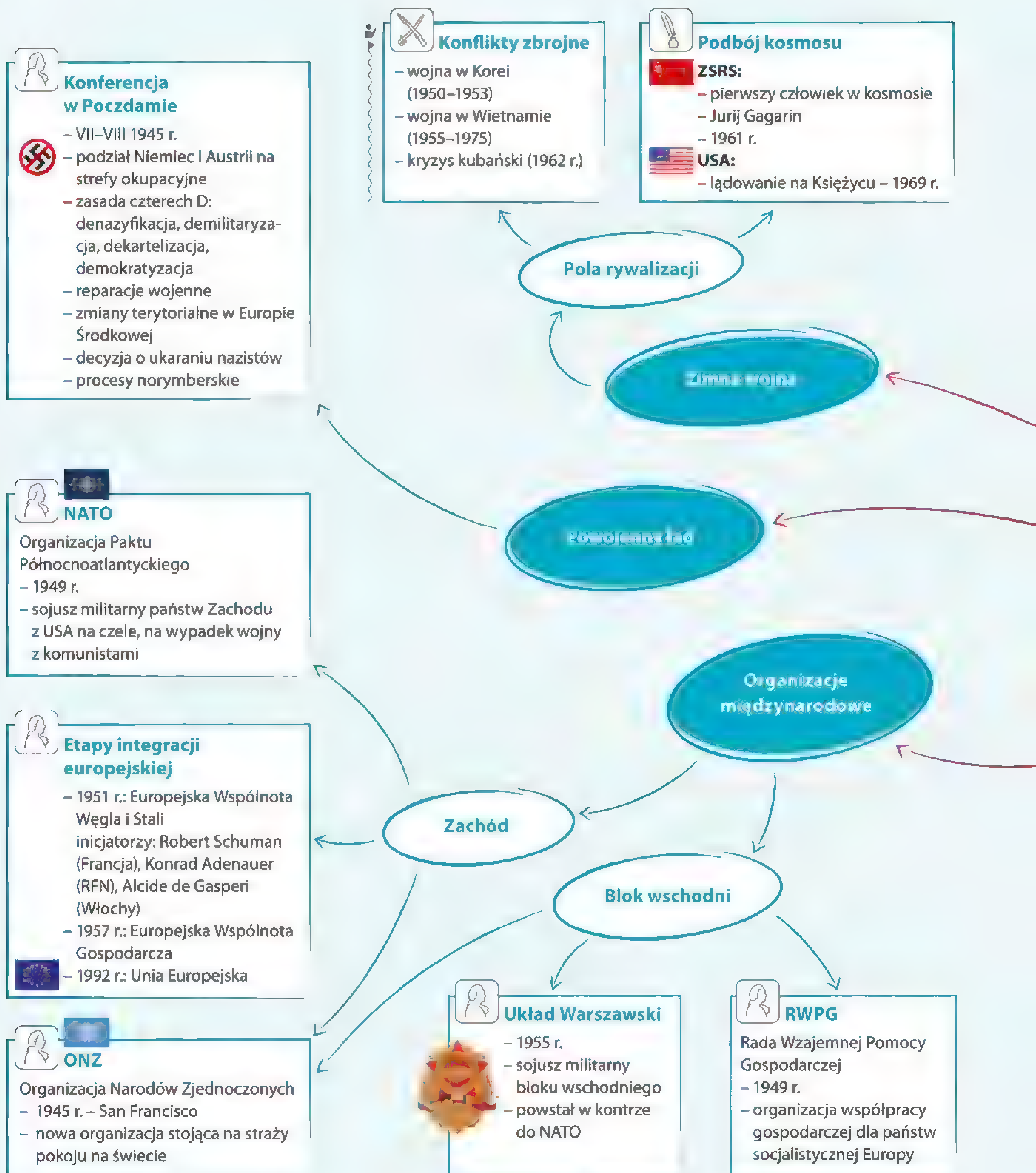
TO JUŻ WIEM

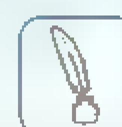
1. **Rewolucja obyczajowa**, czyli zmiany społeczne w państwach zachodnich, miała miejsce na przełomie lat 60. i 70. XX w. Młodzież buntowała się przeciwko dotychczasowym wzorcom i normom. Skutkiem było powstanie subkultur młodzieżowych – szczególnie popularny stał się ruch hipisów.
2. **Bunty studenckie** to wydarzenia charakterystyczne dla końca lat 60. Najwięcej takich buntów odbyło się w 1968 r. Młodzi ludzie protestowali przeciwko wojnie w Wietnamie (USA) oraz domagali się reform społecznych i zmian w edukacji (Europa).
3. **Martin Luther King** był przywódcą pokojowego ruchu, który walczył o zniesienie segregacji rasowej w Stanach Zjednoczonych. Podjęte działania (np. bojkot komunikacji miejskiej, demonstracje) zakończyły się osiągnięciem sukcesu w 1964 r.
4. **Sobór watykański II** (1962–1965), aby powstrzymać proces laicyzacji, wprowadził zmiany w Kościele katolickim, np. odprawianie nabożeństw w językach narodowych. Podjął też dialog z innymi religiami i wyznaniami.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, na czym polegała rewolucja obyczajowa lat 60. i 70. XX w.
2. Opisz rolę Martina Luthera Kinga w walce o zniesienie segregacji rasowej w USA.
3. Przedstaw cele buntów studenckich w krajach zachodnich w latach 60. XX w.
4. Wytłumacz, kim byli hipisi.
5. ★ Podaj skutki soboru watykańskiego II dla Kościoła katolickiego.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na dwuosobowe zespoły. Jedna osoba z pary wcieli się w rolę dziennikarza, druga – papieża Jana XXIII. Przeprowadźcie wywiad, w którym papież wyjaśni wiernym Kościoła katolickiego najważniejsze zmiany, jakie przynosi sobór watykański II.

Mapa myśli do rozdziału III

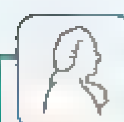

 Walka zbrojna Gospodarka Polityka Kultura i nauka

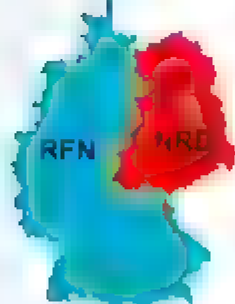

Plan Marshalla

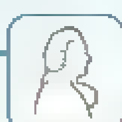
- 1947 r.
- amerykańska pomoc gospodarcza dla zniszczonej przez wojnę Europy

Powstanie dwóch państw niemieckich

- 1949 r. Republika Federalna Niemiec stolica: Bonn
- Niemiecka Republika Demokratyczna stolica: Berlin Wschodni
- 1961 r. mur berliński

Sowiecka strefa wpływów

- Bułgaria
- Czechosłowacja
- NRD
- Polska
- Rumunia
- Węgry

Przyłączone do ZSRS po II wojnie światowej:

- Litwa
- Łotwa
- Estonia
- polskie Kresy Wschodnie
- rumuńska Besarabia
- wschodnia Finlandia
- Ruś Zakarpacka

Ważne wydarzenia

śmierć Józefa Stalina
- 5 III 1953 r.
- początek odwilży w polityce ZSRS

powstanie węgierskie
- 1956 r.
- premier: Imre Nagy
- próba reform demokratycznych

Praska Wiosna
- 1968 r.
- premier: Alexander Dubček
- próba reform demokratycznych

Chiny

- przywódca: Mao Zedong
- rewolucja kulturowa
- wielki skok
- terror komunistyczny

Dekolonizacja

Powstanie państwa Izrael

- 1948 r.
- pierwszy premier: Dawid Ben Gurion
- początek konfliktu z państwami arabskimi

Rewolucja islamska w Iranie

- 1979 r.
- przywódca: ajatollah Chomejni

Rozpad imperium brytyjskiego

- 1947 r.
- niepodległość Indii i Pakistanu

Rok Afryki

- 1960 r.
- 17 państw afrykańskich ogłosiło niepodległość
- symbol upadku kolonializmu

Sposób na zadania

Zadanie 1. (0–2)

Napis na górze: „What length skirt?" (Jaka długość spódnicy?). Napis po prawej: „U.S. Congress" (Kongres Stanów Zjednoczonych).

> Zapotrzebowanie Europy w ciągu najbliższych trzech czy czterech lat na żywność i inne podstawowe towary z zagranicy, głównie z Ameryki, tak znacznie przewyższa jej obecne możliwości płatnicze, że musi ona otrzymać znaczną pomoc dodatkową, w przeciwnym bowiem razie stanie ona wobec niezmiernie poważnego pogorszenia się jej położenia gospodarczego, społecznego i politycznego.
>
> Źródło: T. Maresz, K. Juszczyk, *Historia w tekstach źródłowych*, t. 4, Rzeszów 2000, s. 43.

Wyjaśnij, jak zmieniłaby się sytuacja polityczno-gospodarcza Polski, gdyby przyjęła – zamiast odrzucić pod naciskiem ZSRS – plan Marshalla. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do treści tekstu i plakatu oraz wiedzy historycznej.

Wskazówka 1.

Zapoznaj się z poleceniem.
Uważnie przeczytaj polecenie. Zastanów się, jakich informacji potrzebujesz, aby rozwiązać zadanie. Z polecenia wynika, że musisz przeanalizować treść plakatu i tekstu oraz znaleźć w nich potrzebne wiadomości.

Wskazówka 2.

Przeanalizuj materiał źródłowy.
Zapoznaj się z treścią plakatu. Zwróć uwagę na to, co przedstawia: dwóch krawców biorących miarę na nową sukienkę dla kobiety w zniszczonym ubraniu, cztery napisy: „Jaki rozmiar spódnicy?", „Marshall", „Europa", „Kongres Stanów Zjednoczonych". Zapoznaj się z podanym tekstem źródłowym i przemyśl, jakie wiadomości o Europie i Stanach Zjednoczonych zostały w nim zawarte.

Wskazówka 3.

Wyciągnij wnioski.
Tekst zawiera informację o złej sytuacji powojennej Europy i propozycji pomocy Stanów Zjednoczonych pozwalającej odbudować europejską gospodarkę. Propozycja została skierowana do wszystkich państw europejskich – bez podziału Europy na kraje Zachodu i komunistyczne.

Odpowiedź:

Polska w przypadku przyjęcia planu Marshalla poprawiłaby swoją sytuację gospodarczą po zniszczeniach II wojny światowej, co ograniczyłoby problem ubóstwa (na rysunku zostało to przedstawione jako przygotowywanie nowego ubrania w miejsce zniszczonego). Mogłoby to również doprowadzić do poprawy sytuacji politycznej Polski – dzięki ograniczeniu wpływów ZSRS.

Sprawdź, czy potrafisz

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

Wyjaśnij, jakie były przyczyny utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ).

Zadanie 2.

Wymień wszystkie elementy zasady czterech D wprowadzonej na terenie Niemiec w 1945 r.

Zadanie 3.

Uzupełnij poniższy tekst. Przyporządkuj do każdego zdania właściwe uzupełnienie spośród oznaczonych literami A–C.

Konflikt między Stanami Zjednoczonymi a ZSRS oraz powiązanymi z nimi państwami, narastający od zakończenia II wojny światowej, przerodził się w **1.1.** ? . Kraje zachodnie dostrzegły konieczność zjednoczenia się przeciw komunizmowi i zawarły układ obronny o charakterze polityczno-wojskowym, znany jako **1.2.** ? . Mur **1.3.** ? na prawie 30 lat stał się symbolem podziału świata żelazną kurtyną.

	A	B	C
1.1.	zimną wojnę i wyścig zbrojeń	dalszą współpracę wojskową	bezpośrednie starcie wojsk bloku zachodniego i wschodniego
1.2.	ONZ (Organizacja Narodów Zjednoczonych)	Międzynarodowy Trybunał Wojskowy	NATO (Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego)
1.3.	poczdamski	berliński	norymberski

Zadanie 4.

Napis na górze po lewej: „Liberty Hotel" (Hotel Wolność), napis na górze po prawej: „Pension Russe" (Pensjonat Rosyjski).

1 Harry Truman
2 Józef Stalin

Narodom wielu krajów świata narzucono niedawno wbrew ich woli ustroje totalne. Rząd Stanów Zjednoczonych często protestował przeciwko gwałtom i zastraszaniu w Polsce, Rumunii i Bułgarii, co było pogwałceniem układów zawartych w Jałcie. [...] Sądzę, że polityką Stanów Zjednoczonych powinno być popieranie wolnych ludów, przeciwstawiających się próbom ujarzmienia przez uzbrojone mniejszości albo przez nacisk z zewnątrz. [...] Wolne ludy świata oczekują od nas pomocy dla obrony swej wolności.

Źródło: T. Maresz, K. Juszczyk, *Historia w tekstach źródłowych*, t. 4, Rzeszów 2000, s. 43.

Wyjaśnij, jakie skutki przyniosła państwom europejskim doktryna Trumana z 1947 r. Przedstaw swoje stanowisko i sformułuj dwa popierające je argumenty, odwołując się do treści tekstu, karykatury i wiedzy historycznej.

Zadanie 5.
Wyjaśnij, czym różnił się system rządów komunistycznych w Jugosławii od komunizmu w pozostałych krajach bloku wschodniego.

Zadanie 6.
Wyjaśnij znaczenie podanych terminów.

kraje demokracji ludowej, destalinizacja, Układ Warszawski, polityka odprężenia

Zadanie 7.
Podaj dwie przyczyny i dwa skutki powstania węgierskiego w 1956 r.

Zadanie 8.
Uporządkuj chronologicznie wydarzenia z ramki.

rewolucja kulturalna, powstanie Republiki Chińskiej na Tajwanie, realizacja Wielkiego Skoku, zwycięstwo komunistów pod wodzą Mao Zedonga w wojnie domowej

Zadanie 9.
Spośród poniższych wydarzeń oznaczonych literami A–D wybierz wydarzenie chronologicznie pierwsze i wydarzenie chronologicznie ostatnie. Wybierz litery, którymi oznaczono wybrane wydarzenia.

A. Klęska Francuzów w bitwie pod Dien Bien Phu.
B. Uzyskanie niepodległości przez Indie i Pakistan.
C. Rok Afryki.
D. Powstanie dwóch koreańskich państw.

Wydarzenie chronologicznie pierwsze	A	B	C	D
Wydarzenie chronologicznie ostatnie	A	B	C	D

Zadanie 10.
Oceń prawdziwość podanych zdań. Wybierz P, jeśli zdanie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

A.	W 1972 r. w czasie olimpiady w Monachium palestyńska organizacja Czarny Wrzesień wzięła jako zakładników i zamordowała kilkunastu zawodników z Izraela.	P	F
B.	Kryzys sueski był następstwem podjęcia przez Egipt decyzji o nacjonalizacji strefy Kanału Sueskiego.	P	F
C.	W wyniku wojny iracko-irańskiej w latach 1980–1988 armia iracka została rozbita, a dyktator Iraku Saddam Husajn stracił władzę.	P	F

Zadanie 11.
Uporządkuj chronologicznie wydarzenia z ramki.

Praska Wiosna, powstanie węgierskie, kryzys kubański, I wojna w Zatoce Perskiej

Zadanie 12.
Wyjaśnij, dlaczego połączenie na orbicie okołoziemskiej statków „Apollo" i „Sojuz" w 1974 r. miało znaczenie symboliczne dla polityki międzynarodowej.

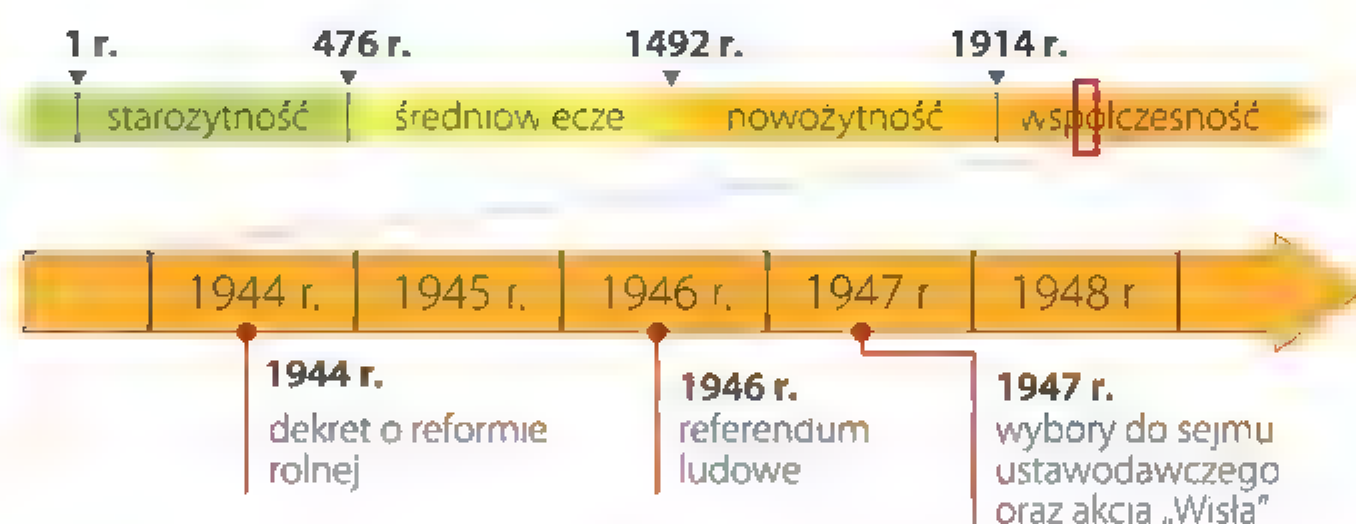

Pałac Kultury i Nauki w Warszawie jest uważany za symbol wieloletniego uzależnienia Polski od ZSRS.

IV

Polska po II wojnie światowej

1 Początki władzy komunistów w Polsce

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie zmiany terytorialne i ludnościowe zaszły w powojennej Polsce,
- jaki był stosunek ludności do władz komunistycznych,
- jakie były pierwsze decyzje polityczne komunistów.

Nowa Polska

Pomimo że Polska przez całą II wojnę światową należała do zwycięskiego obozu aliantów, to konflikt zakończył się jej przegraną. Kraj był zniszczony wojną i ograbiony z dóbr kultury narodowej. W wyniku decyzji aliantów Polska została uzależniona od ZSRS, a jej **terytorium zmniejszyło się o 20%** w stosunku do obszaru z 1939 r.

II wojna światowa przyniosła Rzeczypospolitej olbrzymie straty ludnościowe. **Zginęło ok. 6 mln polskich obywateli,** w tym ok. 3 mln narodowości żydowskiej. Wymordowano znaczną część polskiej inteligencji. W 1945 r. kraj liczył zaledwie 24 mln mieszkańców.

Przeładunek dobytku z wagonów kolejowych na furmanki należące do polskich przesiedleńców ze Wschodu

Zmiany przebiegu granic oraz dążenie polskich komunistów i Stalina, by powojenna Polska stała się państwem jednolitym narodowościowo, doprowadziły do masowych **przesiedleń ludności**:

- z Ziem Odzyskanych wysiedlono do Niemiec ok. 3 mln Niemców;
- do ZSRS przesiedlono ok. 550 tys. Ukraińców, Białorusinów i Litwinów;
- z Kresów Wschodnich na Ziemie Odzyskane przesiedlono ok. 1,5 mln Polaków;
- ok. 2 mln osób wróciło z Zachodu, głównie więźniów niemieckich obozów koncentracyjnych.

Kilka milionów polskich obywateli z Kresów Wschodnich pozostało na ziemiach wcielonych do ZSRS, a ok. 500 tys. Polaków zostało na Zachodzie.

Zmiany granic Polski po II wojnie światowej

Granica zachodnia i północna (z Niemcami i ZSRS)	**Granica południowa** (z Czechosłowacją)	**Granica wschodnia** (z ZSRS)
Do Polski przyłączono: Śląsk, całe Pomorze z Gdańskiem oraz Warmię i Mazury, czyli tak zwane **Ziemie Odzyskane.** Granica z Niemcami została oparta na Odrze i Nysie Łużyckiej.	Czechosłowacji zwrócono Zaolzie – południowa granica Polski wróciła do stanu z września 1938 r.	Polska utraciła na rzecz ZSRS całe Kresy Wschodnie (Wileńszczyznę, Polesie, Wołyń) z głównymi miastami: Wilnem, Grodnem, Lwowem.

Polska po 1945 r.

LEGENDA

- tzw. linia Curzona – propozycja granicy wschodniej Polski z grudnia 1919 r.
- granica II Rzeczypospolitej
- granice Polski od sierpnia 1945 r.
- granice państw po II wojnie światowej
- granice republik sowieckich
- ziemie przyznane Polsce na konferencji w Poczdamie w sierpniu 1945 r.

Główne kierunki przesiedleń i migracji ludności w latach 1944–1949:
- polskiej
- białoruskiej
- ukraińskiej
- żydowskiej
- niemieckiej

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień terytoria przyłączone do Polski w 1945 r.
2. Opisz główne kierunki migracji ludności na obszarze Polski po II wojnie światowej.

Walka z UPA – akcja „Wisła"

Po wojnie na południowo-wschodnich, mieszanych etnicznie obszarach Polski walkę o utworzenie własnego państwa kontynuowała Ukraińska Powstańcza Armia. UPA dokonywała napadów na posterunki wojskowe i milicyjne oraz starała się powstrzymać wywózkę ludności ukraińskiej do ZSRS. Ofiarą jej działań padali również polscy cywile, co prowadziło do odwetu na Ukraińcach. Aby pozbawić UPA materialnego wsparcia od jej zwolenników, w 1947 r. w ramach akcji „Wisła" **wysiedlono ludność ukraińską**. Część trafiła do ZSRS, część na Ziemie Odzyskane.

Polacy wobec komunistów

W okresie międzywojennym komuniści byli w Polsce partią nielegalną, skompromitowaną współpracą z ZSRS, a przez to mało popularną w społeczeństwie. Również po wojnie Polacy w przeważającej większości byli przeciwnikami władzy komunistów zależnych od Sowietów. Jednak przez wojenne przeżycia wzrosły oczekiwania Polaków dotyczące budowy państwa opiekuńczego. Naprzeciw tym nadziejom starali się wyjść komuniści.

Postawy polskiego społeczeństwa wobec komunistów

Poparcie dla władz komunistycznych	Legalna opozycja	Walka zbrojna z komunistami
Zapowiadane przez komunistów reformy, m.in. bezpłatne szkolnictwo, opieka medyczna, likwidacja bezrobocia i analfabetyzmu, znajdowały zwolenników zarówno wśród chłopów i robotników, jak i inteligencji o poglądach lewicowych. Rosła siła **Polskiej Partii Robotniczej (PPR)**, której liderem był **Władysław Gomułka**.	Większość społeczeństwa upatrywała nadzieję w legalnej opozycji, której liderem był **Stanisław Mikołajczyk**, stojący na czele **Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL)**. Chciał on poprzez współpracę z komunistami utrzymać suwerenność kraju i demokrację. Kluczem do tego miało być zwycięstwo w wyborach parlamentarnych.	Część żołnierzy podziemia nie pogodziła się z nową sytuacją i stawiała zbrojny opór wprowadzaniu rządów komunistycznych. Liczyli oni na pomoc państw Zachodu. Komuniści – wspierani przez Sowietów – prowadzili z podziemiem brutalną i krwawą walkę.

Referendum ludowe w 1946 r.

Zgodnie z ustaleniami aliantów w Polsce jak najszybciej miały się odbyć demokratyczne wybory. Komuniści, obawiając się porażki, odwlekali ich termin – zorganizowali najpierw **referendum ludowe**. Polakom zadano w nim trzy pytania dotyczące:
1 – likwidacji senatu;
2 – zatwierdzenia reform społeczno-gospodarczych;
3 – uznania granic Polski na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej.
Propaganda komunistyczna apelowała o głosowanie „3 × tak". Referendum ludowe odbyło się 30 czerwca **1946 r.** Według oficjalnych danych 68% biorących udział w referendum odpowiedziało „3 × tak". Wyniki te były jednak sfałszowane. Przeciwko fałszowaniu wyników referendum zaprotestowali Mikołajczyk oraz ambasadorzy USA i Wielkiej Brytanii, jednak władze komunistyczne zignorowały ich wystąpienia.

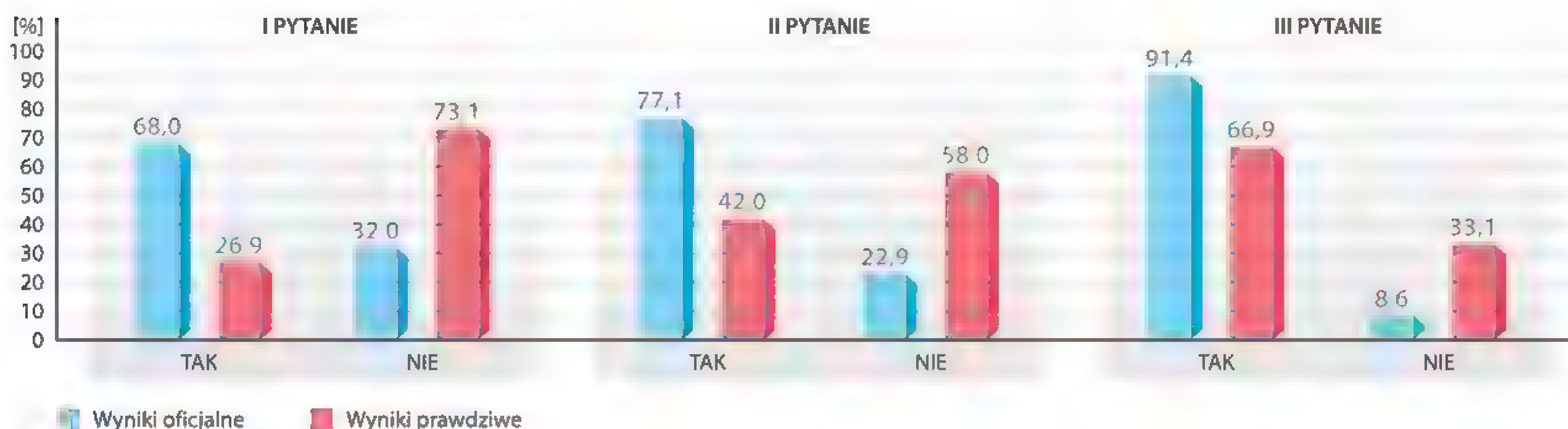
POSTAĆ HISTORYCZNA

Stanisław Mikołajczyk
1901–1966

Był polskim politykiem, przywódcą PSL. W 1939 r. uczestniczył w walkach z Niemcami, następnie wyemigrował na Zachód. W latach 1943–1944 był premierem rządu na uchodźstwie. Bezskutecznie starał się wypracować porozumienie z ZSRS w kwestii polskiej granicy wschodniej. W 1945 r. powrócił z emigracji, przystąpił do rządu tworzonego wraz z komunistami i został jego wicepremierem. W obawie przed aresztowaniem Mikołajczyk w 1947 r. uciekł z kraju. Po wyjeździe aktywnie uczestniczył w życiu emigracyjnym.

Wyniki referendum ludowego z 1946 r.

Sfałszowane wybory w 1947 r.

Władze komunistyczne podczas referendum ludowego śledziły głównych działaczy opozycyjnych, aby staranniej przygotować się do walki z nimi przed zbliżającymi się wyborami. W tym celu:
- rozbudowano aparat terroru, m.in. **Urząd Bezpieczeństwa (UB)**, czyli policję polityczną;
- uwięziono dziesiątki tysięcy działaczy PSL;
- wprowadzono **cenzurę prewencyjną**, dzięki której bez zgody cenzora (urzędnika) nie mogła się w Polsce ukazać żadna informacja;
- zaczęto prowadzić pełną oszczerstw propagandę wymierzoną w PSL i Mikołajczyka.

Wybory do sejmu ustawodawczego przeprowadzono 19 stycznia **1947 r.** One także zostały sfałszowane, a Mikołajczyka zmuszono do opuszczenia kraju. Sejm wybrał na prezydenta jedynego zgłoszonego kandydata, **Bolesława Bieruta**, formalnie bezpartyjnego, a w rzeczywistości członka PPR i sowieckiego agenta. 19 lutego 1947 r. sejm ustawodawczy uchwalił tzw. **małą konstytucję**. Określała ona ustrój państwa jako **demokrację ludową**.

Zwycięstwo komunistów

Przyczyna

- zajęcie Polski przez Armię Czerwoną
- represje wobec opozycji
- sfałszowanie wyborów

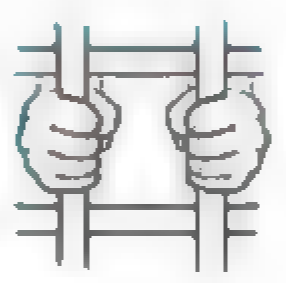
Wydarzenie

Zwycięstwo komunistów w wyborach do sejmu w **1947 r.**

Skutek

- wprowadzenie w Polsce ustroju komunistycznego
- uniemożliwienie działalności partiom opozycyjnym
- uzależnienie Polski od władz ZSRS

Podziemie antykomunistyczne

Pozycja komunistów po wyborach w 1947 r. się umocniła. Większość społeczeństwa pod wpływem terroru i propagandy pogodziła się z nową rzeczywistością. Jednak część Polaków, głównie członkowie dawnej Armii Krajowej, pozostała w konspiracji jako **podziemie niepodległościowe**.

Najliczniejszą organizacją konspiracyjną było Zrzeszenie **„Wolność i Niezawisłość" (WiN)** założone w 1945 r. Jego przywódcy starali się unikać działań zbrojnych prowadzących do krwawych represji, koncentrowali się na działalności wywiadowczej i propagandowej. Powstawały jednak także oddziały występujące zbrojnie przeciw komunistom. Najsłynniejszymi grupami partyzanckimi dowodzili:

- major Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka";
- major Marian Bernaciak „Orlik";
- major Hieronim Dekutowski „Zapora";
- porucznik Franciszek Jaskulski „Zagończyk".

Rozbijaniem podziemia niepodległościowego zajmowało się głównie Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Podlegało mu ok. 70 tys. funkcjonariuszy **Urzędu Bezpieczeństwa** oraz rozbudowana sieć informatorów, tzw. **tajnych współpracowników**. Podporządkowane komunistom sądy masowo wydawały wysokie wyroki więzienia, w tym liczne kary śmierci. Wyrok śmierci zapadł nawet wobec 18-letniej sanitariuszki, **Danuty Siedzikówny „Inki"**. W 1948 r. za działalność niepodległościową skazano na śmierć i zamordowano bohatera II wojny światowej, dobrowolnego więźnia Auschwitz, **rotmistrza Witolda Pileckiego**. Większość organizacji niepodległościowych została rozbita przez komunistów w latach 1945–1947.

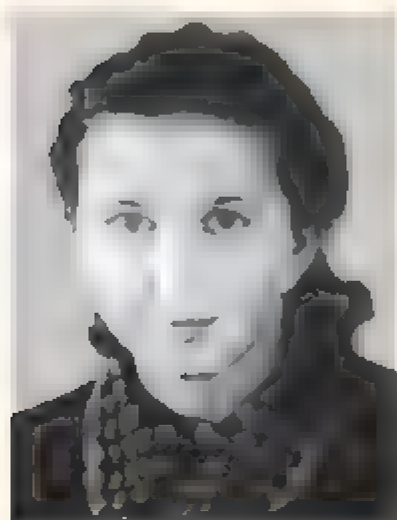
Żołnierzy podziemia antykomunistycznego, którzy stawiali opór sowietyzacji Polski, nazywamy dziś **żołnierzami niezłomnymi** lub **wyklętymi**. Za ostatniego z nich jest uważany sierżant **Józef Franczak „Laluś"**, zabity w 1963 r.

Żołnierze 5 Wileńskiej Brygady AK podczas marszu w 1944 r. Na zdjęciu widoczni m.in. major Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka" (1), kapelan oddziału ks. Aleksander Grabowski „Ignacy" (2), cichociemny porucznik Wiktor Wiącek „Rakoczy" (3).

POSTAĆ HISTORYCZNA

Danuta Siedzikówna „Inka”

1928–1946

Urodziła się w rodzinie leśniczego we wsi Guszczewina na Białostocczyźnie. Jej ojciec trafił do łagrów, a później do armii generała Andersa. Zmarł w Teheranie w 1943 r. Matka została rozstrzelana przez gestapo w tym samym roku. Danuta wraz z siostrą w grudniu 1943 r. wstąpiła do AK, gdzie odbyła szkolenie medyczne. W czerwcu 1945 r. została aresztowana przez NKWD. W czasie transportu została uwolniona przez oddział AK i podjęła służbę jako sanitariuszka oraz przyjęła pseudonim Inka.
Udała się po zaopatrzenie medyczne do Gdańska, gdzie została aresztowana przez UB.
W brutalnym śledztwie była bita i poniżana, ale odmówiła zeznań. Sąd skazał ją na karę śmierci, a wyrok wykonano 28 sierpnia 1946 r. Miejsce pochówku Inki odnaleziono dopiero w 2014 r.
W 2016 r. odbył się jej uroczysty pogrzeb, a prezydent RP pośmiertnie awansował ją na podporucznika.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Witold Pilecki „Witold”

1901–1948

W latach 1918–1921 służył w wojsku i brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1939 r. uczestniczył w walkach z Niemcami. Po rozwiązaniu swojego oddziału pojechał do Warszawy i rozpoczął działalność konspiracyjną. W 1940 r. dał się schwytać w łapance, aby trafić do Auschwitz. Tam organizował ruch oporu i zbierał informacje o obozie. W 1943 r. uciekł z Auschwitz, a następnie był żołnierzem Kedywu i brał udział w powstaniu warszawskim. Po jego zakończeniu trafił do niemieckiej niewoli. Z obozu został uwolniony przez wojska amerykańskie. Trafił do Polskich Sił Zbrojnych i po rozmowie z generałem Andersem wrócił do kraju. Tutaj prowadził działalność konspiracyjną, zbierając informacje na temat działań nowych władz. Został aresztowany w 1947 r. i podczas przesłuchań UB był torturowany. Wojskowy sąd skazał go na karę śmierci. Wyrok wykonano 25 maja 1948 r.

Przemiany gospodarcze

Nowa władza potrzebowała poparcia przynajmniej części ludności. W tym celu jeszcze w 1944 r. ogłoszono przeprowadzenie **reformy rolnej**. Bogatym ziemianom, posiadaczom gruntów powyżej 50 ha, odebrano ziemie oraz domy. Następnie dokonano **parcelacji majątków ziemskich**, czyli podziału między biednych chłopów. W ten sposób komuniści chcieli zapewnić sobie ich poparcie w wyborach. Skutkiem była **likwidacja ziemiaństwa jako klasy społecznej**. Odpowiadało to komunistom, ponieważ ludzie zamożni, świadomi politycznie i narodowo byli dla nowych władz niebezpieczni.

Jednocześnie od stycznia 1946 r. trwał proces **nacjonalizacji przemysłu**, czyli przejmowania przedsiębiorstw na własność państwa. Kolejnym celem komunistów stało się **przejęcie handlu**. Podczas bitwy o handel prywatne sklepy likwidowano pod pozorem walki ze spekulacją cenami.

Reforma rolna była jednym ze sposobów, za pomocą których komuniści starali się zjednać sobie przychylność ludności wiejskiej. Dzielili wielkie majątki ziemskie na działki i przekazywali je w użytkowanie chłopom pozbawionym dotąd ziemi lub mającym małe gospodarstwa

WARTO WIEDZIEĆ

Odbudowa ze zniszczeń wojennych

W wyniku II wojny światowej Polska stała się najbardziej zniszczonym państwem europejskim. Stolica Polski po wojnie stanowiła morze ruin. Początkowo władze zakładały nawet przeniesienie swojej siedziby na stałe do innego miasta. Zdecydowano się jednak na odbudowę Warszawy. Spierano się, czy stolica ma zostać odtworzona w przedwojennym kształcie, czy może ulec nowoczesnej przebudowie. Ostatecznie, dzięki ogromnemu zaangażowaniu społeczeństwa – ochotniczej pracy wielu Polaków i dobrowolnym datkom zbieranym w całym kraju, wiernie odrestaurowano Stare Miasto. Jednak spór ze zwolennikami przebudowy Warszawy doprowadził do tego, że zaniechano odbudowy części zabytków i wzniesiono w ich miejsce nowoczesne gmachy.

Zamek Królewski w Warszawie przez wiele lat po wojnie pozostawał ruiną. Komunistyczne władze podjęły decyzję o jego odbudowie dopiero w 1971 r.

Czy należało odtworzyć dawny wygląd Warszawy, czy też zaprojektować ją na nowo?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Straty poniesione przez Polskę w czasie II wojny światowej** to: śmierć ok. 6 mln obywateli, zrujnowanie wielu miast, skradzione lub zniszczone bezcenne dobra kultury.
2. **Terytorium powojennej Polski** było o 20% mniejsze od obszaru II Rzeczypospolitej. Polska utraciła Kresy Wschodnie, przyłączono do niej natomiast Śląsk, Pomorze, Warmię i Mazury, określane jako Ziemie Odzyskane.
3. **Konspiracyjna działalność antykomunistyczna** była prowadzona przez część żołnierzy podziemia, która nie pogodziła się z istniejącą sytuacją polityczną. Działania podjęto m.in. w ramach Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość". Grupy partyzanckie były jednak krwawo rozbijane. Członkowie podziemia niepodległościowego są dziś nazywani żołnierzami niezłomnymi lub wyklętymi.
4. **W 1946 r. komuniści zorganizowali referendum ludowe**, a w styczniu 1947 r. – wybory do sejmu. Wyniki obu głosowań sfałszowano. Bolesław Bierut został wybrany przez sejm na prezydenta Polski.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Odpowiedz, jakie pytania zadano Polakom w referendum ludowym z 1946 r.
2. Wymień najważniejszych dowódców oddziałów partyzanckich walczących z władzami komunistycznymi.
3. Wskaż terytoria, które Polska zyskała oraz straciła po II wojnie światowej.
4. Opisz, na czym polegała reforma rolna przeprowadzona przez komunistów.
5. ★ Wyjaśnij rolę Stanisława Mikołajczyka w polityce pierwszych lat powojennych.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły. Przedstawcie w formie prezentacji multimedialnej bądź plakatu informacje na temat żołnierzy wyklętych – jeśli to możliwe – związanych z Waszym regionem.

Jak Polacy zasiedlali Ziemie Odzyskane?

Wschodnie obszary Niemiec włączone przez aliantów do Polski komuniści określali Ziemiami Odzyskanymi. Hasło „o powrocie ziem zachodnich i północnych do Macierzy" odwoływało się do czasów piastowskich, bo wtedy Śląsk i Pomorze należały do państwa polskiego.

Plakat propagandowy zachęcający mieszkańców kraju do przeniesienia się na Ziemie Odzyskane.

Przejmowanie kontroli

Jako pierwsze na terenach poniemieckich pojawiły się grupy operacyjne złożone z milicjantów i urzędników, aby przejąć kontrolę od Armii Czerwonej. Przygotowywały one Ziemie Odzyskane na przybycie polskiej ludności, m.in. zdemobilizowanych żołnierzy i ich rodzin. Następnie wojsko zajęło zachodnią granicę państwa i nie dopuszczało do powrotu Niemców, którzy wcześniej uciekli na Zachód. Latem 1945 r. utworzono specjalną dywizję rolniczo-gospodarczą zagospodarowującą wielkie majątki ziemskie i zbierającą zboże z opuszczonych pól.

Manifestacja zorganizowana przez władze komunistyczne w kwietniu 1946 r. w Szczecinie pod hasłem: „Trzymamy straż nad Odrą".

Napływ osadników

Wiosną 1945 r. na Ziemie Odzyskane zaczęli przybywać Polacy z centralnych regionów kraju. Część przyjeżdżała na tzw. szaber, aby rabować pozostawiony lub będący nadal w posiadaniu Niemców dobytek, ale większość zamierzała pozostać tam na stałe. Migracja rozwiązywała jednocześnie problem przeludnienia obszarów wiejskich w centralnej i południowej Polsce, a także repatriantów z Kresów Wschodnich przywożonych (głównie pociągami) wraz z dobytkiem. Mieszkańców Wołynia i Galicji Wschodniej kierowano przeważnie na Dolny Śląsk i ziemię lubuską, a ludność z Wileńszczyzny i Nowogródczyzny – na Pomorze oraz Warmię i Mazury. Przybywali również Polacy z Francji, Jugosławii i Rumunii, byli więźniowie obozów koncentracyjnych, ludzie wywiezieni do pracy przymusowej, a w 1947 r. – Ukraińcy wysiedleni z południowo-wschodniej Polski w ramach akcji „Wisła". Ogółem do 1948 r. na odzyskanych terenach zamieszkało ok. 5 mln osób, w tym ok. 1,5 mln ze Wschodu.

Równocześnie z napływem ludności polskiej odbywały się wysiedlenia Niemców. Od 1945 do 1950 r. do Niemiec wyjechało ponad 3 mln osób. Wielu Niemców uciekło przed wkroczeniem Armii Czerwonej lub zginęło w walkach. Nowi osadnicy zetknęli się nie tylko z Niemcami, lecz także z utożsamianymi przez nich z kolaborantami i vol-

Przesiedleńcy z Kresów Wschodnich w drodze na Ziemie Odzyskane. Podróż z powodu braku miejsc odbywali nawet na dachu pociągu.

ksdeutschami mówiącymi po niemiecku Ślązakami, Mazurami, Warmiakami, Kaszubami i Słowińcami, którzy posługiwali się polskimi dialektami i byli często wyznania ewangelickiego. Wrogie nastawienie ze strony napływających Polaków doprowadziło do wyjazdu wielu rdzennych mieszkańców Ziem Odzyskanych z Polski na Zachód.

Zagospodarowywanie Ziem Odzyskanych

Dobrym rozwiązaniem pod względem gospodarczym okazało się stworzenie Ministerstwa Ziem Odzyskanych z Władysławem Gomułką na czele. Tereny przejęte przez Polskę przed wojną stały na wysokim poziomie rozwoju cywilizacyjnego, ale wymagały ponownego zagospodarowania lub częściowej odbudowy, bo zniszczenia wojenne i polityka okupacyjna Sowietów przyczyniły się do ich dewastacji. Część przybyszów nie czuła się pełnoprawnymi gospodarzami nowych ziem. Dominowało u nich poczucie tymczasowości, więc nie dbali o przejęty majątek. Znaczącą rolę w integracji nowo przyłączonych ziem z resztą kraju odegrał Kościół katolicki. Arcybiskup August Hlond skłonił Kościół niemiecki do rezygnacji z tych terenów. Poczucie wspólnoty wynikające z przynależności do nowo powstałych polskich parafii często łagodziło konflikty między ludźmi z różnych środowisk i terenów.

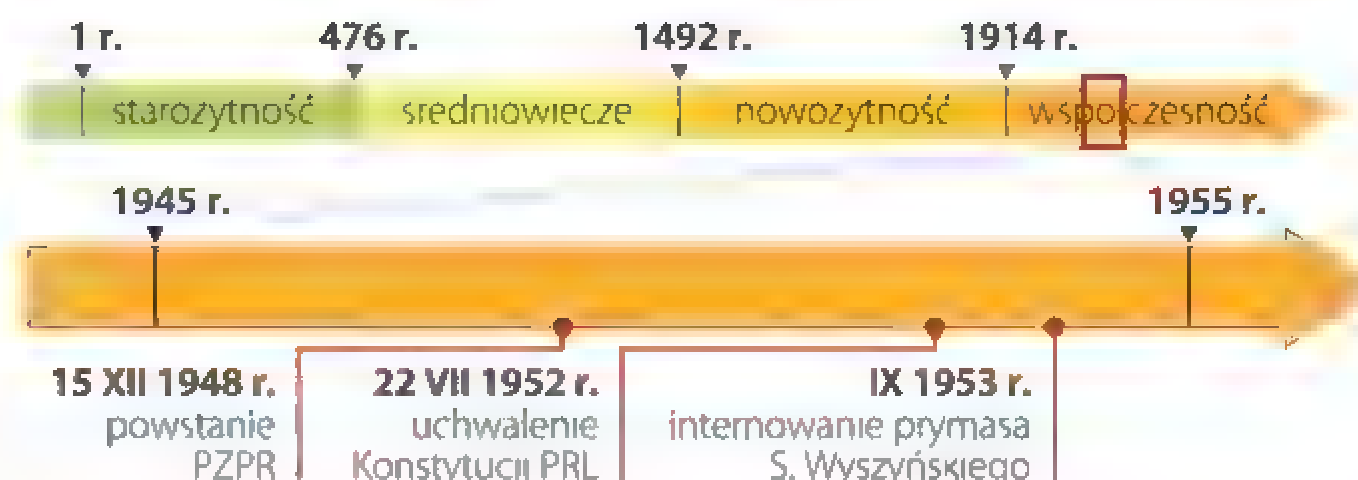
Sami swoi

Losy nowych mieszkańców Ziem Odzyskanych stały się ważnym tematem w powojennej polskiej kinematografii. Ogromną popularnością cieszyła się komedia Sylwestra Chęcińskiego *Sami swoi* (1967) i jej kontynuacje, które opowiadały o wieloletnim sporze rodzin Kargulów i Pawlaków, przybyłych z Kresów Wschodnich, na tle trudnej powojennej rzeczywistości.

Aktorzy Władysław Hańcza (1) i Wacław Kowalski (2), wcielający się w role Władysława Kargula i Kazimierza Pawlaka, stworzyli w filmie *Sami swoi* niezapomniany duet.

2 Polska w czasach stalinizmu

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- z jakich partii powstała PZPR,
- na czym polegały przemiany gospodarcze i społeczne w PRL,
- czym charakteryzował się okres stalinizmu w Polsce.

Powstanie PZPR

We wrześniu 1947 r. w **Szklarskiej Porębie** odbyła się konferencja przywódców komunistycznych. I sekretarz Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej (KC PPR) **Władysław Gomułka** opowiedział się na niej za dochodzeniem Polski do komunizmu inną drogą niż ZSRS. Sprzeciwiał się też planom szybkiej **kolektywizacji rolnictwa**. Pod naciskiem Sowietów działacze PPR uznali poglądy Gomułki za błędne i **odsunięto go od władzy**.

Kolektywizacja rolnictwa – proces łączenia gruntów chłopskich w gospodarstwa, które stawały się własnością grupową, spółdzielczą.

Na tej samej konferencji władze komunistyczne podjęły decyzję o likwidacji systemu wielopartyjnego w Polsce. 15 grudnia **1948 r.** odbył się tzw. **kongres zjednoczeniowy** i **powstała Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR)**, złożona w większości z członków byłej PPR oraz PPS (Polskiej Partii Socjalistycznej).

15 grudnia 1948 r.: PPR + PPS = PZPR

Sekretarzem generalnym KC PZPR został Bolesław Bierut. System, w którym tylko jedna partia sprawuje władzę, nazywamy **systemem monopartyjnym**. Występował on we wszystkich państwach komunistycznych.

WARTO WIEDZIEĆ

Wpływy sowieckie w armii

Armię odrodzonej Polski potocznie nazywano Ludowym Wojskiem Polskim. Na jego czele, jako minister obrony narodowej i marszałek, stanął w 1949 r. Konstanty Rokossowski, jeden z czołowych dowódców sowieckich z lat II wojny światowej. Pochodził on wprawdzie z polskiej rodziny, ale całe dorosłe życie spędził jako żołnierz zawodowy Armii Czerwonej. Za jego rządów w polskim wojsku zwiększono liczbę sowieckich oficerów oraz doradców. Jednocześnie zwolniono ze służby ok. 10 tys. polskich oficerów, uznanych za niepewnych politycznie. Wszelkie decyzje dotyczące armii polskiej zapadały w Moskwie. Ponadto w Polsce stacjonowało ok. 300 tys. żołnierzy Armii Czerwonej (od 1946 r. – Armia Sowiecka).

Marszałek ZSRS Konstanty Rokossowski (1) w sowieckim mundurze wojskowym podczas wizyty w Warszawie w 1949 r. z okazji 31. rocznicy utworzenia Armii Czerwonej.

Dlaczego tak wielu oficerów Ludowego Wojska Polskiego na przełomie lat 40. i 50. XX w. pochodziło z ZSRS?

Przemiany gospodarczo-społeczne

Po konferencji w Szklarskiej Porębie w Polsce rozpoczęto dostosowywanie gospodarki do wzorców sowieckich. Przede wszystkim wprowadzono **system centralnego sterowania gospodarką**. Centralnie ustalano wielkość produkcji, ceny oraz zasady podziału wytworzonych dóbr. W ten sposób zlikwidowano zasady wolnego rynku.

Podjęto realizację **planu sześcioletniego** (1950–1955). Zgodnie z intencją Stalina główny nacisk położono na **rozwój przemysłu ciężkiego**, przede wszystkim zbrojeniowego. Podczas wdrażania nowego planu gospodarczego bezkrytycznie wprowadzano w życie oczekiwania Moskwy, w ogóle nie biorąc pod uwagę czynników ekonomicznych. Plan sześcioletni nie został w pełni zrealizowany – udało się osiągnąć tylko kilka z założonych celów.

Wyścig pracy

Na wzór sowiecki w polskich zakładach przemysłowych komuniści wprowadzili normy wydajności pracy. Wraz z nimi pojawił się także znany z ZSRS „wyścig pracy", który polegał na przekraczaniu obowiązujących w danym przedsiębiorstwie norm. Wiązało się to oczywiście z nagrodami i pochwałami od partii dla **przodownika pracy**. Jednak inicjatywa ta nie cieszyła się w Polsce zbyt dobrą sławą. Służyła bowiem władzom do podnoszenia wymaganych norm produkcji dla pozostałych pracowników. Pierwszym wykreowanym przez propagandę przodownikiem pracy był górnik Wincenty Pstrowski.

Dlaczego „wyścig pracy" nie cieszył się popularnością w Polsce?

Rezultaty planu sześcioletniego

Skutki pozytywne	Skutki negatywne
• Produkcja przemysłowa wzrosła o 250% i Polska po raz pierwszy w historii stała się **krajem zindustrializowanym**. • Doszło do masowej **migracji ludności** z przeludnionych wsi do miast. • Nastąpiła **aktywizacja zawodowa kobiet**.	• Zamiast zakładanego wzrostu o 50% produkcja żywności wzrosła zaledwie o 13%. • Nastąpiły dotkliwe **braki w zaopatrzeniu** w produkty codziennej potrzeby.

Huta im. Włodzimierza Lenina pod Krakowem powstała w 1954 r. w ramach planu sześcioletniego. Przy zakładach metalurgicznych miało powstać wielkie wzorcowe komunistyczne osiedle, późniejsza dzielnica Krakowa – Nowa Huta. Jego usytuowanie w sąsiedztwie największego wówczas ośrodka kulturalnego i naukowego w Polsce wynikało m.in. z chęci zwiększenia liczby robotników w stosunku do inteligencji.

Próba kolektywizacji rolnictwa

Po umocnieniu swojej władzy komuniści rozpoczęli w 1948 r. **kolektywizację rolnictwa** na wzór sowiecki. Rolników nakłaniano do tworzenia rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Wychwalano osiągnięcia **Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR)**, które dzięki mechanizacji, czyli zastosowaniu m.in. traktorów, miały zapewnić zwiększenie produkcji rolnej.

Kolektywizacja rolnictwa wynikała głównie ze względów ideologicznych, ponieważ w komunizmie miały zniknąć prywatne środki produkcji, w tym indywidualne gospodarstwa rolne. Aby przyspieszyć kolektywizację, zaczęto stosować restrykcje, m.in. podwyższano rolnikom indywidualnym podatki. Podjęto też wielką kampanię propagandową przeciwko **kułakom**, jak określano właścicieli dużych gospodarstw, niechętnym wstępowaniu do spółdzielni rolniczych. Wobec nieskuteczności tych działań rozpoczęto aresztowania i konfiskatę majątków. Skolektywizowano jednak zaledwie ok. 10% gruntów ornych, bo opór wsi był znacznie silniejszy, niż się spodziewano.

Plakat propagandowy z okresu realizacji planu sześcioletniego, wychwalający PGR-y, które według założeń władz miały stać się podstawą produkcji rolnej w kraju.

Okres stalinizmu w Polsce (1948–1956)

Pod naciskiem Stalina polscy komuniści rozpoczęli wdrażanie kolejnych rozwiązań wzorowanych na sowieckich. Dlatego lata 1948–1956 w Polsce określa się jako **okres stalinowski (stalinizm)**. Obywateli poddano terrorowi i pełnej kontroli, a w społeczeństwie stworzono atmosferę zagrożenia.

W okresie stalinowskim starano się odpowiednio ukształtować nowe pokolenie obywateli. W tym celu w Polsce:
- system oświaty oparto na wzorach sowieckich;
- dzieci od wczesnych lat uczono rosyjskiego;
- na lekcjach wychwalano komunizm;
- młodych ludzi zmuszano do wstępowania do komunistycznych organizacji, takich jak **Związek Młodzieży Polskiej** (ZMP).

Socrealizm

W **kulturze i sztuce** okresu stalinizmu obowiązywał realizm socjalistyczny – **socrealizm**. Zgodnie z jego zasadami:
- muzyka, malarstwo, architektura, poezja i proza miały propagować kult pracy i prostego człowieka oraz wyższość systemu komunistycznego nad innymi systemami społecznymi;
- dozwolone było tworzenie dzieł tylko o charakterze ideologicznym;
- zwalczano dzieła i twórców odbiegających od kanonu socrealistycznego.

Podaj cegłę to obraz Aleksandra Kobzdeja z 1950 r. Dzieło to stało się symbolem sztuki socrealistycznej

? Jakim celom miała służyć sztuka socrealizmu?

INFOGRAFIKA

Stalinizm w Polsce

Komuniści umacniali swoją władzę w Polsce przez kilka lat po zakończeniu wojny. W tym czasie brutalnie rozprawili się z przeciwnikami, a społeczeństwo poddali kontroli. Do szerzenia swoich haseł i informacji wykorzystywali propagandę. Szczególną uwagę skupiano na młodzieży i dzieciach, ponieważ chciano wychować pokolenia wierne komunistycznej władzy.

Propaganda

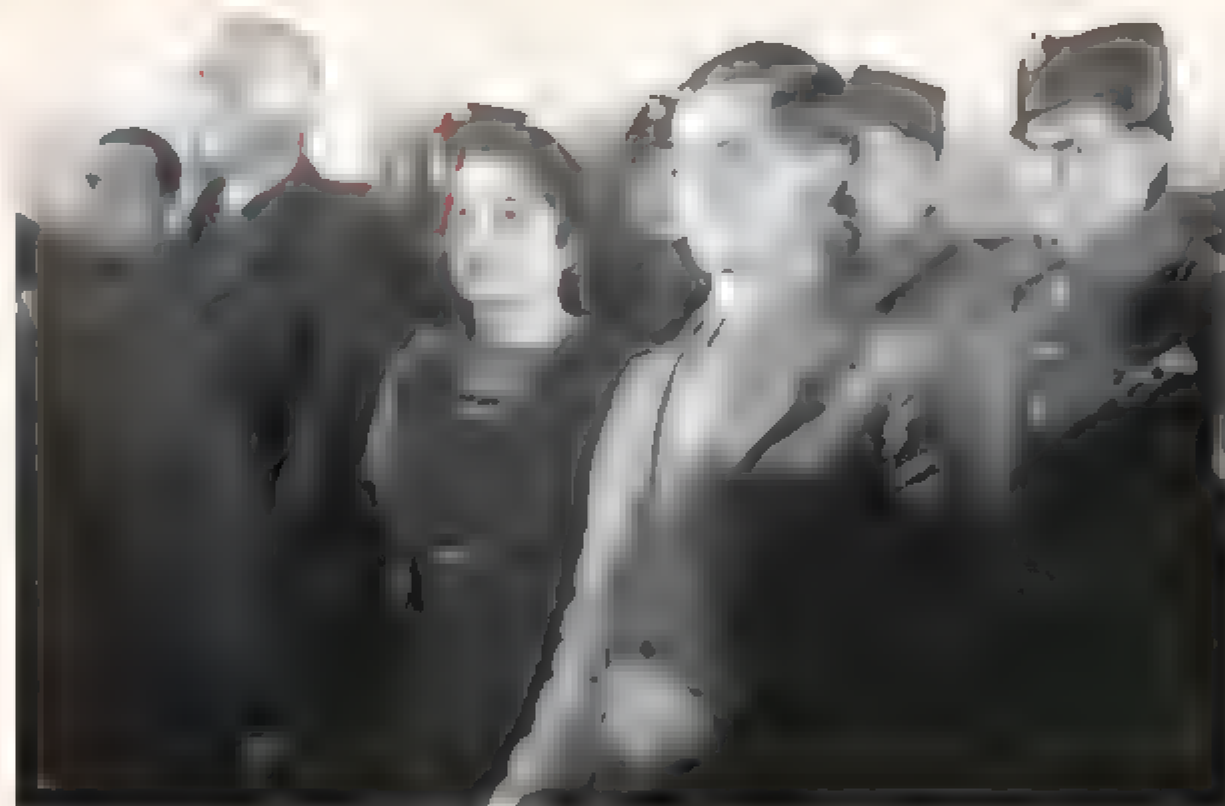
Bolesław Bierut z dziećmi na propagandowej fotografii. Polscy komuniści wprowadzili kult jednostki podobnie jak w ZSRS. Przywódcę komunistów przedstawiano jako opiekuna narodu, dbającego o wszystkich Polaków.

Indoktrynacja

Szkolenie polityczne osób zrzeszonych w Związku Młodzieży Polskiej. Podczas takich spotkań ich uczestnikom wpajano wiedzę i przekonania zgodne z wytycznymi partii komunistycznej.

Terror

Proces członków Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” był jednym z wielu sądowych procesów, w których przeciwników władzy komunistycznej w Polsce skazywano na karę śmierci lub długoletnie więzienie. W rządach terroru komunistów wspierały wojska sowieckie stacjonujące w Polsce.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Opisz, jak komuniści traktowali swoich przeciwników.
2. Wyjaśnij, dlaczego komuniści dążyli do zdobycia poparcia wśród młodych Polaków.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Kult Stalina

11 marca 1953 r. Bolesław Bierut wygłosił przemówienie, w którym w – charakterystycznym dla kultu jednostki języku – odniósł się do śmierci sowieckiego dyktatora.

Drodzy Towarzysze i Przyjaciele! Trudno jest wyrazić słowami cały bezmiar bolesnych uczuć, jakie nurtują w sercach milionów ludzi, uświadamiających sobie, że odszedł już na zawsze Człowiek, z którego ust jeszcze tak niedawno płynęły w świat słowa pełne niezrównanej siły i myśli opromieniające naszą przyszłość, rozświetlające cel naszego życia i nauki, ukazujące jasną drogę do zwycięstwa prawdy i sprawiedliwości – drogę do komunizmu. Śmierć Józefa Stalina – genialnego kontynuatora Marksa, Engelsa i Lenina, Wielkiego Budowniczego nowej epoki komunizmu, Wodza mas pracujących całego świata i czczonego przez całą przodującą i postępową ludzkość Chorążego pokoju – to tragiczna, niepowetowana i najboleśniejsza strata, jaka mogła ugodzić w nas wszystkich, w całe dzisiejsze pokolenie ludzi walczących o lepszą przyszłość, o pokój, o socjalizm, o komunizm. [...] W chwili gdy trumnę ze zwłokami towarzysza Stalina wnoszono do mauzoleum, aby ustawić ją obok trumny Lenina – świat zatrzymał się w ruchu. W Polsce i we wszystkich wolnych krajach świata ludzie pochylili głowy i trwali w ciszy przez długą chwilę. Najgłębsze skupienie uczuć miłości i czci objęło serca setek milionów ludzi. I w chwili tej stało się jasne dla wszystkich, że siła ta, ogarniająca świat, jest wszechpotężna, nieśmiertelna i niepokonana. Stało się jasne, że Stalin żyje w sercach olbrzymiej większości ludzi i że potęga Jego myśli, Jego idei, Jego geniuszu żyć będzie wiecznie.

Źródło: *Historia. Teksty źródłowe do ustnego egzaminu maturalnego*, red. J. Chańko, Warszawa 1997, s. 83–84.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

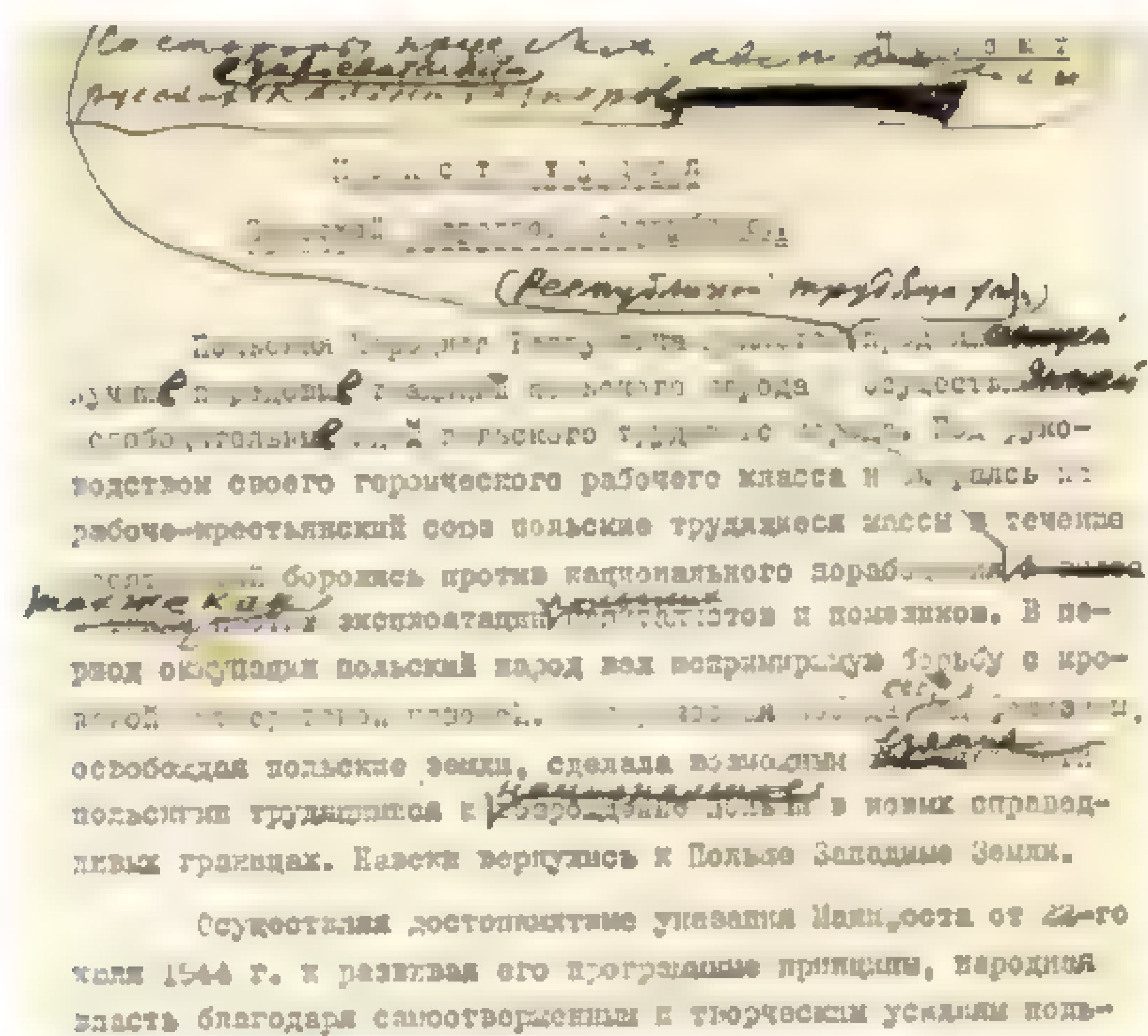
1. Wskaż elementy przemówienia Bieruta, które świadczą o kulcie Stalina.
2. Porównaj obraz Stalina nakreślony w przemówieniu z własną wiedzą historyczną na temat tej postaci.

Konstytucja stalinowska z 1952 r.

Symbolem zwycięstwa stalinizmu w Polsce była sprawa konstytucji. Jej projekt, wzorowany na sowieckiej konstytucji, przedstawiono do akceptacji Stalinowi. **Konstytucja została uchwalona 22 lipca 1952 r.** po uwzględnieniu poprawek dyktatora. Towarzyszyła temu propagandowa gala, podkreślająca demokratyczny charakter i postępowość ustawy zasadniczej. Na mocy konstytucji z 1952 r.:

- zmieniono nazwę państwa na **Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL)**;
- rozwiązano senat – parlament składał się odtąd tylko z jednej izby (sejmu);
- zlikwidowano urząd prezydenta, a jego miejsce zajęła 15-osobowa **Rada Państwa**.

W praktyce **rzeczywistą władzę w Polsce sprawował I sekretarz PZPR**.

[illegible] водством своего героического рабочего класса и [illegible] рабоче-крестьянский союз польские трудящиеся массы в течение [illegible] боролись против национального порабо[illegible] эксплоатации [illegible] и помещиков. В период оккупации польский народ вел непримиримую борьбу с [illegible] освобождая польские земли, сделала возможным [illegible] польским трудящимся к [illegible] в новых справедливых границах. Навеки вернулись к Польше Западные Земли.

Осуществляя достопамятные указания Манифеста от 22-го июля 1944 г. и развивая его программные принципы, народная власть благодаря самоотверженным и творческим усилиям поль-

Maszynopis pierwszej strony tekstu Konstytucji PRL, przetłumaczonego na język rosyjski, z odręcznymi uwagami i dopiskam naniesionymi przez Józefa Stalina.

Walka z Kościołem katolickim

Komuniści początkowo unikali otwartego konfliktu z Kościołem katolickim. Jednak po umocnieniu swoich rządów rozpoczęli ataki na duchowieństwo w prasie i audycjach radiowych. Chciano w ten sposób ograniczyć wpływ Kościoła. Władze narzucały swoje stanowisko przy wyznaczaniu zwierzchników diecezji i powoływały studentów seminariów duchownych (kleryków) do służby wojskowej. Ponadto cenzurowały wydawnictwa kościelne i uniemożliwiały odbywanie pielgrzymek. Szykanowano też opornych duchownych. W 1951 r. aresztowano biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarka, którego oskarżono o kolaborację z Niemcami i szpiegostwo.

We wrześniu 1953 r. komuniści **aresztowali prymasa Polski, kardynała Stefana Wyszyńskiego**. W grudniu 1953 r. władze zmusiły **episkopat**, a potem resztę duchowieństwa do ślubowania na wierność PRL. Księża, którzy odmówili złożenia przysięgi, nie mogli pełnić swoich obowiązków duszpasterskich.

Episkopat – w Kościele katolickim zgromadzenie zrzeszające biskupów np. z danego kraju.

Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński po aresztowaniu przez komunistów w 1953 r. był przetrzymywany w odosobnieniu przez trzy lata.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR)** powstała w grudniu 1948 r. w wyniku połączenia PPS z PPR. Na jej czele stanął Bolesław Bierut.
2. **Polska gospodarka** miała upodobnić się do gospodarki ZSRS. Duży nacisk położono na rozwój przemysłu ciężkiego, podjęto próbę kolektywizacji wsi.
3. **Okres stalinizmu w Polsce** objął lata 1948–1956. Komuniści wprowadzali w Polsce rozwiązania sowieckie: terror wobec przeciwników politycznych, całkowitą kontrolę społeczeństwa przez władze, kult Stalina, wychowanie młodzieży w duchu idei komunistycznych. Prowadzili też walkę z Kościołem katolickim.
4. **Konstytucja PRL** została uchwalona 22 lipca 1952 r. Nazwę państwa zmieniono na Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL). Zlikwidowano senat i urząd prezydenta. Jego miejsce zajęła 15-osobowa Rada Państwa.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, na czym miała polegać kolektywizacja rolnictwa.
2. Wskaż negatywne skutki zmian gospodarczych dokonanych przez komunistów.
3. Wytłumacz, na czym polegała charakterystyczna dla stalinizmu indoktrynacja.
4. Omów podstawowe zmiany w ustroju Polski wprowadzone przez konstytucję z 1952 r.
5. Wyjaśnij, co wydarzyło się w relacjach państwo–Kościół w 1953 r.
6. ★ Odpowiedz, dlaczego nowej władzy zależało na wprowadzeniu systemu jednopartyjnego.
7. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że żyjesz na polskiej wsi z końca lat 40. XX w. W liście do kolegi z miasta opisz, jakie zmiany zachodzą w Twoim otoczeniu oraz jakie pomysły ma władza komunistyczna na funkcjonowanie wsi.

3 Czasy Gomułki (1956–1970)

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- w jakich okolicznościach Gomułka powrócił do władzy,
- czym był okres małej stabilizacji,
- jakie były przyczyny wydarzeń Marca 1968 r. i Grudnia 1970 r.

PRL po śmierci Stalina

Śmierć Józefa Stalina w 1953 r. nie wpłynęła początkowo na zmianę sytuacji w Polsce. Utrzymano podstawowe polityczne założenia stalinizmu. Jednak system ulegał stopniowym przemianom. Zaczęto przeznaczać środki na rozwój przemysłu lekkiego, który miał wytwarzać produkty pierwszej potrzeby dla ludności. Osłabł też terror władz.

Tempo zmian wzrosło po wygłoszeniu przez Nikitę Chruszczowa **referatu krytykującego stalinizm** na zjeździe Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego w lutym 1956 r. Wkrótce podczas pobytu w Moskwie **umarł Bolesław Bierut**. Stanowisko I sekretarza KC PZPR objął wówczas Edward Ochab, ale jego rządy uznawano za przejściowe.

CIEKAWOSTKA

Śmierć Bieruta podczas pobytu w Moskwie była zaskoczeniem dla Polaków. Wielu powątpiewało, czy była to śmierć naturalna, i uważało, że Bierut został otruty na polecenie Sowietów.

Poznański Czerwiec

Nastawiona na zbrojenia polityka gospodarcza czasów stalinowskich wzbudzała niezadowolenie w kraju. Wieloletnie wyrzeczenia, do których nawoływali komuniści, nie poprawiły znacząco sytuacji materialnej Polaków. Społeczeństwo czuło się oszukane, co doprowadziło do wystąpień robotników.

28 czerwca 1956 r. w Poznaniu doszło do **strajku generalnego** i **masowych demonstracji** z żądaniem **poprawy warunków ekonomicznych**. W ulicznym proteście udział wzięło ok. **100 tys. osób** z różnych poznańskich zakładów pracy. Początkowo manifestacja przebiegała w spokojnej atmosferze. Brak reakcji władz na żądania robotników doprowadził jednak do większej stanowczości tłumu. Protestujący zaczęli domagać się także **swobód politycznych i religijnych**.

Władze zareagowały wówczas na wystąpienia w brutalny sposób, wysyłając przeciwko demonstrantom jednostki pancerne sprowadzone z innych części kraju. W mieście doszło do walk ulicznych, w których **zginęło ok. 70 osób**. Najmłodszą ofiarą poznańskiego buntu, a zarazem jego symbolem, stał się 13-letni Romek Strzałkowski.

Strajk generalny – przerwanie pracy przez wszystkich pracowników z danego obszaru, np. miasta, regionu lub kraju.

Czołgi na pustym placu Stalina (dziś Mickiewicza) w Poznaniu, wysłane przez władze do stłumienia strajków robotniczych. Ogółem przeciwko manifestantom, uzbrojonym jedynie w ok. 250 sztuk broni ręcznej z rozbitych milicyjnych posterunków i butelki z benzyną, skierowano ok. 10 tys. żołnierzy i ponad 350 czołgów.

Rządy Gomułki – mała stabilizacja

Brutalna rozprawa z protestującymi w Poznaniu robotnikami wywołała oburzenie w społeczeństwie i przyspieszyła zmiany w partii komunistycznej. Do PZPR przyjęto ponownie Władysława Gomułkę, więzionego w czasach stalinowskich. Cieszył się on dużym autorytetem u Polaków, ponieważ nie kojarzono go ze stalinizmem.

W **październiku 1956 r.** Gomułce zaproponowano stanowisko I sekretarza KC PZPR. Wówczas niespodziewanie do Warszawy przybył sowiecki przywódca Nikita Chruszczow, który obawiał się, że Gomułka będzie dążył do zniesienia komunizmu i wystąpienia z Układu Warszawskiego. Gdyby tak się stało, wojska sowieckie miały wyruszyć w kierunku polskiej stolicy z baz znajdujących się na terenie Polski. Gomułce udało się jednak przekonać Chruszczowa, że zmiana sekretarza partii nie wpłynie na ustrój kraju i sojusz z ZSRS.

Społeczeństwo przyjęło z entuzjazmem przejęcie władzy przez Gomułkę. Pierwsze miesiące jego rządów dały początek **odwilży politycznej (odwilż październikowa)**. W tym czasie:

- uwalniano więźniów politycznych;
- anulowano wyroki dla uczestników poznańskiego Czerwca;
- zaniechano kolektywizacji rolnictwa;
- wypuszczono z więzień i ośrodków internowania duchownych, w tym prymasa Wyszyńskiego;
- ponownie zezwolono na nauczanie religii w szkołach.

Chociaż Polacy oczekiwali głębszych reform, to nie doszło do zmiany ustroju, a kraj nadal był uzależniony od ZSRS. Rządy Władysława Gomułki przyniosły jednak **odejście od stalinowskich represji** i kontroli obywateli. Okres sprawowania przez niego władzy zaczęto nazywać **małą stabilizacją**. W społeczeństwie zniknął wówczas strach przed bezpodstawnymi aresztowaniami, a państwo wycofało się z masowej indoktrynacji. W niewielkim stopniu poprawiła się sytuacja materialna Polaków. Na początku rządów Gomułki inwestowano w przemysł lekki i spożywczy. W sprzedaży pojawiły się wcześniej niemal nieosiągalne towary, m.in. pralki, lodówki czy pierwsze telewizory.

Za rządów Gomułki została wzmocniona międzynarodowa pozycja Polski. Zawarto porozumienie z ZSRS (m.in. uregulowanie zasad stacjonowania wojsk sowieckich w Polsce). Rozwijano kontakty z krajami komunistycznymi oraz poprawiono relacje z innymi państwami świata, co ułatwiło eksport polskich towarów i umożliwiło uzyskanie korzystniejszych kredytów.

Przemówienia Władysława Gomułki na placu Defilad w Warszawie 24 października 1956 r. słuchało niemal pół miliona ludzi. Było to wyrazem nadziei na zmiany, którą Polacy wiązali z nowym I sekretarzem PZPR.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Władysław Gomułka
1905–1982

Za działalność komunistyczną był więziony przez władze sanacyjne. W 1942 r. przybył do Warszawy, gdzie wstąpił do PPR, a rok później przejął nad nią kierownictwo. Po wojnie wprowadzał komunizm w Polsce, jednak jako zwolennik „polskiej drogi do socjalizmu" został w 1948 r. usunięty z funkcji partyjnych i państwowych, a następnie aresztowany. Z więzienia zwolniono go w 1954 r., a dwa lata później wybrano na I sekretarza PZPR. Zapowiadał reformy i demokratyzację, ale szybko się z tego wycofał. W grudniu 1970 r. został uznany za współwinnego kryzysu i usunięty ze stanowiska.

Spór z Kościołem

W 1958 r. Gomułka, po umocnieniu swojej pozycji jako I sekretarz PZPR, wznowił walkę z Kościołem katolickim. Jej celem była ateizacja społeczeństwa – jedno z założeń komunizmu. Poza tym Gomułka chciał przewodzić narodowi polskiemu, a stał temu na drodze Kościół i jego hierarchowie – szczególnie **prymas Stefan Wyszyński** – mający wielkie zaufanie i szacunek Polaków. W ramach walki z Kościołem:

- zlikwidowano lekcje religii w szkołach;
- utrudniano budowę i remont kościołów;
- oficerom wojska i milicji oraz urzędnikom partyjnym zabroniono uczestnictwa w nabożeństwach.

W **1965 r.** biskupi polscy skierowali do biskupów niemieckich list wzywający do pojednania obu narodów, zawierający m.in. słowa: **„udzielamy wybaczenia i prosimy o nie”**. Propaganda państwowa uznała list za zdradę interesów narodowych i rozpoczęła atak w mediach na prymasa Wyszyńskiego i Kościół. Gdy w **1966 r.** Kościół obchodził **Tysiąclecie Chrztu Polski**, władze zorganizowały **konkurencyjne obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego**. Polakom utrudniano udział w nabożeństwach i uroczystościach kościelnych. Wyrazem fatalnych stosunków państwo–Kościół była odmowa wpuszczenia do Polski papieża Pawła VI.

CIEKAWOSTKA

Walczące z Kościołem władze komunistyczne próbowały zatrzymać wędrówkę kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej po polskich parafiach. We wrześniu 1966 r. przewożony obraz został „aresztowany” przez milicję i „osadzony” na Jasnej Górze, gdzie był całodobowo pilnowany przez funkcjonariuszy.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Stefan Wyszyński
1901–1981

Podczas wojny był kapelanem Grupy AK „Kampinos”. W 1946 r. został biskupem, a po śmierci prymasa Hlonda – jego następcą. W latach 1953–1956 był internowany przez władze PRL. Należał do inicjatorów listu biskupów polskich do biskupów niemieckich. W czasie legalnej działalności „Solidarności” (1980–1981) bardzo ostrożnie popierał opozycję, odgrywając rolę mediatora w sporach między związkiem a władzą. W swoich kazaniach bronił podstawowych praw i wolności obywatelskich. Ze względu na zasługi dla polskiego Kościoła w trudnym okresie komunizmu jest nazywany **Prymasem Tysiąclecia**.

Msza święta w Lublinie z udziałem kardynała Stefana Wyszyńskiego podczas uroczystości Tysiąclecia Chrztu Polski 5 czerwca 1966 r.

Marzec 1968 r.

Do kolejnych wystąpień społecznych skierowanych przeciwko władzom komunistycznym w Polsce doszło w 1968 r. Zainicjowało je przedstawienie teatralne ***Dziady* Adama Mickiewicza** wystawiane w Teatrze Narodowym w Warszawie. Podczas spektakli, ku zaskoczeniu artystów, na widowni zaczęło dochodzić do antysowieckich wystąpień. Entuzjazm widzów wzbudzały te fragmenty dzieła, w których autor potępiał rosyjskie rządy i wzywał do walki o niepodległość. Odbierano je jako ponadczasowe odniesienia, aktualne także w czasach PRL. W odpowiedzi na zachowanie widowni władze zabroniły dalszego wystawiania sztuki. Doprowadziło to do protestów.

8 marca 1968 r. studenci zorganizowali demonstrację, którą brutalnie rozpędzono. Władze aresztowały protestujących, a w prasie, radiu i telewizji prowadzono wymierzoną w nich kampanię oszczerstw. W ramach represji usunięto z Uniwersytetu Warszawskiego kilkudziesięciu studentów zaangażowanych w protesty.

Marcowe wydarzenia przedstawiciele władz ukazywali jako spisek dzieci odsuniętych przywódców partyjnych pochodzenia żydowskiego, niekiedy też jako zorganizowany w interesie Izraela. Na skutek **antysemickiej kampanii** ze strony władz zmuszono kilkanaście tysięcy osób żydowskiego pochodzenia do wyjazdu z Polski.

Transparenty z postulatami protestujących studentów – „Chcemy dyskusji, a nie pałek" – wywieszone w marcu 1968 r. na bramie głównej Uniwersytetu Warszawskiego.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Gomułka o inscenizacji *Dziadów*

Podczas przemówienia w Warszawie 19 marca 1968 r. Gomułka wyjaśniał, dlaczego według niego *Dziady* były wykorzystywane przez przeciwników władzy ludowej.

Nie będziemy tu mówić o epoce, w której Mickiewicz tworzył swe dzieła. Aby dobrze odebrać teatralny spektakl Mickiewiczowskich „Dziadów" [...], *trzeba się wczuć w tę epokę, trzeba nie tylko umieć, ale przede wszystkim chcieć oddzielić przeszłość od teraźniejszości* [...]. *W zależności od tego odbiera się właściwie lub niewłaściwie takie np. strofy* [...]:

„Mam być wolny – tak;
Nie wiem skąd przyszła nowina,
Lecz ja znam, co być
Wolnym z ręki moskwicina.
Łotry, zdejmą mi tylko z rąk i nóg kajdany.
Ale wtłoczą na duszę".

Albo słowa wypowiedziane przez rosyjskiego oficera [...]:

„... Nie dziw, że nas tu przeklinają,
Wszak to już mija wiek,
Jak z Moskwy w Polskę nasyłają
Samych łajdaków stek".

Te zwłaszcza strofy, odpowiednio wyreżyserowane, były przyjmowane przez część widowni demonstracyjnymi oklaskami.

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2002, s. 402.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, dlaczego wskazane przez Gomułkę fragmenty *Dziadów* wywoływały reakcje widowni.
2. Wytłumacz, czego obawiali się komuniści w związku z wystawianym przedstawieniem.

Grudzień 1970 r.

Narastające problemy gospodarcze zmusiły Gomułkę do podniesienia cen żywności. Poinformowano o tym wieczorem **12 grudnia 1970 r.** przez radio i telewizję. Podwyżki wywołały sprzeciw społeczeństwa. Dwa dni później rozpoczął się strajk w **Stoczni Gdańskiej**. Wkrótce dołączyły do niej inne zakłady Trójmiasta i protesty przekształciły się w wielotysięczną manifestację uliczną. 15 grudnia demonstranci przyszli pod siedzibę Komitetu Wojewódzkiego PZPR (KW PZPR). Doszło tam do starć z milicją i podpalenia budynku. Przeciwko protestującym wysłano wojsko, które użyło czołgów, karabinów maszynowych i helikopterów. Demonstracje i strajki organizowano też w wielu innych miastach Wybrzeża, m.in. w Elblągu, Słupsku i Szczecinie. W **wydarzeniach grudniowych na Wybrzeżu** (14–21 grudnia 1970 r.) **zginęło 45 osób**. Robotniczy bunt i obawa przed jego rozszerzeniem na inne regiony Polski wywołały reakcję Moskwy. Sekretarz generalny KPZS **Leonid Breżniew nakazał odsunięcie Gomułki od władzy**.

WARTO WIEDZIEĆ

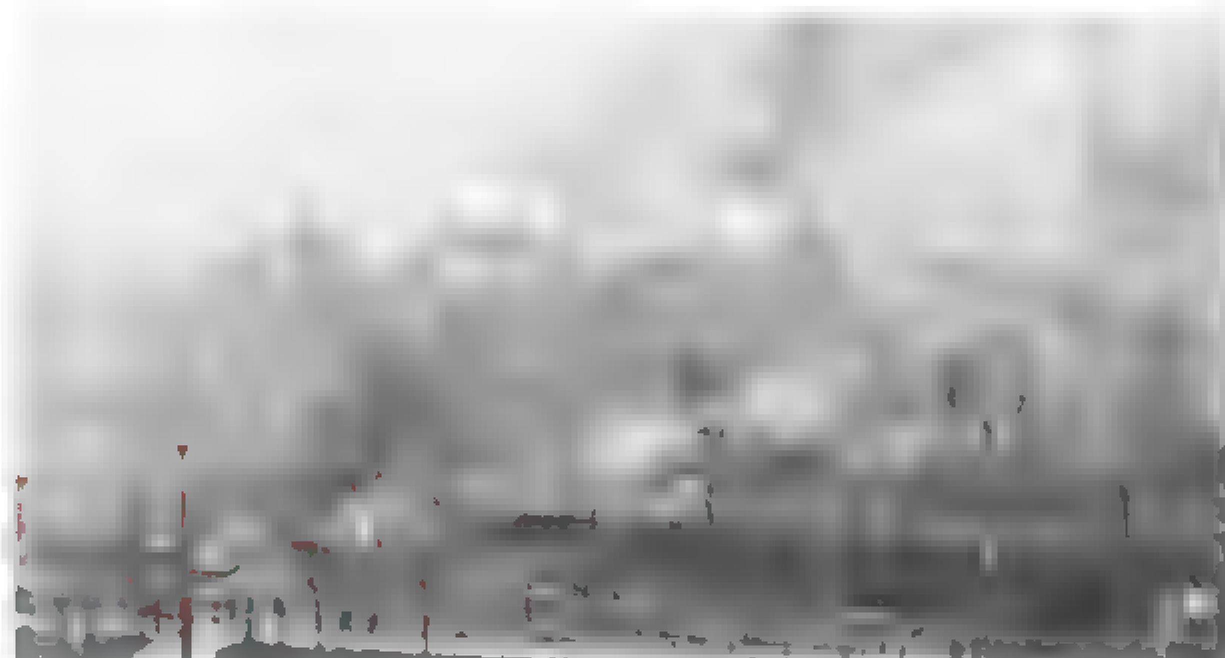
Rozwój polskiej kultury

Za rządów Gomułki nastąpił rozwój polskiej kultury. Sukcesy na świecie odnosiła **polska szkoła filmowa**. Jej głównymi przedstawicielami byli reżyserzy Andrzej Wajda, Andrzej Munk i Wojciech Jerzy Has, których filmy – np. *Kanał* czy *Popiół i diament* – przeszły do klasyki światowego kina. Rozwijały się także środowiska opiniotwórcze skupione wokół tygodnika „Polityka".

Popiół i diament to film w reżyserii Andrzeja Wajdy, uważany za arcydzieło polskiej szkoły filmowej z lat 1955–1965. W roli głównej wystąpił Zbigniew Cybulski.

? Których reżyserów zalicza się do polskiej szkoły filmowej?

Płonący gmach Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku, podpalony przez robotników w czasie protestów 15 grudnia 1970 r. Do walk ulicznych doszło z winy władz, które dzień wcześniej rozpoczęły aresztowania wśród przywódców strajku.

Zwłoki Zbigniewa Godlewskiego, który zginął niedaleko gdyńskiej stoczni od strzałów z karabinu maszynowego, niesione na drzwiach przez demonstrantów w kierunku centrum Gdyni.

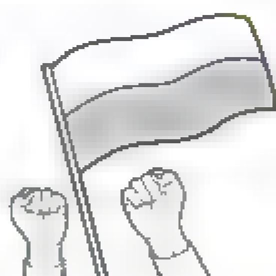
WYDARZENIA GRUDNIOWE (1970)

Przyczyna
- podwyżki cen żywności
- brak dialogu władz ze społeczeństwem

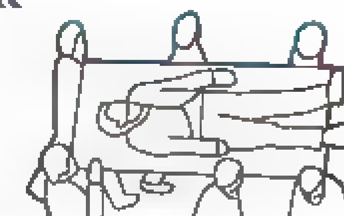

Wydarzenie

protesty robotnicze na Wybrzeżu **w grudniu 1970 r.**

Skutek
- wycofanie podwyżek
- ofiary zabite przez wojsko i milicję
- zmiana rządzących

WARTO WIEDZIEĆ

Normalizacja stosunków z Niemcami

Najważniejszym celem polityki zagranicznej PRL w okresie rządów Gomułki było znormalizowanie stosunków dyplomatycznych z Republiką Federalną Niemiec. Polskim władzom zależało na uznaniu przez to państwo granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Udało się do tego doprowadzić, gdy kanclerzem w RFN został socjaldemokrata **Willy Brandt** [czyt.: willi brant]. Dokumenty potwierdzające nawiązanie stosunków dyplomatycznych (co oznacza, że państwa wzajemnie się uznają) oraz nienaruszalność polskiej granicy zachodniej podpisano w Warszawie **7 grudnia 1970 r.**

Co było głównym punktem normalizacji stosunków z RFN?

Kanclerz RFN Willy Brandt w czasie swojej wizyty w Warszawie 7 grudnia 1970 r. złożył kwiaty pod pomnikiem poświęconym ofiarom żydowskiego getta w Warszawie.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Poznański Czerwiec 1956 r.** obejmuje strajk i demonstracje poznańskich robotników, którzy domagali się m.in. poprawy warunków ekonomicznych. Protesty zostały brutalnie stłumione przez wojsko.
2. **Władysław Gomułka** objął stanowisko I sekretarza KC PZPR po wydarzeniach poznańskiego Czerwca. Społeczeństwo przyjęło to entuzjastycznie. Początek jego rządów przyniósł odwilż polityczną i odejście od stalinowskich represji.
3. **Mała stabilizacja** to okres rządów Władysława Gomułki. W tym czasie nastał spokój społeczny, poprawie uległa sytuacja materialna Polaków i umocniła się międzynarodowa pozycja Polski. Rządy Gomułki to jednak czas sporów z Kościołem.
4. **Marzec 1968 r.** był czasem wystąpień polskich studentów przeciwko cenzurze. Protesty brutalnie stłumiono, a w kraju rozpętano antysemicką kampanię. W jej wyniku zmuszono kilkanaście tysięcy polskich Żydów do emigracji.
5. **Grudzień 1970 r.** to protesty robotnicze na Wybrzeżu, które wybuchły przeciwko zapowiedzianym podwyżkom cen. Demonstracje zostały krwawo stłumione przez komunistów. Na skutek tych wydarzeń odsunięto Gomułkę od władzy.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wskaż przyczyny wydarzeń czerwcowych w Poznaniu w 1956 r.
2. Wyjaśnij, z jakich powodów Polacy cieszyli się z objęcia władzy przez Władysława Gomułkę.
3. Wymień przykłady świadczące o odwilży w Polsce po objęciu władzy przez Władysława Gomułkę.
4. Wyjaśnij termin „mała stabilizacja".
5. Podaj skutki wydarzeń Grudnia 1970 r. na Wybrzeżu.
6. ★ Poszukaj informacji na temat charakterystycznych cechy polskiej szkoły filmowej.
7. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że jesteś asystentem Władysława Gomułki i odpowiadasz za kontakty ze społeczeństwem. Przygotuj plakat przedstawiający pomysły nowego przywódcy na lepsze życie codzienne Polaków.

4 Polska w czasach Gierka

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jaki był plan rozwoju polskiej gospodarki w epoce Gierka,
- jakie były efekty rządów Gierka,
- na czym polegała propaganda sukcesu w latach 70. XX w.

„Druga Polska" Edwarda Gierka

Po odsunięciu Gomułki od władzy **funkcję I sekretarza KC PZPR objął Edward Gierek**. W obliczu kolejnych robotniczych wystąpień Gierek obrał inną taktykę niż Gomułka. Gdy ponownie wybuchły strajki w Szczecinie, nie wysłał tam wojska i milicji, ale sam udał się na spotkanie z robotnikami, dzięki czemu zdołał zakończyć protesty. Dodatkowo komunistyczne władze:
- **złagodziły cenzurę**;
- podjęły decyzję o odbudowie zniszczonego podczas wojny Zamku Królewskiego w Warszawie;
- **nawiązały poprawne stosunki z Kościołem katolickim**, m.in. zgodziły się na budowę nowych kościołów.

Dzięki temu Gierek zdobył zaufanie Polaków.

Edward Gierek dążył do przekształcenia PRL w nowoczesny kraj. Realizacja tego planu wymagała jednak znacznych nakładów finansowych, a ZSRS nie był w stanie udzielić Polsce wystarczającego wsparcia. Gierkowi udało się jednak uzyskać zgodę przywódcy ZSRS Breżniewa na rozwój współpracy gospodarczej Polski z Zachodem i zaciągnięcie tam kredytów. Chciał je przeznaczyć głównie na **zakup nowoczesnych technologii zachodnich**, by zbudować **„drugą Polskę"**. Wyprodukowane dzięki nim towary planował eksportować. Miało to przynieść dochody umożliwiające spłatę zaciągniętych pożyczek, a następnie przekształcić Polskę w kraj wysoko rozwinięty.

Najważniejsze inwestycje epoki Gierka

Przemysł ciężki i górnictwo	Infrastruktura drogowa i kolejowa
• huta „Katowice" w Dąbrowie Górniczej • Port Północny i rafineria w Gdańsku • kopalnia węgla brunatnego w Bełchatowie • Fabryka Samochodów Małolitrażowych w Bielsku-Białej i Tychach	• nowoczesny Dworzec Centralny oraz Trasa Łazienkowska w Warszawie • usprawniona sieć drogowa i kolejowa • trasa szybkiego ruchu Warszawa–Katowice, do dziś zwana potocznie „gierkówką"

Budowa dworca kolejowego Warszawa Centralna 1 rozpoczęła się w 1972 r. Obiekt wznoszono w błyskawicznym tempie, aby zdążyć przed planowaną wizytą Leonida Breżniewa w Polsce

Życie na kredyt

Po dojściu do władzy Gierek propagował hasło: „Aby Polska rosła w siłę, a ludzie żyli dostatniej". Nie tylko cofnięto podwyżkę cen wprowadzoną przez Gomułkę, ale także podniesiono płace, renty i emerytury. Aby w krótkim czasie zwiększyć liczbę mieszkań, uruchomiono zakłady wytwarzające **wielkie płyty** betonowe do budowy bloków. Jakość budynków była niska, ale do 1980 r. oddano do użytku zawrotną liczbę ok. **2,5 mln lokali mieszkalnych**. Uruchomiono również masową produkcję **Fiata 126p**, który według Gierka miał być samochodem rodzinnym dla przeciętnego Polaka. W sklepach dostępne dla zwykłego Polaka były takie towary, jak kolorowe telewizory, lodówki i pralki. Rozpoczęto produkcję coca-coli, w czasach stalinowskich uznawanej za symbol imperializmu USA. Działały **peweksy**, czyli sklepy, w których za zachodnie waluty można było nabyć zagraniczne artykuły.

Podwyższenie poziomu życia pozwoliło władzy zyskać chwilową popularność w społeczeństwie. Poprawa ta nie wynikała jednak z rosnących dochodów wytwarzanych przez polską gospodarkę, ale przede wszystkim z wykorzystania zagranicznych kredytów. Zmarnowano w ten sposób znaczną część zaciągniętych pożyczek. Już w połowie lat 70. okazało się, że **reformy gospodarcze nie przynoszą spodziewanych rezultatów**. Od zakupu nie najnowszych zachodnich licencji do uruchomienia produkcji mijało kilka lat. Wówczas wytwarzane towary nie były już nowoczesne i nie znajdowały nabywców na Zachodzie. Aby więc spłacać w terminie pożyczki, władze PRL **zaciągały kolejne kredyty**.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Edward Gierek
1913–2001

Urodził się w rodzinie górniczej w Zagłębiu Dąbrowskim. W 1923 r. wyemigrował do Francji, gdzie od 13. roku życia pracował jako górnik. W czasie okupacji niemieckiej dołączył do belgijskiego ruchu oporu. W 1948 r. wrócił do Polski, a w 1957 r. został I sekretarzem KW PZPR w Katowicach. Umiejętną polityką zdobył dla Górnego Śląska przywileje, dzięki czemu zyskał miano dobrego gospodarza i wysoką pozycję w partii. W grudniu 1970 r. zastąpił Gomułkę na stanowisku I sekretarza KC PZPR. Musiał ustąpić z funkcji po strajkach w sierpniu 1980 r. i powstaniu „Solidarności", a w lipcu 1981 r. został usunięty z partii. W czasie stanu wojennego był internowany. Nie powrócił do polityki.

Edward Gierek podczas wizyty w Hucie im. Marcelego Nowotki w Ostrowcu Świętokrzyskim. Wizyty I sekretarza i spotkania z załogami zakładów miały świadczyć o jego zainteresowaniu życiem społecznym i gospodarczym w Polsce.

Fiat 126p podczas pierwszej publicznej prezentacji w 1972 r. na wystawie pod Pałacem Kultury i Nauki w Warszawie. Samochód ten był produkowany na włoskiej licencji w zakładach w Bielsku-Białej od 1973 r.

Życie codzienne w PRL

W stosunku do czasów przedwojennych w komunistycznej Polsce nastąpiła znaczna poprawa warunków życiowych. Wynikała ona jednak głównie z rozwoju cywilizacyjnego na świecie, a nie z działań władz komunistycznych. W porównaniu z sytuacją w państwach zachodnich polskie społeczeństwo nadal żyło w biedzie, a gospodarka naszego kraju była mało wydajna.

Ukryte bezrobocie

Poziom bezrobocia w komunistycznej Polsce oficjalnie był bardzo niski. Wynikało to stąd, że w państwowych przedsiębiorstwach zatrudniano więcej ludzi, niż potrzebowano. Takie postępowanie prowadziło do spadku wydajności pracy.

Łamanie praw obywateli

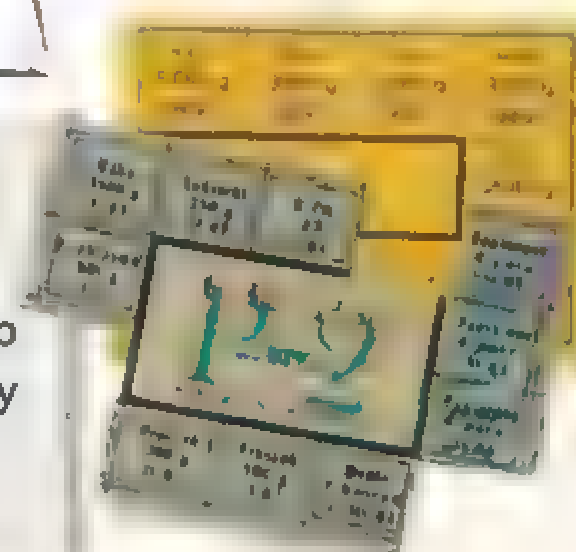
Władze łamały rozmaite swobody obywatelskie, np. prawo do wolności słowa. Ponadto w pierwszych latach istnienia PRL Polakom praktycznie uniemożliwiono wyjazdy za granicę. Z czasem sytuacja się poprawiła, choć uzyskanie paszportu nadal wiązało się z dużymi trudnościami.

Brak podstawowych artykułów

Kolejki przed sklepami były skutkiem niewystarczającej ilości towarów na rynku. Aby zapewnić obywatelom równy dostęp do niezbędnych artykułów, władze wprowadziły kartki uprawniające do zakupu tylko określonej ilości danego produktu. Działania te okazały się jednak nieskuteczne – ludzie nadal mieli problem z nabyciem m.in. mięsa, cukru czy benzyny.

Szkoły dla wszystkich

Wprowadzenie obowiązkowej i darmowej nauki przyczyniło się do likwidacji analfabetyzmu w Polsce. Łatwiejszy dostęp do edukacji pozwolił wielu ludziom na awans społeczny, czyli uzyskanie wyższej pozycji w społeczeństwie. Dzięki zdobytemu wykształceniu Polacy mogli znaleźć lepszą pracę, a tym samym poprawić warunki swojego życia.

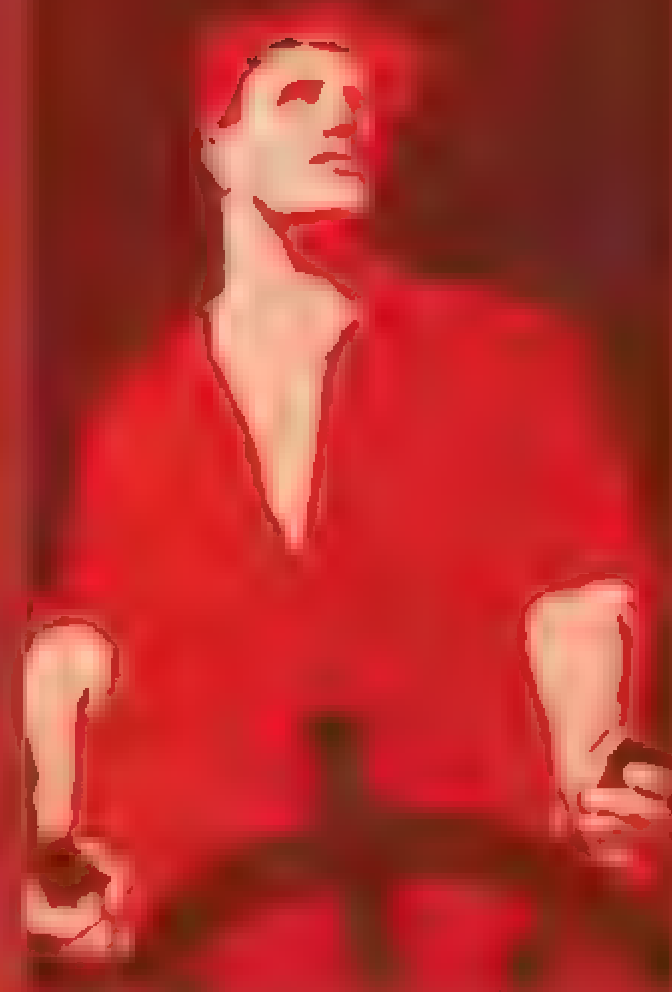

Propaganda sukcesu

Działające w PRL środki przekazu informacji zakłamywały rzeczywistość. Przedstawiały one Polskę jako państwo dobrze rozwinięte gospodarczo. W telewizji pokazywano relacje z zakładów przemysłowych przekraczających plany produkcji. Podkreślano też rolę PZPR, pod której przewodnictwem kraj rzekomo rozwijał się i bogacił.

PZPR

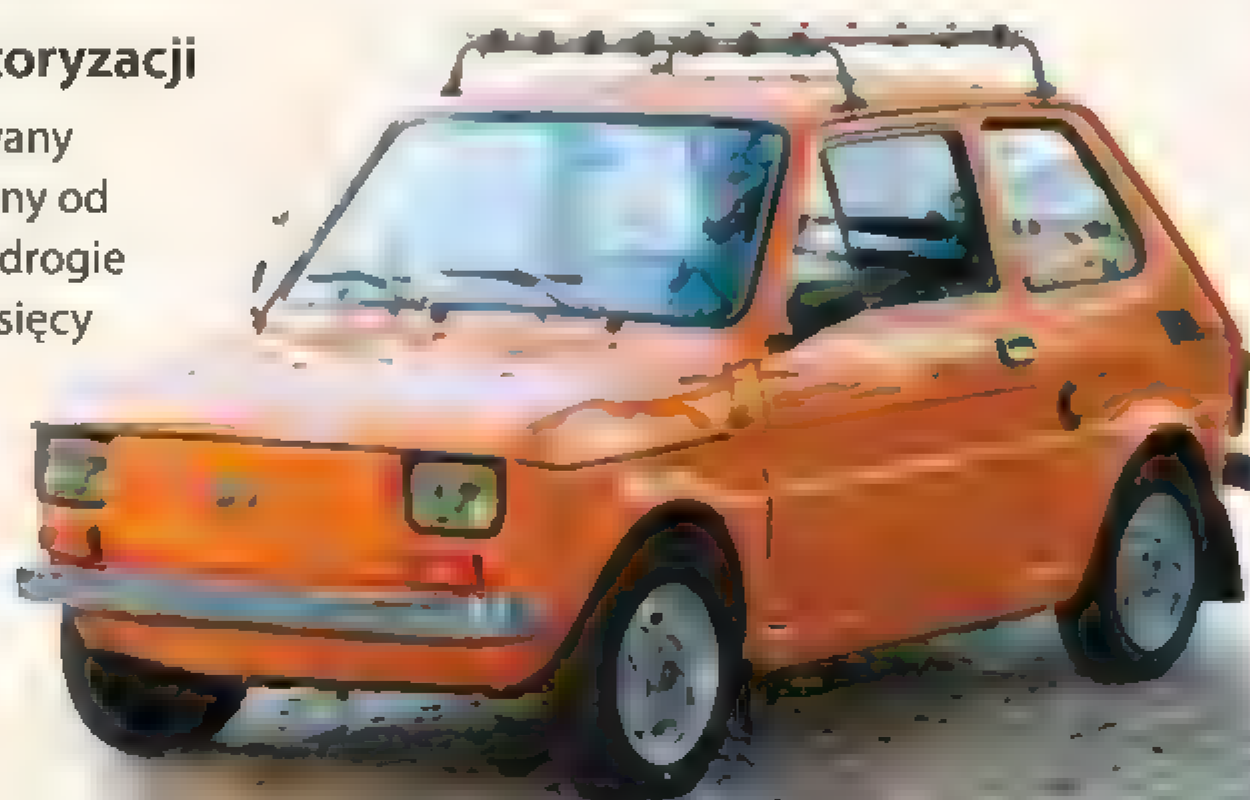
Elektryczność w domach

W czasach PRL doprowadzono energię elektryczną do większości gospodarstw domowych w miastach i na wsi. Dzięki temu do powszechnego użycia weszły pralki, lodówki, telewizory i inne urządzenia.

Upowszechnienie motoryzacji

Fiat 126p, popularnie nazywany „maluchem", był produkowany od 1973 r. Jako stosunkowo niedrogie auto stał się dostępny dla tysięcy Polaków.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień pozytywne i negatywne strony życia w PRL.
2. Wytłumacz, na czym polegał awans społeczny.
3. Odpowiedz, co skłoniło władze PRL do wprowadzenia kartek.

Propaganda sukcesu

Mimo kryzysu gospodarczego widocznego od połowy lat 70. władze nie zmieniły swojej propagandy. Codziennie o nowych sukcesach polskiej gospodarki można było usłyszeć w **„Dzienniku Telewizyjnym"** lub przeczytać w **„Trybunie Ludu"**, organie prasowym PZPR.

Zwłaszcza telewizja, od 1971 r. nadawana w kolorze, stała się głównym medium propagandowym epoki. Starano się, aby program był atrakcyjny dla widza, dlatego sprowadzano znane zachodnie zespoły muzyczne (np. ABBA) lub kupowano prawa do emisji zachodnich seriali. Transmitowano popularne festiwale piosenki w Opolu czy Sopocie. Rozkwit przeżywała też polska muzyka rozrywkowa. Sukcesy odnosili **Maryla Rodowicz** i **Krzysztof Krawczyk**, a w drugiej połowie lat 70. zaczęły powstawać zespoły rockowe, m.in. **Budka Suflera**, **Maanam** czy **TSA**. W programach telewizyjnych szerzono treści propagandowe i skupiano się na pokazywaniu pozytywnych zmian w Polsce.

Zespół Boney M podczas Międzynarodowego Festiwalu Interwizji w Sopocie w sierpniu 1979 r. Przyjazd zachodnich gwiazd muzyki pop na występy do Polski był wyrazem polityki otwarcia na Zachód prowadzonej przez Edwarda Gierka.

Nowelizacja konstytucji

Za rządów Edwarda Gierka władze PRL dążyły do wprowadzenia poprawek do konstytucji z 1952 r., które dodatkowo wzmacniałyby pozycję PZPR. Gierek publicznie poprosił polskie społeczeństwo o wyrażenie opinii. Propozycja władz została skrytykowana przez episkopat oraz grupy intelektualistów, domagających się wolności słowa, druku i religii. Mimo protestów tych środowisk **w 1976 r. sejm znowelizował konstytucję**.

Wprowadzono zapis, że Polska jest krajem socjalistycznym, w miejsce wcześniejszego określenia – „demokracji ludowej", oraz **uznano PZPR za przewodnią siłę narodu**, co dodatkowo wzmacniało władzę partii. W konstytucji znalazł się także zapis o nierozerwalnej przyjaźni polsko-sowieckiej. Protesty wobec nowelizacji konstytucji odegrały jednak ważną rolę w **kształtowaniu się nowej opozycji**.

WARTO WIEDZIEĆ

Kino moralnego niepokoju

W 1975 r. reżyserzy Andrzej Wajda i Krzysztof Zanussi zarzucili władzom komunistycznym, że uniemożliwiają poruszanie w filmach aktualnych problemów społeczno-politycznych. Określenia „kino moralnego niepokoju" po raz pierwszy użył reżyser Janusz Kijowski. Filmy tego nurtu ukazywały porażkę bohatera w starciu z aparatem władzy. Ich wybitnymi przykładami są: *Barwy ochronne*, *Bez znieczulenia*, *Człowiek z marmuru*, *Wodzirej*. Kres nurtowi położyło ogłoszenie stanu wojennego w 1981 r.

Jakie tematy podejmowali reżyserzy kina moralnego niepokoju?

Reżyser Krzysztof Kieślowski 1 oraz aktor Jerzy Stuhr 2 na planie filmu *Amator*, zaliczanego do nurtu kina moralnego niepokoju.

Sukcesy sportowe

W epoce Gierka starano się wykorzystać w celach propagandowych sukcesy polskich sportowców. Największe ówczesne osiągnięcia to zdobycie przez polską drużynę piłkarską prowadzoną przez trenera Kazimierza Górskiego złotego medalu olimpijskiego na igrzyskach w Monachium w 1972 r., a dwa lata później – trzeciego miejsca na mistrzostwach świata. Ponadto kolarz Ryszard Szurkowski w tym czasie czterokrotnie wygrał w kolarskim Wyścigu Pokoju. Zwycięstwa odnosili także siatkarze, którzy pod wodzą Huberta Wagnera zdobyli w 1974 r. mistrzostwo świata w turnieju w Meksyku, a dwa lata później – złoto igrzysk olimpijskich w Montrealu. Ten ostatni sukces był szczególnie świętowany przez zwykłych Polaków, gdyż w finale nasi sportowcy pokonali drużynę ZSRS.

W jakim celu władze wykorzystywały sukcesy odnoszone przez polskich sportowców w latach 70. XX w.?

Grzegorz Lato 1 grający na pozycji napastnika oraz bramkarz **Jan Tomaszewski** 2 po zwycięstwie polskiej reprezentacji nad Brazylią w meczu o trzecie miejsce na Mistrzostwach Świata w Piłce Nożnej rozgrywanych w 1974 r. w RFN.

PODSUMOWANIE TEMATU

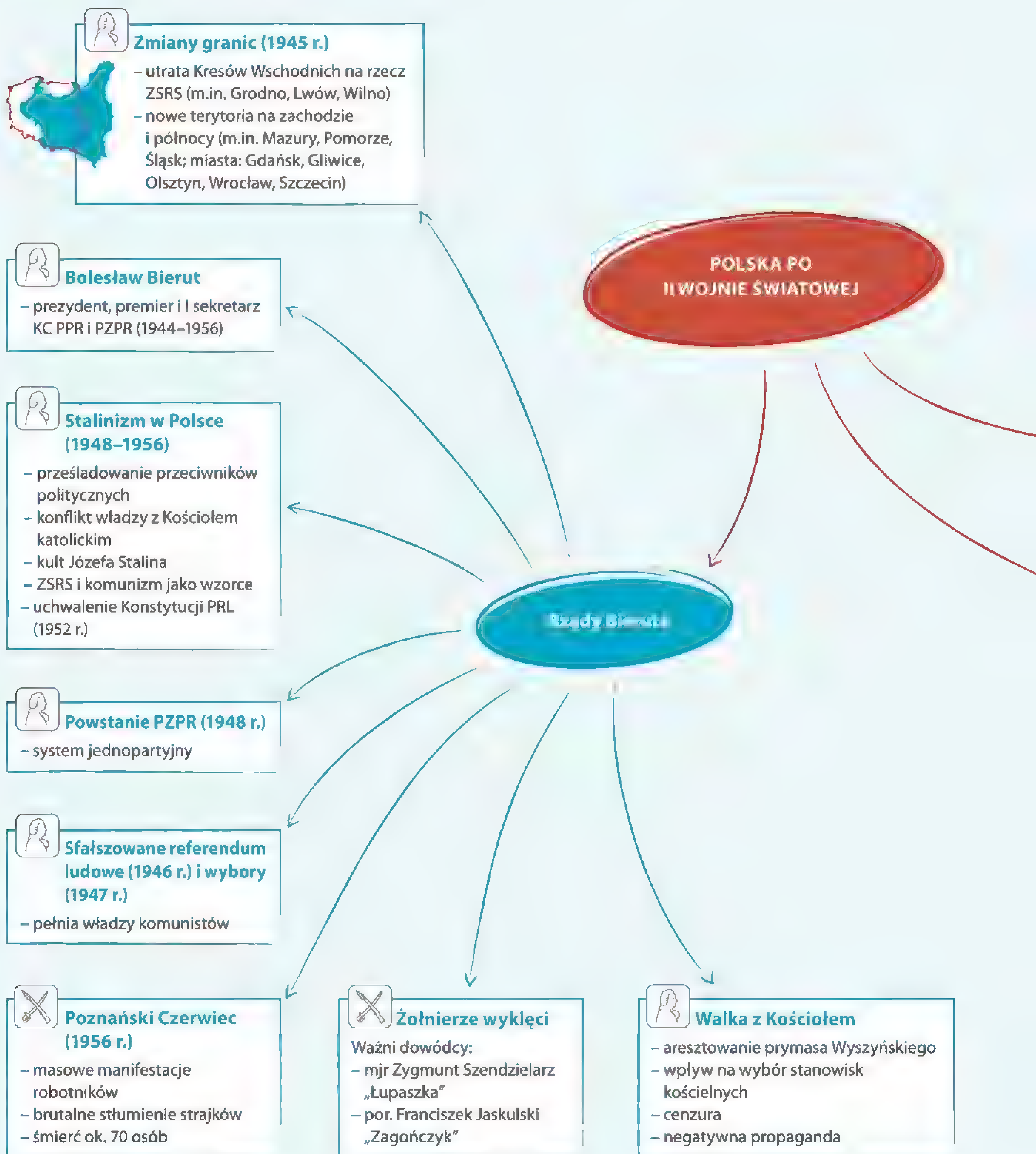
TO JUŻ WIEM

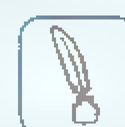
1. **Celem polityki gospodarczej Gierka** było unowocześnienie kraju („druga Polska"). Dzięki zaciągniętym na Zachodzie kredytom powstały wówczas m.in. huta „Katowice" w Dąbrowie Górniczej, Port Północny i rafineria w Gdańsku, kopalnia węgla brunatnego w Bełchatowie oraz trasa szybkiego ruchu Warszawa–Katowice („gierkówka").
2. **Wytwarzane przez polskie fabryki towary** nie znajdowały nabywców na Zachodzie. Polskie władze zaciągały kolejne kredyty, by móc spłacać pożyczki w terminie.
3. **Za pomocą propagandy sukcesu** władze komunistyczne starały się umocnić w Polakach przekonanie, że państwo dynamicznie się rozwija. Dlatego wykorzystano część zaciągniętych kredytów na konsumpcję – zwiększono zaopatrzenie w sklepach, rozwijano budownictwo mieszkaniowe i podwyższono płace.
4. **Nowelizacja Konstytucji PRL** została przeprowadzona w 1976 r. Zapisano w niej, że Polska jest państwem socjalistycznym, a przyjaźń z ZSRS – nierozerwalna. Wprowadzono zapis o PZPR jako przewodniej sile narodu.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw pomysły rządu Edwarda Gierka na wzrost dobrobytu w Polsce.
2. Wymień największe inwestycje w Polsce lat 70.
3. Wyjaśnij, na czym polegała propaganda sukcesu w latach 70. XX w.
4. Przedstaw zmiany w Konstytucji PRL wprowadzone za rządów Edwarda Gierka.
5. ★ Wyjaśnij, jak można rozumieć powiedzenie „życie na kredyt" w kontekście lat 70. w Polsce.
6. **Miniprojekt**
   Przeprowadź wywiad ze starszymi członkami Twojej rodziny na temat życia w latach 70. Zanotuj najciekawsze dla Ciebie obserwacje z tamtych lat.

Mapa myśli do rozdziału IV

 Walka zbrojna Gospodarka Polityka Kultura i nauka

Zmiany lat 70. XX w.

- wzrost dobrobytu Polaków
- otwarcie na Zachód
- dostępność mieszkań
- rozwój sieci elektrycznej
- złagodzenie cenzury

Propaganda sukcesu i sportu

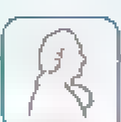
- atrakcyjny program TV
- gwiazdy muzyki w Polsce
- sukcesy polskich sportowców jako sukces państwa

Najważniejsze inwestycje

Przemysł: Huta „Katowice”, Port Północny, fabryki samochodów

Infrastruktura: sieć dróg i linii kolejowych, Dworzec Centralny w Warszawie

Edward Gierek

- I sekretarz KC PZPR (1970–1980)

Rządy Gierka

Odwilż polityczna za Gomułki

Napięte relacje państwo–Kościół

- prymas Wyszyński wrogiem władzy
- usunięcie religii ze szkół
- zakaz uczestnictwa w mszach dla urzędników i służb mundurowych

Grudzień 1970 r.

Wybrzeże (m.in. Gdynia, Szczecin)
- podwyżki cen żywności
- protesty stłumione przez wojsko

Władysław Gomułka

- I sekretarz KC PZPR (1956–1970)

Tysiąclecie Chrztu Polski (1966 r.)

- konkurencyjne obchody państwa i Kościoła

Wydarzenia Marca 1968 r.

- strajki studenckie
- przymusowa emigracja tysięcy polskich obywateli narodowości żydowskiej

Mała stabilizacja

- uwalnianie więźniów politycznych
- odejście od represji stalinowskich
- koniec kolektywizacji rolnictwa

Sposób na zadania

Zadanie 1. (0–1)

Trzeba tu z całą powagą i odpowiedzialnością stwierdzić, że władza ludowa nie może wyrzec się stosowania wszelkich niezbędnych środków w obronie ładu i porządku społecznego, w obronie życia obywateli i mienia społecznego, w walce z elementami aspołecznymi i anarchistycznymi, z elementami wrogimi. Jednakże w grudniowym kryzysie nie te czynniki stanowiły główny nurt. Próby rozwiązania konfliktu z klasą robotniczą za pomocą siły – głęboko sprzeczne z zasadami socjalizmu – mogły doprowadzić jedynie do przelewu krwi, wykopać przepaść między władzą ludową i narodem oraz otworzyć pole do działania sił rzeczywiście reakcyjnych i antysocjalistycznych. Niestety, takie właśnie były decyzje kierownictwa, podjęte wbrew odczuciom większości aktywu partyjnego, bez konsultacji z całym Biurem Politycznym, a nawet bez poinformowania Komitetu Centralnego, który obradował w dniu 14 grudnia, o sytuacji na Wybrzeżu. Dramat sytuacji polegał na tym, że nie rozumiano charakteru wydarzeń, a zwłaszcza ich przyczyn.

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998, s. 407.

Wyjaśnij, jakie skutki polityczne przyniosło stłumienie protestów robotniczych, które wybuchły na Wybrzeżu w grudniu 1970 r. Odwołaj się do treści przemówienia I sekretarza KC PZPR z 6–7 II 1971 r.

Wskazówka 1.

Zapoznaj się z poleceniem.
Uważnie przeczytaj polecenie. Zastanów się, jakich informacji potrzebujesz, aby rozwiązać zadanie. Z polecenia wynika, że należy uważnie przeczytać fragment przemówienia Edwarda Gierka dotyczący wydarzeń na Wybrzeżu w grudniu 1970 r.

Wskazówka 2.

Przeanalizuj materiał źródłowy.
Materiałem źródłowym jest tekst przemówienia Edwarda Gierka, który był I sekretarzem KC PZPR, czyli osobą decydującą o polityce wewnętrznej państwa. Tekst zawiera ważne informacje: o krwawym stłumieniu protestów robotników za pomocą siły, o tym, co jest według władzy sprzeczne z ładem i porządkiem społecznym, a co stanowi działania anarchistyczne i wrogie. Zwróć uwagę na to, jakie były reakcje społeczne na opisywane wydarzenia i kogo obarczono odpowiedzialnością za podjęcie błędnych decyzji w sprawie strajków na Wybrzeżu.

Wskazówka 3.

Wyciągnij wnioski.
Przypomnij sobie okoliczności przejęcia najwyższej władzy w państwie przez Edwarda Gierka. Poprzednim I sekretarzem KC PZPR (w latach 1956–1970) był Władysław Gomułka. Za jego rządów wybuchły protesty robotników przeciwko zapowiedzianym podwyżkom cen żywności w grudniu 1970 r. Władza na te wystąpienia zareagowała siłą, co spowodowało konsekwencje społeczne i polityczne.

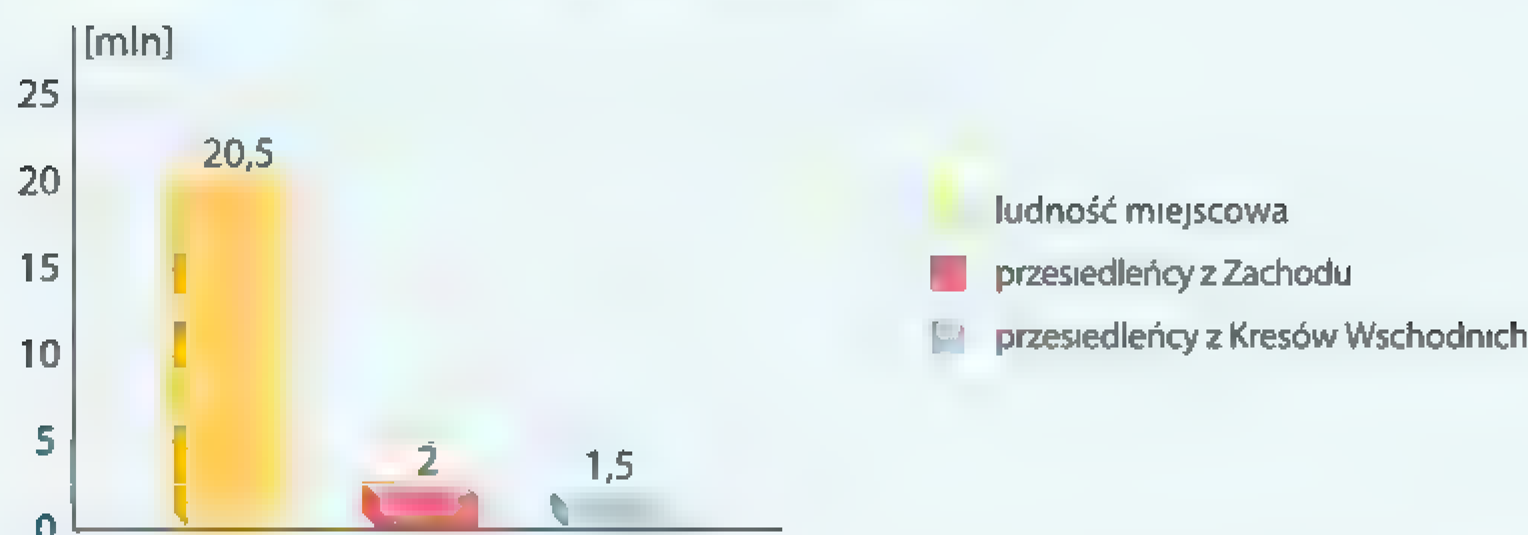
Odpowiedź:

Władysław Gomułka wysłał wojsko do krwawego stłumienia strajków robotniczych, co wzmocniło wrogie nastroje społeczne wobec władz i pogłębiło nieufność Polaków do komunistów. Sekretarz generalny KPZS Leonid Breżniew zadecydował o odsunięciu Władysława Gomułki od władzy. Jego funkcję przejął Edward Gierek, który wobec kolejnych protestów robotników przyjął inną taktykę postępowania niż jego poprzednik. Zamiast siłowych rozwiązań wybrał rozmowę oraz złagodzenie polityki wewnętrznej państwa.

Sprawdź, czy potrafisz

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

Oceń prawdziwość podanych zdań. Wybierz P, jeśli zdanie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

A.	Dokonano przesiedleń z Kresów Wschodnich na Ziemie Odzyskane ok. 1,5 mln Polaków.	P	F
B.	Ok. 2 mln Polaków, głównie więźniów niemieckich obozów koncentracyjnych, nie wróciło po wojnie do Polski z Zachodu.	P	F

Zadanie 2.

Wyjaśnij, w jakim celu komuniści zorganizowali referendum ludowe w 1946 r.

Zadanie 3.

Wyjaśnij, dlaczego po zakończeniu II wojny światowej działały w Polsce oddziały żołnierzy niezłomnych.

Zadanie 4.

Rok	Placówki handlowe					
	ogółem	prywatne	uspołecznione			
			razem	państwowe	spółdzielcze	inne
1946	177 738	159 997	17 741	2252	15 081	408
1947	148 706	123 092	25 614	2524	22 294	796
1948	142 496	113 359	29 137	3385	25 752	–
1949	126 435	77 856	48 579	5965	42 614	–

Uzasadnij, że od 1947 r. władze komunistyczne w Polsce prowadziły politykę gospodarczą nazywaną bitwą o handel. W swojej odpowiedzi wykorzystaj informacje z tabeli.

Zadanie 5.

Wskaż wśród podanych wydarzeń trzy, które nastąpiły w okresie stalinowskim w latach 1948–1956 w Polsce.

A. marcowe demonstracje studenckie
B. internowanie prymasa Stefana Wyszyńskiego
C. referendum ludowe
D. uchwalenie Konstytucji PRL
E. wybór Karola Wojtyły na papieża
F. poznański Czerwiec

Zadanie 6.

Wymień pozytywne i negatywne skutki realizacji planu sześcioletniego.

Zadanie 7.
Wyjaśnij, jakimi metodami starano się ukształtować nowe pokolenie Polaków w okresie stalinizmu.

Zadanie 8.
Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Władysław Gomułka w 1956 r.

A. wstąpił do partii komunistycznej.
B. przyjął funkcję premiera rządu polskiego na emigracji.
C. ponownie objął najwyższą funkcję w partii komunistycznej.
D. objął funkcję prezydenta Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Zadanie 9.

W tym jak najbardziej chrześcijańskim, ale i bardzo ludzkim duchu, wyciągamy do Was, siedzących tu, na ławach kończącego się Soboru, nasze ręce oraz udzielamy wybaczenia i prosimy o nie. A jeśli Wy, niemieccy biskupi i Ojcowie Soboru, po bratersku wyciągnięte ręce ujmiecie, to wtedy dopiero będziemy mogli ze spokojnym sumieniem obchodzić nasze *Millenium* w sposób jak najbardziej chrześcijański.

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2012, s. 400–401.

Wyjaśnij, w jaki sposób propaganda państwowa wykorzystała orędzie biskupów polskich do niemieckich. Odwołaj się do jego treści.

Zadanie 10.
Spośród poniższych wydarzeń oznaczonych literami A–D wybierz wydarzenie chronologicznie pierwsze i wydarzenie chronologicznie ostatnie. Wybierz litery, którymi oznaczono wybrane wydarzenia.

A. Utworzenie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR).
B. Wydarzenia grudniowe na Wybrzeżu.
C. Przyjęcie Konstytucji PRL.
D. Nowelizacja Konstytucji PRL.

Wydarzenie chronologicznie pierwsze	A	B	C	D
Wydarzenie chronologicznie ostatnie	A	B	C	D

Zadanie 11.
Wyjaśnij znaczenie podanych terminów.

maluch, gierkówka, peweks

Zadanie 12.
Wymień pozytywne i negatywne skutki dla Polski polityki gospodarczej Edwarda Gierka.

Zadanie 13.
Oceń prawdziwość podanych zdań. Wybierz P, jeśli zdanie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

A.	Z inicjatywy Edwarda Gierka podjęto próbę unowocześnienia polskiej gospodarki przez wykorzystanie zachodnich kredytów.	P	F
B.	Za rządów Edwarda Gierka znacznie zaostrzono cenzurę oraz walkę z Kościołem.	P	F

Zadanie 14.
Wyjaśnij, na czym polegała propaganda sukcesu władz PRL głoszona w gazetach, telewizji i radiu.

Milicyjna blokada demonstracji „Solidarności" podczas pielgrzymki papieskiej w Gdańsku w 1987 r.

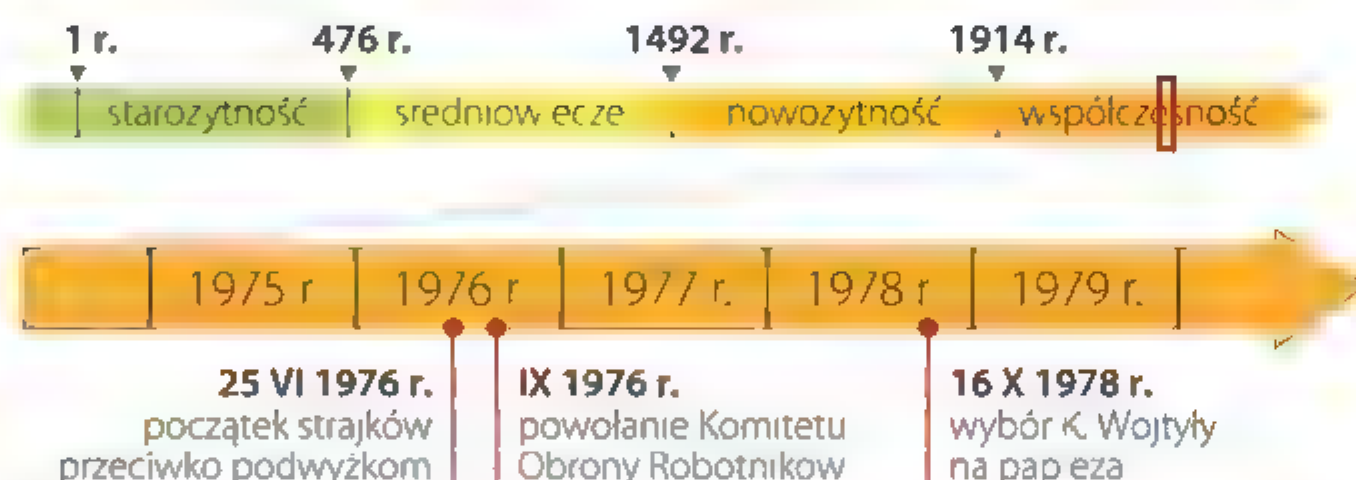
UPADEK KOMUNIZMU

1 Początki opozycji demokratycznej w Polsce
2 Powstanie „Solidarności"
3 Stan wojenny w Polsce
4 Rozpad bloku wschodniego
5 Początek III Rzeczypospolitej

1 Początki opozycji demokratycznej w Polsce

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były skutki protestów z czerwca 1976 r.,
- na czym polegała działalność demokratycznej opozycji,
- w jaki sposób wybór Karola Wojtyły na papieża wpłynął na sytuację w Polsce.

Czerwiec 1976 r.

Polityka gospodarcza prowadzona przez Gierka zaczęła przynosić fatalne skutki już w drugiej połowie lat 70. XX w. Błędne inwestycje i rosnące w szybkim tempie zadłużenie zagraniczne prowadziły do kryzysu gospodarczego. W sklepach coraz częściej brakowało podstawowych produktów spożywczych.

Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna zmusiła władze do podniesienia cen, np. cukier miał zdrożeć o 100%, a mięso – o 69%. **Decyzja o podwyżkach cen** została podana do publicznej wiadomości **24 czerwca 1976 r.** Już następnego dnia w wielu przedsiębiorstwach rozpoczęły się **strajki** i **demonstracje**. Największe odbyły się w **Radomiu, Ursusie** i **Płocku**.

Do stłumienia zamieszek władze skierowały jednostki milicji i specjalnie przeszkolone do walk z demonstrantami **Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej (ZOMO)**. Jednak w przeciwieństwie do Gomułki Gierek zakazał użycia broni palnej. W obawie przed rozprzestrzenieniem się robotniczych protestów **władza odwołała podwyżki**. Stosowano jednak represje wobec uczestników tych zajść:

- wiele osób aresztowano;
- zwalniano dyscyplinarne z pracy;
- bito zatrzymanych.

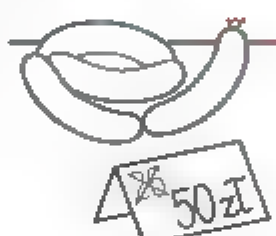

Demonstracja robotników w Radomiu przed budynkiem Komitetu Wojewódzkiego PZPR w czerwcu 1976 r.

Wydarzenia Czerwca 1976 r.

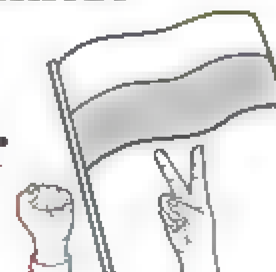
Przyczyna

- drastyczne podwyżki cen żywności
- brak dialogu społecznego

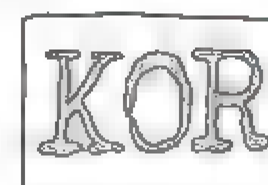
Wydarzenie

Wystąpienia robotnicze m.in. w Radomiu w **czerwcu 1976 r.**

Skutek

- represje wobec protestujących
- powstanie opozycji antykomunistycznej

Powstanie opozycji antykomunistycznej

Wydarzenia z czerwca 1976 r., pogłębiający się kryzys ekonomiczny, a zarazem łagodniejsza polityka wewnętrzna wpłynęły na rozwój antykomunistycznej opozycji. We wrześniu **1976 r.** powstał niezależny od władz **Komitet Obrony Robotników (KOR)**. Członkowie KOR prowadzili działania mimo zastraszania przez władze. Stosowano wobec nich podsłuchy, nękanie anonimowymi telefonami, zdarzały się pobicia. W maju 1977 r. doszło do **zabójstwa studenta Stanisława Pyjasa**, współpracownika KOR. Protesty zorganizowane po jego śmierci przyczyniły się do nowych aresztowań. Ostatecznie, wobec nasilających się głodówek oraz listów i petycji, władze zaprzestały prześladowań i ogłosiły amnestię dla osób, które protestowały w czerwcu 1976 r. oraz po zabójstwie Pyjasa.

Członkowie KOR podczas konspiracyjnego zebrania na cmentarzu. Na zdjęciu są widoczni: Antoni Macierewicz (1), Zbigniew Romaszewski (2), Jacek Kuroń (3) oraz Jan Lityński (4).

Pogrzeb Stanisława Pyjasa, studenta polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego i współpracownika KOR, zamordowanego przez SB w Krakowie. W uroczystościach pogrzebowych udział wzięło kilka tysięcy osób, a manifestacja przerodziła się w starcia z milicją.

Komitet Obrony Robotników

Cel działania	Działacze	Metody działania
• zorganizowanie pomocy materialnej i prawnej dla osób prześladowanych przez władze komunistyczne • uzyskanie amnestii dla aresztowanych i skazanych oraz przywrócenie do pracy zwolnionych osób	• założyciele KOR to 14-osobowa grupa ludzi kultury, znanych działaczy demokratycznych i niepodległościowych, m.in.: – **Jerzy Andrzejewski** (pisarz) – **Stanisław Barańczak** (poeta) – ksiądz **Jan Zieja** (były kapelan AK) – **Jan Józef Lipski** (inicjator Listu 34) – **Antoni Macierewicz** – **Jacek Kuroń** • setki anonimowych współpracowników wspierających KOR	• działanie jawne i w granicach prawa • organ prasowy KOR – „Biuletyn Informacyjny KOR", a następnie pismo „Robotnik" • zapewnianie oskarżonym robotnikom pomocy prawnej • organizowanie zbiórek pieniędzy dla rodzin uczestników protestów wyrzuconych z pracy • zbieranie podpisów na rzecz uwolnienia aresztowanych • prowadzenie głodówek jako sposób nacisku na władze

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Apel KOR

Ogłoszony przez Komitet Obrony Robotników Apel do społeczeństwa i władz PRL był wyrazem solidarności z osobami represjonowanymi po wydarzeniach w Radomiu i Ursusie.

Robotniczy protest przeciwko wygórowanym podwyżkom [...] pociągnął za sobą brutalne prześladowania. [...] Stosowanie represji z reguły związane było z łamaniem prawa przez organa władzy [...]. Ofiary obecnych represji nie mogą liczyć na żadną pomoc i ochronę ze strony instytucji do tego powołanych, np. związków zawodowych, których rola jest żałosna. Pomocy odmawiają też agendy pomocy społecznej. W tej sytuacji rolę tę musi wziąć na siebie społeczeństwo, w interesie którego wystąpili prześladowani. Społeczeństwo bowiem nie ma innych metod obrony przed bezprawiem, jak solidarność i wzajemna pomoc. Dlatego też niżej podpisani zawiązują Komitet Obrony Robotników w celu zainicjowania wszechstronnych form obrony i pomocy. Niezbędna jest pomoc prawna, finansowa i lekarska. Nie mniej istotna jest pełna informacja o prześladowaniach. Jesteśmy przekonani, że jedynie publiczne ujawnienie poczynań władz może być skuteczną obroną. [...] Komitet domaga się amnestii dla skazanych i aresztowanych i przywrócenia wszystkich represjonowanych do pracy.

Źródło: A. Patek, Z. Zblewski, *Polska i świat w latach 1918–1993*, Kraków 2001, s. 268–270.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wytłumacz, w jakim celu powstał KOR.
2. Wyjaśnij, jakie rodzaje działalności społecznej zamierzali prowadzić członkowie KOR.

Rozwój opozycji

Protestujący osiągnęli swój cel, jakim było uwolnienie prześladowanych robotników. Ujawnione przykłady łamania prawa w PRL skłoniły jednak większość opozycjonistów do dalszej działalności. Powstawały kolejne organizacje opozycyjne, które były traktowane przez władze komunistyczne jako bezprawne. Członkowie i współpracownicy ugrupowań opozycyjnych tworzyli także własny ruch wydawniczy, zwany **drugim obiegiem**. Książki i ulotki **drukowano nielegalnie** i potem rozdawano lub sprzedawano w gronie znajomych. Z biegiem czasu największym podziemnym wydawnictwem stała się **Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA**. Choć opozycja w końcu lat 70. liczyła jedynie ok. 2 tys. osób działających w różnych organizacjach, to powoli w coraz większym stopniu udawało jej się wpływać na świadomość społeczeństwa. Z kolei zależność PRL od kredytów

Opozycja antykomunistyczna

Komitet Samoobrony Społecznej „KOR" (zał. 1977 r.)	Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO) (zał. 1977 r.)	Wolne Związki Zawodowe (zał. 1978 r.)	Konfederacja Polski Niepodległej (zał. 1979 r.)
Kontynuacja działalności KOR. Dużą rolę odgrywało w nim małżeństwo **Zbigniewa i Zofii Romaszewskich**, które rejestrowało przypadki łamania praw człowieka w Polsce oraz informowało o nich świat.	Organizacja opozycyjna założona z inicjatywy **Andrzeja Czumy** i **Leszka Moczulskiego**.	Związki zawodowe niezależne od władz. Twórcą WZZ w Katowicach był **Kazimierz Świtoń**, a na Wybrzeżu m.in. **Andrzej Gwiazda**, **Krzysztof Wyszkowski**, **Bogdan Borusewicz**, **Anna Walentynowicz** oraz **Antoni Sokołowski**.	Była to **pierwsza antykomunistyczna partia polityczna** w bloku wschodnim. Jej liderem był **Leszek Moczulski**. Celem KPN było dążenie do powstania w pełni suwerennej Rzeczypospolitej.

z Zachodu zmuszała władze do zaniechania brutalnych prześladowań. Działaczy nękano poprzez aresztowania na 48 godzin i pozbawianie możliwości wyjazdu za granicę. Środowiska opozycyjne były też intensywnie śledzone przez **Służbę Bezpieczeństwa**, która różnymi metodami starała się pozyskać informatorów, nazywanych **tajnymi współpracownikami (TW)**. Część osób szantażowano lub zastraszano represjami wobec rodziny albo zwolnieniem z pracy. Innym oferowano w zamian za współpracę pieniądze lub inne korzyści.

Romuald Szeremietiew (1) i **Leszek Moczulski** (2) byli sądzeni podczas procesu przywódców Konfederacji Polski Niepodległej w 1981 r.

Papież Polak

Za rządów Gierka polepszyły się relacje między państwem a Kościołem katolickim. Władze zaniechały propagandy antykościelnej, chociaż prymas Wyszyński skrytykował zmiany w konstytucji i potępił represje wobec uczestników wydarzeń z czerwca 1976 r. Symbolem pojednania było wysłanie przez premiera Piotra Jaroszewicza bukietu 75 róż na 75. urodziny prymasa Wyszyńskiego.

Przełomowym momentem okazał się **16 października 1978 r.**, gdy papieżem został kardynał **Karol Wojtyła**. Przyjął on imię **Jan Paweł II**. Wybór Polaka na papieża wywołał entuzjazm polskich katolików, ale jednocześnie niepokój komunistów.

W **czerwcu 1979 r.** odbyła się **pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski**. W spotkaniach z papieżem udział wzięło ok. 6 mln osób. Szczególnie mocno wybrzmiały słowa Jana Pawła II, które wypowiedział na ówczesnym placu Zwycięstwa w Warszawie: **„Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!"**.

Władze starały się studzić entuzjazm społeczeństwa towarzyszący pielgrzymce. W transmisjach telewizyjnych unikano pokazywania tłumów zebranych na spotkaniach z papieżem, a zamiast tego przedstawiano najczęściej tylko małe grupki wiernych, głównie osoby starsze i duchownych. Wysiłki te były jednak daremne, a oszustwa propagandy zauważalne. Wspólne modlitwy z papieżem pozwoliły wielu Polakom zrozumieć, jak dużą potęgę razem stanowią. Społeczeństwo po raz pierwszy poczuło swoją siłę.

Jan Paweł II w Częstochowie w czerwcu 1979 r. podczas swojej pierwszej pielgrzymki do ojczyzny.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Jan Paweł II
1920–2005

Polski duchowny, arcybiskup metropolita krakowski, kardynał i 264. papież Kościoła rzymskokatolickiego, poeta i dramaturg. Urodził się w Wadowicach jako Karol Wojtyła. W 1938 r. rozpoczął studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. W czasie okupacji pracował jako goniec sklepowy, a także w kamieniołomach i fabryce. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1946 r. i podjął studia w Rzymie. W 1964 r. został metropolitą Krakowa. Brał udział w soborze watykańskim II. W 1967 r. wybrano go na kardynała, a 16 października 1978 r. – na papieża; przybrał imię Jan Paweł II. 13 maja 1981 r. został ciężko ranny w zamachu na placu św. Piotra w Rzymie. W czasie swojego pontyfikatu odbył ponad 100 podróży duszpasterskich, w tym 8 do Polski. W 2014 r. uznano go za świętego Kościoła katolickiego.

WARTO WIEDZIEĆ

Zima stulecia

Kryzys gospodarczy nękający PRL pod koniec lat 70. pogłębił się jeszcze, gdy na przełomie 1978 i 1979 r. obfite opady śniegu sparaliżowały cały kraj. Niemal na miesiąc stanęła produkcja fabryczna. Zima obnażyła słabość administracji i gospodarki PRL. Żartowano sobie wówczas: „Nam nie trzeba **Bundeswehry**, nam wystarczy minus cztery".

Bundeswehra – nazwa wojsk Republiki Federalnej Niemiec.

Rozkuwanie lodu na ulicach Warszawy za pomocą kilofów podczas zimy stulecia na przełomie 1978 i 1979 r.

Jak rozumiesz żart przytoczony w tekście?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

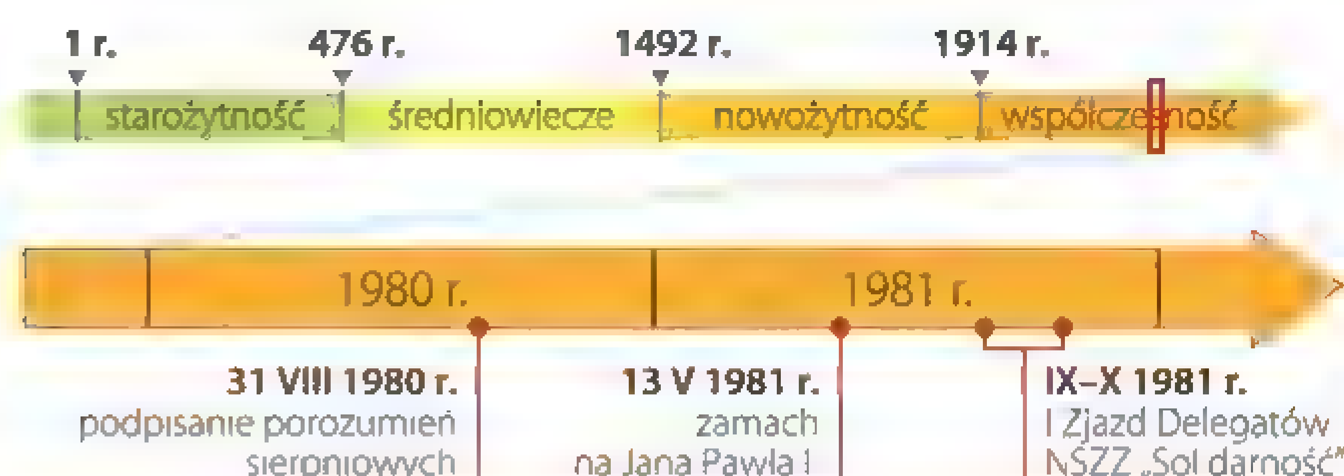
1. **W czerwcu 1976 r. doszło do protestów robotniczych** w Radomiu, Ursusie i Płocku na skutek ogłoszenia podniesienia cen. Władze szybko wycofały się z podwyżek, ale uczestników protestów spotkały represje.
2. **Komitet Obrony Robotników (KOR)** powstał we wrześniu 1976 r. Miał na celu organizowanie pomocy dla represjonowanych robotników. Członkowie KOR za swoją działalność byli prześladowani przez władze.
3. **Kolejne organizacje opozycyjne** powstawały w Polsce pod koniec lat 70. XX w. Docierały do coraz większej grupy ludzi. Działalność wydawnicza niezależna od komunistycznej cenzury rozwijała się nielegalnie, w drugim obiegu.
4. **Kardynał Karol Wojtyła** został wybrany na papieża w 1978 r. Przyjął imię Jan Paweł II. W czerwcu 1979 r. przybył z pierwszą pielgrzymką do Polski. Wydarzenie to wzbudziło ogromny entuzjazm Polaków i pozwoliło im zrozumieć, jaką siłę wspólnie stanowią.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw przyczyny protestów robotniczych w czerwcu 1976 r.
2. Wyjaśnij, w jakim celu powstał Komitet Obrony Robotników.
3. Wymień organizacje opozycyjne powstałe po 1976 r. w Polsce.
4. Opisz, jakie znaczenie dla Polaków miała pielgrzymka Jana Pawła II w 1979 r.
5. ★ Wyjaśnij, dlaczego władze komunistyczne nie zdecydowały się na siłową rozprawę z ugrupowaniami opozycyjnymi.
6. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że jesteś dziennikarzem relacjonującym pierwszą pielgrzymkę Ojca Świętego do ojczyzny. Przygotuj artykuł, w którym opiszesz towarzyszące ludziom emocje oraz najważniejsze wydarzenia z tej pielgrzymki.

2 Powstanie „Solidarności”

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jakie były przyczyny strajków w sierpniu 1980 r.,
- jak doszło do powstania NSZZ „Solidarność”,
- jakie były skutki porozumień sierpniowych.

Strajki sierpniowe w 1980 r.

Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna sprawiła, że w PRL wciąż pogłębiał się kryzys gospodarczy:
- latem 1980 r. zaczęły wybuchać pierwsze strajki na Lubelszczyźnie;
- w połowie sierpnia doszło do strajków w Szczecinie i Trójmieście.

Bezpośrednią przyczyną strajku w **Stoczni Gdańskiej im. Lenina** było zwolnienie z pracy tuż przed emeryturą **Anny Walentynowicz**, działaczki – nielegalnych według władz – Wolnych Związków Zawodowych. Plan strajku, który rozpoczął się **14 sierpnia 1980 r.**, opracował Bogdan Borusewicz, a na czele protestu stanął **Lech Wałęsa** – działacz WZZ, także usunięty z pracy w stoczni. Stoczniowcy żądali podwyższenia płac, upamiętnienia poległych w Grudniu 1970 r. oraz przywrócenia do pracy Walentynowicz i Wałęsy. Aby uniknąć prowokacji ze strony władz, ogłoszono **strajk okupacyjny**. Stoczniowców poparli pracownicy innych trójmiejskich zakładów. Utworzono **Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS)**, na którego czele stanął Lech Wałęsa. **Ogłoszono listę 21 postulatów**, w których strajkujący żądali:
- poprawy sytuacji ekonomicznej pracujących;
- utworzenia niezależnych od władz, legalnych związków zawodowych;
- zagwarantowania wolności słowa;
- uwolnienia więźniów politycznych.

Wkrótce do strajku przyłączyły się inne zakłady pracy z całej Polski. Do Stoczni Gdańskiej przybyli w roli doradców intelektualiści związani z opozycją, m.in. Tadeusz Mazowiecki, Bronisław Geremek. Pomocy strajkującym udzielali także związani z KOR Bogdan Borusewicz i Lech Kaczyński.

Strajk okupacyjny – rodzaj strajku, w którym protestujący zajmują np. teren przedsiębiorstwa, czym blokują jego funkcjonowanie, aby wymusić spełnienie swoich żądań.

Protestujący stoczniowcy przed bramą Stoczni Gdańskiej im. Lenina w sierpniu 1980 r.

ŻĄDANIA STRAJKUJĄCYCH ZAŁÓG

ZAKŁADÓW PRACY: PRZEDSIĘBIORSTW REPREZENTOWANYCH PRZEZ MIĘDZYZAKŁADOWY KOMITET STRAJKOWY. MKS REPREZENTUJE ZAŁOGI I INSTYTUCJE KTÓRYCH FUNKCJONOWANIE JEST NIEZBĘDNE SPOŁECZNIE. KOMITET OW MA NA CELU DOPROWADZIĆ DO ROZMÓW, KTÓRE SPEŁNIĄ OCZEKIWANIA STRAJKUJĄCYCH ZAŁÓG. JEDNYM Z PIERWSZYCH WARUNKÓW ROZPOCZĘCIA ROZMÓW JEST ODBLOKOWANIE TELEFONÓW. ŻĄDANIA TE SĄ NASTĘPUJĄCE:

1. AKCEPTACJA NIEZALEŻNYCH OD PARTII I PRACODAWCÓW WOLNYCH ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH, WYNIKAJĄCA Z RATYFIKOWANEJ PRZEZ PRL KONWENCJI NR 87 MIĘDZYNAR. ORGANIZACJI PRACY.
2. ZAGWARANTOWANIE PRAWA DO STRAJKU ORAZ BEZPIECZEŃSTWA STRAJKUJĄCYM ORAZ OSOBOM WSPOMAGAJĄCYM.
3. PRZESTRZEGAĆ ZAGWARANTOWANEJ W KONSTYTUCJI PRL WOLNOŚĆ SŁOWA, DRUKU I PUBLIKACJI, A TYM SAMYM NIE REPRESJONOWAĆ NIEZALEŻNYCH WYDAWNICTW ORAZ UDOSTĘPNIĆ ŚRODKI MASOWEGO PRZEKAZU DLA WSZYSTKICH WYZNAŃ.
4. PRZYWRÓCIĆ DO POPRZEDNICH PRAW a) ludzi zwolnionych z pracy po strajkach w 1970 i 1976 r., studentów wydalonych z uczelni za przekonania, zwolnić więźniów politycznych, E. Zadrożyńskiego, J. Kozłowskiego, M. Kozłowskiego
5. PODAĆ W ŚRODKACH PRZEKAZU INFORMACJĘ O UTWORZENIU SIĘ MKS-u I OPUBLIKOWAĆ JEGO ŻĄDANIA
6. PODJĄĆ REALNE DZIAŁANIA W CELU WYPROWADZENIA KRAJU Z SYTUACJI KRYZYSOWEJ POPRZEZ: PODANIE PEŁNEJ INFORM. O SYTUACJI SPOŁ.-GOSP. UMOŻLIWIENIE WSZYSTKIM UCZESTNICZENIA W DYSKUSJI NAD PROGRAMEM REFORM
7. WYPŁACIĆ WSZYSTKIM STRAJKUJĄCYM WYNAGRODZENIE ZA OKRES STRAJKU JAK ZA URLOP WYPOCZYNKOWY Z FUNDUSZU CENTRALNEJ RADY ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH.

21 postulatów strajkujący w 1980 r. robotnicy spisali ręcznie na drewnianej sklejce. W 2003 r. zostały one wpisane na listę programu UNESCO „Pamięć świata" jako dokument o dziejowym znaczeniu dla historii ludzkości.

Wobec coraz większego zasięgu strajków i sojuszu robotników z inteligencją władze nie zdecydowały się na użycie siły i zaczęły łagodzić sytuację, prosząc o mediację prymasa Wyszyńskiego. Ostatecznie **31 sierpnia 1980 r.** w **Gdańsku** Lech Wałęsa i wicepremier Mieczysław Jagielski podpisali **porozumienia sierpniowe**. Komunistyczne władze zobowiązały się spełnić 21 postulatów strajkujących załóg. Podobne porozumienia zawarto w **Szczecinie** i w **Jastrzębiu-Zdroju**. Wydarzenia Sierpnia 1980 r. doprowadziły także do zmiany władz. **Edward Gierek ustąpił ze stanowiska I sekretarza KC PZPR**, a jego miejsce zajął Stanisław Kania, uważany za zwolennika reform.

Anna Walentynowicz i **Lech Wałęsa** przemawiają do robotników podczas wiecu w Stoczni Gdańskiej. Przełomowy dla całego strajku okazał się dzień 16 sierpnia, gdy udało się powstrzymać robotników przed opuszczeniem zakładu.

Podpisanie porozumień sierpniowych odbyło się 31 sierpnia 1980 r. w hali BHP Stoczni Gdańskiej. Lech Wałęsa użył charakterystycznego wielkiego długopisu ze zdjęciem papieża Jana Pawła II.

Utworzenie NSZZ „Solidarność”

Na mocy porozumień sierpniowych w całej Polsce w zakładach pracy tworzono niezależne od władz związki zawodowe. Szybko pojawiła się jednak koncepcja powołania jednej ogólnokrajowej organizacji związkowej. 17 września 1980 r. w Gdańsku odbyło się zebranie delegatów z całej Polski, na którym powstał **Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”**. Był to olbrzymi sukces opozycji. Wkrótce do związku wstąpiło prawie **10 mln Polaków**, czyli większość czynnych zawodowo osób – nie tylko przeciwników istniejącego systemu, lecz także członków PZPR.

Legalna „Solidarność” działała ponad 15 miesięcy – okres ten jest nazywany **karnawałem Solidarności**. W tym czasie społeczeństwo cieszyło się większą wolnością.

- Można było publicznie bez obawy wyrażać swoje opinie polityczne.
- Powstał „Tygodnik Solidarność”, niezależny od władz (ale wciąż cenzurowany).
- Ukazywało się także wiele gazet i ulotek wydawanych nielegalnie w drugim obiegu.
- W Gdańsku wzniesiono **pomnik Poległych Stoczniowców** w Grudniu 1970 r., a w Poznaniu – **pomnik Ofiar Czerwca 1956 r.**

POSTAĆ HISTORYCZNA

Anna Walentynowicz

1929–2010

Od 1950 r. pracowała w Stoczni Gdańskiej im. Lenina, m.in. jako operatorka suwnicy. Od 1978 r. była aktywną działaczką WZZ Wybrzeża. Jej zwolnienie z pracy w sierpniu 1980 r. stało się przyczyną protestu stoczniowców. Po podpisaniu porozumień sierpniowych, przywrócona na stanowisko pracy, brała aktywny udział w tworzeniu NSZZ „Solidarność”. Podczas stanu wojennego została internowana. Od początku lat 80. Walentynowicz nie zgadzała się z – jej zdaniem – zbyt ugodową polityką Wałęsy wobec komunistów. Zginęła w katastrofie lotniczej w Smoleńsku 10 kwietnia 2010 r.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Lech Wałęsa

ur. 1943 r.

Pracę jako elektryk w Stoczni Gdańskiej im. Lenina rozpoczął w 1967 r. Pod koniec lat 70. działał w WZZ i współpracował z KOR. Po wybuchu strajku w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 r. został jego liderem. Później stanął na czele NSZZ „Solidarność”. W czasie stanu wojennego był przez ponad rok internowany. W 1983 r. otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla. W 1986 r. powołał ponownie struktury „Solidarności”, a w 1989 r. był przywódcą strony solidarnościowej w czasie obrad Okrągłego Stołu. W 1990 r. w wolnych wyborach został wybrany na prezydenta Polski.

Radość działaczy NSZZ „Solidarność” po ogłoszeniu przez Sąd Najwyższy decyzji o rejestracji związku bez wpro[illegible] [illegible] arzucić Sąd Wojewódzki w Warszawie.

I Zjazd NSZZ „Solidarność"

Jesienią 1981 r. w Gdańsku odbył się I Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność". Uchwalono program, w którym domagano się reform gospodarczych oraz demokratyzacji państwa. Podczas zjazdu wybrano także władze związku: przewodniczącym „Solidarności" został Lech Wałęsa, który pokonał kandydatów o bardziej radykalnych poglądach – Andrzeja Gwiazdę i Mariana Jurczyka.

? Jakie było znaczenie I Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność"?

Obrady I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność" odbyły się w gdańskiej hali „Olivia". Na zdjęciu widoczni: Andrzej Gwiazda 1, Lech Kaczyński 2 i Lech Wałęsa 3

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej

Podczas I Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność" skierowano odezwę do społeczeństw innych państw komunistycznych, w której wzywano je do naśladowania polskich robotników.

Delegaci zebrani w Gdańsku na I Zjeździe Delegatów Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność" przesyłają robotnikom Albanii, Bułgarii, Czechosłowacji, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Rumunii, Węgier i wszystkich narodów Związku Radzieckiego [Sowieckiego] *– pozdrowienia i wyrazy poparcia. Jako pierwszy niezależny związek zawodowy w naszej powojennej historii głęboko czujemy wspólnotę naszych losów. Zapewniamy, że wbrew kłamstwom szerzonym w waszych krajach, jesteśmy autentyczną, 10-milionową organizacją pracowników, powołaną w wyniku robotniczych strajków. Naszym celem jest walka o poprawę bytu wszystkich ludzi pracy. Popieramy tych z was, którzy zdecydowali się wejść na trudną drogę walki o wolny ruch związkowy. Wierzymy, że już niedługo wasi i nasi przedstawiciele będą się mogli spotkać celem wymiany związkowych doświadczeń.*

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2002, s. 411.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, dlaczego właśnie do wymienionych w tekście państw kierowano odezwę.
2. Przedstaw, jakie cele – Twoim zdaniem – przyświecały wydaniu tego dokumentu podczas zjazdu „Solidarności".

Na drodze do konfrontacji

W polskim dowództwie wojskowym już we wrześniu 1980 r. zaczęto opracowywać plany siłowej rozprawy z opozycją. Sytuacja w Polsce niepokoiła również władze ZSRS, które rozpoczęły niezapowiedziane manewry w pobliżu polskich granic. Wzmocniono też garnizony sowieckie na terenie Polski. Strach przed sowiecką interwencją potęgowało zwołanie w Moskwie spotkania przywódców państw komunistycznych, podobnego do tego, które odbyło się w 1968 r. tuż przed wkroczeniem do Czechosłowacji wojsk Układu Warszawskiego. Jednak Leonid Breżniew wykluczył wówczas interwencję w Polsce i nakłaniał polskich komunistów, żeby samodzielnie rozprawili się z „Solidarnością".

WARTO WIEDZIEĆ

Zamach na papieża Jana Pawła II i śmierć prymasa Wyszyńskiego

W maju 1981 r. doszło do dwóch wstrząsających dla Polaków wydarzeń. 13 maja turecki terrorysta Mehmed Ali Ağca [czyt.: adża] dokonał zamachu na papieża Jana Pawła II na placu św. Piotra w Rzymie. Wiele poszlak wskazuje, że atak przygotowały tajne służby bułgarskie na zlecenie władz sowieckich. Do dziś jednak sprawa pozostaje niewyjaśniona. W tym samym czasie, gdy papież został ciężko ranny w zamachu, na chorobę nowotworową umierał prymas Polski Stefan Wyszyński – zmarł 28 maja. Był to olbrzymi cios dla polskiego Kościoła oraz społeczeństwa.

Jan Paweł II podtrzymywany przez funkcjonariuszy ochrony tuż po postrzale. Do ataku doszło podczas audiencji generalnej, gdy papież objeżdżał plac św. Piotra w Rzymie i błogosławił wiernych.

? Jakie znaczenie dla Polaków miały postacie prymasa Wyszyńskiego i papieża Jana Pawła II?

PODSUMOWANIE TEMATU

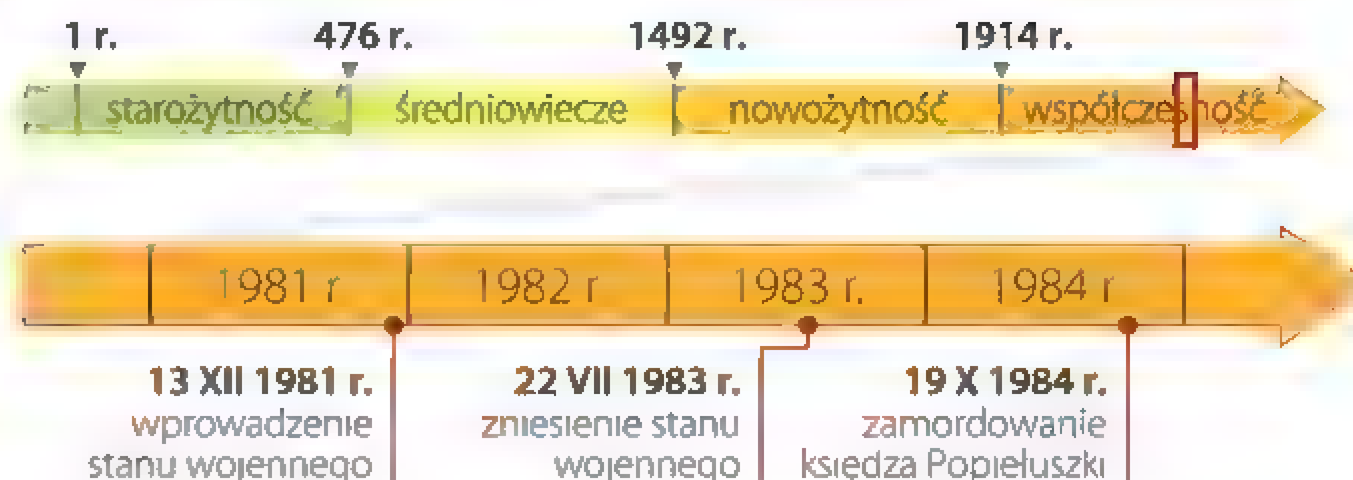
TO JUŻ WIEM

1. **Wybuch strajków na Wybrzeżu** w sierpniu 1980 r. był skutkiem narastającego kryzysu gospodarczego. Bezpośrednią przyczyną protestu w Stoczni Gdańskiej było zwolnienie z pracy Anny Walentynowicz.
2. **Strajkowi w Stoczni Gdańskiej** przewodził Lech Wałęsa. Utworzono Międzyzakładowy Komitet Strajkowy, który opracował 21 postulatów. Robotników wsparli przedstawiciele inteligencji. 31 sierpnia 1980 r. komunistyczne władze podpisały w Gdańsku porozumienia ze strajkującymi. Analogiczne porozumienia zawarto w Jastrzębiu-Zdroju i Szczecinie.
3. **Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność"** powstał we wrześniu 1980 r. Został oficjalnie zarejestrowany w listopadzie tego samego roku. Jego przewodniczącym został Lech Wałęsa.
4. **Skutkiem wydarzeń sierpniowych** było odwołanie z funkcji I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka; zastąpił go Stanisław Kania. Władze przygotowywały się do zbrojnej rozprawy z „Solidarnością", na co nalegał ZSRS.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Podaj przyczyny – pośrednie i bezpośrednie – wybuchu strajku w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 r.
2. Wymień główne zapisy porozumień sierpniowych.
3. Wyjaśnij, czym był karnawał „Solidarności".
4. Omów reakcję ZSRS na wydarzenia Sierpnia 1980 r. w Polsce.
5. ★ Przedstaw informacje na temat powstania tablic z 21 postulatami Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego.
6. **Miniprojekt**
   Porozmawiaj z członkami Twojej rodziny pamiętającymi tworzenie się „Solidarności". Wynotuj najciekawsze wspomnienia dotyczące wydarzeń z tamtych lat w Twojej okolicy.

3 Stan wojenny w Polsce

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- w jakich okolicznościach wprowadzono stan wojenny,
- jakie były postawy polskiego społeczeństwa w latach 80.,
- jakie znaczenie dla Polaków miała śmierć księdza Jerzego Popiełuszki.

Wprowadzenie stanu wojennego

Kolejne miesiące 1981 r. nie przynosiły żadnych zmian – sytuacja gospodarcza Polski stawała się coraz bardziej dramatyczna. Wprowadzono **system kartkowy** niemal na wszystkie produkty spożywcze, a także na wiele innych, jak mydło czy proszek do prania.

Władze ZSRS coraz mocniej zaczęły naciskać na polskich komunistów, aby rozbili „Solidarność". W październiku funkcję I sekretarza KC PZPR przejął dotychczasowy premier i minister obrony **generał Wojciech Jaruzelski**. Pod jego kierownictwem rządzący rozpoczęli przygotowania do rozprawy z opozycją. Jednocześnie atakowali „Solidarność", prowokując strajki, a następnie tłumaczyli społeczeństwu, że zły stan gospodarki i puste półki są następstwem działań opozycji. Ponadto rządowe środki masowego przekazu przedstawiały działaczy solidarnościowych jako **ekstremistów** dążących do rozwiązań siłowych.

W nocy **z 12 na 13 grudnia 1981 r.** kierownictwo PZPR wprowadziło w Polsce **stan wojenny**. Władzę w państwie przejęła **Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego (WRON)**, której przewodniczył generał Jaruzelski. Wprowadzenie stanu wojennego oznaczało m.in.:

- zawieszenie działalności związków zawodowych (NSZZ „Solidarność" od razu zawieszono, a rok później – rozwiązano);
- wieloletnie więzienie lub konfiskatę mienia za jakąkolwiek działalność opozycyjną;
- zakaz organizowania strajków;
- nadawanie tylko jednego programu telewizyjnego i radiowego oraz wydawanie dwóch gazet: „Trybuny Ludu" i „Żołnierza Wolności";
- zorganizowanie na terenie całego kraju posterunków wojskowych;
- **internowanie**, czyli aresztowanie i umieszczenie w ośrodkach odosobnienia, liderów „Solidarności" i członków opozycji.

Generał Jaruzelski uzasadniał wprowadzenie stanu wojennego brakiem szans na porozumienie z działaczami „Solidarności", zapowiadającymi dalsze strajki. Jednocześnie oskarżano związek o gromadzenie broni i dążenie do konfrontacji z władzą. Dawano także do zrozumienia, że stan wojenny zastosowano jako alternatywę wobec „większego zła" – zbrojnej interwencji ZSRS.

Ekstremista – osoba, która ma skrajne poglądy i opowiada się za stosowaniem ostatecznych środków, m.in. przemocy, dla osiągnięcia swoich celów

Generał Wojciech Jaruzelski ogłasza w telewizji decyzję o wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego. Jego wystąpienie było wielokrotnie powtarzane, a emisję innych programów telewizyjnych zawieszono.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Wprowadzenie stanu wojennego

Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego przekonywała społeczeństwo do podjętych działań.

Ojczyźnie naszej grozi śmiertelne niebezpieczeństwo. Antypaństwowe, wywrotowe działania sił wrogich socjalizmowi zepchnęły społeczeństwo na krawędź wojny domowej. [...] Apele o patriotyczną rozwagę i wszystkie akty dobrej woli są lekceważone. Agresywność sił antysocjalistycznych, nierzadko inspirowanych i wspieranych materialnie z zagranicy, godzi w konstytucyjne zasady ustroju, torpeduje porozumienie narodowe. Siły te pod szyldem NSZZ „Solidarność" bojkotują rozmyślnie inicjatywy mogące przyczynić się do wyprowadzenia Polski z kryzysu. [...] Czas na stanowcze działania w imię wyższej konieczności. [...] Powodując się nadrzędnym interesem narodowym i powagą historycznej chwili Rada Państwa na mocy art. 33 ust. 2 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wprowadziła z dniem 13 grudnia 1981 roku stan wojenny na obszarze całego kraju.

Źródło: „Trybuna Ludu", 13 XII 1981, s. 1.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień zarzuty wysuwane wobec „Solidarności" przez komunistyczne władze.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób WRON uzasadniała potrzebę wprowadzenia stanu wojennego.

Internowanie opozycjonistów

Jednocześnie z wprowadzeniem stanu wojennego rozpoczęły się aresztowania opozycjonistów. Miało to pogłębiać atmosferę strachu. Do grudnia 1982 r. w 52 obozach nazwanych ośrodkami odosobnienia zamknięto blisko 10 tys. osób, m.in. Lecha Wałęsę, Andrzeja Gwiazdę i Annę Walentynowicz. Kilkadziesiąt tysięcy Polaków aresztowano i postawiono przed sądem, a potem wyrzucono z pracy. Były także ofiary śmiertelne – ocenia się, że w czasie stanu wojennego zginęło co najmniej 56 osób.

Jakie metody walki ze społeczeństwem zastosowała władza podczas stanu wojennego?

Opozycjoniści internowani w czasie stanu wojennego w więzieniu na warszawskiej Białołęce. Na fotografii widoczni: Karol Modzelewski (1), Henryk Wujec (2), Andrzej Gwiazda (3) i Adam Michnik (4)

WPROWADZENIE STANU WOJENNEGO

Przyczyna
- powstanie NSZZ „Solidarność"
- kryzys gospodarczy
- przejęcie władzy w PZPR przez gen. Jaruzelskiego
- naciski ZSRS

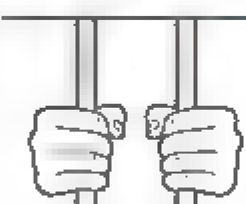

Wydarzenie

Wprowadzenie stanu wojennego w Polsce **13 grudnia 1981 r.**

Skutek
- uwięzienie opozycjonistów
- ograniczenie praw obywatelskich
- przemoc wojska i milicji wobec społeczeństwa

Stan wojenny w Polsce

Elementem codzienności stanu wojennego stał się widok wojska i czołgów na ulicach miast. Wprowadzono cenzurę korespondencji i rozmów telefonicznych. Ograniczono możliwość przemieszczania się po kraju oraz zamknięto granice.

Kalendarium:

13 grudnia 1981 r.
początek stanu wojennego

22 lipca 1983 r.
koniec stanu wojennego

Główni odpowiedzialni:

- **gen. Wojciech Jaruzelski**
- **gen. Czesław Kiszczak**
- **gen. Florian Siwicki**

Pacyfikacja kopalni „Wujek” przeprowadzona przez siły milicji i wojska **16 grudnia 1981 r.** W masakrze, za którą odpowiadał pluton specjalny ZOMO, zginęło 9 górników, a 23 zostało rannych.

Transporter opancerzony z żołnierzami na ulicach Warszawy w grudniu 1981 r., po wprowadzeniu stanu wojennego.

Patrole wojskowe na ulicach miast były częstym widokiem. Skutecznie wzbudzały lęk wśród obywateli.

Godzina milicyjna – w czasie stanu wojennego obowiązywał zakaz opuszczania domów między godziną 22 a 6 rano.

Czas Apokalipsy – zdjęcie-symbol stanu wojennego zrobione w Warszawie 14 grudnia 1981 r. Wojskowy transporter wraz z patrolem wojskowym stoi przed kinem „Moskwa", w którym wyświetlano właśnie film *Czas apokalipsy*. Zestawienie tytułu filmu, nazwy kina oraz widoku pojazdu znakomicie oddawało sytuację w kraju.

Użyte siły:

 1750 czołgów

 1900 wozów opancerzonych

 30 tys. milicjantów

 70 tys. żołnierzy

„Rozmowa kontrolowana"

W czasie stanu wojennego cenzurze podlegały: prywatna korespondencja – listy i telegramy – oraz rozmowy telefoniczne, w których trakcie pojawiał się komunikat głosowy „rozmowa kontrolowana".

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Opisz rodzaje sił użytych przez władze wobec polskiego społeczeństwa.
2. Podaj przykłady negatywnego wpływu stanu wojennego na życie codzienne Polaków.

Reakcja społeczeństwa

Ogłoszenie stanu wojennego całkowicie zaskoczyło działaczy „Solidarności", dlatego nie zdążyli rozpocząć planowanego strajku generalnego. Większe akcje strajkowe przeprowadzono jedynie w kilku ośrodkach, co ułatwiło władzom szybką pacyfikację.

W **kopalni „Wujek"** w Katowicach oddziały ZOMO użyły broni palnej – od kul **zginęło 9 górników**. Z powodu tej masakry wstrzymano protesty w kraju. Jednak opór części społeczeństwa nie osłabł. Aresztowania uniknęło kilku działaczy „Solidarności", m.in. **Zbigniew Bujak**, **Władysław Frasyniuk** i **Bogdan Lis**. Rozpoczęli oni działania konspiracyjne. Zbigniew Bujak nakłonił podziemie do stawiania oporu cywilnego:

- bojkotowania zarządzeń władz i tworzenia niezależnych od PZPR instytucji społecznych;
- organizowania demonstracji ulicznych;
- bojkotowania telewizji – w porze nadawania „Dziennika Telewizyjnego", mającego charakter propagandowy, demonstracyjnie gaszono światła w domach i wychodzono na spacer.

Po paru miesiącach trwania stanu wojennego społeczeństwo zniechęciło się do działań politycznych. Demonstracje nie przynosiły efektów, a ich uczestników represjonowano. Władze nie szły na żadne ustępstwa i nie negocjowały porozumienia z opozycją. Liderzy podziemia byli stopniowo lokalizowani i aresztowani. Gdy opór społeczeństwa osłabł, władze komunistyczne ze względów propagandowych zwolniły część internowanych, w tym Lecha Wałęsę.

Świat wobec sytuacji w Polsce

Wprowadzenie stanu wojennego wywołało dyplomatyczne protesty państw zachodnich. Nie podjęły one bardziej zdecydowanych działań z obawy przed zbrojną interwencją ZSRS w Polsce. Wspierały jednak konspiracyjną działalność „Solidarności". USA nałożyły na Polskę sankcje gospodarcze, potęgując jeszcze kryzys ekonomiczny. Jednocześnie zachodnie organizacje charytatywne przekazywały – głównie za pośrednictwem instytucji kościelnych – wiele darów dla potrzebujących. Moralnym triumfem „Solidarności" było **przyznanie Lechowi Wałęsie** w 1983 r. **Pokojowej Nagrody Nobla**.

Lech Wałęsa (1) w klasztorze na Jasnej Górze, w towarzystwie żony Danuty (2) oraz kapelana „Solidarności" księdza Henryka Jankowskiego (3), pokazuje medal, który otrzymał jako laureat Pokojowej Nagrody Nobla w 1983 r.

? Jak państwa zachodnie zareagowały na wprowadzenie w Polsce stanu wojennego?

Oddziały ZOMO oraz wojska stojące w wyłamanej bramie Stoczni Gdańskiej. Zdjęcie wykonano po rozbiciu strajku pracowników stoczni zorganizowanego po wprowadzeniu stanu wojennego

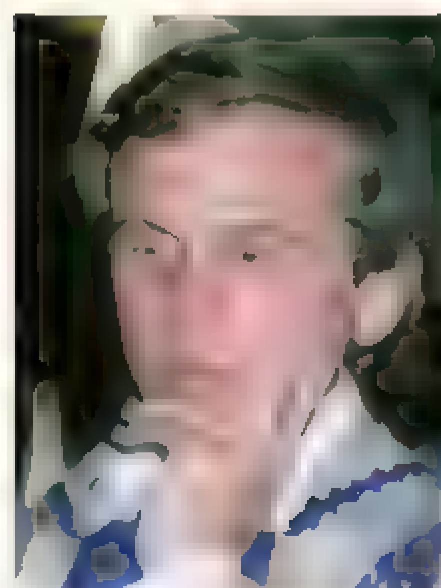
Ostatnie lata PRL

Stan wojenny został oficjalnie zniesiony **22 lipca 1983 r.** Władze przedstawiały to jako dowód na normalizację sytuacji w kraju. Jednak poprawa była pozorna, gdyż zachowano część represyjnych ustaw. Przeciwko aktom bezprawia i przemocy protestował m.in. kapelan „Solidarności" – **ksiądz Jerzy Popiełuszko**. W efekcie stał się on celem ataków władz, a 19 października 1984 r. został bestialsko **zamordowany przez oficerów SB**. Wydarzenie to wstrząsnęło całą Polską.

„Solidarność", która przetrwała w podziemiu, stale była poddawana represjom, co znacznie ją osłabiało. W maju 1986 r. władze aresztowały jednego z ostatnich konspiracyjnych liderów opozycji, Zbigniewa Bujaka. Rząd Jaruzelskiego, wbrew obietnicom, nie zdołał przeprowadzić znaczących reform ekonomicznych. Socjalistyczna gospodarka okazała się niereformowalna. Kraj pogrążał się w coraz większym kryzysie, a wielu Polaków uznało emigrację za jedyną szansę poprawy swojej sytuacji materialnej.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Jerzy Popiełuszko
1947–1984

Urodził się na Podlasiu, po ukończeniu liceum wstąpił do seminarium. W 1972 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Od 1980 r. wspierał środowisko robotnicze. Trafił do parafii św. Stanisława Kostki w Warszawie, gdzie dwa lata później zaczął odprawiać msze za ojczyznę. Został kapelanem NSZZ „Solidarność". W związku ze swoją działalnością był pod stałym nadzorem służb specjalnych. W październiku 1984 r. został porwany i brutalnie zamordowany przez funkcjonariuszy SB. Kościół katolicki ogłosił go błogosławionym w 2010 r.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Generał Wojciech Jaruzelski** objął funkcję I sekretarza KC PZPR w październiku 1981 r. Był on zwolennikiem siłowej rozprawy z „Solidarnością". Komuniści zaczęli prowokować strajki, aby w jak najgorszym świetle przedstawić „Solidarność" i obwinić ją za złą sytuację gospodarczą w kraju.
2. **Stan wojenny** wprowadzono w Polsce 13 grudnia 1981 r. Władzę w państwie przejęła Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego. Tysiące działaczy opozycyjnych zostało zatrzymanych i internowanych. Próby akcji strajkowych brutalnie tłumiono.
3. **Koniec stanu wojennego w Polsce** nastąpił 22 lipca 1983 r. Mimo to osłabiona „Solidarność" dalej musiała działać w podziemiu z powodu represji.
4. **Zamordowanie księdza Jerzego Popiełuszki** w 1984 r. stało się symbolem prześladowań przez władzę osób związanych z „Solidarnością". Trudna sytuacja gospodarcza w kraju skłoniła wielu Polaków do emigracji w latach 80. XX w.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw przyczyny wprowadzenia w Polsce stanu wojennego.
2. Wymień działania władzy wobec społeczeństwa w czasie stanu wojennego.
3. Omów los działaczy „Solidarności" w trakcie stanu wojennego.
4. Opisz działalność księdza Jerzego Popiełuszki.
5. ★ Przygotuj na podstawie różnych źródeł krótki życiorys Wojciecha Jaruzelskiego.
6. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że jesteś naocznym świadkiem wprowadzenia stanu wojennego w Polsce. Przedstaw w prezentacji multimedialnej tamte wydarzenia oraz charakterystyczne elementy ówczesnej rzeczywistości, jak np. wygląd i uzbrojenie oddziałów ZOMO czy wojska.

TAJEMNICE

Jak Pomarańczowa Alternatywa walczyła z komunizmem?

W latach 80. na Uniwersytecie Wrocławskim powstał antykomunistyczny ruch happeningowy zwany Pomarańczową Alternatywą. Założyły go osoby związane z solidarnościowym ruchem studenckim oraz ruchem hipisowskim.

Początki Pomarańczowej Alternatywy

Główny twórca ruchu Waldemar Fydrych „Major" nawiązał nazwą do tytułu pisma „Pomarańczowa Alternatywa" wydawanego podczas wrocławskich strajków studenckich w 1981 r. Ponieważ w publicznych miejscach wieszano czerwone komunistyczne flagi, alternatywą dla nich miał być kolor pomarańczowy. W sierpniu 1982 r. rozpoczęto pokojową walkę z komunizmem od malowania krasnoludków na murach, głównie tam, gdzie milicjanci zamalowywali napisy antykomunistyczne.

Od drugiej połowy lat 80. Pomarańczowa Alternatywa wydawała ulotki, w których w żartobliwy sposób opisywała rzeczywistość PRL i zachęcała do udziału w swoich akcjach. Organizowała uliczne happeningi, czyli spektakle, w których udział mógł wziąć każdy przechodzień. Zawsze odnosiły się one do rzeczywistości politycznej, świąt państwowych lub obchodów rocznicowych. Zabawnie pokazywały absurdy systemu komunistycznego i najczęściej kończyły się aresztowaniami przez milicję za zakłócanie porządku publicznego.

Pomarańczowa Alternatywa w akcji

Członkowie Pomarańczowej Alternatywy 7 października 1987 r. w nietypowy sposób uczcili Święto Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa. Przebrani w milicyjne mundury, z twarzami pomalowanymi na niebiesko, dziękowali za służbę milicji w codziennych obowiązkach. Wręczali kwiaty i cukierki

Pomarańczowa Alternatywa, na której czele nieformalnie stał Waldemar Fydrych zwany Majorem 1, ośmieszała rzeczywistość schyłku PRL. W organizowanych przez tę grupę parodiach obchodów świąt komunistycznych uczestniczyły tysiące młodych ludzi w różnych strojach, m.in. krasnoludków.

Rewolucja krasnali była najliczniejszą akcją zorganizowaną przez Pomarańczową Alternatywę. Po przemarszu – pierwszy raz nieprzerwanym przez milicję – tłum skandujący m.in. hasło „Jaruzelski Smok Wawelski" spokojnie rozszedł się do domów.

milicjantom, dawali mandaty przechodzącym na czerwonym świetle lub kierowali ruchem ulicznym. Atmosfera była wesoła, lecz happening tradycyjnie zakończył się zatrzymaniami. W listopadzie w Warszawie rozegrano mecz piłkarski między drużynami FC Dobrobyt i KS Nędza, a w lutym 1988 r. odbyły się *Stosunkowo wielkie manewry Anty MON – SB* z udziałem ok. 800 osób i tekturowego czołgu przed Studium Wojskowym Uniwersytetu Warszawskiego.

Jeden z najbardziej udanych happeningów Pomarańczowej Alternatywy – marsz krasnoludków – odbył się 1 czerwca 1988 r. we Wrocławiu. Tego dnia przez ulice miasta przemaszerowało kilkanaście tysięcy osób w pomarańczowych czapeczkach. Z kolei w Łodzi grupa z Krzysztofem Skibą zorganizowała 7 listopada 1988 r. happening *Galopująca inflacja* nawiązujący do ówczesnej sytuacji gospodarczej PRL i nieustannego wzrostu cen. Uczestnicy biegali po ulicy Piotrkowskiej z tabliczkami „galopująca inflacja" aż do momentu zatrzymania przez milicję. Taki był cel organizatorów akcji, którzy mogli pogratulować milicjantom sukcesu i ogłosić, że sytuacja w kraju poprawi się, bo „milicja powstrzymała galopującą inflację". Podczas akcji wygłaszano absurdalne hasła: „Żądamy byle czego!" i „Niech żyje kryzys!".

13 grudnia 1988 r., w rocznicę wprowadzenia stanu wojennego, członkowie Pomarańczowej Alternatywy zorganizowali akcję *Pomóż milicji – pobij się sam* oraz powitali radiowóz chlebem i solą. Śpiewali także piosenkę *Do zatrzymania jeden krok* (przerobiony utwór pt. *Do zakochania jeden krok*). Z kolei w Lublinie zorganizowano 1 maja 1989 r. akcję *Wiążemy Nić Porozumienia. Celebracja Święta Miłości, czyli wzajemne pałowanie*. Podczas tego wydarzenia kilka tysięcy osób szło, wznosząc okrzyki: „1 Maja, ale jaja!".

Działalność po Okrągłym Stole

Po rozpoczęciu obrad Okrągłego Stołu wszyscy zdawali sobie sprawę, że walka z komunizmem nadal trwa. W lutym 1989 r. w Łodzi odbył się happening *Bicie piany przy Okrągłym Stole*. Przy ustawionych w koło stolikach uczestnicy w garniturach ubijali pianę z białek. W Lublinie organizowano akcje dotyczące obrad Okrągłego Stołu i wyborów czerwcowych – *Wiążemy nić porozumienia* czy *Meeting wyborczy Gargamela* (postać z bajki). Dopiero na początku 1990 r. zakończyły się działania Pomarańczowej Alternatywy, a podczas ostatnich happeningów krytykowano rządy obozu solidarnościowego.

Happening *Precz z (u)pałami* został zorganizowany latem 1987 r. Jego uczestnicy nosili koszulki z kolejnymi literami napisu, a e co chwilę celowo gubiła się osoba z literą U. W efekcie tego napis brzmiał: „Precz z pałami", co miało kojarzyć się z używającą pałek milicją.

4 Rozpad bloku wschodniego

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak zmieniała się sytuacja międzynarodowa w latach 80.,
- czym były wydarzenia Jesieni Ludów,
- kiedy nastąpiły zjednoczenie Niemiec i rozpad ZSRS.

Kryzys ZSRS

W latach rządów Chruszczowa (1953–1964) oraz Breżniewa (1964–1982) nieznacznie poprawiła się sytuacja materialna ludności ZSRS. W gospodarce panował jednak zastój, który przekształcał się stopniowo w **kryzys gospodarczy**.

- Gospodarkę centralnie sterowaną charakteryzowały zła organizacja pracy, korupcja oraz marnotrawstwo surowców i energii.
- Sowieckie eksperymenty gospodarcze, np. odwracanie biegu rzek w celu nawadniania pustyń czy gwałtowne zwiększanie ilości stosowanych nawozów sztucznych, doprowadzały do katastrof ekologicznych.

Czynniki te sprawiły, że mimo działań propagandowych malała wśród sowieckich obywateli wiara w komunizm. Ponadto w ZSRS **narastały dążenia narodowościowe**. Państwo to zamieszkiwało ok. 130 narodów, formalnie równoprawnych, ale zazwyczaj kierowali nimi Rosjanie.

Ronald Reagan prezydentem USA

W 1981 r. prezydentem Stanów Zjednoczonych został **Ronald Reagan** [czyt.: regan], który był zagorzałym wrogiem komunizmu. Za jego rządów USA:

- rozpoczęły rozbudowę i unowocześnianie armii;
- rozmieściły w Europie Zachodniej najnowocześniejsze pociski rakietowe;
- nakłoniły Arabię Saudyjską do zwiększenia wydobycia ropy naftowej, co spowodowało drastyczne obniżenie cen tego surowca – głównego źródła dochodów ZSRS;
- wspierały finansowo i materialnie ruchy opozycyjne wewnątrz bloku komunistycznego.

Amerykanie udzielali pomocy państwom, w których toczyły się walki z komunistami. Zaangażowali się m.in. w szkolenie i zbrojenie afgańskich partyzantów – **mudżahedinów**. Konflikt w Afganistanie trwał od 1979 r., odkąd wtargnęła tam armia ZSRS. Mudżahedini szkoleni przez wywiad USA skutecznie atakowali sowieckie wojska i bazy. Dzięki pomocy Amerykanów partyzantom udało się ostatecznie w 1989 r. zmusić Sowietów do opuszczenia Afganistanu.

Długotrwałe zaangażowanie ZSRS w konflikt afgański nie tylko przyniosło tysiące ofiar, lecz także stanowiło duże obciążenie dla pogrążonej w kryzysie sowieckiej gospodarki.

Afgańscy mudżahedini z okresu walk z siłami sowieckimi. Pomimo wielu prób nigdy nie stworzyli jednolitej organizacji. Najsłynniejszym dowódcą podczas zmagań z Armią Sowiecką był Ahmad Szah Masud 1

Próby reform w ZSRS

Oprócz problemów gospodarczych ZSRS borykał się także z **kryzysem politycznym**. Po śmierci Breżniewa w 1982 r. w przeciągu trzech lat zmarli również jego dwaj następcy. Częste zmiany rządzących nie sprzyjały reformom i naprawie państwa. W 1985 r. I sekretarzem KPZS został **Michaił Gorbaczow**, wywodzący się z młodszego pokolenia działaczy partyjnych.

Gospodarka ZSRS była już wówczas w stanie krytycznym. Nowy przywódca państwa podjął próbę reform. Ich projekty były określane następującymi hasłami: **pierestrojka** i **głasnost**.

Naprawa gospodarki bez zmiany sposobu jej centralnego zarządzania nie mogła zakończyć się sukcesem. Do tego polityka jawności obnażyła nadużycia urzędników należących do partii. Sposobem na uniknięcie katastrofy gospodarczej według nowych władz miało być m.in. **zmniejszenie wydatków na zbrojenia**. W tym celu podpisano traktaty rozbrojeniowe z USA oraz **wycofano wojska ZSRS z Afganistanu** w 1989 r. ZSRS nie był też w stanie wspierać sojuszniczych krajów komunistycznych w Europie. Gorbaczow sam nakłaniał przywódców państw bloku wschodniego do negocjowania z opozycją. Sądził, że dopuszczenie jej do władzy umożliwi komunistom zachowanie rządów w warunkach demokracji.

Pierestrojka („przebudowa")	Głasnost („jawność")
• wprowadzenie do gospodarki elementów kapitalizmu bez naruszania podstaw ustroju socjalistycznego • wymiana kadr państwowych – powierzenie wyższych stanowisk młodszym działaczom partyjnym	• ograniczenie cenzury • zwiększenie swobody wypowiedzi prasy • demokratyzacja życia politycznego i ustroju państwowego

Michaił Gorbaczow (1) i **Ronald Reagan** (2) podczas spotkania w Rejkiawiku, stolicy Islandii, w październiku 1986 r. Szczyt ten był niezwykle ważny dla światowej polityki, ponieważ doprowadził do stopniowego ograniczania wyścigu zbrojeń między mocarstwami

POSTAĆ HISTORYCZNA

Ronald Reagan
1911–2004

Po ukończeniu studiów został komentatorem sportowym, a później aktorem filmowym. Po II wojnie światowej rozpoczął karierę polityczną w partii republikańskiej. Był gubernatorem stanu Kalifornia, a w latach 1981–1989 przez dwie kadencje prezydentem USA. W czasie swojej prezydentury wspierał ruchy antykomunistyczne na całym świecie. Dzięki jego decyzjom USA zdecydowanie wyprzedziły ZSRS w wyścigu zbrojeń, co przyczyniło się do rozpadu bloku komunistycznego.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Michaił Gorbaczow
ur. 1931 r.

Wstąpił do partii komunistycznej w 1952 r. W 1985 r. został sekretarzem generalnym KC KPZS. W polityce zagranicznej dążył do odprężenia i pokojowego współistnienia supermocarstw. W 1987 r. zainicjował politykę głasnosti i pierestrojki. Doprowadził do wycofania armii sowieckiej z Afganistanu oraz zaakceptował rozpad bloku państw zależnych od ZSRS. W lutym 1990 r. objął stanowisko prezydenta ZSRS, a 25 grudnia 1991 r., już po rozpadzie tej federacji, przekazał władzę Borysowi Jelcynowi.

Jesień Ludów

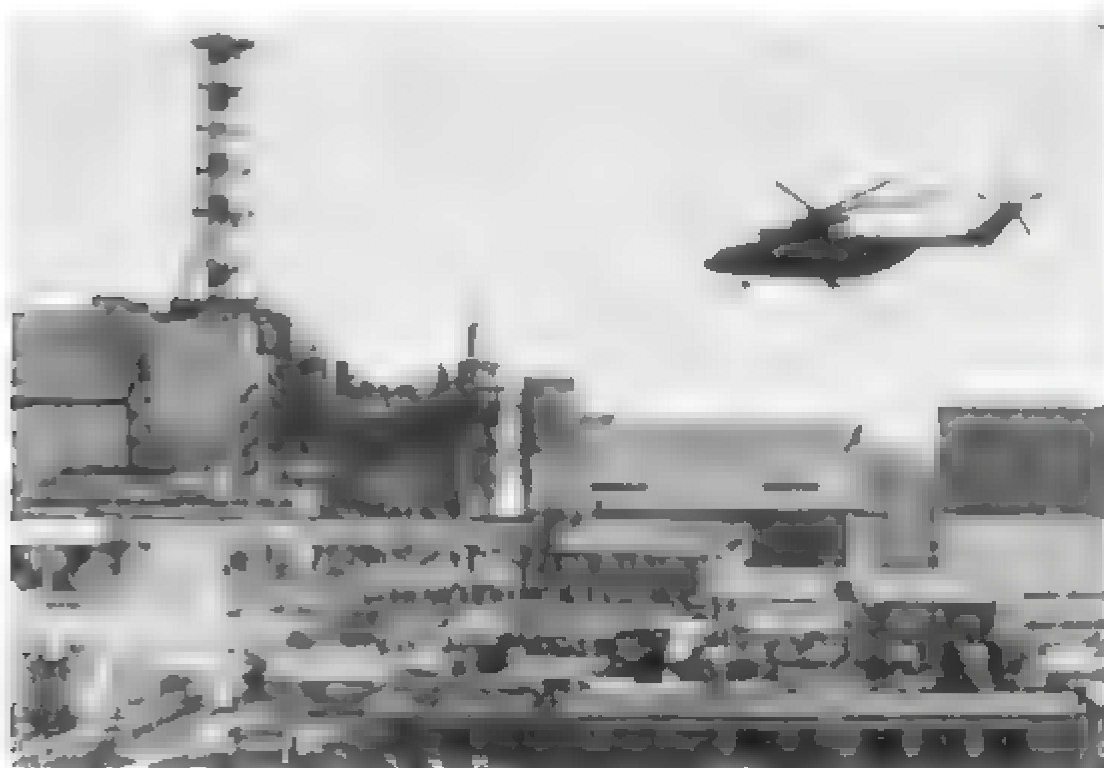
W podpisanym w 1975 r. Akcie końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie państwa bloku wschodniego zobowiązały się do przestrzegania praw człowieka. Komunistyczne władze nie zamierzały respektować tego porozumienia, jednak kryzys gospodarczy i uzależnienie od pomocy Zachodu sprawiły, że nie mogły otwarcie stosować represji wobec przeciwników politycznych. Dzięki temu w drugiej połowie lat 70. w krajach podporządkowanych ZSRS zaczęły powstawać pierwsze organizacje opozycyjne, takie jak polski **KOR** czy czechosłowacka **Karta 77**, na której czele stał **Václav Havel** [czyt.: waclaw ha**wel**]. Na zmiany te duży wpływ miała także słabnąca pozycja ZSRS.

- **Polska**. Proces przemian politycznych najszybciej i w sposób najbardziej burzliwy przebiegał w Polsce. Utworzona w 1980 r. „Solidarność" stała się symbolem przemian w całym bloku wschodnim. Dzięki zwycięstwu „Solidarności" w częściowo wolnych wyborach w 1989 r. powstał rząd, na którego czele stanął pierwszy niekomunistyczny premier – Tadeusz Mazowiecki. Sprawiło to, że także w innych krajach zaczęto żądać wolnych wyborów i przywrócenia demokracji. Przez całą Europę Środkowo-Wschodnią przeszła fala rewolucyjnych zmian, w wyniku których wiele państw odzyskało suwerenność i przyjęło system demokratyczny. Proces ten nazwano **Jesienią Ludów**.
- **Czechosłowacja**. W listopadzie 1989 r. doszło do masowych demonstracji w Czechosłowacji. W wyniku pokojowych protestów, nazwanych **aksamitną rewolucją**, nowym prezydentem został działający od lat w opozycji Václav Havel. W 1993 r. Czechosłowacja w sposób pokojowy podzieliła się, tworząc dwa suwerenne państwa: **Czechy** i **Słowację**.

WARTO WIEDZIEĆ

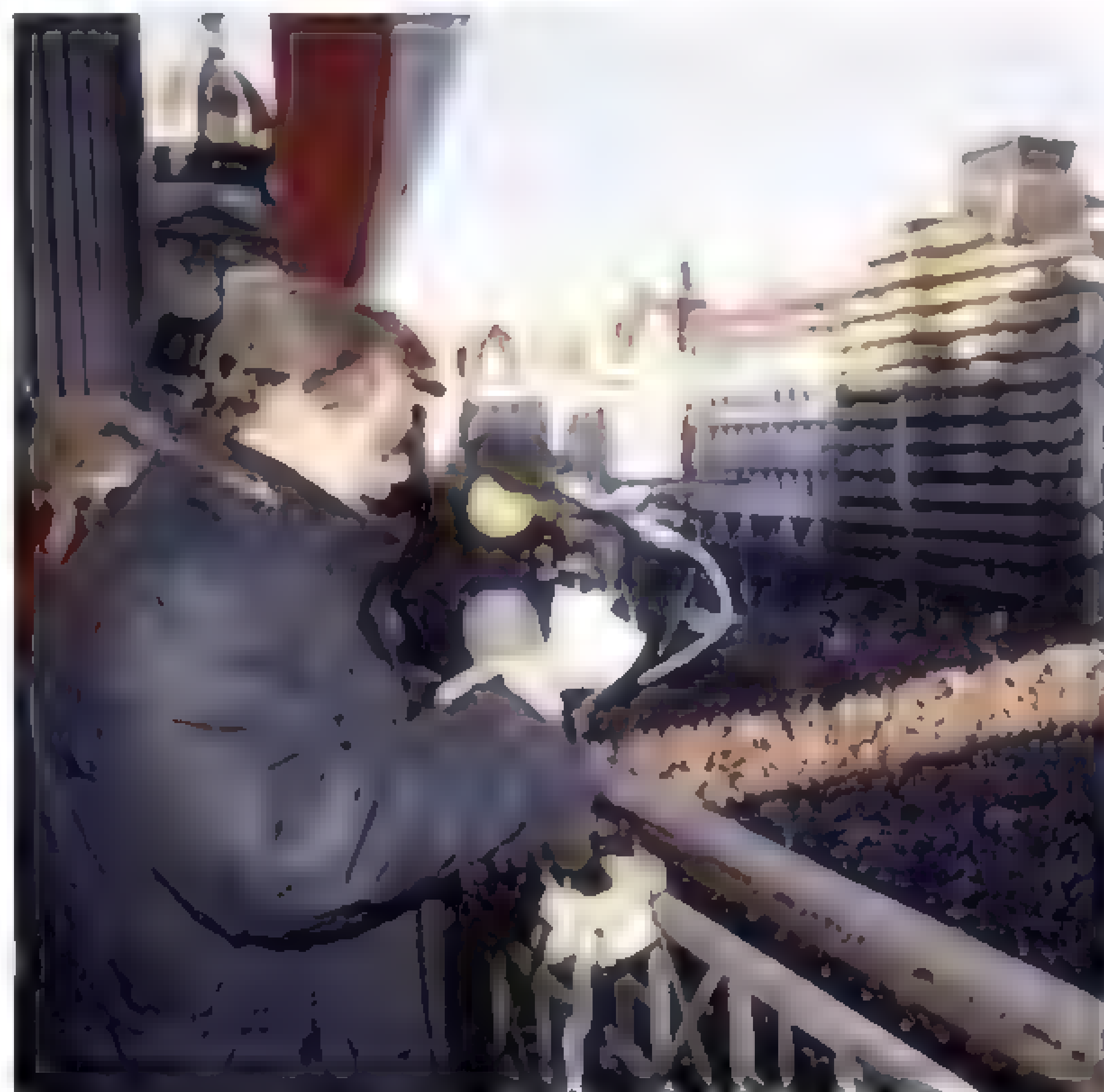
Katastrofa w Czarnobylu

26 kwietnia **1986 r.** w **elektrowni atomowej** w **Czarnobylu** na Ukrainie w ZSRS miała miejsce **potężna awaria**. W wyniku wybuchu reaktora skażeniu promieniotwórczemu uległ ogromny obszar na pograniczu Rosji, Ukrainy i Białorusi. Komunistyczne władze utrzymywały początkowo katastrofę w tajemnicy, aby nie zakłócać obchodów święta 1 Maja. Na napromieniowanie narażono tysiące ich uczestników w Kijowie. Dotknęło ono również miliony mieszkańców Europy. Pokazało to, że pomimo zapewnień Gorbaczowa partia nadal sprawowała niepodzielną władzę i manipulowała informacjami. Awaria ukazała też katastrofalny stan kraju.

Śmigłowiec zrzuca piasek na reaktor nr 4 w elektrowni atomowej w Czarnobylu, aby zasypać płonące radioaktywne szczątki.

? Z jakiego powodu władze ZSRS utrzymywały w tajemnicy katastrofę w Czarnobylu?

Václav Havel, przywódca opozycji antykomunistycznej w Czechosłowacji, przemawia do zebranych tłumów w Pradze podczas aksamitnej rewolucji

CIEKAWOSTKA

Jedno z haseł demonstrantów na placu Wacława w Pradze w listopadzie 1989 r. głosiło: „Polska – 10 lat, Węgry – 10 miesięcy, NRD – 10 tygodni, Czechosłowacja – 10 dni". Ilustrowało ono w symboliczny sposób tempo obalania komunizmu w poszczególnych państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Odzwierciedlało jednocześnie wpływ przemian w jednych państwach na podobne procesy w kolejnych (efekt domina).

- **Bułgaria**. Proces demokratyzacji przebiegał tu dużo wolniej. Dochodziło do politycznych skandali, a pierwsze wolne wybory wygrała partia byłych działaczy komunistycznych.
- **Węgry**. W 1989 r. komuniści zawarli z opozycją kompromis, w wyniku którego w kolejnym roku odbyły się tam wolne wybory.
- **Rumunia**. Inaczej sytuacja wyglądała w Rumunii. Tamtejszy przywódca **Nicolae Ceauşescu** [czyt.: nikolae czauszesku] odmawiał przeprowadzenia reform. W grudniu 1989 r. doszło tam do demonstracji ulicznych, które przerodziły się w walki. W ich wyniku Ceauşescu został zatrzymany, pośpiesznie osądzony i rozstrzelany.

WARTO WIEDZIEĆ

Rozwiązanie RWPG i Układu Warszawskiego

Przemiany polityczne, które zaszły w państwach Europy Środkowo-Wschodniej na przełomie lat 90., przyczyniły się do rozwiązania RWPG i Układu Warszawskiego. Kraje byłego bloku wschodniego w większości rozpoczęły współpracę z Zachodem, dlatego 28 czerwca 1991 r. w Budapeszcie podpisano protokół rozwiązujący RWPG. Trzy dni później, 1 lipca, w Pradze powstał dokument, który stanowił o zaprzestaniu współpracy wojskowej w ramach Układu Warszawskiego.

Jakie były przyczyny rozwiązania RWPG i Układu Warszawskiego?

- **NRD**. Do antykomunistycznych demonstracji doszło także w NRD. Pod ich naciskiem władze komunistyczne 9 listopada 1989 r. otworzyły granice z RFN. W tej sytuacji tysiące ludzi ruszyło w stronę muru berlińskiego i zaczęło go burzyć. Proces **jednoczenia państw niemieckich** formalnie zakończył się jednak dopiero w październiku 1990 r., gdy NRD przystąpiła do RFN.

Masowe protesty na ulicach Bukaresztu w grudniu 1989 r., które przerodziły się w walki z siłami wiernymi dyktatorowi Nicolae Ceauşescu.

Upadek muru berlińskiego nastąpił w sposób spontaniczny, gdy tłumy mieszkańców podzielonego miasta rozpoczęły rozbiórkę tego symbolu zimnej wojny.

Jesień Ludów

LEGENDA

- Niemiecka RepublikaDemokratyczna (NRD) do 1990 r.
- Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS) do grudnia 1991 r.
- Jugosławia do 1991 r.
- Czechosłowacja do końca 1992 r.
- daty upadku rządów komunistycznych
- daty powstania nowych państw
- konflikty polityczne, pucze

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż na mapie państwa powstałe na terenie ZSRS po jego rozpadzie.
2. Wymień państwa, które zniknęły z mapy Europy w wyniku przemian politycznych lat 80. i 90. XX w.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Zjednoczenie Niemiec

2 września 1990 r. w Moskwie podpisano traktat, który po 45 latach od zakończenia II wojny światowej ostatecznie regulował status Niemiec.

Republika Federalna Niemiec, Niemiecka Republika Demokratyczna, Republika Francuska, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich [Sowieckich] *i Stany Zjednoczone Ameryki, świadome faktu, że ich narody od 1945 roku współżyją w warunkach pokoju, pomne najnowszych przemian historycznych w Europie, które umożliwiają przezwyciężenie podziału tego kontynentu,* [...] *zdecydowane* [...] *na rozwijanie przyjacielskich stosunków między narodami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów* [...]*, uznając, że* [...] *w następstwie zjednoczenia Niemiec jako demokratycznego i pokojowego państwa prawa i odpowiedzialność czterech mocarstw wobec Berlina i Niemiec jako całości stracą swoje znaczenie* [...].

Artykuł 1

(1) Zjednoczone Niemcy będą obejmować terytorium Republiki Federalnej Niemiec, Niemieckiej Republiki Demokratycznej i całego Berlina. Ich granice zewnętrzne odpowiadać będą granicom Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz Republiki Federalnej Niemiec i w dniu wejścia w życie niniejszego układu będą one ostateczne. [...]

(3) Zjednoczone Niemcy nie mają żadnych roszczeń terytorialnych wobec innych państw i nie będą takich roszczeń wysuwać także w przyszłości.

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2002, s. 355–357.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień idee, które przyświecały podpisaniu traktatu.
2. Opisz, czego dotyczyły zaprezentowane w tekście postanowienia traktatu.

Rozpad ZSRS

Wbrew zamiarom Gorbaczowa demokratyzacja w ZSRS nie umocniła ustroju komunistycznego, lecz przyspieszyła jego upadek. W **1990 r. deklarację niepodległości ogłosiła Litwa** – jako pierwsza z dotychczasowych republik ZSRS.

Politycy sowieccy przeciwni demokratyzacji ZSRS **19 sierpnia 1991 r.** zorganizowali **zamach stanu** – od nazwiska przywódcy nazywany **puczem Janajewa**. Udało im się aresztować Gorbaczowa, lecz nie zdołali uwięzić innego czołowego **zwolennika przemian – Borysa Jelcyna**. Po kilku dniach pucz został stłumiony, ale w wyniku tych wydarzeń Gorbaczow stracił u Rosjan autorytet. Ostatecznie **nieudany zamach stanu doprowadził do rozpadu ZSRS**. Chaos wykorzystały Łotwa i Estonia, które ogłosiły swoją niepodległość. Wkrótce to samo uczyniły Ukraina i Białoruś.

8 grudnia 1991 r. Jelcyn oraz przedstawiciele Ukrainy i Białorusi podczas spotkania w Puszczy Białowieskiej (na obszarze ZSRS) podjęli **decyzję o rozwiązaniu Związku Sowieckiego**. Republiki związkowe stały się niepodległymi państwami, a Gorbaczow jako prezydent nieistniejącego Związku Sowieckiego podał się do dymisji.

Borys Jelcyn (1), stojąc na czołgu, przemawia do mieszkańców Moskwy podczas puczu Janajewa w 1991 r. Zbrojny zamach stanu miał zapobiec przekształceniu ZSRS w demokratyczną federację, co planował Michaił Gorbaczow.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **ZSRS pogrążał się w kryzysie** na przełomie lat 70. i 80. XX w. W 1979 r. Breżniew zdecydował się na interwencję w Afganistanie. Z kolei w USA w 1981 r. prezydentem został Ronald Reagan, który energicznie przystąpił do zwalczania komunizmu na świecie.
2. **Michaił Gorbaczow** został I sekretarzem KPZS w 1985 r. Jego program reform (pierestrojka, głasnost) miał na celu poprawę sytuacji wewnętrznej ZSRS. W 1989 r. wycofał wojska sowieckie z Afganistanu.
3. **Jesień Ludów** to całokształt wydarzeń, do których doszło w 1989 r. w państwach bloku wschodniego (Bułgarii, Czechosłowacji, NRD, Polsce, Rumunii, na Węgrzech). Wyzwoliły się one spod zależności od ZSRS, czym doprowadziły do upadku komunizmu.
4. **Zjednoczenie Niemiec** nastąpiło w październiku 1990 r. Rok wcześniej władze NRD pod naciskiem demonstracji otworzyły granice z RFN. Wkrótce po tej decyzji mieszkańcy obu części podzielonego Berlina spontanicznie rozpoczęli burzenie muru berlińskiego.
5. **Decyzja o rozwiązaniu ZSRS** zapadła 8 grudnia 1991 r. Była efektem nieudanego zamachu stanu w ZSRS, podjętego w 1991 r. przez komunistycznych przeciwników reform Gorbaczowa.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wytłumacz, czym była Jesień Ludów.
2. Wyjaśnij, na czym polega symbolika zburzenia muru berlińskiego.
3. Porównaj przebieg Jesieni Ludów w Czechosłowacji i w Rumunii.
4. Wymień zdarzenia w ZSRS z lat 1990–1991, które zakończyły się upadkiem państwa.
5. ★ Wyjaśnij, na czym polegał tzw. program gwiezdnych wojen zainicjowany przez Ronalda Reagana w 1983 r.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły. Przygotujcie prezentację multimedialną ukazującą przemiany Jesieni Ludów w wybranym państwie bloku wschodniego.

5 Początek III Rzeczypospolitej

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- na czym polegały ustalenia obrad Okrągłego Stołu,
- jakie były wyniki częściowo wolnych wyborów z czerwca 1989 r.,
- jaką rolę w przemianach w Polsce odegrał Tadeusz Mazowiecki.

Obrady Okrągłego Stołu

Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna Polski pod koniec lat 80. XX w. spowodowała kolejną falę strajków w maju i sierpniu 1988 r. Protestujący żądali podniesienia płac oraz ponownej legalizacji NSZZ „Solidarność". Te wydarzenia oraz zmiany zachodzące w ZSRS zmusiły komunistów do rozpoczęcia rozmów z opozycją. Rolę mediatora odgrywał Kościół katolicki.

Negocjacje od strony komunistów prowadził minister spraw wewnętrznych, **generał Czesław Kiszczak**. Zaprosił on opozycję z Lechem Wałęsą na czele do podjęcia rozmów w ramach **Okrągłego Stołu**, by wspólnie rozwiązać problemy polityczne i ekonomiczne kraju. Wałęsa zaapelował wówczas do robotników o zakończenie strajków. Rozmowy odbywały się od **lutego do kwietnia 1989 r.** w Warszawie. Równolegle z głównymi obradami toczyły się negocjacje w mniejszych grupach zajmujących się konkretnymi problemami. Najważniejsze ustalenia podjęto jednak w trakcie poufnych narad władz komunistycznych i opozycji w **Magdalence** pod Warszawą.

Ustalenia Okrągłego Stołu zakładały:
- przywrócenie urzędu prezydenta Polski;
- przeprowadzenie **częściowo wolnych wyborów** do sejmu i zupełnie wolnych wyborów do przywróconego senatu;
- zagwarantowanie stronie rządowej 65% miejsc w przyszłym sejmie;
- **ponowne zalegalizowanie NSZZ „Solidarność"**.

Komuniści liczyli, że w zamian za dopuszczenie opozycji do urzędów państwowych i parlamentu uda się im zachować realną władzę.

Obrady Okrągłego Stołu toczyły się w Pałacu Namiestnikowskim (obecnie Pałac Prezydencki) w Warszawie. Posiedzenia były transmitowane przez radio i telewizję.

Wybory czerwcowe w 1989 r.

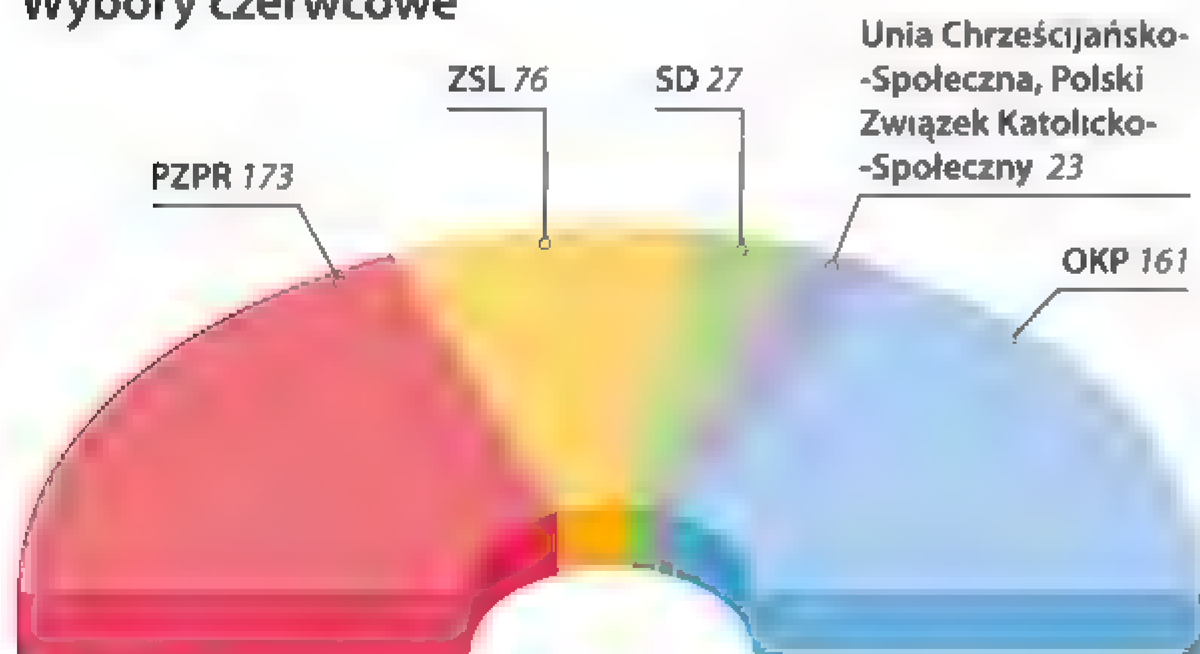
Termin częściowo wolnych wyborów parlamentarnych ustalono na **4 czerwca 1989 r.** W kwietniu działacze opozycji związani z Lechem Wałęsą wystawili jedną listę kandydatów do parlamentu. Z kolei w maju zaczęła się ukazywać pierwsza gazeta opozycyjna w oficjalnym obiegu – **„Gazeta Wyborcza"**, która swoim tytułem bezpośrednio nawiązywała do planowanych wyborów. Wkrótce zaczęto wydawać na nowo **„Tygodnik Solidarność"**.

Gdy komuniści wybierali termin wyborów, liczyli, że „Solidarność" nie zdoła się do nich przygotować w tak krótkim czasie. Jednak nie wzięli pod uwagę determinacji polskiego społeczeństwa do zmiany systemu komunistycznego. Przy frekwencji wynoszącej 62% uprawnionych do głosowania **wybory zakończyły się zwycięstwem „Solidarności"**:

- **w sejmie** zdobyła ona maksymalną ustaloną z komunistami liczbę 35%;
- **w senacie** uzyskała 99 ze 100 miejsc.

Posłowie i senatorowie wybrani z listy Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" utworzyli **Obywatelski Klub Parlamentarny (OKP)**. Jego przewodniczącym został **Bronisław Geremek**. Lech Wałęsa nie startował w wyborach, zachował pozycję obserwatora i komentatora wydarzeń.

Wybory czerwcowe

Wyniki wyborów do sejmu z 4 czerwca 1989 r.

Wyniki wyborów do senatu z 4 czerwca 1989 r

Plakat wyborczy „Solidarności" z 1989 r. odwoływał się do postaci szeryfa z popularnego westernu *W samo południe*. Twórcą afisza był Tomasz Sarnecki.

„Wasz prezydent, nasz premier"

Zgodnie z ustaleniami z Magdalenki **prezydentem PRL** został **generał Wojciech Jaruzelski**, wybrany na to stanowisko 19 lipca 1989 r. przez Zgromadzenie Narodowe przewagą tylko jednego głosu. Na stanowisko premiera Jaruzelski mianował generała Czesława Kiszczaka. Lech Wałęsa, korzystając z pogłębiającego się osłabienia PZPR, postanowił zakwestionować część ustaleń Okrągłego Stołu i na czele rządu postawić osobę związaną z opozycją.

Jeszcze przed wyborem Jaruzelskiego na prezydenta w „Gazecie Wyborczej" pojawił się artykuł: „Wasz prezydent, nasz premier". Doradcy Wałęsy (m.in. Jarosław Kaczyński) prowadzili rozmowy ze Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym (ZSL) oraz Stronnictwem Demokratycznym (SD), współdziałającymi dotąd z komunistami. Dzięki temu partie te zawarły porozumienie z opozycją solidarnościową i utworzyły z nią koalicję sejmową. W konsekwencji wyznaczony na urząd premiera Kiszczak nie uzyskał poparcia wymaganej większości parlamentarnej i nie zdołał utworzyć rządu. W tej sytuacji funkcję **premiera** powierzono **Tadeuszowi Mazowieckiemu**, którego kandydaturę wysunął Lech Wałęsa. Skład nowego gabinetu sejm zatwierdził 12 września 1989 r.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Exposé premiera Mazowieckiego

12 września 1989 r. desygnowany na premiera Tadeusz Mazowiecki przedstawił w sejmie najważniejsze cele i program działania nowego rządu.

Długofalowym strategicznym celem poczynań rządu będzie przywrócenie Polsce instytucji gospodarczych od dawna znanych i sprawdzonych. Rozumiem przez to powrót do gospodarki rynkowej oraz roli państwa zbliżonej do rozwiniętych gospodarczo krajów. [...]

Konieczne jest wprowadzenie rządów prawa, przyznanie każdemu obywatelowi praw zgodnych z międzynarodowymi paktami, umowami i konwencjami.

Obywatele muszą mieć poczucie wolności, bezpieczeństwa i współuczestnictwa. [...] *Tylko prawo, które ma na celu dobro wspólne, może cieszyć się szacunkiem i autorytetem społecznym.* [...]

*Rząd, który utworzę, nie ponosi odpowiedzialności za **hipotekę**, którą dziedziczy. Ma jednak ona wpływ na okoliczności, w których przychodzi nam działać.*

Przeszłość odkreślamy grubą linią. Odpowiadać będziemy jedynie za to, co uczyniliśmy, by wydobyć Polskę z obecnego stanu załamania.

Exposé [czyt.: ekspo**ze**] – przemówienie programowe szefa rządu wygłaszane na forum parlamentu
Hipoteka – tu: zaciągnięte zobowiązania finansowe, długi.

Źródło: *Wielkie mowy historii*, t. 4: *Od Kennedy'ego do Ratzingera*, oprac. T. Zawadzki, Warszawa 2006, s. 274–278

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Przedstaw cele gospodarcze, jakie stawiał przed nowym rządem Tadeusz Mazowiecki.
2. Wyjaśnij, jakie zmiany w dziedzinie prawa planował wprowadzić nowy premier.

WARTO WIEDZIEĆ

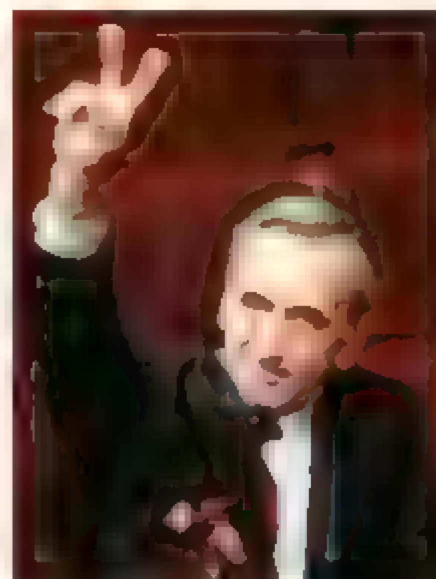
„Gruba linia" czy „gruba kreska"?

Podczas swojego wystąpienia w sejmie 12 września 1989 r. Tadeusz Mazowiecki użył określenia „gruba linia": „Przeszłość odkreślamy grubą linią. Odpowiadać będziemy jedynie za to, co uczyniliśmy...". W jego intencji miało ono oznaczać, że nowy rząd nie będzie ponosił odpowiedzialności za szkody poczynione w gospodarce przez władze komunistyczne. Krytycy premiera jednak zupełnie inaczej zinterpretowali jego słowa. „Gruba kreska", jak zniekształcono oryginalne sformułowanie Mazowieckiego, miała ich zdaniem symbolizować brak woli rozliczenia przez ówczesny rząd wykroczeń i zbrodni dokonanych przed 1989 r. przez komunistów. W ten sposób zostały wypaczone nie tylko słowa premiera, lecz także ich sens.

Któremu politykowi przypisuje się określenie „gruba kreska"?

POSTAĆ HISTORYCZNA

Tadeusz Mazowiecki
1927–2013

Studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim. W 1957 r. założył warszawski Klub Inteligencji Katolickiej, a w latach 1961–1972 był posłem na sejm PRL z ramienia koła katolickiego „Znak". Z opozycją związał się w latach 70., a podczas strajków sierpniowych w 1980 r. był jednym z ekspertów doradzających Lechowi Wałęsie. W stanie wojennym został internowany, a od jesieni 1988 r. uczestniczył w negocjacjach z władzami. Brał udział w obradach Okrągłego Stołu. 12 września 1989 r. został pierwszym niekomunistycznym premierem. W latach 1991–2001 był posłem na sejm. W latach 1992–1995 był też specjalnym wysłannikiem ONZ podczas wojny w Bośni i Hercegowinie.

Budowa III Rzeczypospolitej

Rząd Tadeusza Mazowieckiego miał charakter koalicyjny, a w jego skład wchodzili politycy OKP, ZSL, SD oraz przedstawiciele PZPR. Członkowie dawnej władzy zachowali w nim kontrolę nad resortami siłowymi – ministerstwem obrony i ministerstwem spraw wewnętrznych. Spowodowało to zatajenie wielu działań poprzedniego systemu, w tym także zbrodni, gdyż w tym okresie celowo **niszczono akta służb bezpieczeństwa**.

Przedstawiciele opozycji solidarnościowej przejęli odpowiedzialność za gospodarkę i dyplomację. Ministrem finansów został **Leszek Balcerowicz**, a ministrem spraw zagranicznych – **Krzysztof Skubiszewski**. Głównym zadaniem tego rządu było wprowadzenie w Polsce systemu demokratycznego. W tym celu:

- 29 grudnia 1989 r. przyjęto historyczną nazwę państwa: **Rzeczpospolita Polska**;
- przywrócono orła w koronie w polskim godle;
- zmieniono nazwę Milicja Obywatelska na przedwojenną – policja;
- zlikwidowano cenzurę;
- przywrócono tradycyjne święta państwowe – 3 maja i 15 sierpnia, a zniesiono komunistyczne, m.in. 22 lipca.

Odbudowywane powoli po latach rządów komunistycznych państwo polskie zaczęto nazywać **III Rzecząpospolitą**.

Leszek Balcerowicz, minister finansów w rządzie Tadeusza Mazowieckiego, w grudniu 1989 r. przedstawił przed sejmem pakiet reform gospodarczo-ustrojowych.

PODSUMOWANIE TEMATU

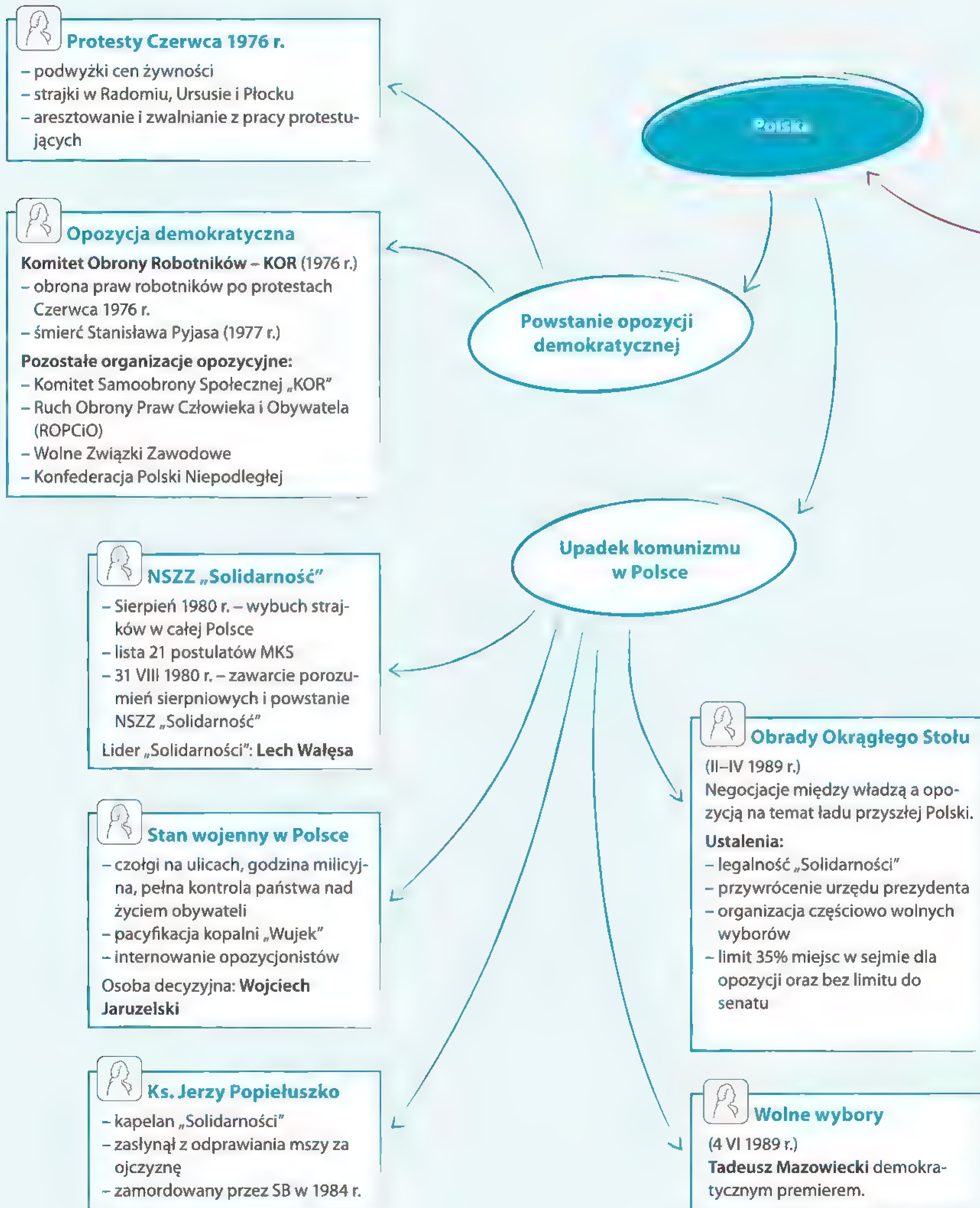
TO JUŻ WIEM

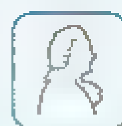
1. **Obrady Okrągłego Stołu** toczyły się od lutego do kwietnia 1989 r. Stronie rządowej przewodniczył generał Czesław Kiszczak, a opozycji – Lech Wałęsa. Skutkiem rozmów była decyzja o przeprowadzeniu częściowo wolnych wyborów do sejmu i wolnych – do senatu.
2. **Wybory czerwcowe** to częściowo wolne wybory parlamentarne z 4 czerwca 1989 r. Sukces odniosła w nich „Solidarność". W lipcu prezydentem PRL został generał Jaruzelski. We wrześniu na premiera powołano Tadeusza Mazowieckiego związanego z „Solidarnością".
3. **Tadeusz Mazowiecki** stanął na czele rządu koalicyjnego, w którym ministrami zostali też komuniści. W grudniu 1989 r. zmieniono nazwę państwa na Rzeczpospolita Polska.
4. **Pluralizm polityczny** nastąpił w Polsce po 1989 r. Przeprowadzono wówczas potrzebne reformy demokratyczne, a gospodarka była stopniowo unowocześniana.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Omów okoliczności, w których doszło do obrad Okrągłego Stołu.
2. Wytłumacz, co dla przyszłości Polski oznaczało zawarcie porozumienia między władzą i opozycją przy Okrągłym Stole.
3. Wyjaśnij hasło: „Wasz prezydent, nasz premier".
4. Przedstaw najważniejsze wnioski na podstawie wyników wyborów z 4 czerwca 1989 r.
5. ★ Poszukaj informacji o posłach „Solidarności" wybranych 4 czerwca 1989 r., którzy wywodzili się z Twojego regionu. Przygotuj listę z ich nazwiskami.
6. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że jesteś Tadeuszem Mazowieckim. Przygotuj swoją wersję pierwszej przemowy premiera do posłów, w której podkreślisz wyjątkowość tej chwili dla Polski.

Mapa myśli do rozdziału V

 Polityka

UPADEK KOMUNIZMU

Rozpad bloku wschodniego

Jesień Ludów w Europie – 1989 r.

Czechosłowacja
- aksamitna rewolucja (pokojowa)
- 1993 r. – podział kraju na Czechy i Słowację

Przywódca: **Václav Havel**

Rumunia
- masowe protesty uliczne
- wybuch walk
- obalenie i rozstrzelanie dyktatora **Nicolae Ceauşescu**

Węgry i Bułgaria
kompromis władzy z opozycją i przeprowadzenie wolnych wyborów

NRD
- otwarcie granic z RFN
- zburzenie muru berlińskiego
- 1990 r. – zjednoczenie Niemiec

Ważne postacie
Jan Paweł II
- 16 X 1978 r. – Karol Wojtyła wybrany na papieża
- 1979 r. – pierwsza pielgrzymka do Polski
- 1981 r. – zamach na papieża

Ronald Reagan
- prezydent USA w latach 1981–1989
- wróg komunizmu
- wspierał ruchy antykomunistyczne na świecie

Michaił Gorbaczow
- przywódca ZSRS w latach 1985–1991
- pierestrojka i głasnost
- próba demokratyzacji państwa

Upadek ZSRS
11 III 1990 r. – Litwa ogłasza niepodległość jako pierwsza z republik sowieckich
VIII 1991 r. – pucz Janajewa, próba powstrzymania zmian i utrzymania siłą ZSRS
8 XII 1991 r. – rozwiązanie ZSRS

Prezydentem Rosji zostaje **Borys Jelcyn**.

Sposób na zadania

Zadanie 1. (0–2)

Wyjaśnij, jaki związek ma zamieszczona karykatura z cenzurą i karą wieloletniego więzienia lub konfiskatą mienia za działalność opozycyjną, które obowiązywały w stanie wojennym. W odpowiedzi odwołaj się do treści rysunku.

Wskazówka 1.

Zapoznaj się z poleceniem.
Uważnie przeczytaj polecenie. Zastanów się, jakich informacji potrzebujesz, aby rozwiązać zadanie.

Wskazówka 2.

Przeanalizuj materiał źródłowy.
Materiałem źródłowym jest karykatura. Zapoznaj się z nią i przemyśl, jakie informacje na niej zawarto. Przyjrzyj się ukazanym postaciom oraz wykonywanym przez nie czynnościom. Zwróć uwagę także na napis zamieszczony na górze ilustracji.

Wskazówka 3.

Wyciągnij wnioski.
Karykatura przedstawia milicjantów czytających listy. Z napisu zamieszczonego nad postaciami wynika, że są to cudze listy. Karykatura odnosi się do tego, że po wprowadzeniu stanu wojennego cała korespondencja Polaków była cenzurowana.

Odpowiedź:
Rysunek potępia cenzurę stosowaną przez władze PRL, która w stanie wojennym objęła także korespondencję Polaków. Świadczy o tym napis (tytuł): „Z cyklu: co nam dał stan wojenny. Rozwój czytelnictwa (cudzych listów)". Milicjanci przedstawieni na karykaturze czytają listy polskich obywateli w poszukiwaniu informacji o działalności opozycyjnej. Miało to – zdaniem Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego (WRON) – pomóc w rozbijaniu opozycji antykomunistycznej w Polsce.

Sprawdź, czy potrafisz

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

Wyjaśnij, dlaczego po strajkach i demonstracjach w Radomiu, Ursusie i Płocku w czerwcu 1976 r. powstał niezależny od władz Komitet Obrony Robotników (KOR).

Zadanie 2.

Przyporządkuj podanym działaczom właściwe nazwy opozycyjnych organizacji antykomunistycznych. Jedna nazwa jest zbędna.

A. Zbigniew i Zofia Romaszewscy

B. Anna Walentynowicz

C. Leszek Moczulski

1. Konfederacja Polski Niepodległej
2. Wolne Związki Zawodowe
3. Komitet Obrony Robotników
4. Komitet Samoobrony Społecznej „KOR"

Zadanie 3.

Oceń prawdziwość podanych zdań. Wybierz P, jeśli zdanie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

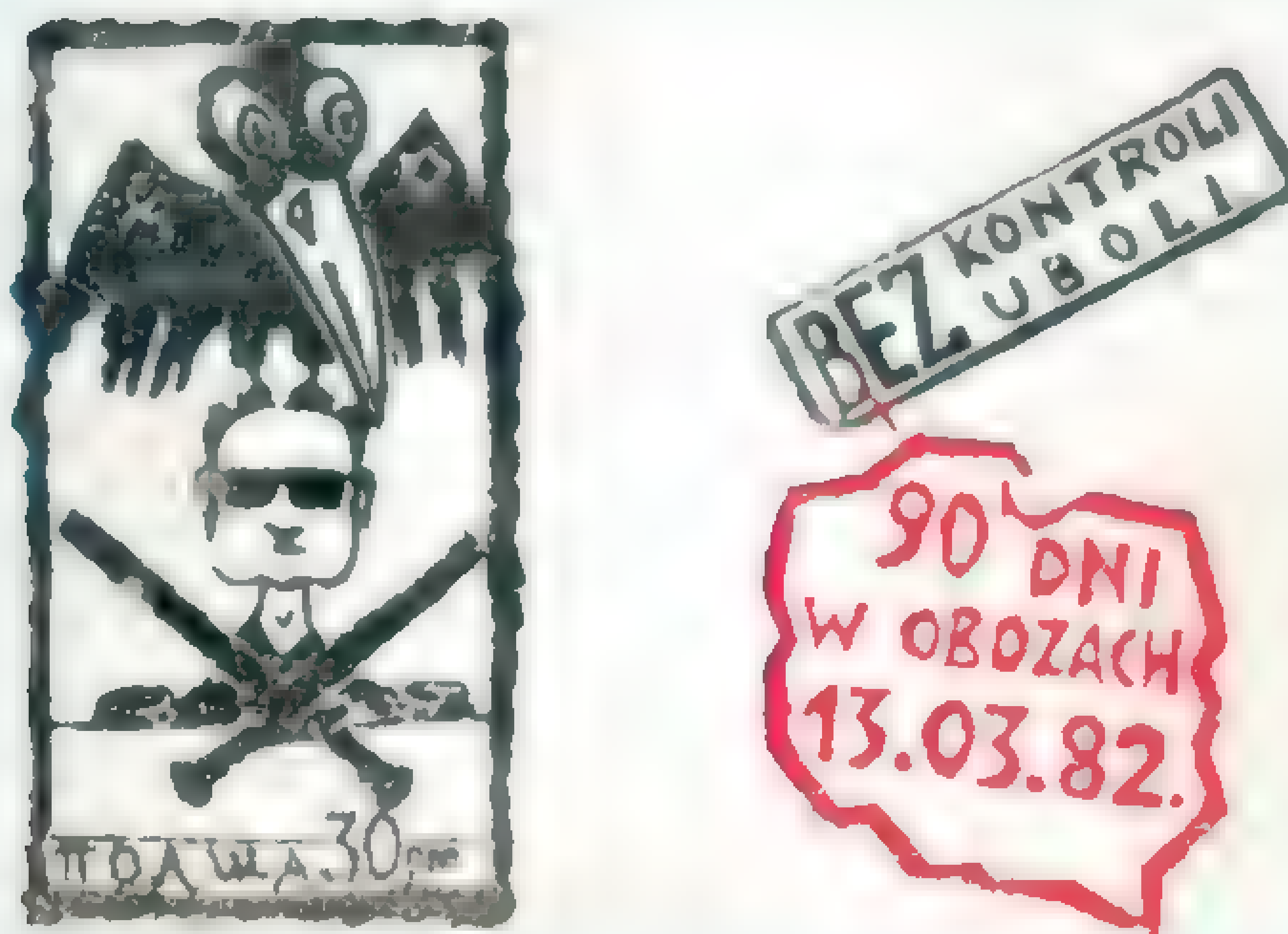
A.	Porozumienia sierpniowe z 1980 r. zawierały postulat dotyczący uwolnienia więźniów politycznych.	P	F
B.	Stoczniowcy biorący udział w strajkach sierpniowych w 1980 r. byli zrzeszeni w legalnych związkach zawodowych, niezależnych od władz.	P	F
C.	W 1980 r. władze zobowiązały się spełnić postulat strajkujących stoczniowców dotyczący poprawy sytuacji ekonomicznej pracujących.	P	F

Zadanie 4.

Wyjaśnij znaczenie podanych terminów.

drugi obieg, karnawał „Solidarności", strajk okupacyjny

Zadanie 5.

Wyjaśnij, w jaki sposób zamieszczona karykatura odnosi się do władzy w państwie sprawowanej podczas stanu wojennego. W odpowiedzi odwołaj się do elementów graficznych rysunku.

Zadanie 6.

Spośród poniższych wydarzeń oznaczonych literami A–D wybierz wydarzenie chronologicznie pierwsze i wydarzenie chronologicznie ostatnie. Wybierz litery, którymi oznaczono wybrane wydarzenia.

A. Pacyfikacja kopalni „Wujek".
B. Początek internowania działaczy Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność".
C. Zamordowanie ks. Jerzego Popiełuszki.
D. Zniesienie stanu wojennego.

Wydarzenie chronologicznie pierwsze	A	B	C	D
Wydarzenie chronologicznie ostatnie	A	B	C	D

Zadanie 7.

Wskaż cztery elementy polityki prowadzonej przez Ronalda Reagana.

A. rozpoczęcie rozbudowy i unowocześniania amerykańskiej armii
B. prowadzenie wojny z mudżahedinami w Afganistanie
C. rozmieszczenie w Europie Zachodniej najnowocześniejszych pocisków rakietowych
D. udział w sowieckich eksperymentach gospodarczych, np. nawadnianiu pustyń poprzez odwracanie biegu rzek
E. nakłonienie Arabii Saudyjskiej do zwiększenia wydobycia ropy naftowej
F. wspieranie finansowo i materialnie ruchów opozycyjnych wewnątrz bloku komunistycznego

Zadanie 8.

Wyjaśnij, czym były pierestrojka i głasnost.

Zadanie 9.

Wyjaśnij, jaki związek z wygranymi przez opozycję antykomunistyczną wyborami parlamentarnymi z 4 czerwca 1989 r. miały słowa: „Wasz prezydent, nasz premier".

Zadanie 10.

Oceń prawdziwość podanych zdań. Wybierz P, jeśli zdanie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

A.	Państwo, w którym w listopadzie 1989 r. zaczęto burzyć mur oddzielający dwie części miasta, oznaczono literą A.	P	F
B.	W kraju oznaczonym literą B w listopadzie 1989 r. doszło do aksamitnej rewolucji.	P	F
C.	Państwo, w którym w 1989 r. władze zawarły kompromis z opozycją i zgodziły się na wolne wybory parlamentarne w 1990 r., oznaczono literą C.	P	F

Wieże World Trade Center [czyt.: łorld trejd senter] w trakcie ataku terrorystycznego 11 września 2001 r.

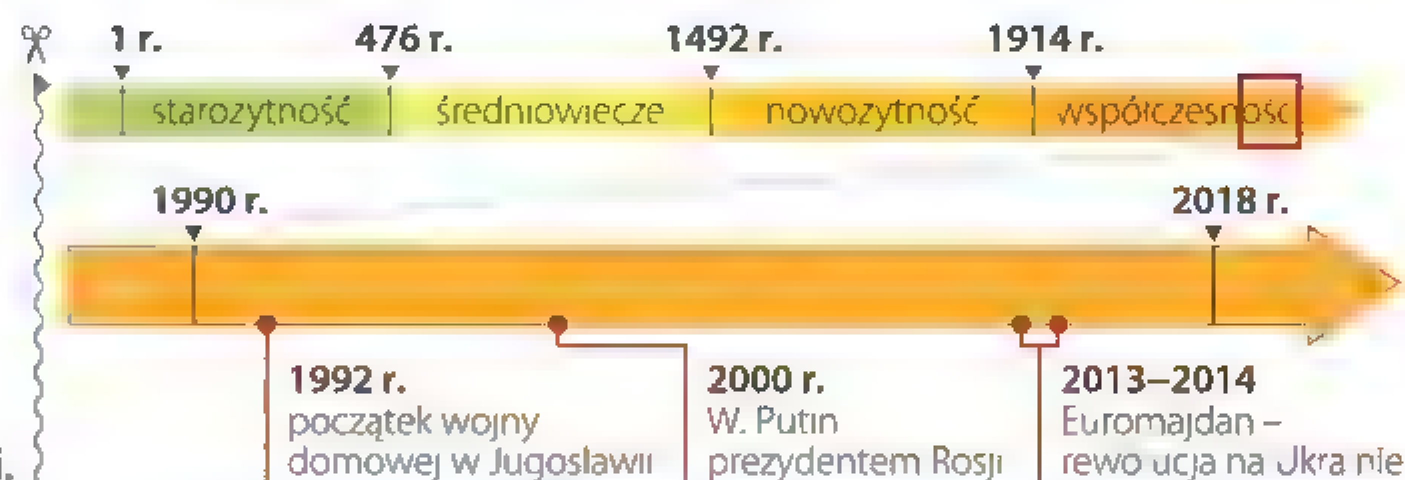
VI

POLSKA I ŚWIAT W NOWEJ EPOCE

1 Europa po rozpadzie ZSRS

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak zmieniły się sojusze międzynarodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po rozpadzie ZSRS,
- z jakimi problemami zmagała się Rosja oraz kraje postsowieckie na przełomie XX i XXI w.,
- jakie były przyczyny wojny domowej w byłej Jugosławii.

Europa na przełomie XX i XXI w.

Upadek ZSRS sprawił, że Europa Środkowo-Wschodnia uwolniła się spod władzy Moskwy. Celem większości państw tego regionu stała się wówczas integracja z Europą Zachodnią.

Integracja gospodarcza. Od 1993 r., po przyjęciu przez państwa Europy Zachodniej traktatu w Maastricht, istniała **Unia Europejska**. W kolejnych latach następował proces integracji i poszerzania Unii o państwa byłego bloku wschodniego.

Integracja wojskowa. Dla państw dawnego bloku wschodniego ważne było zapewnienie sobie bezpieczeństwa militarnego. Po rozwiązaniu Układu Warszawskiego ich celem stało się przyjęcie do **NATO** – głównego gwaranta pokoju w Europie. Rozszerzenie paktu zapowiedział w 1995 r. prezydent USA **Bill Clinton** [czyt.: bil klinton]. W 1999 r. po raz pierwszy od zakończenia zimnej wojny do sojuszu przyjęto trzy nowe państwa: Polskę, Czechy i Węgry z byłego Układu Warszawskiego.

Przystąpienie Polski, Czech i Węgier do NATO nastąpiło 12 marca 1999 r. Minister spraw zagranicznych Polski, Bronisław Geremek, podpisuje akt przystąpienia Polski do sojuszu

Rosja w epoce kryzysu

Po upadku ZSRS w 1991 r. tradycje tego państwa przejęła **Federacja Rosyjska**. Jednak wobec upadku gospodarczego jej wpływ na politykę międzynarodową był niewielki. W latach 1991–1999 prezydentem Rosji był **Borys Jelcyn**. Pod jego rządami Rosja dążyła do utrzymania dominacji na obszarze byłego ZSRS. W tym celu w grudniu 1991 r. powstała **Wspólnota Niepodległych Państw (WNP)**, która zrzeszała Rosję oraz większość **krajów postsowieckich** (byłych republik sowieckich). WNP oficjalnie miała zajmować się współpracą między byłymi republikami, ale w rzeczywistości umożliwiała Rosji oddziaływanie na nie. Mimo to wpływy rosyjskie ulegały ograniczeniu.

Jedynym krajem, który podjął ścisłą współpracę z Rosją, była Białoruś, od 1994 r. rządzona przez **Aleksandra Łukaszenkę**. Oba państwa rozpoczęły próby integracji, której efektem był powołany w 1997 r. Związek Białorusi i Rosji.

Prezydenci Rosji i Białorusi – Borys Jelcyn (1) i Aleksander Łukaszenko (2) – wraz ze zwierzchnikiem Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego Aleksym II (3) na Kremlu w 1996 r.

Federacja Rosyjska musiała podźwignąć się także z wielkiego kryzysu gospodarczego, w którym pogrążyła się w latach 90. XX w. Podjęte wówczas próby reform z uwagi na opór społeczny zostały zaniechane. Rosja stała się krajem ogromnych różnic majątkowych między zubożałą większością społeczeństwa a grupą wpływowych **oligarchów**. Zdobyli oni fortuny – często w nieuczciwy sposób – dzięki przejęciu państwowego majątku.

Oligarcha – przedstawiciel oligarchii, czyli grupy najbogatszych osób posiadających szczególne wpływy polityczne w państwie.

Powrót mocarstwowych ambicji Rosji

W 2000 r. stanowisko prezydenta Rosji objął były funkcjonariusz KGB **Władimir Putin**. Pomimo złej sytuacji gospodarczej i braku środków politycznych oraz militarnych Rosja pod jego rządami zaczęła aktywniej uczestniczyć w polityce międzynarodowej:

- nawiązała dobre relacje z państwami zachodnimi, co umożliwiło jej pozyskanie zagranicznych inwestorów i nowoczesnych technologii;
- zdobyte fundusze i technologie przeznaczyła na zwiększenie wydobycia surowców (ropy i gazu);
- zaczęła wykorzystywać sprzedaż surowców jako środek nacisku na sąsiednie kraje (groźby ograniczenia dostaw ropy i gazu);
- w 1997 r. dołączyła do grupy najbardziej wpływowych państw (grupa G8), jednak po aneksji Krymu w 2014 r. jej członkostwo zostało zawieszone.

„**Zielone ludziki**" to określenie na oddziały wojsk rosyjskich, które w 2014 r. zajęły należący do Ukrainy Krym. Żołnierze ci nosili rosyjskie mundury, ale pozbawione jakichkolwiek oznaczeń, by uniemożliwić identyfikację, a tym samym ułatwić Rosji negowanie swojego powiązania z atakiem.

Kraje postsowieckie

Państwa powstałe z dawnych republik sowieckich od samego początku borykały się z licznymi problemami społecznymi i gospodarczymi. Demokratyczne zmiany najszybciej przeprowadziły kraje bałtyckie. Litwa, Łotwa i Estonia przestawiły się na gospodarkę rynkową i rozpoczęły integrację ze strukturami europejskimi.

- **Ukraina**. Po uzyskaniu w 1991 r. niepodległości zachowywała równowagę między Rosją a Zachodem. Z upływem kolejnych lat sytuacja wewnętrzna Ukrainy stale się pogarszała – szerzyła się **korupcja**, a społeczeństwo ciągle ubożało.

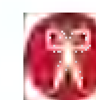
Ukraina – najważniejsze wydarzenia

Rok	Wydarzenie
2004	• sfałszowane wybory prezydenckie wygrane przez **Wiktora Janukowycza** popieranego przez Rosję
2004–2005	• wybuch protestów przeciwko fałszerstwom wyborczym, tzw. **pomarańczowa rewolucja**, której przewodził kandydat opozycji **Wiktor Juszczenko** (kolor pomarańczowy był symbolem jego sztabu wyborczego) • powtórzenie II tury wyborów prezydenckich i wygrana Wiktora Juszczenki
2005–2010	• prezydentura Juszczenki – brak oczekiwanych zmian gospodarczych na Ukrainie
2010–2014	• prezydentura Wiktora Janukowycza i **wzrost uzależnienia kraju od Rosji**
2013–2014	• **Euromajdan** – protesty przeciwko prezydentowi przeciwnemu wstąpieniu Ukrainy do UE i **ucieczka Janukowycza do Rosji**

WARTO WIEDZIEĆ

Euromajdan

Rewolucja Euromajdanu odbywała się w stolicy Ukrainy – Kijowie. Na placu Niepodległości demonstranci zbudowali obóz otoczony barykadami. Po kilku nieudanych próbach zlikwidowania obozu rządzący użyli przeciwko protestującym broni palnej. Do najtragiczniejszych wydarzeń doszło 20 lutego 2014 r., gdy snajperzy, na rozkaz prezydenta Janukowycza, doprowadzili do masakry i śmierci kilkudziesięciu osób.

- **Gruzja.** Od początku niepodległości Gruzja starała się przeciwstawiać wpływom Rosji i walczyć o rozwój własnego, niezależnego państwa.

Prezydent Gruzji Micheil Saakaszwili 1 przemawia do obywateli zebranych w centrum Tbilisi podczas konfliktu z Rosją o Osetię Południową w 2008 r. Obok niego stoją prezydenci: Polski – Lech Kaczyński 2, Ukrainy – Wiktor Juszczenko 3 oraz Litwy – Valdas Adamkus 4, którzy przybyli na znak poparcia dla stolicy Gruzinów i w ten sposób zatrzymali natarcie rosyjskich wojsk.

Gruzja – najważniejsze wydarzenia

Rok	Wydarzenie
1989–1992	• **walki o Abchazję** (część Gruzji) między siłami rządowymi a wspieranymi przez Rosję abchaskimi separatystami, zakończone ogłoszeniem niepodległości Abchazji (nieuznawana na arenie międzynarodowej)
od 1992	• zacieśnienie współpracy Gruzji z USA i oparcie polityki zagranicznej na partnerstwie z NATO i UE przez sprawującego władzę **Eduarda Szewardnadze** • utrata kontroli nad Abchazją i Osetią Południową za prezydentury Szewardnadze
2003	• ustąpienie ze stanowiska prezydenta Szewardnadze na skutek masowych protestów będących odpowiedzią społeczeństwa na fałszerstwa rządu podczas wyborów parlamentarnych • przejęcie władzy w państwie – w wyniku tzw. **rewolucji róż** – przez **Micheila Saakaszwilego**, który został prezydentem Gruzji
2008	• **wybuch wojny między Gruzją i Rosją** o Osetię Południową • zakończenie wojny porozumieniem w wyniku nacisków opinii międzynarodowej

- **Czeczenia.** Mieszkańcy wielu regionów podejmowali walkę o odłączenie się od Rosji i wyjście spod jej wpływów. Tak było m.in. w Czeczenii.

Bojownicy czeczeńscy z okresu wojen z Rosją przy ognisku w obozie. Ze względu na przewagę technologiczną i liczebną armii rosyjskiej Czeczeni musieli prowadzić walkę z agresorem metodami partyzanckimi.

Czeczenia – najważniejsze wydarzenia

Rok	Wydarzenie
1994–1996	**I wojna czeczeńska** • ogłoszenie w 1991 r. niepodległości przez Czeczenię, której prezydentem został **Dżochar Dudajew** • wkroczenie do Czeczenii w 1994 r. wojsk rosyjskich – zacięte walki m.in. o stolicę kraju – Grozny • podpisanie rozejmu – Czeczenia oficjalnie pozostawała częścią Federacji Rosyjskiej, ale Moskwa nie miała nad tym terenem żadnej kontroli
1999–2009	**II wojna czeczeńska** • seria ataków terrorystycznych w Rosji w 1999 r., o które oskarżono Czeczenów – pretekst dla Rosji do kolejnej wojny z Czeczenią (o organizację ataków podejrzewa się rosyjskie służby specjalne) • zniszczenie przez Rosję Groznego i liczne zbrodnie na ludności cywilnej • zamachy terrorystyczne w Rosji organizowane w odwecie przez część czeczeńskich partyzantów – skutkiem ataków był fatalny wpływ na postrzeganie na świecie czeczeńskiej walki o niepodległość • zakończenie wojny i powstanie (w obrębie Federacji Rosyjskiej) autonomicznej republiki Czeczenii, na której czele stanął Ramzan Kadyrow – w pełni lojalny wobec Putina

Wojna w byłej Jugosławii

Rozpad ZSRS przyniósł w państwach byłego bloku wschodniego serię konfliktów na tle narodowościowym. Do jednego z nich doszło w Jugosławii. Stanowiła ona związek sześciu republik, których obywatelami były osoby różnych narodowości. W okresie komunistycznym największe wpływy w państwie mieli Serbowie, ale prawa pozostałych grup ludności – m.in. Bośniaków, Słoweńców, Chorwatów, Albańczyków – także były respektowane pod rządami Josipa Broza-Tity. Od jego śmierci w 1980 r. następował stopniowy wzrost napięć między republikami, co doprowadziło do wybuchu krwawego konfliktu zbrojnego i ostatecznie – **rozpadu Jugosławii.**

Pierwsze starcia rozpoczęły się w 1990 r. w Kosowie, gdy zamieszkujący tę prowincję Albańczycy podjęli kroki do oderwania jej od Jugosławii. Zamieszki zostały jednak stłumione przez siły rządowe. Do autonomii dążyły również **Chorwacja** i **Słowenia**, które w czerwcu **1991 r. ogłosiły niepodległość**. Ich śladem poszła także **Macedonia**, a w **1992 r.** – **Bośnia i Hercegowina**. Dążeniom tej ostatniej sprzeciwiła się **Serbia**. Prawie połowę ludności Bośni i Hercegowiny stanowili bowiem Serbowie. W efekcie na teren tego kraju wkroczyła zdominowana przez Serbów armia jugosłowiańska. Wkrótce musiała się wycofać pod wpływem opinii międzynarodowej. Pozostawiła jednak tamtejszym Serbom swoją ciężką broń.

W 1992 r. wybuchła wojna – Serbowie rozpoczęli walki z Bośniakami. Włączyli się w nią także Chorwaci. Konflikt trwał do **1995 r.** i przyniósł śmierć ok. 200 tys. osób. W jego trakcie dopuszczano się **czystek etnicznych** i **aktów ludobójstwa**. Latem 1995 r. Serbowie dokonali masakry ludności muzułmańskiej **w Srebrenicy**.

Oddział Serbów bośniackich z okresu wojny domowej w byłej Jugosławii. Serbowie walczyli z bośniackimi muzułmanami, którzy ogłosili niepodległość. Strona serbska była wspierana przez władze Jugosławii.

Zbrodnia na ludności cywilnej wywołała zdecydowaną reakcję społeczności międzynarodowej – samoloty NATO rozpoczęły bombardowania pozycji Serbów bośniackich. Zmusiło ich to do podjęcia rozmów pokojowych. Porozumienie podpisano **21 listopada w 1995 r.** w **Dayton** [czyt.: dejton] w USA. Na jego mocy w Bośni i Hercegowinie powstała trzyosobowa rada zarządzająca krajem, w której za każdym razem zasiada Serb, Bośniak i Chorwat.

W 1996 r. na terenie Serbii ponowne walki rozpoczęli Albańczycy, którzy zamieszkiwali Kosowo. Konflikt doprowadził do interwencji sił NATO. W 2008 r. Kosowo ogłosiło niepodległość. Dwa lata wcześniej od Serbii oddzieliła się **Czarnogóra**.

Rozpad Jugosławii

Przyczyna	Wydarzenie	Skutek
• upadek bloku komunistycznego • konflikty na tle narodowościowym i religijnym po 1991 r. • rozpad poprawnych stosunków między narodami po śmierci Tity w 1980 r.	Rozpad Jugosławii w **1991 r.**	• wojna domowa na Bałkanach • czystki etniczne, ludobójstwa • powstanie nowych państw • ingerencja innych państw w sprawy Bałkanów

Wojna domowa w Jugosławii

LEGENDA

- granice państw w 1997 r.
- granice republik i autonomicznych okręgów byłej Jugosławii do 1989/90 r.
- daty proklamowania niepodległości państw po wojnie domowej
- obszary Chorwacji pod kontrolą Serbów w grudniu 1991 r.
- strefy bezpieczeństwa ONZ dla ludności muzułmańskiej (maj 1993 r.)
- miasta serbskie bombardowane przez NATO w 1999 r.
- Srebrenica – miejsce masakry ludności muzułmańskiej

Ludy słowiańskie

- Bośniacy
- Bułgarzy
- Chorwaci
- Czarnogórcy
- Macedończycy
- Serbowie
- Słoweńcy

- Węgrzy
- Albańczycy
- Jugosławia (II 2003–VI 2006 Serbia i Czarnogóra)
- daty powstania nowych państw po rozpadzie Serbii i Czarnogóry

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień państwa powstałe w wyniku wojny domowej w Jugosławii zgodnie z kolejnością, w jakiej odzyskiwały niepodległość.
2. Wskaż, które z państw byłej Jugosławii było najbardziej zróżnicowane pod względem narodowościowym.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Zbrodnie na ludności cywilnej

Raporty Tadeusza Mazowieckiego – specjalnego sprawozdawcy ONZ do spraw przestrzegania praw człowieka w byłej Jugosławii.

[...] *Wielokrotnie ostrzegałem, że w miarę trwania konfliktu wszystkie strony, powodowane poczuciem bezkarności i chęcią odwetu, przyjmować będą te same metody. Politykę agresji i czystek etnicznych zaczęli Serbowie. Obecnie jednak w Mostarze także i Chorwaci dopuszczają się rzeczy strasznych, a i muzułmańskie siły zbrojne podległe rządowi Bośni i Hercegowiny popełniają czyny zbrodnicze. Wszystkie strony trzymają więźniów w obozach* [...]. *Od maja 1993 r. prawie całkowicie odcięto dostawy prądu, gazu i wody do Sarajewa.* [...] *Szpital w dzielnicy Koszewo był ostrzelany 176 razy od początku oblężenia; byli zabici wśród pacjentów i personelu. W lipcu 1993 pocisk zniszczył oddział intensywnej opieki medycznej. Jako że szpital jest o 600 metrów od frontu i jest wyraźnie widoczny z serbskich pozycji, specjalny sprawozdawca uznał, że jest atakowany celowo* [...].

Źródło: A. Patek, Z. Zblewski, *Polska i świat w latach 1918–1993. Teksty źródłowe, komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej*, Kraków 1998, s. 189–192.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Opisz, w jaki sposób zachowywały się poszczególne strony konfliktu podczas wojny domowej w byłej Jugosławii.
2. Wyjaśnij, jak wyglądała sytuacja ludności Sarajewa w 1993 r. podczas oblężenia miasta przez Serbów.

Masakra w Srebrenicy

W lipcu 1995 r. Serbowie zaatakowali miasto Srebrenica ogłoszone przez ONZ strefą bezpieczeństwa. Za ochronę znajdującej się tam ludności odpowiadały wojska ONZ. Holenderscy żołnierze z sił ONZ strzegący miasta nie otrzymali należytego wsparcia i nie stawili zbrojnego oporu. Po pokonaniu bośniackich obrońców Srebrenicy Serbowie w kilka dni dokonali masowych egzekucji na ponad 7 tysiącach muzułmańskich mężczyzn i chłopców. Masakra ta jest uznawana za największe ludobójstwo w Europie po II wojnie światowej. Stała się symbolem okrucieństwa wojny domowej w byłej Jugosławii.

Pogrzeb zidentyfikowanych ofiar masakry w Srebrenicy.

? Jakie były przyczyny masakry w Srebrenicy?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Państwa byłego bloku wschodniego** uwolniły się po 1989 r. spod sowieckiej zależności i rozpoczęły polityczną, gospodarczą oraz wojskową integrację z Europą Zachodnią. Etapami były przyjmowane do sojuszu wojskowego NATO oraz do Unii Europejskiej.
2. **Rosja po upadku ZSRS** przechodziła załamanie gospodarcze i polityczne. Jej wpływ na politykę międzynarodową był niewielki i musiała zabiegać o utrzymanie swojej pozycji na arenie międzynarodowej.
3. **Kraje postsowieckie** po upadku ZSRS musiały dokonać przemian ustrojowych i gospodarczych. Najszybciej ustrój demokratyczny i gospodarkę wolnorynkową wprowadziły Litwa, Łotwa i Estonia. W innych postsowieckich republikach odżyły tłumione dotychczas konflikty narodowościowe. Ludność z terenów Gruzji czy Czeczenii musiała walczyć o uniezależnienie się od wpływów Rosji.
4. **Rozpad Jugosławii** nastąpił w latach 90. XX w. Część jej byłych republik ogłosiła niepodległość. W latach 1992–1995 z tego powodu wybuchła krwawa wojna domowa, podczas której w Bośni i Hercegowinie doszło do zbrodni ludobójstwa.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Omów wewnętrzne problemy Rosji w latach 90. XX w.
2. Wyjaśnij, w jakim celu powstała Wspólnota Niepodległych Państw.
3. Przedstaw przyczyny wojny domowej w byłej Jugosławii.
4. Opisz sytuację polityczną Ukrainy po upadku ZSRS.
5. Oceń rolę Władimira Putina w przywróceniu Rosji pozycji mocarstwa.
6. Porównaj przyczyny i skutki pomarańczowej rewolucji z wydarzeniami Euromajdanu na Ukrainie.
7. ★ Przedstaw informacje na temat rosyjskiej okupacji Krymu rozpoczętej w 2014 r.
8. **Miniprojekt**
   Podzieleni na kilkuosobowe grupy, przygotujcie 5-minutowe wiadomości telewizyjne informujące o wydarzeniach na Ukrainie nazywanych pomarańczową rewolucją.

TAJEMNICE

Terroryzm czeczeński

Po 11 września 2001 r. terroryzm kojarzy się głównie z działaniami islamskich organizacji fundamentalistycznych, które dążą do zniszczenia zachodniej cywilizacji. Wykorzystują go jednak także ugrupowania i narody walczące o swoją niepodległość. W Rosji zastosowali go Czeczeni, których terytorium zagarnęła rosyjska armia.

Pierwsze zamachy

W czerwcu 1995 r. w Rosji bojownicy czeczeńscy przeprowadzili pierwszy atak terrorystyczny w czasie I wojny czeczeńskiej. Grupa dowodzona przez Szamila Basajewa zajęła wówczas szpital w mieście Budionnowsk na Kaukazie, w którym znajduje się duża baza lotnictwa rosyjskiego. Przetrzymywała tam ponad 1500 zakładników, głównie personel szpitalny i pacjentów. Czeczeni chcieli przede wszystkim zawieszenia broni i rozmów pokojowych. Borys Jelcyn wydał jednak rozkaz odbicia zakładników siłą. Ostrzał gmachu spowodował jednocześnie śmierć wielu zakładników, a także pożar budynku. Basajew w akcie dobrej woli wypuścił ponad dwieście kobiet i dzieci. Atak na Budionnowsk stanowił przełom w I wojnie czeczeńskiej, doprowadził też do zakończenia tego konfliktu i zmian personalnych w rządzie rosyjskim. W 1999 r., tuż przed wybuchem II wojny czeczeńskiej, w Rosji doszło do ataków na budynki mieszkalne w Bujnaksku, Moskwie i Wołgodońsku. Łącznie zginęło w nich ok. 300 osób. Do dziś trudno stwierdzić, czy rzeczywiście stali za nimi Czeczeni, czy też ich inspiratorami były rosyjskie służby specjalne, które chciały dać władzom pretekst do interwencji zbrojnej w Czeczenii.

Szamil Basajew podczas ataku oddziału Czeczenów na szpital w rosyjskim Budionnowsku

Śmierć w teatrze

Po zajęciu Czeczenii przez siły rosyjskie i przejściu bojowników do walk partyzanckich ponownie doszło do ataków terrorystycznych. 23 października 2002 r. podczas wystawiania musicalu *Nord-Ost*, który oglądały 922 osoby, oddział Czeczenów zajął moskiewski teatr na Dubrowce. Wśród terrorystów były także kobiety, które miały na sobie ładunki wybuchowe. Zamachowcy żądali zakończenia II wojny w Czeczenii i wycofania się wojsk rosyjskich. Jeszcze tej samej nocy w wyniku negocjacji wypuszczono z teatru wszystkich muzułmanów, Gruzinów, a także część dzieci i kilka innych osób. Wkrótce jednak zastrzelono paru zakładników. Dalsze rozmowy nie przyniosły rozwiązania i 26 października nastąpił szturm rosyjskich sił specjalnych na budynek. Na początek do teatru wpuszczono gaz usypiający, ale w zbyt wysokim stężeniu, w wyniku czego śmierć poniosło 129 zakładników. Zginęło także 40 terrorystów. Putin uznał tę akcję za sukces, a całe wydarzenie stało się kolejnym pretekstem do zaostrzenia represji na terenie Czeczenii.

Strażacy wynoszą nieprzytomnych zakładników z teatru na Dubrowce w Moskwie po ataku sił specjalnych na obiekt. Większość ofiar zatruła się, podobnie jak terroryści, gazem wpuszczonym do wnętrza przez rosyjskie oddziały antyterrorystyczne.

Atak na szkołę

Do najgłośniejszego ataku terrorystycznego Czeczenów doszło 1 września 2004 r. Wówczas grupa bojowników czeczeńskich opanowała szkołę w Biesłanie w Osetii Północnej (wchodzącej w skład Rosji) i wzięła na zakładników 1181 osób, w większości dzieci. Żądania Czeczenów skupiały się wokół niepodległości Czeczenii, wycofania wojsk rosyjskich, a także zwolnienia rebeliantów z więzień. Nieudolnie i nieprofesjonalnie prowadzona operacja antyterrorystyczna spowodowała śmierć 334 zakładników, w tym 156 dzieci, a ok. 700 osób, w tym dzieci, zostało rannych.

Krwawe ataki terrorystyczne Czeczenów zostały powszechnie potępione przez międzynarodową opinię publiczną. Rosyjskie władze wykorzystały zamachy jako pretekst i zaczęły głosić na świecie, że prowadzą – podobnie jak Amerykanie – wojnę z islamskim terroryzmem. Jednocześnie ataki uniemożliwiły rosyjskim zwolennikom dialogu z Czeczenami obronę bojowników. Każdy, kto odtąd próbował krytykować nawet najbrutalniejsze działania Kremla, spotykał się z oskarżeniem o sprzyjanie terrorystom.

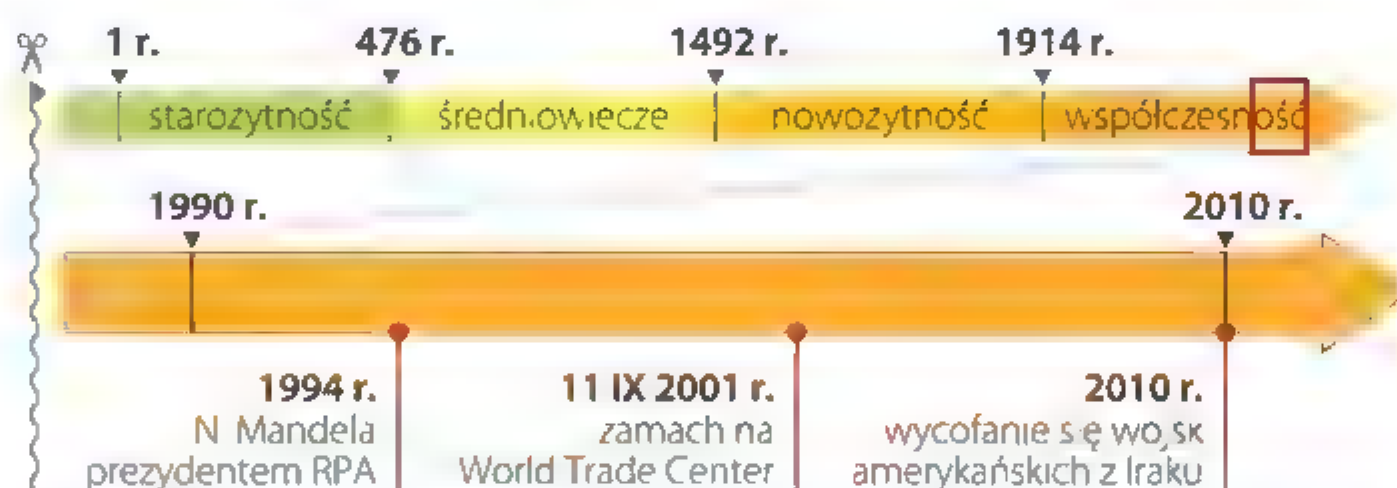

Mały Tamik oraz jego mama w ruinach szkoły w Biesłanie, zaatakowanej przez czeczeńskich terrorystów. Chłopiec przeżył atak, ale zginęli w nim jego ojciec oraz siostra.

2 Konflikty na świecie po 1989 r.

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jaki był efekt przemian gospodarczych w Chinach,
- z jakimi problemami borykają się państwa afrykańskie,
- gdzie się toczą współczesne konflikty zbrojne,
- jaki związek z wojną z terroryzmem miał atak na World Trade Center.

Daleki Wschód

Chińska gospodarka to dziś druga co do wielkości, po USA, gospodarka świata. Chiny zaczęły intensywnie się rozwijać gospodarczo w latach 80. XX w., gdy Stany Zjednoczone nadały im status najwyższego uprzywilejowania ekonomicznego. Dzięki temu nastąpiła modernizacja wszystkich działów chińskiej gospodarki. Niezwykle ważne były amerykańskie wsparcie finansowe i napływ zagranicznych inwestorów. W efekcie **wzrost PKB Chin** w latach 1975–1990 wyniósł 193%. Zmiany gospodarcze, stopniowa liberalizacja życia oraz wpływ przemian politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej doprowadziły do aktywizacji ruchów opozycyjnych. Wiosną 1989 r., idąc za przykładem Europy, chińscy studenci rozpoczęli **protesty prodemokratyczne na placu Tiananmen** w Pekinie. We władzach komunistycznych trwał spór na temat zaistniałej sytuacji, jednak ostatecznie przewagę uzyskali zwolennicy rozwiązania siłowego. 4 czerwca 1989 r. na plac wkroczyła armia, która dokonała masakry pokojowo nastawionych protestujących.

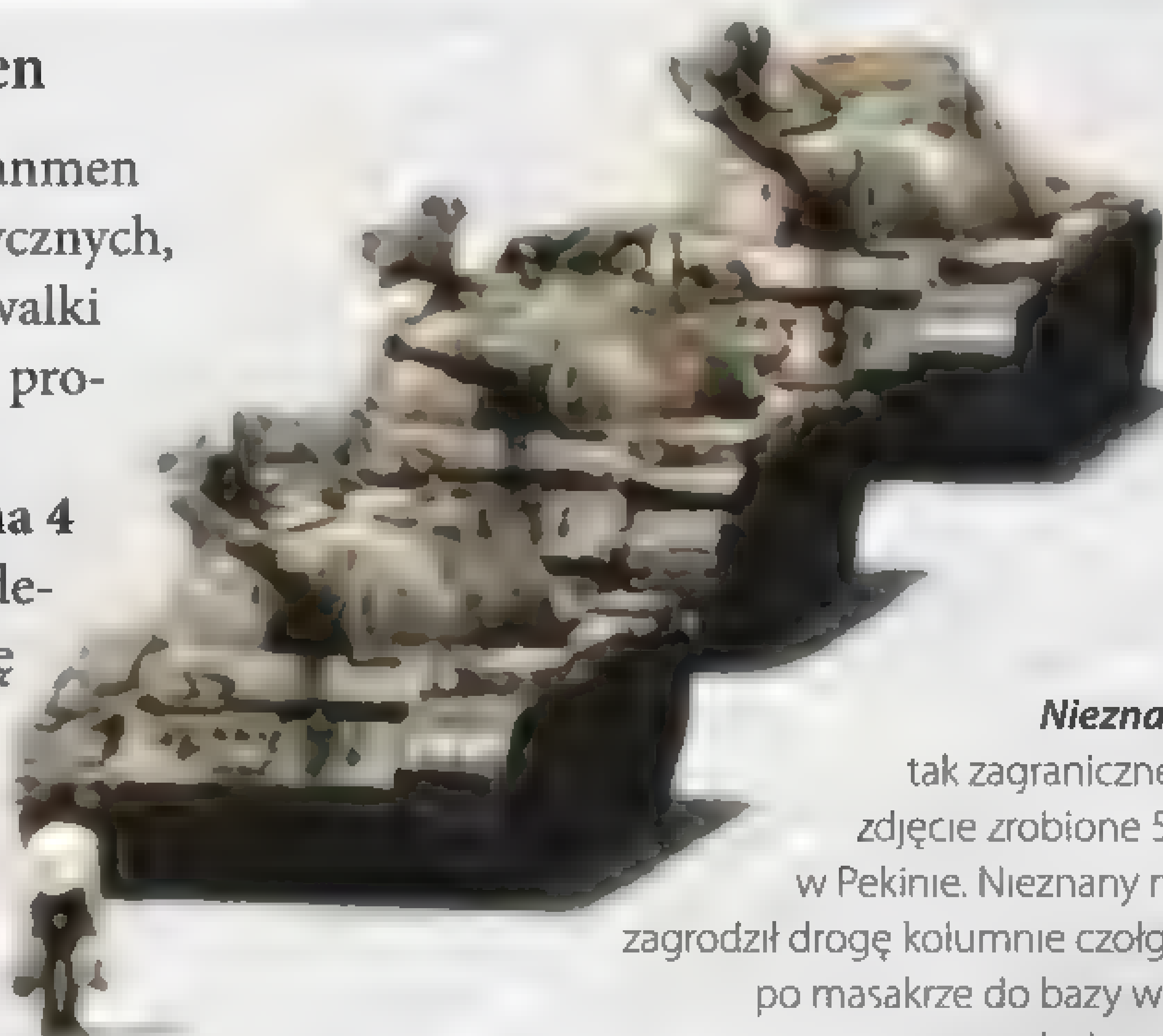
CIEKAWOSTKA

Po przegranej Japonii w II wojnie światowej ograniczono jej prawo do zbrojeń. W tej sytuacji Japończycy skupili się na rozwoju przemysłu elektronicznego i elektrotechnicznego oraz branży motoryzacyjnej. Gospodarka tego państwa pozostaje cały czas w światowej czołówce.

Masakra na placu Tiananmen

Studenci protestujący na placu Tiananmen w Pekinie domagali się reform politycznych, demokratyzacji życia publicznego i walki z korupcją. Komuniści sprowadzili z prowincji oddziały wyposażone w broń maszynową i czołgi, które **nocą z 3 na 4 czerwca 1989 r.** dokonały masakry demonstrantów. Liczbę ofiar szacuje się na ok. 10 tys. (na podstawie odtajnionych w 2017 r. dokumentów brytyjskiej dyplomacji).

Dlaczego tak wielkie znaczenie ma zamieszczona fotografia?

Nieznany buntownik – tak zagraniczne media nazwały zdjęcie zrobione 5 czerwca 1989 r. w Pekinie. Nieznany mężczyzna, który zagrodził drogę kolumnie czołgów wracających po masakrze do bazy wojskowej, stał się symbolem walki o wolność.

Kraje afrykańskie

Państwa afrykańskie po uwolnieniu się z zależności kolonialnej musiały zmagać się z wieloma problemami wewnętrznymi. W latach 90. XX w. były to:

- kryzysy gospodarcze;
- klęski głodu;
- epidemie chorób zakaźnych, w tym AIDS;
- brak dostępu do wody pitnej;
- dewastacja środowiska naturalnego;
- rządy dyktatorów i niestabilność władzy;
- polityka **neokolonializmu** – niekontrolowane wykorzystywanie gospodarcze tych terenów przez państwa rozwinięte;
- wojny domowe i konflikty etniczne.

Do najkrwawszych walk o podłożu etnicznym doszło w 1994 r. **w Rwandzie** między członkami plemion **Tutsi i Hutu**. W ciągu 100 dni Hutu wymordowało ok. miliona osób. Następnie dwa miliony Rwandyjczyków – głównie Hutu w obawie przed odwetem – uciekło do sąsiednich krajów. Tym tragicznym wydarzeniom nie zapobiegły będące na miejscu wojska ONZ. Ludobójstwo ustało dopiero po przejęciu władzy przez rząd złożony głównie z członków plemienia Tutsi.

W latach 90. XX w. zaszły także ważne zmiany w **Republice Południowej Afryki** (RPA). Od lat 40. XX w. istniał tam rasistowski system polityczny **apartheid** [czyt.: aparthajd], który segregował obywateli według koloru skóry i dyskryminował czarnoskórą ludność. Zakładał on konieczność oddzielnego funkcjonowania społeczności białych oraz ludności czarnej. Biała mniejszość sprawowała tam całkowitą władzę i ograniczała prawa czarnej większości. System ten obowiązywał w RPA do 1994 r. Po obaleniu apartheidu prezydentem RPA został czarnoskóry działacz na rzecz równouprawnienia – **Nelson Mandela**.

POSTAĆ HISTORYCZNA

Nelson Mandela

1918–2013

Południowoafrykański przywódca walki z apartheidem, prawnik. Był związany z partią o nazwie Afrykański Kongres Narodowy. W 1962 r. za akcje sabotażowe przeciw reżimowi i został skazany na dożywotnie więzienie. Uwolniono go w 1990 r. po naciskach międzynarodowej opinii publicznej. W 1992 r. w referendum obywatele RPA opowiedzieli się za likwidacją apartheidu. W 1993 r. Mandela otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla, a rok później został prezydentem RPA.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Ludobójstwo w Rwandzie

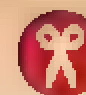
Wspomnienia jednego z uczestników masakry ludności Tutsi, dotyczące pierwszego dnia rzezi.

Wszystko wskazywało na to, że będzie gorąco. Wziąłem maczetę i poszedłem do centrum miasta. Wszędzie biegali ludzie. Na placu targowym zobaczyłem mężczyznę, pędził w moją stronę. Biegł ze wzgórza Kayumby, resztkami tchu, wystraszony, myślał tylko, jak uciec… Gdy znalazł się obok mnie, uderzyłem go maczetą w szyję, w widoczną żyłę. Odruchowo, bez namysłu […]. Rozejrzałem się wkoło, wszyscy zabijali; przez cały dzień tropiłem innych zbiegów […]. Wtedy nie uważaliśmy już Tutsich za ludzi ani za stworzenia Boże. Przestaliśmy widzieć świat taki, jaki jest, to znaczy jako wyraz woli Boga. Woleliśmy się ich pozbyć.

Źródło: J. Hatzfeld, *Strategia antylop*, tłum. J. Giszczak, Warszawa 2009, s. 27.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Opisz, jak wyglądał pierwszy dzień masakry ludności Tutsi w Rwandzie.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób ludność Hutu postrzegała członków plemienia Tutsi podczas prześladowań.

Współczesne konflikty na świecie

Po zakończeniu zimnej wojny konflikty na świecie nie ustały. Toczą się dalej, często jako wojny domowe, przy zaangażowaniu mocarstw takich jak USA czy Rosja.

Walki na wschodzie Ukrainy
W 2014 r. Rosja zagarnęła ukraiński Krym i wspierała separatystów walczących na wschodzie Ukrainy. Walki między armią ukraińską a rebeliantami pochłonęły ponad 10 tys. ofiar, a wiele tysięcy zmusiły do ucieczki.

Wojna domowa w Syrii
Od 2011 r. na terenie Syrii toczy się wojna domowa pomiędzy siłami dyktatora Baszara al-Asada, którym pomaga Rosja, a ugrupowaniami opozycyjnymi, których poparły państwa zachodnie, w tym USA.

Pozostałe konflikty:
1. konflikt Indie–Pakistan
2. wojna domowa w Libii
3. konflikt z islamistami w Nigerii
4. konflikt z islamistami w Egipcie
5. konflikt izraelsko-palestyński
6. konflikt turecko-kurdyjski
7. wojna narkotykowa w Meksyku

Półwysep Koreański
Napięcie między reżimem komunistycznym Korei Północnej a Koreą Południową tli się od niezakończonej wojny w połowie XX w. Korea Południowa pozostaje w ścisłym sojuszu z USA. Korea Północna zaś posiada broń atomową i zagraża całemu regionowi.

AZJA

EUROPA

AFRYKA

1 2 3 4 5 6

Wojna domowa w Afganistanie
Konflikt rozpoczął się w 2001 r. Atak sił NATO skierowany został przeciwko talibom, którzy wspierali działania Al-Kaidy. Po ich rozbiciu celem wojsk sojuszniczych było doprowadzenie do stabilizacji i odbudowy Afganistanu.

Wojna domowa w Jemenie
Od 2015 r. toczy się tu wojna o podłożu religijnym i plemiennym. Siły rządowe – wspierane przez międzynarodową koalicję z Arabią Saudyjską na czele – walczą z rebeliantami, za którymi stoi Iran.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień rejony świata, w których współcześnie toczy się najwięcej konfliktów.
★ 2. Wyszukaj w innych źródłach informacje na temat dwóch konfliktów oznaczonych na mapie numerami od 1 do 7.

Konflikt palestyńsko-izraelski

Po zawarciu w 1993 r. porozumienia izraelsko-palestyńskiego powstała Autonomia Palestyńska. Jej prezydentem w 1996 r. został przywódca OWP **Jasir Arafat**, który porozumienie podpisywał z premierem Izraela Icchakiem Rabinem. Obaj przywódcy, wraz z szefem izraelskiej dyplomacji Szimonem Peresem, otrzymali Pokojową Nagrodę Nobla. Konflikt trwający od kilkudziesięciu lat miał szansę na zakończenie.

Nie był to jednak koniec walk. Z jednej strony Żydzi nadal rozbudowują swoje osady na terenach palestyńskich, z drugiej zaś arabskie ugrupowania radykalne, Hezbollah i Hamas, do dziś przeprowadzają zamachy bombowe na terenie Izraela.

Wojna z terroryzmem

Zaangażowanie USA w konflikty na Bliskim Wschodzie rozbudziło antyamerykańskie nastroje wśród ludności muzułmańskiej, szczególnie – islamskich organizacji terrorystycznych. Ich członkowie zaczęli organizować zamachy wymierzone w mieszkańców Stanów Zjednoczonych oraz sojuszników USA z zachodniej Europy.

Data	Zamach terrorystyczny
11 września 2001 r.	**Atak na World Trade Center** [czyt.: łorld trejd senter] – zamachowcy z **Al-Kaidy** – organizacji terrorystycznej, której przewodził **Osama bin Laden**, przejęli cztery samoloty pasażerskie i skierowali je na wybrane cele w USA. Zniszczone zostały dwa nowojorskie wieżowce World Trade Center i część budynku Pentagonu. Zginęło prawie 3 tys. osób.
marzec 2004 r.	Seria bombowych ataków terrorystycznych na pociągi w Madrycie (Hiszpania).
lipiec 2005 r.	Zamachowcy samobójcy zdetonowali ładunki w autobusach i metrze w Londynie (Wielka Brytania).

Atak terrorystyczny przeprowadzony 11 września 2001 r. na World Trade Center był pod względem liczby ofiar najtragiczniejszym zamachem w historii XXI w. Prezydent USA **George W. Bush** [czyt.: dżordż dablju busz] potraktował go jako wypowiedzenie wojny. Wojska amerykańskie zostały wysłane do **Afganistanu**, gdzie znajdowały się bazy szkoleniowe Al-Kaidy i ukrywał się Osama bin Laden – korzystający z gościny miejscowych **talibów**. W efekcie kilkumiesięcznych walk wojska Stanów Zjednoczonych obaliły ich reżim.

Amerykanie podjęli również działania zbrojne w **Iraku**. Tamtejszy dyktator **Saddam Husajn** był oskarżany o produkcję broni chemicznej i biologicznej oraz wspieranie terrorystów. Wojska wierne Husajnowi rozbito, lecz wspomnianej broni nie znaleziono. Obalenie dyktatora, wojna, a potem wieloletnia okupacja i narzucenie Irakowi demokracji jako modelu sprawowania władzy spowodowały chaos wewnętrzny, który trwa w tym kraju do dziś.

Talibowie – ugrupowanie islamskie rygorystycznie przestrzegające zasad Koranu.

Bliźniacze wieże World Trade Center zostały zaatakowane 11 września 2001 r. przez terrorystów z Al-Kaidy pilotujących porwane samoloty pasażerskie. Samoloty wbiły się w oba drapacze chmur, doprowadzając do gigantycznych pożarów i w konsekwencji do zawalenia obu wież.

WARTO WIEDZIEĆ

Poszukiwanie Osamy bin Ladena

Po przeprowadzeniu zamachu na World Trade Center przywódca Al-Kaidy – Osama bin Laden – stał się najbardziej poszukiwanym terrorystą na świecie. W poszukiwania Stany Zjednoczone zaangażowały armię oraz tajne agencje. Udało się go namierzyć dopiero po blisko 10 latach na terenie Pakistanu. Bin Laden zamieszkiwał z rodziną i ochroną kilkadziesiąt kilometrów od stolicy tego państwa. W maju 2011 r. amerykańskie siły specjalne przeprowadziły na jego rezydencję atak, podczas którego terrorysta zginął. Ciało bin Ladena zostało pochowane w Morzu Arabskim, z zachowaniem islamskiego rytuału pogrzebowego. Ceremonia odbyła się na pokładzie amerykańskiego lotniskowca.

Dlaczego Osama bin Laden był poszukiwany przez USA?

Osama bin Laden pochodził z Arabii Saudyjskiej. Wywodził się z bogatej rodziny, która zdobyła ogromny majątek dzięki realizacji zleceń budowlanych dla saudyjskiej rodziny królewskiej.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Dynamiczny rozwój chińskiej gospodarki** rozpoczął się w latach 80. XX w. Nastąpił dzięki amerykańskiemu wsparciu finansowemu i zagranicznym inwestycjom. W efekcie Chiny stały się drugą po USA gospodarką na świecie.
2. **Kraje afrykańskie** zmagają się współcześnie z wieloma problemami natury politycznej, społecznej oraz dotyczącymi środowiska naturalnego. W RPA w 1994 r. zniesiono rasistowski system apartheidu.
3. **Ludobójstwo w Rwandzie** w 1994 r. było skutkiem konfliktu etnicznego między członkami plemion Tutsi i Hutu. W ciągu 100 dni Hutu wymordowało ok. 1 mln osób z plemienia Tutsi.
4. **Konflikt palestyńsko-izraelski** nie został rozwiązany do dziś. Po podpisaniu w 1993 r. porozumienia w Oslo utworzono Autonomię Palestyńską. Jednak radykalne ugrupowania palestyńskie nie zaprzestały walki.
5. **Atak na World Trade Center** 11 września 2001 r. przeprowadzili terroryści związani z islamską organizacją Al-Kaida pod dowództwem Osamy bin Ladena. USA rozpoczęły trwający do dziś proces walki z terroryzmem na całym świecie.

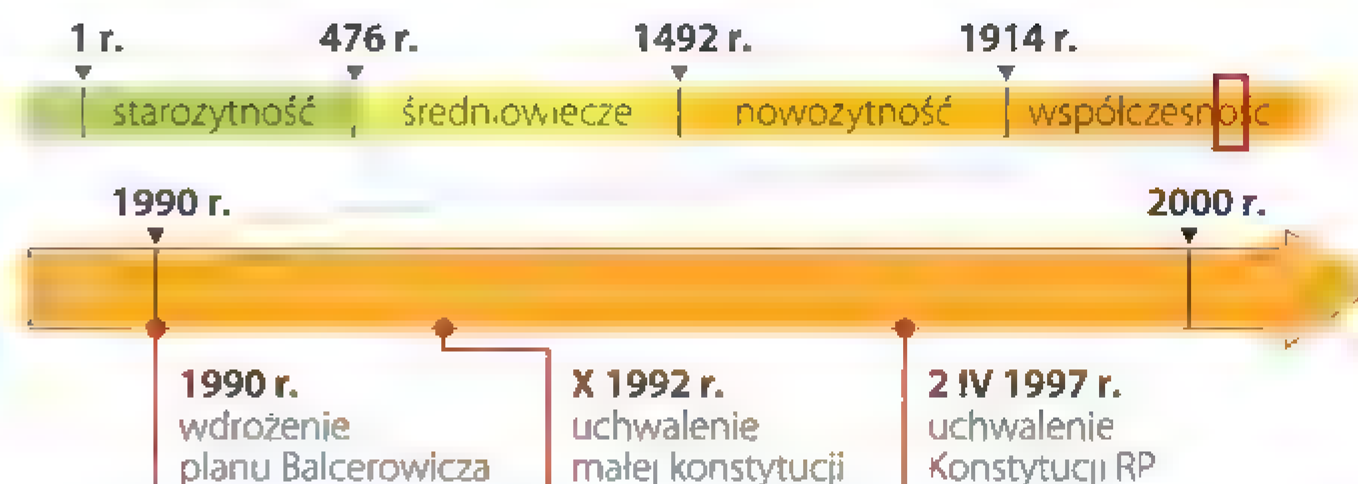
SPRAWDŹ SIĘ

1. Omów rozwój gospodarczy Chin w drugiej połowie XX w.
2. Wymień problemy, z jakimi zmagają się obecnie państwa afrykańskie.
3. Omów przyczyny i skutki wydarzeń w Rwandzie w 1994 r.
4. Przedstaw znaczenie porozumienia z Oslo dla relacji Izraela i Palestyny.
5. Scharakteryzuj postawę USA wobec terroryzmu islamskiego po 2001 r.
6. ★ Wymień miejsca najtragiczniejszych zamachów terrorystycznych w XXI w.
7. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że byłeś naocznym świadkiem ataku terrorystycznego na World Trade Center. Napisz do przyjaciela wiadomość, w której zrelacjonujesz wydarzenia tego dnia.

3 Polska w latach 90. XX w.

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były konsekwencje reform gospodarczych w latach 90.,
- jak kształtowała się polska scena polityczna w pierwszych latach demokracji,
- kiedy uchwalono nową konstytucję.

Reformy gospodarcze

W rządzie pierwszego niekomunistycznego premiera Tadeusza Mazowieckiego, a następnie Jana Krzysztofa Bieleckiego **ministrem finansów** był **Leszek Balcerowicz**. W grudniu 1989 r. przedstawił on program reform nazywany **planem Balcerowicza** – był on realizowany od 1990 r.
Założenia planu Balcerowicza:

- głęboka **transformacja** – przestawienie gospodarki z centralnie planowanej (socjalistycznej) na rynkową (kapitalistyczną);
- ograniczenie **deficytu budżetowego**;
- zmniejszenie inflacji;
- **prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych**.

Ustalono realny kurs złotówki względem dolara amerykańskiego, co umożliwiło handel z zagranicą i wyrównało różnice między kursem bankowym a kursem na wolnym rynku. Import towarów z państw Zachodu wpłynął korzystnie na jakość towarów oraz zaopatrzenie w sklepach, dzięki czemu było możliwe **zlikwidowanie systemu kartkowego**.

Dla zmniejszenia **hiperinflacji** nałożono na zakłady pracy podatek od wzrostu wynagrodzeń zwany **popiwkiem**. W efekcie hiperinflacja spadła z 586% w 1990 r. do 70% w 1991 r. Powstawały liczne przedsiębiorstwa prywatne, początkowo w usługach i handlu, potem także w przemyśle. Były one zmuszone konkurować ze sobą, co poprawiło jakość towarów i usług.

Deficyt budżetowy – sytuacja, w której wydatki państwa są większe niż jego dochody.

Hiperinflacja – katastrofalna utrata wartości pieniądza powodująca szybki wzrost cen, wywołana załamaniem gospodarki oraz nieograniczonym dodrukiem pieniędzy.

Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie to symbol gospodarki rynkowej. Pierwsza sesja tej giełdy odbyła się w 1991 r. Początkowo notowano na niej akcje tylko pięciu spółek.

Hiperinflacja

Z powodu szalejącej w Polsce hiperinflacji do obiegu wprowadzano banknoty z coraz większymi nominałami. W codziennym użyciu były banknoty o wartości jednego miliona, a nawet dwóch milionów złotych.

Banknot o nominale 2 milionów złotych z podobizną kompozytora i premiera II RP Ignacego Jana Paderewskiego

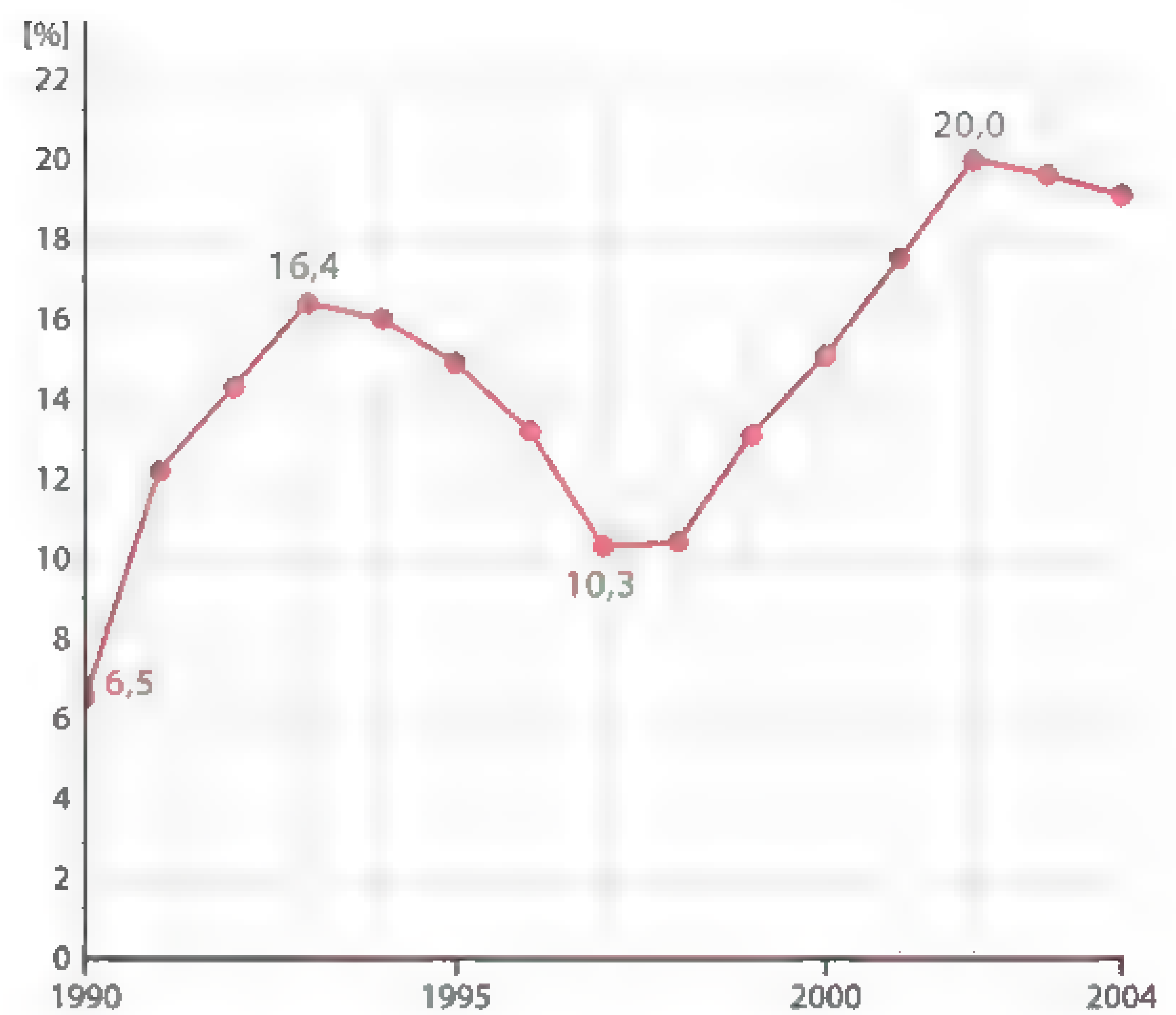
? Czyja podobizna widniała na banknocie 2 milionów złotych?

Społeczne koszty przemian ustrojowych

Efektem wdrażania planu Balcerowicza była szybka prywatyzacja dochodowych państwowych przedsiębiorstw, często po zaniżonych cenach. Skutkiem był też upadek zakładów przestarzałych i nierentownych. Doprowadziło to do pojawienia się **bezrobocia**, które rosło skokowo. W 1990 r. wynosiło 6,5%, a już w 1991 r. było niemal dwukrotnie wyższe. Problem bezrobocia dotknął szczególnie regiony silnie uprzemysłowione (Górny Śląsk, Zagłębie Dąbrowskie, ziemia łódzka, region świętokrzyski) oraz tereny, na których zlikwidowano PGR-y (Warmia, Mazury, Pomorze Zachodnie, ziemia lubuska). Bezrobocie na bardzo wysokim poziomie utrzymywało się aż do przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r.

Wiele osób pozbawionych pracy nie umiało się odnaleźć w nowej rzeczywistości. Mogły one liczyć jedynie na zasiłek dla bezrobotnych, nazywany „kuroniówką" – od nazwiska ministra pracy i polityki socjalnej **Jacka Kuronia**.

Bezrobocie w Polsce w latach 1990–2004

Wzrost bezrobocia przełożył się na obniżenie poziomu życia Polaków oraz nasilenie przestępczości zorganizowanej. Symbolem ciemnej strony początkowego okresu transformacji stały się także **afery gospodarcze**.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Społeczne skutki reform

Koszty społeczne przemian ekonomicznych, jakie zachodziły w Polsce po 1989 r., były zaskoczeniem dla części polityków. Po latach niektórzy z nich dokonali krytycznej oceny tego okresu.

Po latach Tadeusz Mazowiecki wyznał w rozmowie z Teresą Torańską: „Ciężkie było dla mnie wyobrażenie sobie, że wielkie przedsiębiorstwa zaczną padać. [...] Przecież odzyskanie suwerenności dokonało się dzięki strajkom wielkich zakładów pracy w 1980 roku. To one przecież wywalczyły «Solidarność». Liczyłem na to, że rozruch gospodarki wolnorynkowej będzie równoważyła polityka społeczna". W przeciwieństwie do premiera, wicepremier Balcerowicz na to nie liczył, przeciwnie – pilnował równowagi budżetowej. [...] Prywatyzacja przeprowadzona w tempie ekspresowym polegała w znacznej mierze na wyprzedaży majątku narodowego po bardzo zaniżonych cenach, co rzeczywiście stwarzało okazje do nadużyć. W oczach ludu była to prywatyzacja złodziejska. Warto wsłuchać się w głos zdesperowanych ludzi, których plajta przedsiębiorstwa wyrzucała na bruk – lub którym miesiącami nie płacono należnych wynagrodzeń. Szli oni pod ważne budynki publiczne, siedziby rozmaitych władz i skandowali: „Zło-dzie-je! Zło-dzie-je!". [...]

Źródło: K. Modzelewski, *Zajeździmy kobyłę historii. Wyznania poobijanego jeźdźca*, Warszawa 2013, s. 391–392, 409–410.

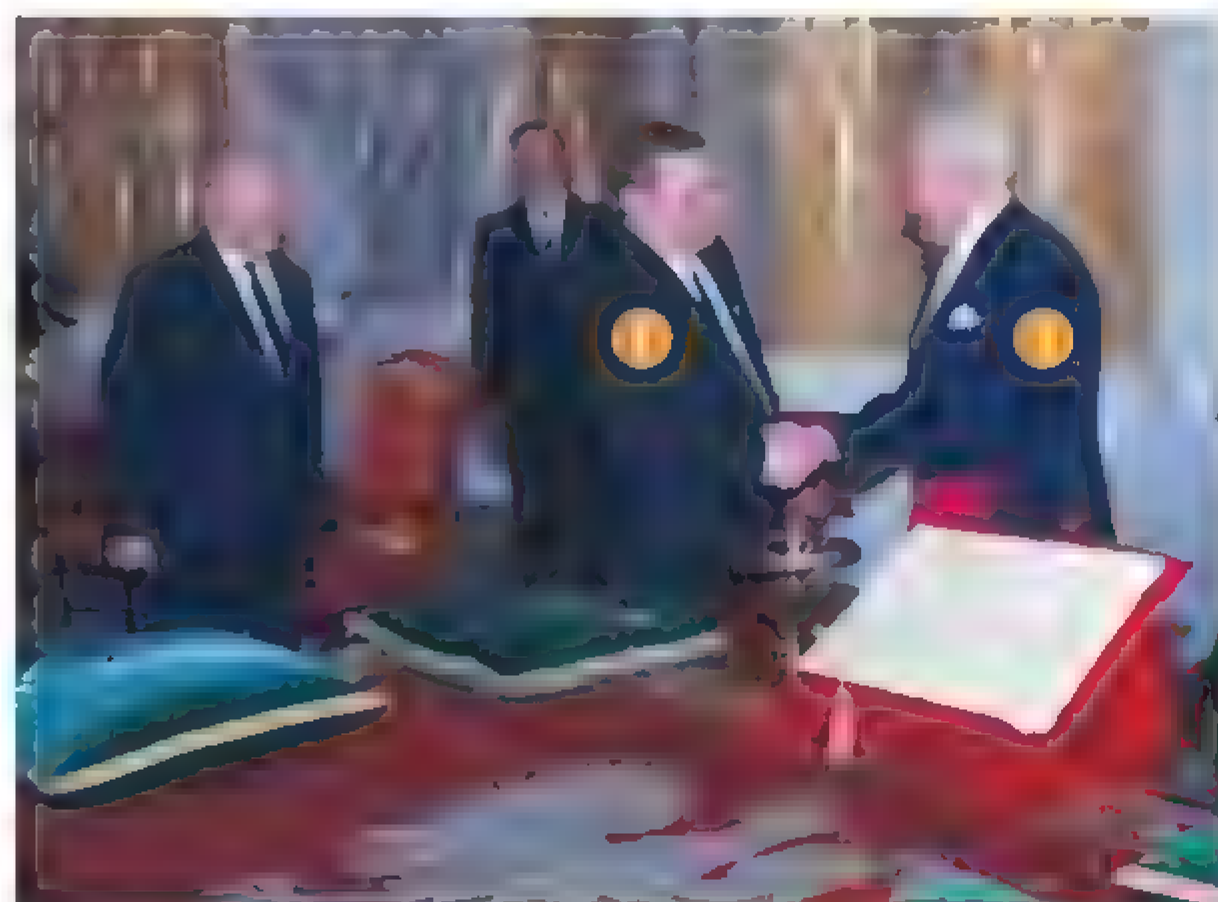
PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Przedstaw obawy premiera Mazowieckiego wobec reform wicepremiera Balcerowicza.
2. Omów reakcję polskiego społeczeństwa na prywatyzację w okresie przemian.

Rozpad obozu solidarnościowego

Już w 1990 r. wśród działaczy związanych z „Solidarnością", których dotąd łączyła idea walki z komunizmem, zaczęły narastać różnice. Nowa rzeczywistość polityczna i trudności gospodarcze kraju potęgowały konflikt. Wiosną 1990 r. przewodniczący „Solidarności" Lech Wałęsa ogłosił rozpoczęcie **„wojny na górze"**. Jej celem było stworzenie systemu wielopartyjnego poprzez podział obozu solidarnościowego. W efekcie powstały nowe partie polityczne oraz doszło do rozpadu PZPR.

Wówczas prezydent Jaruzelski złożył projekt ustawy przewidującej skrócenie jego kadencji. Został on przyjęty przez sejm i w listopadzie 1990 r. odbyły się **powszechne wybory prezydenckie**. Zwyciężył w nich (w drugiej turze) **Lech Wałęsa** i 22 grudnia 1990 r. objął urząd. Tego samego dnia **ostatni prezydent RP na uchodźstwie Ryszard Kaczorowski** wręczył mu symbole ciągłości władzy II Rzeczypospolitej, m.in. oryginał konstytucji z 1935 r. oraz pieczęcie prezydenckie.

Lech Wałęsa 1 i **Ryszard Kaczorowski** 2 podczas uroczystości przekazania przedwojennych insygniów władzy pierwszemu demokratycznie wybranemu po II wojnie światowej prezydentowi Polski. Lech Wałęsa sprawował urząd w latach 1990–1995.

Polska scena polityczna w 1990 r.

Obóz solidarnościowy		Postkomuniści
Porozumienie Centrum (PC)	**Ruch Obywatelski Akcja Demokratyczna (ROAD)**	**Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej (SdRP)**
• przywódca: **Jarosław Kaczyński** • w wyborach prezydenckich popierało Lecha Wałęsę	• przywódca: **Zbigniew Bujak** • w wyborach prezydenckich popierał Tadeusza Mazowieckiego	• przywódca: **Aleksander Kwaśniewski** • **SdRP powstała na miejsce PZPR** rozwiązanej w styczniu 1990 r. • w wyborach prezydenckich popierała Włodzimierza Cimoszewicza

Sytuacja wewnętrzna Polski

Pierwsze w pełni demokratyczne wybory parlamentarne w Polsce odbyły się 27 października **1991 r.** Do sejmu weszli przedstawiciele aż 29 partii politycznych. Tak duże rozdrobnienie wynikało z braku **progów wyborczych**. Większość mandatów poselskich zdobyli kandydaci wywodzący się ze środowiska „Solidarności". Mnogość partii politycznych oraz konflikty między nimi utrudniały pracę parlamentu i rządu. Kontrowersje i głębokie podziały rodziła szczególnie kwestia **lustracji**, czyli ujawnienia nazwisk polityków współpracujących w PRL z komunistyczną SB. W efekcie sporów w czerwcu 1992 r. odwołano prawicowy rząd premiera **Jana Olszewskiego**. W kolejnych latach władza w Polsce przechodziła z rąk do rąk.

- Zorganizowane w 1993 r. przedterminowe wybory parlamentarne wygrali postkomuniści z **Sojuszu Lewicy Demokratycznej** (SLD), którzy stworzyli rząd wraz z Polskim Stronnictwem Ludowym (PSL).
- W 1995 r. prezydentem Polski został przewodniczący SLD **Aleksander Kwaśniewski**, który piastował ten urząd przez dwie kadencje.
- Wybory parlamentarne w 1997 r. wygrała prawica – koalicja **Akcji Wyborczej Solidarność**

Próg wyborczy – określony minimalny poziom poparcia w wyborach, po którego przekroczeniu partia może wprowadzić swoich kandydatów do parlamentu.

(AWS) i **Unii Wolności** (UW), która przeprowadziła w 1999 r. cztery ważne reformy:
- **reforma administracji** wprowadzała podział Polski na 16 województw i przywracała powiaty zlikwidowane przez komunistów;
- **reforma szkolnictwa** wprowadzała nowy typ szkół – gimnazja;
- **reforma emerytalna** ustanawiała dodatkowe fundusze emerytalne (tzw. drugi filar);
- **reforma służby zdrowia** **decentralizowała** system ubezpieczeń zdrowotnych.

- Wybory parlamentarne w 2001 r. wygrała koalicja, na której czele ponownie stał SLD.
- W 2005 r. wybory wygrała partia prawicowa **Prawo i Sprawiedliwość** (PiS) z **Jarosławem Kaczyńskim** na czele, a prezydentem Polski w tym samym roku został **Lech Kaczyński**.

Decentralizacja – przekazanie części uprawnień władz centralnych (rządowych) władzom lokalnym i samorządom.

Nocne posiedzenie sejmu 5 czerwca 1992 r. Doszło wówczas do odwołania – nieposiadającego większości sejmowej – rządu premiera Jana Olszewskiego (1). Tuż przed dymisją tego gabinetu minister spraw wewnętrznych Antoni Macierewicz (2) ujawnił listę osób wpisanych na nią jako tajni współpracownicy służb PRL.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

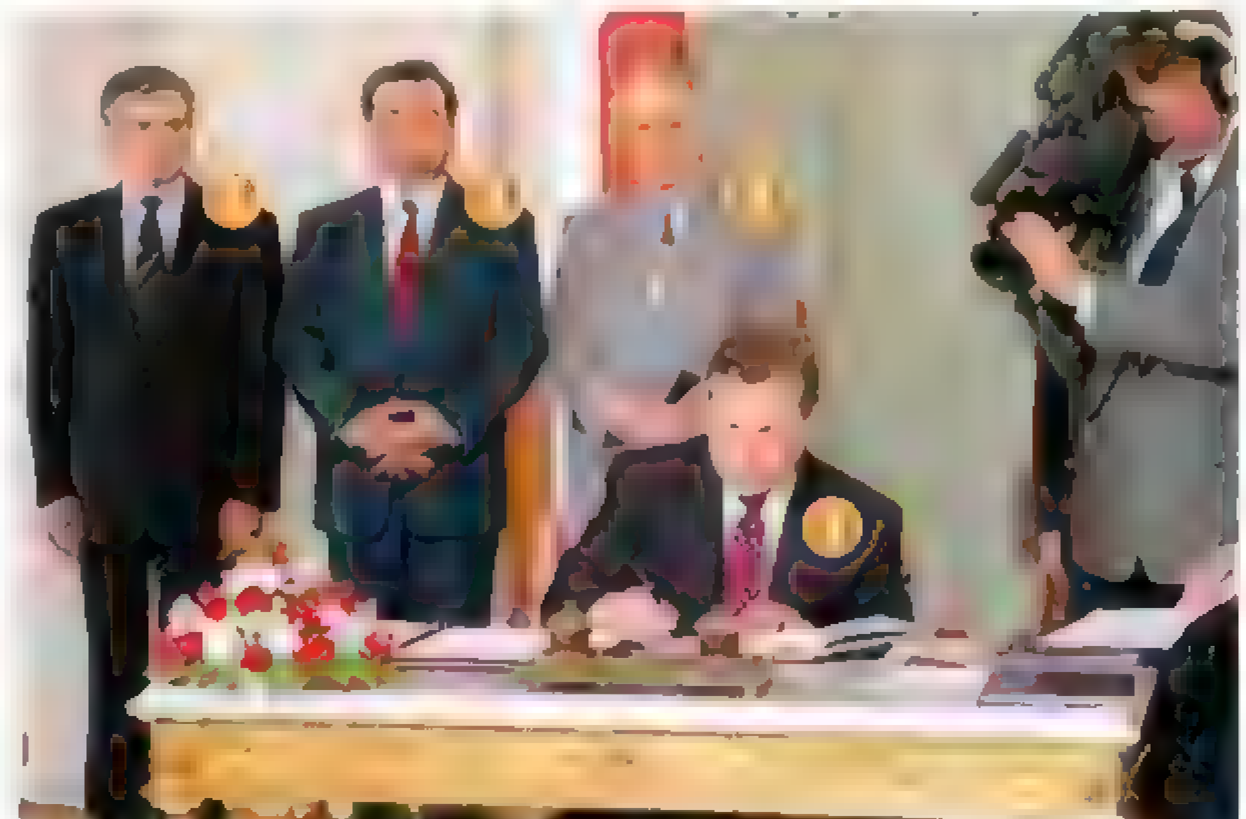
Przemiany społeczno-polityczne w Polsce wymagały zmiany podstaw prawnych funkcjonowania państwa. Od 29 grudnia **1989 r.** jedynym dokumentem określającym nowy ład w państwie była **nowela grudniowa**. Ustawa ta wprowadziła ustrój demokratyczny, **pluralizm polityczny**, zasady sprawiedliwości społecznej i gwarancję swobody działalności gospodarczej.

To tymczasowe rozwiązanie zastąpiono 17 października **1992 r.** kolejnym – **małą konstytucją**. Wprowadzała ona zmiany dotyczące władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej oraz samorządu terytorialnego. Zwiększała też uprawnienia władzy wykonawczej.

Dopiero **2 kwietnia 1997 r.** Zgromadzenie Narodowe uchwaliło nową **Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej**. Większość obywateli poparła ją w ogólnopolskim referendum. Nowa ustawa zasadnicza została podpisana przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego i weszła w życie 17 października 1997 r.

Pluralizm polityczny – demokratyczna zasada ustrojowa gwarantująca istnienie w państwie wielu partii, które reprezentują interesy różnych grup społeczeństwa.

Główne postanowienia polskiej konstytucji:
- zasada demokratycznego państwa prawa;
- trójpodział władzy;
- władza zwierzchnia należy do narodu (wybory parlamentarne, prezydenckie i samorządowe);
- równość wszystkich obywateli wobec prawa;
- prawo do wolności sumienia, religii, światopoglądu, zrzeszania się;
- pluralizm polityczny.

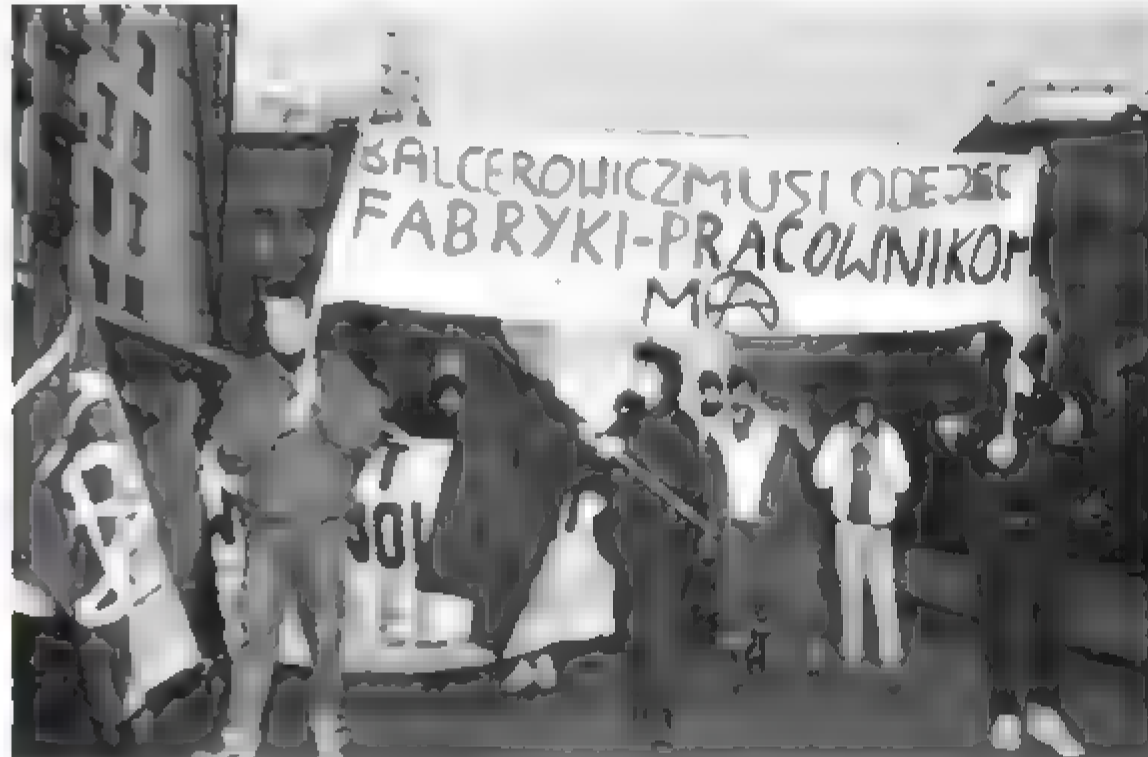
Podpisanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego (1) nastąpiło 16 lipca 1997 r. W uroczystości uczestniczyli premier (2) oraz marszałkowie senatu (3) i sejmu (4).

Plan Balcerowicza i jego skutki

Zaproponowany przez ministra finansów Leszka Balcerowicza program reform był bardzo radykalny. W jego wyniku poziom życia Polaków gwałtowanie się obniżył. Likwidacja zakładów pracy i rosnące bezrobocie powodowały liczne protesty społeczne, których głównym hasłem było: „Balcerowicz musi odejść".

Ruiny zabudowań należących przed 1989 r. do Państwowych Gospodarstw Rolnych ilustrują niekorzystne skutki społeczne reform wolnorynkowych w Polsce

Protest przeciwko polityce Leszka Balcerowicza, którego część Polaków obwiniała za upadek ich zakładów pracy i wysokie bezrobocie.

? Kto według Polaków był winny trudnej sytuacji gospodarczej w Polsce lat 90.?

PODSUMOWANIE TEMATU

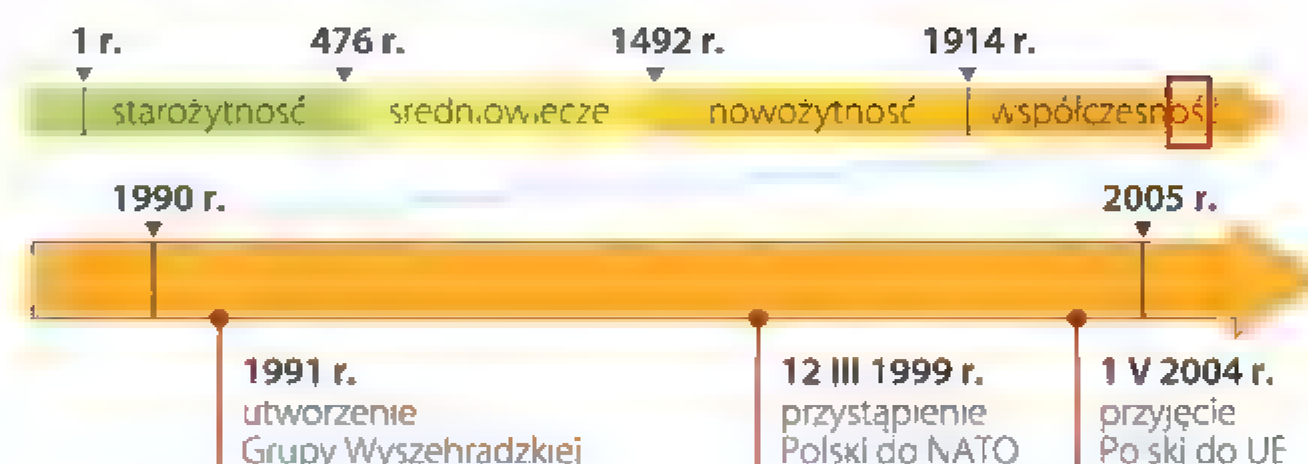
TO JUŻ WIEM

1. **Plan Balcerowicza** to pakiet reform gospodarczych przygotowany przez ministra finansów Leszka Balcerowicza. Realizacja reform miała przekształcić dotychczasową gospodarkę centralnie sterowaną w gospodarkę wolnorynkową. Wydobyła ona kraj z zapaści gospodarczej, ale przyniosła też wiele niekorzystnych skutków społecznych, np. wysokie bezrobocie i ubóstwo.
2. **„Wojna na górze"** to proces podziału politycznego w obozie „Solidarności" w 1990 r. W jej efekcie w Polsce powstał system wielopartyjny, a polska scena polityczna powiększyła się o nowe ugrupowania polityczne.
3. **Lech Wałęsa został prezydentem Polski** w 1990 r. W 1995 r. wybory wygrał Aleksander Kwaśniewski, który był prezydentem przez dwie kadencje. W 2005 r. w wyborach prezydenckich zwycięstwo odniósł Lech Kaczyński.
4. **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** obowiązuje od 1997 r. Została przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe i zaakceptowana przez Polaków w ogólnopolskim referendum.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień główne założenia planu Balcerowicza.
2. Wskaż, jaki był cel prywatyzacji państwowych przedsiębiorstw.
3. Scharakteryzuj polską scenę polityczną w latach 90. XX w. i na początku XXI w.
4. Opisz, na czym polegała reforma administracji w 1999 r.
5. Wyjaśnij, jakie były koszty społeczne reform gospodarczych przeprowadzonych przez Leszka Balcerowicza.
6. Przedstaw główne postanowienia konstytucji uchwalonej w 1997 r.
7. ★ Na podstawie różnych źródeł opisz postać Ryszarda Kaczorowskiego i jego rolę w historii Polski.
8. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły. Przygotujcie plakaty obrazujące przemiany gospodarcze w Polsce w latach 90. Zadaniem części grup będzie przedstawienie negatywnych skutków, a pozostałych – pozytywnych konsekwencji tych przemian.

4 Polska w NATO i UE

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były kierunki polskiej polityki zagranicznej,
- z jakiego powodu Polska weszła do NATO,
- kiedy i w jakich okolicznościach Polska przystąpiła do Unii Europejskiej.

Polska polityka zagraniczna

Mimo przemian ustrojowych w Polsce nadal na jej terytorium przebywały wojska sowieckie. Po rozwiązaniu Układu Warszawskiego w 1991 r. polskie władze wynegocjowały z Rosjanami ich wycofanie. **Ostatnie oddziały rosyjskich wojsk**, stacjonujące w Legnicy, **opuściły Polskę 17 września 1993 r.** W tym okresie rosyjscy żołnierze opuszczali też pozostałe kraje bloku wschodniego.

Polska układała na nowo relacje zarówno z zachodnimi sąsiadami, jak i dawnymi państwami socjalistycznymi. W 1991 r. została utworzona organizacja zwana **Trójkątem Weimarskim** [czyt.: wajmarskim]. W ten sposób zainicjowano współpracę Polski, Francji i Niemiec. Tego samego roku powstała **Grupa Wyszehradzka**. Oprócz Polski w jej skład weszły Węgry i Czechosłowacja (od 1993 r. – Czechy i Słowacja). Z kolei w grudniu 1992 r. podpisano **Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu** (CEFTA). Jego celem było zniesienie ceł i usprawnienie wymiany handlowej po rozwiązaniu RWPG.

Opuszczenie Polski przez wojska rosyjskie w 1993 r. było ważnym wydarzeniem świadczącym o odzyskaniu suwerenności przez nasz kraj.

Polska w strukturach NATO

Przystąpienie Polski do NATO było jednym z podstawowych celów polskiej polityki zagranicznej w latach 90. XX w. Pakt Północnoatlantycki dawał swoim członkom poczucie bezpieczeństwa oraz umożliwiał modernizację i rozwój armii.

NATO funkcjonuje na mocy **traktatu waszyngtońskiego**. Jego najważniejszym zapisem jest **artykuł 5.**, w którym sojusznicy zobowiązują się do wzajemnej pomocy w przypadku zbrojnej napaści na któregokolwiek z członków NATO.

Etapy polskiej akcesji do NATO:

- w 1990 r. Polska nawiązała stosunki dyplomatyczne z Paktem Północnoatlantyckim;
- w 1993 r. prezydent Rosji Borys Jelcyn, mimo obaw o bezpośrednie sąsiedztwo baz NATO, zgodził się na ubieganie się Polski o członkostwo w sojuszu;
- w 1994 r. został zainicjowany program **Partnerstwo dla Pokoju**, który określał zasady współpracy z państwami starającymi się o członkostwo;
- w 1997 r. w Paryżu została zawarta Umowa o współpracy i stosunkach dwustronnych między Rosją a państwami sojuszu. Strony uznały, że nie uważają się za przeciwników. W tym samym roku nasz kraj odwiedził prezydent USA **Bill Clinton** i oficjalnie zaprosił Polskę oraz Czechy i Węgry do NATO;
- **12 marca 1999 r.** minister spraw zagranicznych Bronisław Geremek podpisał dokumenty potwierdzające **przystąpienie Polski do Paktu Północnoatlantyckiego**.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Polska na drodze do NATO

Były premier Rzeczypospolitej Polskiej Jan Olszewski po latach wspominał początki polskiej drogi do członkostwa w NATO.

My w środowisku niepodległościowym szukaliśmy metody na możliwość osiągnięcia prawdziwej niezależności i wyjścia z sowieckiej matni. [...] *Dla mojego rządu członkostwo w NATO było podstawowym postulatem w zakresie polityki zagranicznej. Jednocześnie wywoływało reakcje zupełnie histeryczne, wystarczy przejrzeć prasę z tamtego okresu. Różni ludzie, zresztą później przedstawiający się jako bardzo zapaleni zwolennicy Paktu, wtedy traktowali to niemalże jako szaleństwo.* [...] *Ta histeria antynatowska brała się częściowo z obawy przed rosyjską reakcją. Historia działa się na naszych oczach, przecież ZSRS rozpadł się w grudniu 1991 roku, nieomal w trakcie formowania się rządu w Polsce. Prawie do ostatniej chwili mieliśmy do czynienia z tworem, który wydawał się wieczny.* [...]

Źródło: J. Błażejewska, *Ta historia wciąż trwa. Wspomnienia Jana Olszewskiego*, Poznań 2019, s. 399–400.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Powiedz, jakie nastroje panowały wśród polityków przed przystąpieniem Polski do NATO.
2. Przedstaw przyczyny obaw Polaków przed wejściem do Paktu Północnoatlantyckiego.

Przystąpienie Polski do NATO

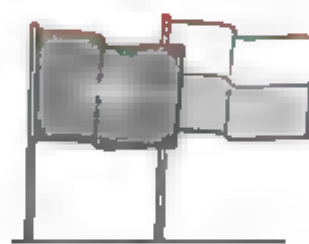
Przyczyna

- rozpad Układu Warszawskiego
- konieczność zapewnienia Polsce bezpieczeństwa
- zbliżenie polityczne z USA i krajami UE

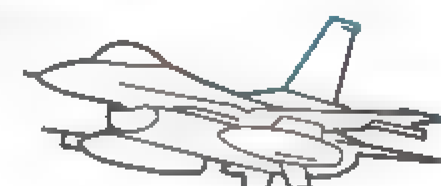
Wydarzenie

Wstąpienie Polski do NATO **12 marca 1999 r.**

Skutek

- poczucie bezpieczeństwa dla Polski w nowej rzeczywistości politycznej
- rozwój i modernizacja polskiej armii
- udział Polski w misjach NATO

Polska droga do UE

Polskie władze po uwolnieniu się spod sowieckiej zależności rozpoczęły starania o przystąpienie do wspólnot europejskich. Integracja z nimi przebiegała etapami.

- W grudniu 1991 r. Polska podpisała umowę stowarzyszeniową z Europejską Wspólnotą Gospodarczą (EWG).
- W 1994 r. został złożony **wniosek o przyjęcie Polski do Unii Europejskiej**, co doprowadziło do rozpoczęcia negocjacji władz UE z Polską.
- Negocjacje zaowocowały w 2000 r. **traktatem nicejskim**, który reformował Unię Europejską i umożliwił przyjęcie do niej nowych państw członkowskich.
- W 2002 r. zakończono negocjacje i dostosowywanie prawa polskiego do unijnego.
- 7–8 czerwca 2003 r. przeprowadzono w Polsce **referendum akcesyjne** w sprawie przystąpienia do UE – zdecydowana większość głosujących opowiedziała się za wejściem Polski do UE.
- **1 maja 2004 r. Polska** wraz z innymi dziewięcioma krajami **została oficjalnie państwem członkowskim Unii Europejskiej**.

Akcesja – tu: przystąpienie do organizacji, np. Unii Europejskiej.

Polska w UE

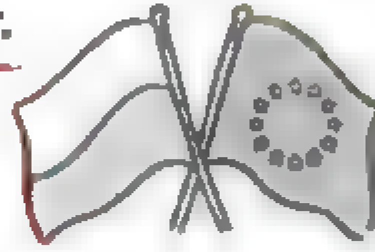
Przyczyna

- dążenie do integracji Polski z Europą Zachodnią
- chęć zdobycia funduszy na rozwój kraju

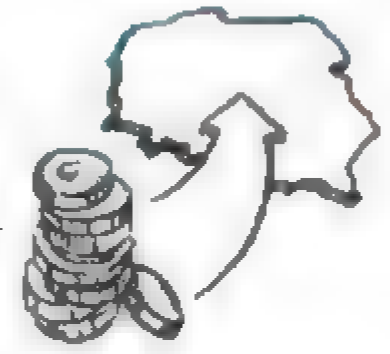
Wydarzenie

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej **1 maja 2004 r.**

Skutek

- pozyskanie środków finansowych z funduszy europejskich
- rozszerzenie współpracy z innymi krajami w dziedzinie gospodarki, ochrony środowiska i kultury

Polskie społeczeństwo wobec Unii

Polskie społeczeństwo było podzielone w kwestii przystąpienia Polski do UE. **Euroentuzjaści** widzieli w przyłączeniu szansę dla Polski. **Eurosceptycy** – stanowiący ok. 20% obywateli głosujących w referendum akcesyjnym – byli przeciwni wejściu do UE. Po latach przynależności Polski do Unii Europejskiej można dostrzec w życiu codziennym elementy **unifikacji**, ale UE promuje także różnorodność. Zyskaliśmy dofinansowania do inicjatyw lokalnych, dopłaty rolne, nowe drogi, mosty i budynki. Możemy legalnie pracować w krajach unijnych i znacznie łatwiej przemieszczać się na ich obszarze.

Unifikacja – ujednolicenie, połączenie różnych elementów w całość.

Euroentuzjaści

- szansa Polski na przyspieszenie rozwoju gospodarczego, unowocześnienie zaniedbanej infrastruktury kraju
- perspektywa wyrównania poziomu życia i zamożności w Polsce z krajami UE
- możliwość nadrobienia opóźnienia cywilizacyjnego w stosunku do państw zachodnich
- szansa na ułatwienia w podróżowaniu (bez kontroli granicznych w obrębie granic UE)
- możliwość podjęcia legalnej pracy w pozostałych krajach UE

Zwolennicy integracji Polski z Unią uważali, że dzięki wejściu do tej organizacji nasz kraj ponownie dołączy do wspólnoty państw Europy Zachodniej. W członkostwie dostrzegali również szansę na szybki rozwój polskiej gospodarki.

Eurosceptycy

- strach przed utratą niedawno zdobytej niepodległości oraz przed wykupem polskich przedsiębiorstw i ziemi przez zagraniczne korporacje
- niepewność, czy rolnictwu i gałęziom przemysłu z nim związanym (np. przemysł przetwórczy i spożywczy) nie zaszkodzi – ze względu na sprzeczne interesy państw unijnych – wspólna polityka rolna
- obawa przed koniecznością dostosowania polskiego ustawodawstwa do norm unijnych
- zaniepokojenie o możliwość utraty typowo polskich tradycji i obyczajów, ateizację życia społecznego

Przeciwnicy przyłączenia naszego kraju do Unii Europejskiej obawiali się, że Polska we wspólnocie utraci niezależność. Wskazywali też na groźbę wykupu ziemi i polskich zakładów przemysłowych przez zagraniczne przedsiębiorstwa

Polska w walce z terroryzmem

Na terenie Polski nie przeprowadzono zamachów bombowych ani ataków terrorystycznych. Jednak obywatele polscy zginęli w zamachach w Nowym Jorku (2001 r.), Madrycie (2004 r.) i Londynie (2005 r.). Polska jako państwo członkowskie NATO poparła atak USA i państw sojuszu na Afganistan, gdzie ukrywał się Osama bin Laden odpowiedzialny za ataki terrorystyczne na World Trade Center i Pentagon. Od 2002 r. w Afganistanie przebywa Polski Kontyngent Wojskowy, który uczestniczył w walkach z terrorystami, ale też szkoli armię i policję afgańską, udziela pomocy w odbudowie i stabilizacji kraju. W 2003 r. polskie oddziały brały udział w inwazji na Irak rządzony przez Saddama Husajna. Zaangażowane były zarówno w okupację tego kraju, jak i późniejszą jego odbudowę.

? W jaki sposób Polska uczestniczy w walce z terroryzmem?

Polscy żołnierze z 10. Batalionu Zmechanizowanego ze Świętoszowa w trakcie osłaniania konwoju w Iraku. Polskie oddziały uczestniczyły w misji stabilizacyjnej w Iraku w latach 2003–2008. W szczytowym momencie nasz kontyngent liczył ok. 2500 żołnierzy.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. **Podstawowym celem polskiej polityki zagranicznej** było gospodarcze, polityczne i wojskowe zbliżenie z krajami zachodnimi. Polski rząd współpracował zarówno z państwami Zachodu (Trójkąt Weimarski), jak i z państwami Europy Środkowej (Grupa Wyszehradzka).
2. **Członkostwo w NATO** miało zapewnić Polsce bezpieczeństwo. W 1993 r., gdy ostatnie oddziały wojsk rosyjskich opuściły nasz kraj, rozpoczęły się polskie dążenia do wstąpienia do Paktu Północnoatlantyckiego. 12 marca 1999 r. Polska stała się członkiem tego sojuszu wojskowego.
3. **Proces integracji europejskiej** w Polsce rozpoczął się w latach 90. XX w. od negocjacji akcesyjnych. Ich efektem było przystąpienie Polski 1 maja 2004 r. do Unii Europejskiej. Wydarzenie to zostało poprzedzone ogólnonarodowym referendum.
4. **Członkostwo w UE** miało swoich zwolenników i przeciwników. Euroentuzjaści podkreślali szanse na rozwój gospodarczy i cywilizacyjny Polski, eurosceptycy obawiali się upadku rolnictwa, wartości chrześcijańskich i zmian w prawodawstwie.

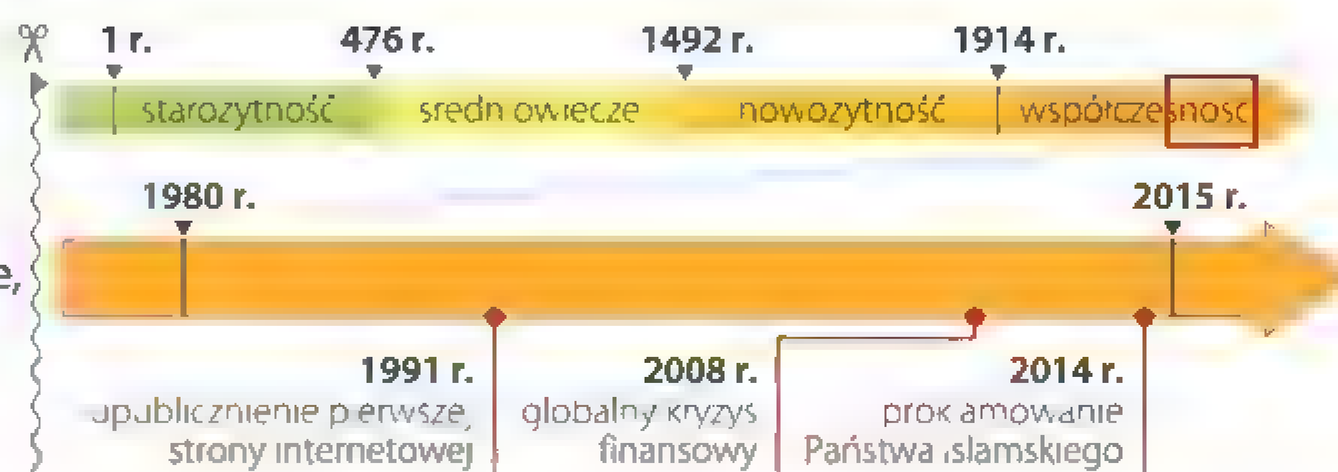
SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw najważniejsze cele polskiej polityki zagranicznej w latach 90. XX w.
2. Wymień etapy integracji Polski z Unią Europejską.
3. Przedstaw argumenty euroentuzjastów w sprawie wejścia Polski do Unii Europejskiej.
4. Wymień korzyści przystąpienia Polski do NATO.
5. ★ Poszukaj informacji na temat udziału Polaków w misji pokojowej ONZ w Bośni i Hercegowinie. Przedstaw zdobyte wiadomości w notatce lub krótkiej prezentacji.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na dwuosobowe zespoły. Jedno z Was będzie dziennikarzem, drugie – żołnierzem, który brał udział w misjach NATO. Osoba przeprowadzająca wywiad może zapytać o to, jak wygląda życie codzienne podczas misji, o trudności, ale i satysfakcję płynącą z udziału w misjach wojskowych.

5 Wyzwania współczesnego świata

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- czym są globalizacja i rewolucja informacyjna,
- jakie są konsekwencje nierówności społecznych na świecie,
- dlaczego państwa Zachodu są zagrożone terroryzmem,
- jakie niebezpieczeństwa dla środowiska naturalnego wywołuje współczesny świat.

Globalizacja

Pod koniec XX w. doszło do zacieśnienia współpracy gospodarczej, handlowej, militarnej, politycznej, społecznej i kulturowej między wieloma krajami z całego świata. Współpraca ta z czasem zamieniła się we współzależność państw, często oddalonych od siebie o tysiące kilometrów. Proces ten – zwany **globalizacją** – był przyśpieszany przez rozwój technologiczny, w tym telewizję i internet.

Szanse związane z globalizacją

- Następuje dynamiczny rozwój transportu międzynarodowego, a w rezultacie – masowej turystyki.
- Dzięki znoszeniu barier gospodarczych przepływ międzynarodowego kapitału jest łatwiejszy.
- Międzynarodowe korporacje powstałe w wyniku globalizacji mogą mieć pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy państw rozwijających się, m.in. przez tworzenie miejsc pracy dla lokalnej ludności.
- Organizacje międzynarodowe działające dla dobra wspólnego, np. Międzynarodowy Fundusz Walutowy czy Światowa Organizacja Handlu.

Zagrożenia związane z globalizacją

- Silne powiązania gospodarcze sprawiają, że problemy w jednym państwie mogą wywołać kryzys ogólnoświatowy.
- Stworzenie globalnej kultury ma negatywny wpływ na wartości, tradycje i obyczaje narodów i państw.
- Międzynarodowe korporacje wykorzystujące swoją silną pozycję względem słabszych państw nadmiernie eksploatują ich zasoby naturalne, co stanowi zagrożenie dla środowiska i ludzi.
- Największe korporacje doprowadzają również do pogłębiania nierówności między państwami – najbogatsze kraje bogacą się coraz szybciej, a biedne pozostają ubogie.

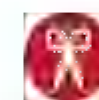

Widocznym przejawem globalizacji są przedsiębiorstwa, które oferują swoje produkty na całym świecie. Ludzie, mimo dzielących ich odległości, różnic w kulturze czy języku, otrzymują zbliżone towary.

Rewolucja informacyjna

Globalizacja byłaby niemożliwa bez rozwoju technologicznego, który nastąpił pod koniec XX w. Zrewolucjonizował on sposób porozumiewania się ludzi i przyśpieszył przepływ informacji, stąd nazwa **rewolucja informacyjna**. Oprócz radia i telewizji do użytku codziennego wszedł **internet**. Przełomem było upowszechnienie się **smartfonów** z dostępem do internetu, dzięki którym w każdej chwili mamy dostęp do informacji. Często mówi się, że dzięki masowym mediom elektronicznym, które tak bardzo zbliżyły ludzi, świat stał się **„globalną wioską"**.

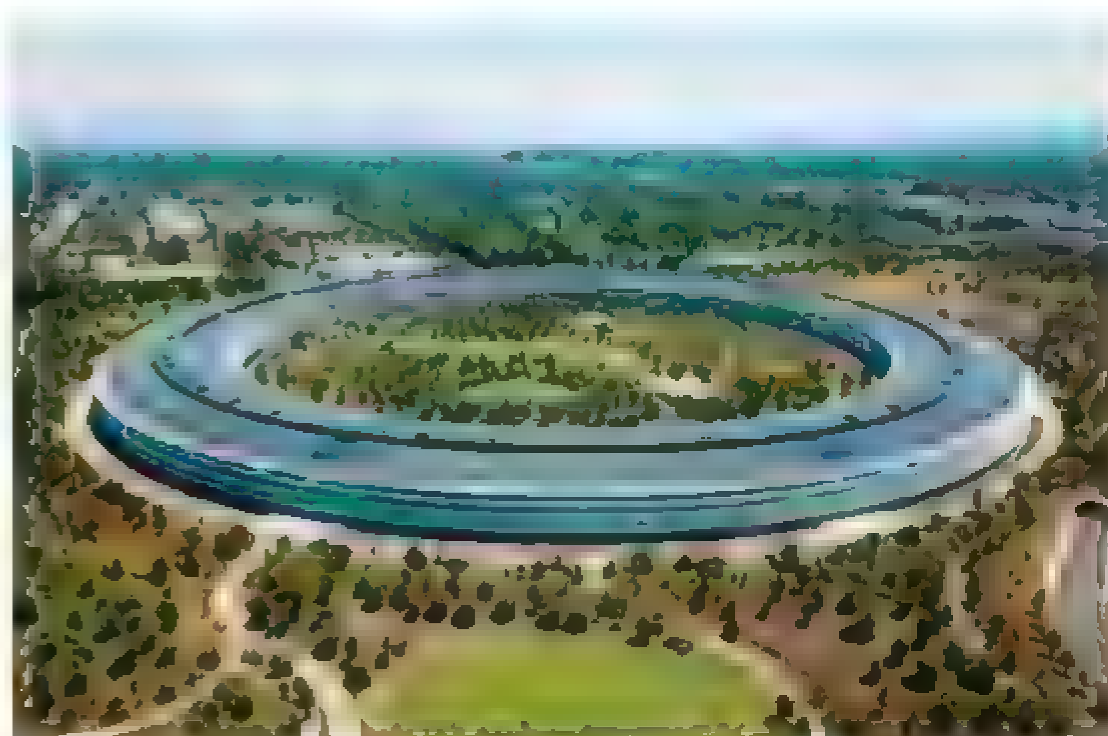
Nowe środki komunikacji mogą jednak prowadzić do ograniczenia bezpośrednich kontaktów międzyludzkich. Internet może stać się też miejscem niebezpiecznym, szczególnie dla dzieci i młodzieży, dlatego ważna jest kontrola rodzicielska.

WARTO WIEDZIEĆ

Dolina Krzemowa

Przemysł wysokich technologii wykorzystuje najnowsze osiągnięcia naukowe. Jego światowym centrum stała się Dolina Krzemowa leżąca w amerykańskim stanie Kalifornia. Już od lat 50. XX w. powstawały tu liczne firmy, głównie komputerowe. Na gospodarczy sukces tego miejsca złożyły się korzystne warunki do rozwoju przedsiębiorczości oraz bliskość uniwersytetu Stanforda, jednego z ważniejszych amerykańskich ośrodków naukowo-technicznych. Nazwa „Dolina Krzemowa" pochodzi od krzemu – podstawowego składnika współczesnej elektroniki.

W Dolinie Krzemowej swoje siedziby mają największe firmy produkujące sprzęt elektroniczny, mikroprocesory, oprogramowanie użytkowe oraz gry komputerowe.

Od czego pochodzi nazwa „Dolina Krzemowa"?

Kultura masowa i amerykanizacja

Rewolucja informacyjna doprowadziła do powstania **kultury masowej**, zwanej popkulturą. Jest ona uniwersalna, prosta w przekazie, dzięki czemu trafia do każdego odbiorcy. W popkulturze słowa zostały w dużej mierze zastąpione obrazami. Sport, zarówno ten rekreacyjny, jak i zawodowy, również stał się elementem kultury masowej, a sportowcy są ogólnoświatowymi gwiazdami. Nadal rozwijają się też **kultura wysoka** i twórczość ludowa. Powstają wartościowe dzieła literackie i utwory muzyczne, zapełniają się teatry, galerie sztuki, sale koncertowe.

Kultura wysoka (elitarna) – kultura wymagająca szerokich kompetencji kulturowych odbiorcy, w tym np. oczytania, znajomości sztuki.

Nieodłącznym elementem kultury masowej jest proces **amerykanizacji**, który wynika z dominującej roli Stanów Zjednoczonych na świecie. Mieszkańcy prawie wszystkich krajów naśladują amerykański model życia, sposób ubierania się, odżywiania, pasjonują się amerykańskimi produkcjami filmowymi i muzycznymi. Proces ten często jednak powoduje odchodzenie od lokalnych tradycji i obyczajów oraz popularyzację obyczajowości zachodniej.

Problemy demograficzne

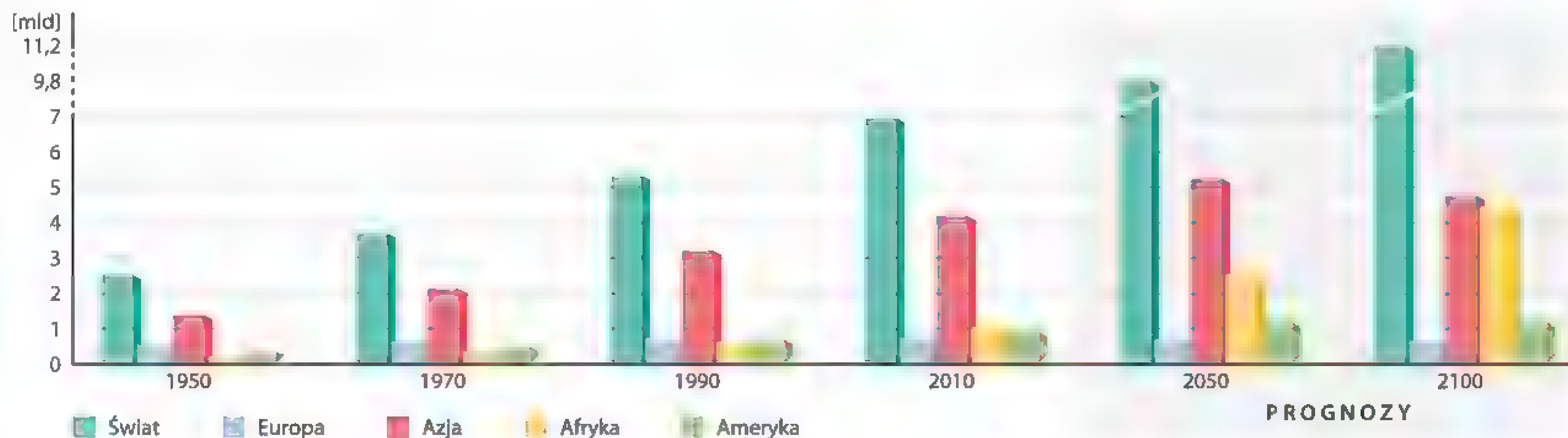
Obecnie na świecie żyje prawie 8 mld ludzi. Wiele państw zmaga się z jednym z dwóch głównych problemów demograficznych.

- **Przeludnienie** występuje **w ubogich krajach rozwijających się**. Z tego powodu ich mieszkańcy cierpią z powodu głodu, niedożywienia i braku wody pitnej. Często chorują, mają słaby dostęp do opieki medycznej i szkolnictwa.
- **Starzenie się społeczeństw** to proces zachodzący **w krajach wysoko rozwiniętych**. Jest skutkiem zachodniego modelu rodziny – z nielicznym potomstwem lub wręcz bezdzietnej – oraz wzrostu długości życia. Temu ostatniemu sprzyja rozwój medycyny i ochrony zdrowia. Niskiej liczbie urodzeń próbuje się przeciwdziałać poprzez realizację rządowych programów prorodzinnych. Wydłużenie życia, choć jest korzystną zmianą, niesie za sobą problemy ekonomiczne, dotyczące zapewnienia godnej starości seniorom.

Tokio to stolica Japonii i jedno z największych miast na świecie. Obszar całej aglomeracji, skupiającej także mniejsze miasteczka, zamieszkuje niemal 40 mln ludzi.

Ludność świata w XX i XXI w.

Problem migracji

Wyzwaniem dla współczesnego świata jest zmniejszenie różnic ekonomicznych między krajami **bogatej Północy** i **biednego Południa**. Konsekwencją takiego podziału są nasilające się w ostatnich latach masowe **migracje ludności**. Miliony ludzi próbuje porzucić najbiedniejsze regiony globu i przenieść się do bogatych państw rozwiniętych w poszukiwaniu lepszego życia.

Celem **migracji ekonomicznej** stały się: Ameryka Północna, zachodnia Europa, arabskie kraje Zatoki Perskiej, wysoko rozwinięte kraje Dalekiego Wschodu i Australia. Migranci próbują – często nielegalnie, narażając swoje życie podczas podróży – przedostać się do krajów bogatej Północy.

Bogata Północ – umowne określenie najzamożniejszych państw świata, do których należą m.in. bogate kraje Europy i Ameryki Północnej.

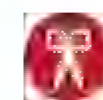
Biedne Południe – umowne określenie najbiedniejszych państw świata, przede wszystkim afrykańskich i azjatyckich.

Migracja dotyczy nie tylko osób o niskim wykształceniu i słabych kwalifikacjach, lecz także ekspertów i specjalistów wysokiej klasy oraz młodzieży chcącej odbyć studia wyższe. Kraje wysoko rozwinięte mogą więc skorzystać z pracy najzdolniejszych uczonych i najlepszych specjalistów. W Stanach Zjednoczonych żyje obecnie aż 70% laureatów Nagrody Nobla, w tym wielu urodzonych poza USA.

Emigracja w poszukiwaniu lepszych warunków życia jest zjawiskiem znanym także w Polsce. Polacy w tym celu emigrują najczęściej do krajów Unii Europejskiej, zaś do Polski przybywają nasi wschodni sąsiedzi z Ukrainy i Białorusi.

Migranci z krajów afrykańskich próbują nielegalnie przedostać się do Europy m.in. drogą morską. Wielu z nich ginie, gdy przeciążone pontony lub łodzie, którymi płyną, toną na pełnym morzu.

Przestępczość zorganizowana i terroryzm

Otwarcie granic w jednoczącej się Europie w latach 90. XX w. przyniosło wiele korzyści, ale doprowadziło także do rozwoju **przestępczości zorganizowanej**. Rozkwitł międzynarodowy handel narkotykami, bronią, a nawet ludźmi. Po upadku bloku wschodniego szczególnie silnie problem ten odczuwano w Rosji, Bułgarii i na Ukrainie.

Służby państw europejskich współpracują ze sobą w celu zwalczania przestępczości zorganizowanej, która jest zjawiskiem międzynarodowym. W krajach Ameryki Łacińskiej, m.in. w Kolumbii i Meksyku, od lat trwa wojna z gangami narkotykowymi, w wyniku której zginęło tysiące osób.

Cały czas istnieje też **zagrożenie terroryzmem**. Wzrosło ono po tzw. **arabskiej wiośnie** w latach 2010–2013. W jej trakcie doszło do protestów przeciwko władzy w wielu krajach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. Chaos temu towarzyszący sprzyjał powstawaniu skrajnych ugrupowań islamskich. W 2014 r. islamiści na terenie osłabionego wojną i wieloletnią okupacją Iraku oraz w pogrążonej w wojnie domowej sąsiedniej Syrii proklamowali **Państwo Islamskie** (ISIS). Zbrojnie powiększali opanowane przez siebie terytorium i rekrutowali zamachowców spośród radykalnych muzułmanów z Europy. Celem ich ataków w Europie stali się przede wszystkim zwykli ludzie – na koncertach, podczas podróży, zakupów czy spacerów.

Uchodźcy na granicy turecko-syryjskiej uciekający przed bojownikami Państwa Islamskiego. Członkowie ISIS dopuszczali się zbrodni na ludności cywilnej. Prześladowali również wyznawców innych odłamów islamu, co zmusiło tysiące ludzi do ucieczki i porzucenia swoich domów

Zagrożenia ekologiczne

W XX w. okazało się, że szybki rozwój cywilizacji negatywnie wpływa na środowisko naturalne. Przez zanieczyszczenie powietrza dużą ilością dwutlenku węgla następuje, zdaniem niektórych naukowców, ocieplenie klimatu – tzw. **efekt cieplarniany**. To z kolei prowadzi do topnienia lodowców. Efektem tego ma być podnoszenie się poziomu mórz i oceanów, co może doprowadzić do zalania zamieszkałych terenów nadbrzeżnych i wysp. Wycinki lasów przyczyniają się do wyginięcia wielu gatunków zwierząt, a niszczenie lasów deszczowych Amazonii i Azji wpływa na globalne zmiany klimatu, w tym gwałtowne zjawiska pogodowe (huragany, nawałnice).

Aby zapobiec negatywnym skutkom działalności człowieka, w 2005 r. wdrożono **protokół z Kioto**, który zakłada wspólne działania państw na rzecz ograniczenia emisji dwutlenku węgla do atmosfery. Szczególnie kraje Europy Zachodniej i Japonia stawiają obecnie na wytwarzanie energii ze źródeł odnawialnych (słońce, wiatr, woda).

Zagrożenia ekologiczne dotyczą również mórz i oceanów. Ich fauna i flora są niszczone przez wycieki ropy naftowej z tankowców, ale także zaśmiecanie wód ogromną ilością tworzyw sztucznych. Na świecie istnieje wiele **organizacji ekologicznych**, które prowadzą działalność edukacyjną i przygotowują akcje blokujące niebezpieczne dla środowiska inwestycje.

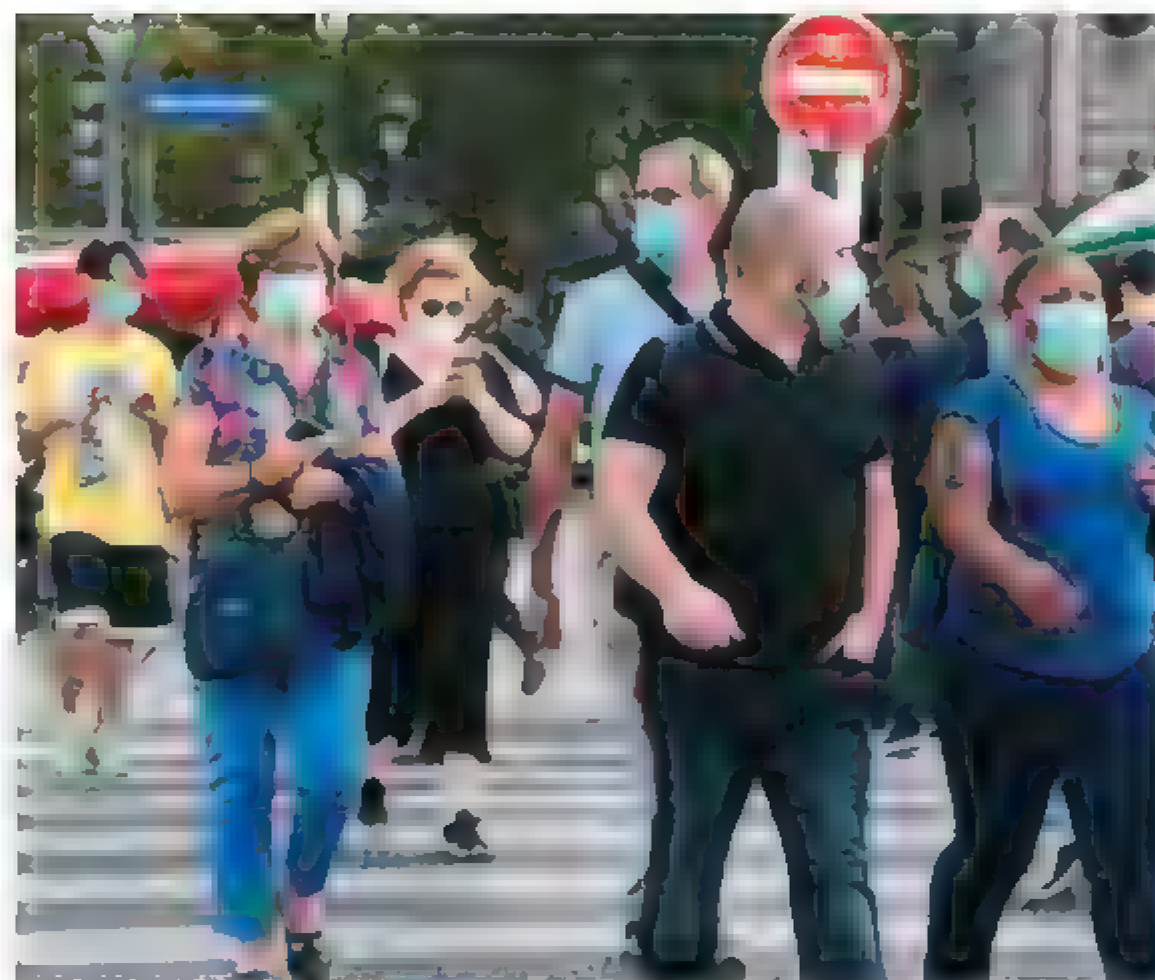

Samochody elektryczne to coraz częstszy widok na naszych ulicach. Nie wytwarzają żadnych spalin, więc nie zanieczyszczają powietrza, co jest szczególnie istotne w miastach. Z tego powodu do zakupu elektrycznych samochodów zachęcają rządy państw, które oferują kupującym specjalne dopłaty.

Pandemia COVID-19

Do negatywnych skutków globalizacji można także zaliczyć szybkie rozprzestrzenianie się groźnych chorób. Przykładem tego zjawiska jest pandemia choroby COVID-19 wywołanej przez koronawirus SARS-CoV-2. Rozpoczęła się ona w mieście Wuhan w Chinach pod koniec 2019 r. W lutym tysiące Chińczyków świętujących chiński Nowy Rok przemieszczało się – głównie drogą lotniczą – do różnych krajów, nieświadomie rozprzestrzeniając wirus. W ten sposób początkowo lokalna epidemia przekształciła się w ogólnoświatową pandemię. Sieć połączeń lotniczych spinających cały świat oraz możliwość podejmowania pracy w innych państwach ułatwiły wirusowi dotarcie z Chin do każdego zakątka Ziemi.

Maseczki ochronne na twarzach to powszechny widok na ulicach miast całego świata w 2020 r.

Jak globalizacja wpłynęła na powstanie pandemii COVID-19?

PODSUMOWANIE TEMATU

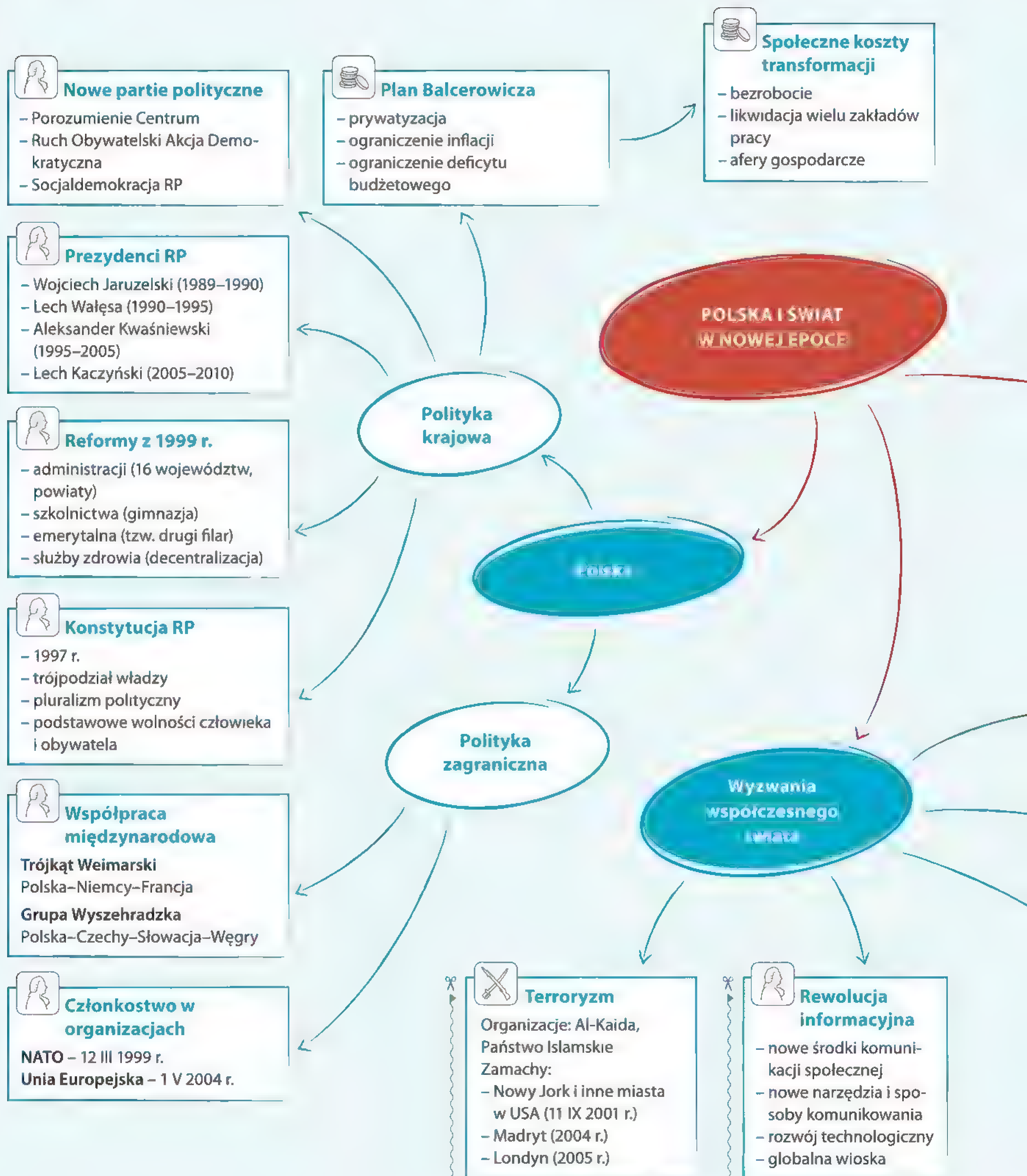
TO JUŻ WIEM

1. **Globalizacja** to coraz większa integracja państw całego globu w wielu dziedzinach, np. gospodarce, kulturze, polityce.
2. **Rewolucja informacyjna** poprzez rozwój nowoczesnych technologii, w tym internetu i telefonii komórkowej, skraca czas przepływu informacji i upowszechnia nowe formy popkultury.
3. **Podział świata na bogatą Północ i biedne Południe** razem z przeludnieniem najuboższych państw prowadzi do migracji ekonomicznej. Wiele osób z regionów dotkniętych biedą decyduje się na emigrację, często nielegalną, do bogatszych krajów.
4. **Przestępczość zorganizowana oraz terroryzm** to zagrożenia, których rozwojowi sprzyja otwarcie granic między państwami UE i związana z tym łatwość przemieszczania się. Zagrożenie terrorystyczne wzrosło szczególnie po arabskiej wiośnie. Towarzyszący jej chaos polityczny doprowadził do powstania skrajnych ugrupowań islamskich, które za wroga obrały sobie świat Zachodu.
5. **Ochrona środowiska naturalnego** to priorytet wielu rządów. Są w tym kierunku podejmowane inicjatywy zarówno polityczne (np. podpisanie protokołu z Kioto), jak i obywatelskie (m.in. organizacje proekologiczne).

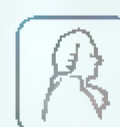
SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw zagrożenia związane z globalizacją.
2. Wyjaśnij znaczenie pojęcia „globalna wioska".
3. Oceń, jaki wpływ na lokalne wartości i tradycje ma amerykanizacja kultury.
4. Podaj przykłady problemów demograficznych współczesnego świata.
5. Wymień negatywne i pozytywne skutki migracji ekonomicznej.
6. ★ Na podstawie różnych źródeł informacji podaj przykłady technologii ekologicznych i ich zastosowania w różnych dziedzinach życia.
7. **Miniprojekt**
   Przygotujcie w kilkuosobowych grupach plakaty z hasłami nawołującymi do ochrony środowiska.

Mapa myśli do rozdziału VI

 Walka zbrojna Gospodarka Polityka

Europa

Wojna domowa w Jugosławii
- konflikt po rozpadzie Jugosławii
- brak zgody Serbii na niepodległość Bośni i Hercegowiny
- czystki etniczne i akty ludobójstwa na Bośniakach (masakra w Srebrenicy – 1995 r.)

Kraje postsowieckie
- Wspólnota Niepodległych Państw
- konflikty z Rosją: Czeczenia, Gruzja, Ukraina
- prozachodnie: Litwa, Łotwa, Estonia
- rządy Władimira Putina w Rosji – mocarstwowe ambicje

Integracja

NATO
- 14 nowych państw członkowskich w latach 1999–2020 (blok wschodni)

Unia europejska
- traktat z Maastricht (1992 r.)
- 13 nowych państw członkowskich w latach 2004–2013

Azja

Wojna z terroryzmem
- Afganistan
- Irak
- Syria

Chiny

Wzrost gospodarczy
- od lat 80. XX w.
- modernizacja kraju
- efekt: druga gospodarka świata

Masakra na placu Tiananmen
- 4 VI 1989 r.

Konflikt Palestyna–Izrael
- porozumienie z Oslo – 1993 r.
- Autonomia Palestyńska
- przywódca OWP: Jasir Arafat

Afryka

Problemy wewnętrzne wielu państw
- neokolonializm
- epidemia AIDS
- władza dyktatorów
- wojny domowe
- głód
- dewastacja środowiska

Apartheid
- segregacja rasowa ludności w RPA (1950–1994)
- dominacja białych
- pierwszy czarnoskóry prezydent RPA – Nelson Mandela

Ludobójstwo w Rwandzie (1994 r.)
- czystki etniczne
- plemiona Tutsi i Hutu
- śmierć ok. miliona Tutsi

Zmiany klimatu
- globalne ocieplenie
- wycinka lasów
- gwałtowne zjawiska atmosferyczne
- topnienie lodowców

Globalizacja
- upodobnianie się państw
- przenikanie gospodarek
- amerykanizacja kultury

Problemy demograficzne
- różnice: bogata Północ i biedne Południe
- migracja
- przeludnienie
- starzenie się społeczeństw

Sposób na zadania

Zadanie 1. (0–2)

Art. 11.
1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa. [...]

Art. 13.
Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

Art. 14.
Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu.

Źródło: http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/1.htm [dostęp: 30.11.2020].

Uzasadnij, że powyższy fragment nie pochodzi z Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r. Podaj dwa argumenty.

Wskazówka 1.

Zapoznaj się z poleceniem.
Uważnie przeczytaj polecenie. Zastanów się, jakich informacji potrzebujesz, aby rozwiązać zadanie. Zwróć uwagę na podkreślone dwa słowa: „nie pochodzi".

Wskazówka 2.

Przeanalizuj materiał źródłowy.
Materiałem źródłowym jest fragment polskiej konstytucji. Artykuł 11. dotyczy wolności tworzenia i działania partii politycznych, artykuł 13. – zakazu tworzenia partii odwołujących się do metod i praktyk systemów totalitarnych (w tym komunizmu), a artykuł 14. – zapewnienia wolności słowa, czyli braku cenzury.

Wskazówka 3.

Wyciągnij wnioski.
Zastanów się, czy w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej działała komunistyczna Polska Zjednoczona Partia Robotnicza i czy obecnie istnieje w naszym państwie jakaś partia komunistyczna. Pomyśl, czy w 1952 r. funkcjonowało w Polsce wiele partii politycznych, tak jak w dzisiejszych czasach. Porównaj współczesną sytuację, kiedy istnieje wolność słowa, z czasami, kiedy obowiązywała cenzura.

Odpowiedź:

W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej istniała Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Pełniła ona kierowniczą funkcję w państwie. Była to partia komunistyczna, więc obecnie nie mogłaby działać – zgodnie z artykułem 13. konstytucji. Dziś, inaczej niż wówczas, może istnieć i funkcjonować wiele partii politycznych, co gwarantuje artykuł 11. Ponadto w PRL obowiązywała cenzura, nie było więc wolności prasy i innych środków społecznego przekazu, którą gwarantuje artykuł 14.

Sprawdź, czy potrafisz

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

Uzupełnij poniższy tekst. Przyporządkuj do każdego zdania właściwe uzupełnienie spośród oznaczonych literami A–C.

Na terenie Ukrainy doszło w 2004 r. do wydarzenia, które przeszło do historii pod nazwą **1.1.** ? . Władzę stracił wtedy **1.2.** ? . Nowym prezydentem Ukrainy został **1.3.** ? .

	A	B	C
1.1.	pomarańczowa rewolucja	rewolucja goździków	rewolucja róż
1.2.	Eduard Szewardnadze	Borys Jelcyn	Wiktor Janukowycz
1.3.	Aleksander Łukaszenko	Wiktor Juszczenko	Michaił Saakaszwili

Zadanie 2.

Wyjaśnij, jakie były przyczyny wojny domowej w byłej Jugosławii w latach 1992–1995.

Zadanie 3.

Spośród poniższych wydarzeń oznaczonych literami A–D wybierz wydarzenie chronologicznie pierwsze i wydarzenie chronologicznie ostatnie. Wybierz litery, którymi oznaczono te wydarzenia.

A. Masakra ludności muzułmańskiej przez Serbów w Srebrenicy.
B. Dołączenie Polski, Czech i Węgier do NATO.
C. Walki rosyjsko-ukraińskie na wschodzie Ukrainy.
D. Wejście w życie protokołu z Kioto.

Wydarzenie chronologicznie pierwsze	A	B	C	D
Wydarzenie chronologicznie ostatnie	A	B	C	D

Zadanie 4.

Wyjaśnij, dlaczego chińscy studenci protestowali w 1989 r. na placu Tiananmen w Pekinie, i wskaż skutki tych protestów.

Zadanie 5.

Wymień główne problemy społeczne, z którymi zmagają się państwa Afryki.

Zadanie 6.

Przyporządkuj właściwe opisy konfliktów zbrojnych do nazw państw, których terytoriów dotyczą.

A. Syria
B. Rwanda
C. Afganistan

1. Walki z Al-Kaidą i reżimem talibów.
2. Walki o niepodległość.
3. Wojna domowa.
4. Ludobójstwo dokonane przez członków Hutu na plemieniu Tutsi.

Zadanie 7.

Wyjaśnij, jakie były społeczne koszty realizacji planu Balcerowicza.

Zadanie 8.

Spośród podanych prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej oznaczonych literami A–D wybierz tego, który pełnił swój urząd jako pierwszy, i tego, który pełnił urząd jako ostatni. Wybierz litery, którymi oznaczono tych prezydentów.

A. Aleksander Kwaśniewski, B. Wojciech Jaruzelski, C. Lech Kaczyński, D. Lech Wałęsa

Wydarzenie chronologicznie pierwsze	A	B	C	D
Wydarzenie chronologicznie ostatnie	A	B	C	D

Zadanie 9.

Wskaż nazwy trzech wydarzeń, do których doszło na świecie w XXI w.

A. zamach terrorystyczny na dwie wieże World Trade Center
B. masakra na placu Tiananmen w Pekinie
C. opuszczenie Polski przez ostatnie oddziały stacjonujących w niej wojsk sowieckich
D. wdrożenie protokołu z Kioto
E. proklamowanie Państwa Islamskiego
F. upublicznienie pierwszej strony internetowej

Zadanie 10.

Artykuł 5. Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim i dlatego zgadzają się, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich, w ramach wykonywania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego na mocy artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom napadniętym, podejmując niezwłocznie, samodzielnie, jak i w porozumieniu z innymi Stronami, działania, jakie uzna za konieczne, łącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego. […]

Źródło: http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20000870970 [dostęp: 30.11.2020].

Uzasadnij, że treść artykułu 5. traktatu waszyngtońskiego była najważniejszą przyczyną przystąpienia Polski do NATO w 1999 r.

Zadanie 11.

Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Prezydentem Rzeczypospolitej w dniu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej był

A. Lech Wałęsa.
B. Aleksander Kwaśniewski.
C. Lech Kaczyński.
D. Wojciech Jaruzelski.

Zadanie 12.

Oceń prawdziwość podanych zdań. Wybierz P, jeśli zdanie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

A.	Grupę Wyszehradzką utworzyły w 1991 r. trzy państwa: Polska, Czechosłowacja i Węgry.	P	F
B.	W 1993 r. Polska, Niemcy i Francja utworzyły organizację zwaną Trójkątem Weimarskim.	P	F

SŁOWNICZEK HISTORYCZNY

III Rzeczpospolita – określenie państwa polskiego od końca 1989 r. do dziś.

A

Ajatollah – przywódca religijny w Iranie.

Akcesja – przystąpienie państwa do danej organizacji.

Aksamitna rewolucja – określenie pokojowych przemian w Czechosłowacji w 1989 r., które doprowadziły do wyboru Václava Havla na demokratycznego prezydenta i podziału państwa na Czechy i Słowację.

Alianci – sojusz państw walczących przeciw III Rzeszy i jej sprzymierzeńcom w czasie II wojny światowej.

Antysemityzm – postawa niechęci i wrogości wobec narodu żydowskiego, wynikająca z uprzedzeń, często skutkująca różnymi formami represji.

Arabska wiosna – określenie fali buntów i przemian społecznych w krajach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej w latach 2010–2013.

Armia Krajowa – największa polska organizacja wojskowa działająca w konspiracji w czasie II wojny światowej.

Ateizacja – szerzenie ateizmu, czyli poglądu głoszącego, że Bóg nie istnieje.

Autonomia – stan prawny, w którym część państwa posiada dużą niezależność i znaczny wpływ na kształtowanie lokalnej polityki.

B

Banderowcy – członkowie Ukraińskiej Powstańczej Armii, dążący do niepodległości Ukrainy i odpowiedzialni za czystki etniczne na Wołyniu. Nazwa pochodzi od lidera tej formacji: Stepana Bandery.

Berlin Zachodni – zachodnia część Berlina powstała z trzech sektorów miasta okupowanych przez aliantów. Po wybudowaniu muru berlińskiego szczelnie odgrodzona demokratyczna enklawa na terenie komunistycznej NRD.

Biedne Południe – umowne określenie najbiedniejszych państw świata, przede wszystkim afrykańskich i azjatyckich.

Bogata Północ – umowne określenie najzamożniejszych państw świata, do których należą m.in. bogate kraje Europy i Ameryki Północnej.

C

Czerwoni Khmerzy – ugrupowanie, które w latach 1975–1979 sprawowało okrutne rządy totalitarne w Kambodży. Podczas czystek etnicznych wymordowało ok. 2 mln spośród 7 mln mieszkańców kraju.

Czystki etniczne – wymordowanie narodowości niepożądanej na danym terenie.

D

Decentralizacja – przekazanie części uprawnień władz centralnych (rządowych) władzom lokalnym i samorządom.

Deficyt budżetowy – sytuacja, w której wydatki państwa są większe niż jego dochody.

Dekartelizacja – podział funkcjonujących w przemyśle karteli, czyli związków przedsiębiorstw z jednej branży, na mniejsze jednostki.

Dekolonizacja – proces stopniowego uniezależniania się kolonii, prowadzący do utworzenia niepodległych państw.

Demilitaryzacja – całkowite lub częściowe pozbawienie kraju uzbrojenia i infrastruktury obronnej.

Demokracja ludowa – ustrój państw komunistycznych. Nazwa miała wskazywać na kluczowy wpływ prostej ludności na sprawowanie władzy, w praktyce władza była w ręku partii komunistycznej.

Demokratyzacja – zmiany ustrojowe mające na celu wprowadzenie systemu demokratycznego.

Denazyfikacja – usunięcie z życia politycznego i społecznego działaczy związanych w przeszłości z systemem nazistowskim.

Deportacja – przymusowe przesiedlenie osób poza granice państwa.

Desant – niespodziewany przerzut wojsk na terytorium opanowane przez wroga.

Destalinizacja – proces zmian łagodzących sytuację wewnętrzną w ZSRS i państwach bloku wschodniego po śmierci Józefa Stalina, m.in. odejście władzy od stosowania terroru.

Doktryna Trumana – strategia polityki zagranicznej USA zakładająca udzielanie pomocy narodom zagrożonym komunizmem.

Drugi obieg – nieoficjalne, nielegalne wydawanie publikacji zakazanych przez władzę.

E

Exposé – przemówienie programowe szefa rządu wygłaszane na forum parlamentu.

Efekt cieplarniany - proces wzrostu temperatury na kuli ziemskiej spowodowany (według niektórych naukowców) nadmierną emisją dwutlenku węgla do atmosfery.

Ekstremista – osoba, która ma skrajne poglądy i opowiada się za stosowaniem ostatecznych środków, m.in. przemocy, dla osiągnięcia swoich celów.

Episkopat – w Kościele katolickim ogół biskupów, np. z danego kraju.

Euro – wspólna waluta obowiązująca w większości państw Unii Europejskiej, wprowadzona 1 I 2002 r.

F

Feminizm – ruch na rzecz polepszenia sytuacji społecznej kobiet oraz zwiększenia ich wpływu na politykę.

Fundamentalizm – tu: rygorystyczne, ścisłe przestrzeganie zasad religijnych.

G

Gadzinówka – w czasie II wojny światowej polskojęzyczna prasa publikująca propagandowe treści chwalące politykę III Rzeszy.

Generalne Gubernatorstwo – obszar okupowanej przez III Rzeszę Polski w latach 1939–1945. Obejmowało Mazowsze, Małopolskę, Podkarpacie i Galicję Wschodnią.

Gestapo – tajna policja niemiecka w czasie II wojny światowej, zwalczająca brutalnie polskie podziemie.

Getto – w czasie II wojny światowej wydzielona część miasta przeznaczona wyłącznie dla ludności żydowskiej. Żydom pod karą śmierci nie wolno było opuszczać getta.

Globalizacja – proces objawiający się rosnącą zależnością ekonomiczną i upodobnianiem się do siebie państw przez zacieranie różnic kulturowych.

Globalna wioska – potoczne określenie realiów dzisiejszego świata, w którym możemy dzięki mediom elektronicznym rozmawiać w czasie rzeczywistym z osobami z drugiej strony globu oraz korzystać z tych samych produktów.

Głasnost – (ros. „jawność") jedna z dwóch kluczowych reform ZSRS wprowadzonych przez Michaiła Gorbaczowa. Jej głównymi celami były: ograniczenie cenzury, zwiększenie swobody prasy i demokratyzacja kraju.

Godzina „W" – kryptonim godziny rozpoczęcia powstania warszawskiego. Była to godzina 17:00 dnia 1 VIII 1944 r.

Gospodarka centralnie sterowana – system ekonomiczny w państwach komunistycznych, w którym o wielkości produkcji w kraju i sposobie rozdzielania wytworzonych dóbr odgórnie decydują władze.

Gospodarka wolnorynkowa – system ekonomiczny w państwach demokratycznych, w którym produkcja i dystrybucja dóbr są zależne od zaradności przedsiębiorców i zapotrzebowania konsumentów.

Grupa Wyszehradzka – grupa współpracujących ze sobą od 1991 r. państw: Polski, Czech, Słowacji i Węgier.

Gwiazda Dawida – sześcioramienna niebieska gwiazda na białym tle, symbol narodu żydowskiego.

H

Hiperinflacja – katastrofalna utrata wartości pieniądza powodująca szybki wzrost cen, wywołana załamaniem gospodarki oraz nieograniczonym dodrukiem pieniędzy.

Hipisi – subkultura popularna w latach 60. i 70. XX w., wyróżniały ją: wola pokoju na świecie, odrzucenie konsumpcji i życie w małych grupach.

Hipoteka – tu: zaciągnięte zobowiązania finansowe, długi.

Holokaust – (hebr. Szoa) określenie zagłady Żydów dokonanej przez Niemców w czasie II wojny światowej. W jej wyniku śmierć poniosło ok. 6 mln osób narodowości żydowskiej – ich połowę stanowili obywatele polscy.

I

Indochiny – nazwa regionu w południowo-wschodniej Azji. Dawniej kolonia francuska, a współcześnie to terytorium Kambodży, Laosu, Wietnamu.

Integracja europejska – proces polegający na zacieśnianiu współpracy gospodarczej, politycznej i kulturalnej między państwami leżącymi w Europie.

Integracja gospodarcza – proces zacieśniania współpracy gospodarczej grupy państw w celu wytworzenia sprawnego i korzystnego ekonomicznie systemu wymiany dóbr i usług.

Internowanie – aresztowanie i osadzenie przeciwników politycznych w miejscu odosobnienia.

Izolacjonizm – tu: doktryna polityczna w USA zakładająca nieangażowanie się w sprawy i konflikty międzynarodowe.

J

Jesień Ludów – fala rewolucyjnych zmian w Europie Środkowo-Wschodniej jesienią 1989 r., która w efekcie przyniosła demokratyzację tej części kontynentu.

K

Kamikadze – japońscy lotnicy wykonujący samobójcze misje w celu uszkodzenia lub zniszczenia okrętu wroga podczas II wojny światowej.

Karta atlantycka – porozumienie brytyjsko-amerykańskie z 1941 r., określające cele polityczne USA i Wielkiej Brytanii na czas II wojny światowej oraz kształtujące zarys powojennego ładu świata.

Kaszmir – terytorium sporne na granicy Pakistanu i Indii.

Kedyw – formacja Armii Krajowej organizująca akcje dywersyjne przeciw Niemcom.

Kolaboracja – współpraca mieszkańców bądź władz podbitego kraju z okupantem.

Kolektywizacja – przejmowanie własności prywatnej i przekazywanie jej do wspólnego zarządzania zbiorowości, np. w formie spółdzielni.

Kolektywizacja rolnictwa – proces łączenia gruntów chłopskich w gospodarstwa, które stawały się własnością grupową, spółdzielczą.

Konspiracja – działalność prowadzona w tajemnicy, w ukryciu przed wrogo nastawioną władzą.

Kontestacja – podawanie w wątpliwość słuszności dotychczasowych norm społecznych.

Kraj postsowiecki – kraj w Europie Wschodniej bądź Azji Centralnej, który w przeszłości był częścią Związku Sowieckiego.

Krwawa niedziela na Wołyniu – dzień (11 VII 1943 r.), w którym ukraińskie oddziały UPA otoczyły i wymordowały ludność ok. 100 polskich wsi na Wołyniu. Był to początek wielotygodniowych czystek etnicznych.

Kultura masowa – typ kultury zyskujący na popularności od przełomu XX. i XXI w., w którym przekazy o prostej formie są kierowane do masowego odbiorcy za pośrednictwem mediów i służą głównie rozrywce.

Kultura wysoka (elitarna) – kultura wymagająca szerokich kompetencji kulturowych odbiorcy, w tym np. oczytania, znajomości sztuki.

L

Laicyzacja – proces zmniejszania się wpływu Kościoła na życie społeczeństw.

Linia Maginota – zespół fortyfikacji francuskich na granicy z Niemcami zbudowany po I wojnie światowej, aby powstrzymać atak wojsk niemieckich w przyszłości.

Ludobójstwo – zbrodnia przeciwko ludzkości polegająca na wymordowaniu znacznej części społeczności.

Ł

Łapanka – forma terroru hitlerowskiego wobec ludności cywilnej. Zatrzymywanie przypadkowych osób na ulicy w celu wywiezienia ich do obozu koncentracyjnego bądź do pracy w głąb Niemiec.

M

Mediacja – pośredniczenie w sporze, pomaganie w zawarciu porozumienia.

Migracja ekonomiczna – przemieszczanie się ludności do państw bogatszych, spowodowane wolą poprawienia własnej sytuacji materialnej.

Monte Cassino – wzgórze we Włoszech z klasztorem na szczycie, o które toczyły się ciężkie walki w maju 1944 r.

Mur berliński – mur oddzielający Berlin Wschodni od Zachodniego w latach 1961–1989, stał się symbolem podziału Europy na dwa wrogie obozy.

N

Nacjonalizacja – przejęcie przez państwo prywatnego majątku lub kapitału.

NATO – układ wojskowy zawarty przez USA, Kanadę i państwa Europy Zachodniej w celu zapewnienia obrony militarnej przed potencjalnym atakiem ZSRS.

Neokolonializm – zależność byłych krajów kolonialnych od państw bogatej Północy.

O

Obóz koncentracyjny – rodzaj ciężkiego więzienia, w którym więźniowie ginęli z powodu niewolniczej pracy ponad siły, niedożywienia, chorób i przemocy strażników.

Obóz zagłady – obóz śmierci stworzony w celu zgromadzenia i wymordowania niepożądanej przez władzę grupy ludności. Takie obozy tworzyli Niemcy na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej.

Okrągły Stół – określenie negocjacji prowadzonych w Polsce na początku 1989 r. między rządem komunistycznym a opozycją na temat nadchodzących przemian ustrojowych.

Oligarcha – przedstawiciel oligarchii, czyli grupy najbogatszych osób posiadających szczególne wpływy polityczne w państwie.

Organizacja Narodów Zjednoczonych – międzynarodowa organizacja utworzona w 1945 r. w celu utrzymania pokoju na świecie, obrony praw człowieka oraz pomocy rozwijającym się krajom.

Organizacja Wyzwolenia Palestyny (OWP) – organizacja o charakterze terrorystycznym, walcząca przeciw Izraelowi o uzyskanie niepodległości Palestyny.

P

Pacyfizm – ruch społeczno-polityczny dążący do utrzymania pokoju na świecie.

Państwa Osi – sojusz Niemiec, Włoch i Japonii zawarty przed II wojną światową.

Państwo marionetkowe – państwo pozbawione samodzielności, którego polityka oraz gospodarka są w pełni zależne od innego kraju.

Parcelacja – tu: dokonany po II wojnie światowej podział gruntów należących do ziemian między ubogich chłopów.

Peweks – sklep w okresie PRL, w którym za obce waluty można było kupić luksusowe towary niedostępne dla większości Polaków.

Pierestrojka – (ros. „przebudowa") jedna z dwóch kluczowych reform państwa wprowadzonych przez Michaiła Gorbaczowa. Polegała na odmłodzeniu kadr partyjnych oraz wprowadzeniu do gospodarki elementów kapitalistycznych.

PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego; organizacja komunistyczna powołana do przejęcia władzy w Polsce. 22 VII 1944 r. wydała manifest, w którym ogłosiła się jedynym legalnym rządem w Polsce.

Plan Balcerowicza – plan przekształcenia gospodarki centralnie sterowanej w gospodarkę wolnorynkową. Oprócz polepszenia sytuacji finansów państwa przyniósł bezrobocie i biedę, zwłaszcza na obszarach wiejskich.

Pluralizm polityczny – demokratyczna zasada ustrojowa gwarantująca istnienie w państwie wielu partii, które reprezentują interesy różnych grup społeczeństwa.

Pokojowa Nagroda Nobla – nagroda przyznawana corocznie osobie bądź organizacji wybitnie zasłużonej na rzecz światowego pokoju i demokracji.

Powszechna deklaracja praw człowieka – zbiór praw człowieka i zasad ich stosowania uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1948 r.

Próg wyborczy – określony minimalny poziom poparcia w wyborach, po którego przekroczeniu partia może wprowadzić swoich kandydatów do parlamentu.

Prymas – zwierzchnik Kościoła katolickiego w kraju.

Przesiedlenie – przymusowe przeniesienie ludności na inny obszar, m.in. po II wojnie światowej przesiedlono Polaków z Kresów Wschodnich na Ziemie Odzyskane.

Przodownik pracy – tytuł przyznawany w okresie stalinizmu pracownikowi, który osiągał najlepsze wyniki w pracy dzięki przekraczaniu normy przewidzianej do wykonania.

R

Rada Pomocy Żydom „Żegota" – działająca w Polsce organizacja konspiracyjna pomagająca ludności żydowskiej na terenie obozów i gett.

RAF – Królewskie Siły Powietrzne, czyli brytyjskie lotnictwo wojskowe.

Referendum – głosowanie, w którym obywatele wyrażają opinię na temat określonej kwestii.

Reparacje wojenne – odszkodowanie za szkody i zniszczenia wypłacane stronie zaatakowanej w przypadku jej zwycięstwa lub korzystnego rozejmu.

Rewolucja kulturalna – jedna z kluczowych przemian rozpoczętych przez Mao Zedonga w 1966 r. w Chinach. Jej głównymi zadaniami były: eliminacja przeciwników politycznych, zniszczenie „niepoprawnych politycznie" dzieł sztuki i wprowadzenie kultu jednostki.

Rezolucja – uchwała podjęta przez jakieś zgromadzenie, np. organizację międzynarodową. Przedstawia stanowisko tej organizacji względem jakiegoś problemu, ale nie ma mocy prawnej.

Ruch oporu – tu: zorganizowane grupy prowadzące walkę z najeźdźcami.

S

Segregacja rasowa – forma dyskryminacji społecznej m.in. w USA i RPA w XX w., polegająca na uprzywilejowaniu ludzi białych i traktowaniu czarnoskórych jako obywateli drugiej kategorii.

Sowietyzacja – narzucenie krajom zależnym od Związku Sowieckiego ideologii komunistycznej, a także stylu życia i rozwiązań gospodarczych obecnych w ZSRS.

SS – Zbrojne Sztafety Ochronne NSDAP, hitlerowskie oddziały pełniące funkcję policji partyjnej.

Stalinizm – okres w historii państw zależnych od ZSRS w latach 40. i 50. XX w., charakteryzujący się kultem Stalina, pełną kontrolą i stosowaniem terroru wobec obywateli.

Stan wojenny – tu: stan nadzwyczajny wprowadzony przez gen. Jaruzelskiego obowiązujący w Polsce w latach 1981–1983. W tym okresie władzę w państwie sprawowało wojsko, a swobody obywateli były ograniczone.

Strajk generalny – przerwanie pracy przez wszystkich pracowników z danego obszaru, np. miasta, regionu lub kraju.

Strajk okupacyjny – rodzaj strajku, w którym protestujący zajmują np. teren przedsiębiorstwa, czym blokują jego funkcjonowanie, aby wymusić spełnienie swoich żądań.

Subkultura – nieformalny ruch młodzieżowy cechujący się upodobaniem do określonego rodzaju muzyki, ubioru. Często członków danej subkultury jednoczą wartości światopoglądowe.

Syjonizm – ruch powstały pod koniec XIX w. głoszący potrzebę stworzenia w Palestynie państwa żydowskiego.

System monopartyjny – system polityczny, w którym istnieje i sprawuje rządy tylko jedna partia.

Szach – tytuł dawnych władców Iranu, król.

Szmalcownik – w czasie II wojny światowej osoba wymuszająca na Żydach okup pod groźbą doniesienia na nich do władz niemieckich.

T

Tajny współpracownik SB – osoba donosząca (często za wynagrodzeniem) Służbie Bezpieczeństwa PRL o nastrojach wewnątrz grupy społecznej (np. pracowników danego zakładu).

Talibowie – ugrupowanie islamskie rygorystycznie przestrzegające zasad Koranu.

Transformacja – tu: proces przestawiania gospodarki centralnie planowanej na rynkową na początku lat 90. XX w. w Polsce.

Trójkąt Weimarski – określenie grupy współpracujących ze sobą od 1991 r. państw: Polski, Francji i Niemiec.

Trzeci Świat – określenie wielu państw Afryki i Azji, głównie byłych kolonii, które zmagają się z problemami takimi jak bieda, głód czy korupcja. Niezaangazowane w zimną wojnę.

U

U-boot – niemiecka łódź podwodna z okresu II wojny światowej.

Ukraińska Armia Powstańcza – działająca od 1942 r. organizacja ukraińskich nacjonalistów, której celem było stworzenie niepodległej Ukrainy kosztem m.in. wymordowania ludności polskiej.

Unia celna – porozumienie handlowe, w ramach którego państwa znoszą bądź obniżają cło na towary z innych państw członkowskich.

Unifikacja – ujednolicenie, połączenie różnych elementów w całość.

V

Volksdeutsch – pogardliwe określenie osoby, która dobrowolnie wpisała się na volkslistę dla osiągnięcia korzyści, co było jednoznaczne z wyrzeczeniem się polskości.

Volkslista – wprowadzona przez Niemców na terenie Polski lista narodowościowa, która określała stopień powiązania danej osoby z narodem niemieckim.

W

Westerplatte – półwysep (na terenie Wolnego Miasta Gdańska), na którym znajdowała się polska jednostka wojskowa. Ostrzelanie jej przez niemiecki pancernik Schleswig-Holstein 1 IX 1939 r. rozpoczęło II wojnę światową.

Wielka Trójka – potoczne określenie przywódców trzech mocarstw alianckich: Wielkiej Brytanii, USA i ZSRS. Konferencje Wielkiej Trójki w Teheranie, Jałcie i Poczdamie zadecydowały o powojennym porządku świata.

Wielki Skok – ogłoszony przez Mao Zedonga plan przekształcenia Chin z kraju rolniczego w czołową potęgę gospodarczą świata.

Wojna błyskawiczna – (niem. Blitzkrieg) taktyka nagłego ataku na inny kraj różnymi rodzajami wojsk jednocześnie. Zastosowana przez Niemców m.in. wobec Polski we wrześniu 1939 r.

Z

Zamach stanu – próba zbrojnego przejęcia władzy w państwie przez grupę niezadowolonych obywateli, polityków, wojskowych.

Ziemie Odzyskane – w powojennej Polsce określenie na ziemie na zachodzie i północy kraju (Mazury, Pomorze, Śląsk, Warmia, Ziemia Lubuska), które stanowią ziemie odebrane Niemcom.

Zimna wojna – stan napiętych stosunków i rywalizacji między ZSRS i USA oraz ich sprzymierzeńcami w latach 1947–1991.

ZOMO – Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej; formacja milicji używana do pacyfikowania wystąpień przeciw władzy.

Związek zawodowy – zrzeszenie pracowników mające na celu obronę ich praw oraz poprawę warunków pracy i płacy.

Ż

Żelazna kurtyna – symboliczne określenie granicy dzielącej Europę Zachodnią od strefy wpływów ZSRS w czasie zimnej wojny.

Żołnierze wyklęci (niezłomni) – żołnierze podziemia antykomunistycznego, którzy przez walkę partyzancką stawiali opór sowietyzacji powojennej Polski.

TABLICE CHRONOLOGICZNE

Rok	Świat	Polska
1939	28 IX – niemiecko-sowiecki traktat o granicach i przyjaźni XI – atak ZSRS na Finlandię – wybuch wojny zimowej	1 IX – atak Niemiec na Polskę – wybuch II wojny światowej 17 IX – agresja ZSRS na Polskę 17/18 IX – ewakuacja polskich władz państwowych do Rumunii 30 IX – zaprzysiężenie Władysława Raczkiewicza na polskiego prezydenta, powołanie na stanowisko premiera generała Władysława Sikorskiego XI – powstanie Związku Walki Zbrojnej (ZWZ)
1940	III – koniec wojny zimowej w Finlandii IV – atak Niemiec na Danię i Norwegię V – początek niemieckiej ofensywy na Belgię, Holandię i Francję VI–VIII – włączenie Litwy, Łotwy, Estonii i Besarabii do ZSRS VII–X – bitwa o Anglię VIII – początek walk w Afryce 27 IX – zawarcie paktu trzech przez Niemcy, Włochy i Japonię	II – pierwsza deportacja Polaków w głąb ZSRS; powstanie Polskiego Komitetu Porozumiewawczego (PKP) IV–V – zamordowanie przez Sowietów polskich oficerów i przedstawicieli inteligencji w Katyniu, Miednoje i Charkowie V–VI – akcja „AB" XII – powołanie Delegatury Rządu na Kraj
1941	IV – niemiecki atak na Grecję i Jugosławię 22 VI – atak Niemiec na ZSRS 7 XII – japoński atak na amerykańską bazę w Pearl Harbor	30 VII – układ Sikorski–Majski VIII – podpisanie umowy w Moskwie, umożliwiającej powstanie polskiej armii
1942	I – konferencja w Wannsee i przyjęcie planu „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej" VI – bitwa o Midway VIII – początek walk o Stalingrad X–IX – bitwa pod El Alamein w Afryce	14 II – przekształcenie ZWZ w Armię Krajową (AK) VIII – zakończenie ewakuacji armii Andersa z ZSRS
1943	2 II – kapitulacja Niemców pod Stalingradem V – kapitulacja państw Osi w Afryce 10 VII – desant aliantów na Sycylię VII–VIII – bitwa na Łuku Kurskim 28 XI–1 XII – konferencja Wielkiej Trójki w Teheranie	III – utworzenie Związku Patriotów Polskich (ZPP) w ZSRS 25 IV – zerwanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy polskim rządem na uchodźstwie a ZSRS IV–V – powstanie w getcie warszawskim 3 VII – śmierć generała Sikorskiego w katastrofie lotniczej w Gibraltarze VII – kulminacja rzezi wołyńskiej
1944	6 VI – lądowanie aliantów w Normandii 22 VI – początek sowieckiej ofensywy „Bagration"	V – udział 2. Korpusu Polskiego w walkach o Monte Cassino 22 VII – ogłoszenie Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) 1 VIII – 2 IX – powstanie warszawskie 6 IX – dekret PKWN o reformie rolnej
1945	4–11 II – konferencja Wielkiej Trójki w Jałcie 8/9 V – bezwarunkowa kapitulacja Niemiec 26 VI – podpisanie Karty Narodów Zjednoczonych 17 VII–2 VIII – konferencja w Poczdamie VIII – zrzucenie bomb atomowych na Hiroszimę (6) i Nagasaki (9) 2 IX – bezwarunkowa kapitulacja Japonii	19 I – rozkaz rozformowania AK VI – proces szesnastu w Moskwie; powstanie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (TRJN) VIII – polsko-sowiecki układ graniczny IX – utworzenie Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość" (WiN)
1946		30 VI – referendum ludowe VII – rozpoczęcie nacjonalizacji przemysłu
1947	III – sformułowanie doktryny Trumana VI – ogłoszenie planu Marshalla IX – uzyskanie niepodległości przez Indie i Pakistan	19 I – sfałszowane wybory do sejmu ustawodawczego II – uchwalenie małej konstytucji akcja „Wisła"; początek bitwy o handel
1948	V – proklamacja powstania Państwa Izrael	XII – powstanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR)
1949	I – powołanie Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) 4 IV – powstanie Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) IX – powstanie Republiki Federalnej Niemiec (RFN) X – powstanie Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD) i Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL)	

Rok	Świat	Polska
1950	VI – wybuch wojny na Półwyspie Koreańskim	VII – układ z NRD
1952	powstanie Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS)	22 VII – uchwalenie Konstytucji PRL
1953	5 III – śmierć Józefa Stalina VI – powstanie berlińskie VII – rozejm w Phanmundżomie i koniec walk w Korei	
1955	V – utworzenie Układu Warszawskiego	
1956	II – wygłoszenie tajnego referatu przez Nikitę Chruszczowa X–XI – powstanie węgierskie; kryzys sueski	12 III – śmierć Bolesława Bieruta 28–30 VI – poznański Czerwiec X – Władysław Gomułka I sekretarzem KC PZPR
1957	III – zawarcie traktatów rzymskich	
1958	początek realizacji polityki Wielkiego Skoku w Chinach	
1959	przejęcie władzy na Kubie przez Fidela Castro	
1960	Rok Afryki	
1961	VIII – budowa muru berlińskiego	
1962	X – kryzys kubański początek obrad soboru watykańskiego II	
1964	utworzenie Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP); zniesienie segregacji rasowej na terenie całych Stanów Zjednoczonych	III – list protestacyjny polskich intelektualistów przeciw cenzurze (List 34)
1965	koniec obrad soboru watykańskiego II	
1966	wybuch rewolucji kulturalnej w Chinach	
1967	VI – wojna sześciodniowa na Bliskim Wschodzie	
1968	VIII – wkroczenie wojsk Układu Warszawskiego do Czechosłowacji protesty studenckie w USA i Europie	III – protesty na uczelniach wyższych antysemicka polityka władz
1970		XII – układ z RFN; protesty robotnicze na Wybrzeżu; Edward Gierek I sekretarzem KC PZPR
1973	X – wojna Jom Kippur na Bliskim Wschodzie opuszczenie Wietnamu przez Amerykanów	
1975	zajęcie całego Wietnamu przez komunistów; podpisanie aktu końcowego KBWE	wprowadzenie nowego podziału administracyjnego
1976		II – nowelizacja Konstytucji PRL VI – protesty robotnicze IX – powstanie Komitetu Obrony Robotników (KOR)
1978	IX – podpisanie porozumienia w Camp David 16 X – wybór Karola Wojtyły na papieża	utworzenie Wolnych Związków Zawodowych (WZZ)
1979	rewolucja w Iranie; pierwsze wybory do Parlamentu Europejskiego; wkroczenie ZSRS do Afganistanu	VI – pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do ojczyzny
1980		VIII – strajki robotnicze; podpisanie porozumień sierpniowych (31 VIII w Gdańsku) IX – utworzenie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność"; Stanisław Kania I sekretarzem PZPR
1981		X – generał Wojciech Jaruzelski I sekretarzem KC PZPR 12/13 XII – wprowadzenie stanu wojennego
1983		VI – druga pielgrzymka Jana Pawła II do Polski 22 VII – zniesienie stanu wojennego

Rok	Świat	Polska
1984		19 X – zamordowanie ks. Jerzego Popiełuszki
1985	zawarcie układu w Schengen; Michaił Gorbaczow I sekretarzem KPZS	
1986	IV – katastrofa w elektrowni atomowej w Czarnobylu	
1989	wycofanie wojsk sowieckich z Afganistanu; Jesień Ludów; masakra na placu Tiananmen w Pekinie	6 II – 5 IV – obrady Okrągłego Stołu VI – częściowo wolne wybory parlamentarne VII – generał Wojciech Jaruzelski prezydentem PRL IX – powołanie rządu Tadeusza Mazowieckiego
1990	VIII – zajęcie Kuwejtu przez Irak	XII – zwycięstwo Lecha Wałęsy w wyborach prezydenckich
1991	operacja „Pustynna burza"; rozwiązanie RWPG i Układu Warszawskiego; ogłoszenie niepodległości przez część byłych republik jugosłowiańskich 8 XII – rozwiązanie ZSRS	X – pierwsze wolne wybory parlamentarne w powojennej Polsce
1992	II – podpisanie traktatu w Maastricht wybuch wojny w Jugosławii	
1993	początek funkcjonowania Unii Europejskiej; porozumienie izraelsko-palestyńskie w Oslo	
1994	koniec polityki apartheidu w RPA	
1995	koniec wojny w Bośni i Hercegowinie	XII – zwycięstwo Aleksandra Kwaśniewskiego w wyborach prezydenckich
1997		uchwalenie Konstytucji RP
1999		III – wstąpienie Polski do NATO
2000		XII – zwycięstwo Aleksandra Kwaśniewskiego w wyborach prezydenckich
2001	11 IX – zamachy terrorystyczne w USA początek interwencji amerykańskiej w Afganistanie	
2004		1 V – przystąpienie Polski do Unii Europejskiej
2005	wejście w życie protokołu z Kioto	X – zwycięstwo Lecha Kaczyńskiego w wyborach prezydenckich IX – zwycięstwo PiS w wyborach parlamentarnych
2006	VI – ogłoszenie niepodległości przez Czarnogórę	
2007	I – przyjęcie Rumunii i Bułgarii do UE	X – zwycięstwo PO w wyborach parlamentarnych
2008	VIII – wojna gruzińsko-rosyjska o Osetię Południową	VIII – lot prezydentów Polski, Litwy i Ukrainy do Gruzji podczas wojny z Rosją
2009	IV – oficjalne zakończenie wojny w Czeczenii	
2010	VIII – wycofanie się wojsk USA z Iraku XII – początek arabskiej wiosny	
2011		X – zwycięstwo PO w wyborach parlamentarnych
2013	XII – początek Euromajdanu na Ukrainie	
2014	III – początek wojny domowej na Ukrainie VI – powstanie Państwa Islamskiego II–III – aneksja Krymu przez Rosję	
2015	III – początek wojny domowej w Jemenie	

Imię i nazwisko	Klasa	Rok szkolny	Podpis
1.	....	....	....
2.	....	....	....
3.	....	....	....

Źródła ilustracji:

Agencja Gazeta/Michał Lepecki s. 191 („Rewolucja krasnali"); **Antoni Krauze** s. 204; **Archiwum Nowej Ery** s. 9 (szlaban), 63, 74, 86 (manifest), 146 (reforma), 148 (plakat), 152 („Podaj cegłę"), 154; **Archiwum Ośrodka KARTA**: s. 12, 54, 57 (Dywizjon 303), 67 (generał Grot), 145, 188 (ZOMO), Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego (OKŁADKA), kolekcja BAZY-MIÓD/Zygmunt Zniszczyński s. 80, kolekcja Cezarego Chlebowskiego s. 68, Mieczysław Michalak s. 190, Muzeum W. Sikorskiego w Londynie s. 61, Studium Polski Podziemnej w Londynie s. 59 (spadochroniarze), z archiwum rodzinnego Jacka Kuronia s. 175 (KOR); **BE&W**: s. 62 (plakat), 75 (powstańcy z ŻOB), Agencja Fotograficzna Caro s. 234 (auto), Alamy s. 98 (przemówienie), 193 (Gorbaczow), bpk/Bayerische Staatsbibliothek/Heinrich Hoffmann s. 50, bpk/Bernhardt Walter, Ernst Hofmann s. 75 (selekcja), Heritageimages s. 86 (Wielka Trójka), Sovfoto s. 109 (portret Mao), 122 (Gagarin, Leonow), 125 (czołgi w Pradze), 194 (Havel), The Granger Collection s. 40 (Normandia), 41, 96, 113, Ullsteinbild s. 20, 22, Ullsteinbild/Axel Springer Syndication GmbH s. 195 (upadek muru); **Biblioteka Narodowa/POLONA** s. 13; **East News**: s. 27 (łapanka), 53 (łapanki), 75 (po powstaniu), AP s. 65 (gołąb), 121 (napalm), AP Photo/Bob Galbraith s. 193 (Reagan), Archiwum Karlicki s. 58 (czołg), DDTVN/Bartosz Krupa s. 165 (fiacik), INPLUS s. 38, Joseph P. Czarnecki s. 186 (ZOMO), Krzysztof Chojnacki s. 165 („Prasujcie elektrycznością"), Laski Diffusion s. 59 (strzelcy karpaccy), 78 (Sendlerowa), 214, Leszek Stokłosa s. 186 (czołgi), Marek Szybka s. 88, Marek Zajdler Exclusive s. 11, Modzelewski Family s. 64, Monkpress s. 187 (telefon), Muzeum Niepodległości s. 148 (manifestacja), Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie s. 57 (Sikorski), Rex Features s. 220, Science Photo Library s. 122 (Ranger 4), SIPA s. 194 (Czarnobyl), 208 (NATO), Stanisław Kowalczuk s. 72 (Zośka), Wojciech Laski s. 181 (Walentynowicz, radość robotników), 186 (transporter, patrol), 188 (na Jasnej Górze), 189, 199, Wojciech Traczyk s. 222 (banknot), Zeitenspiegel/Sven Creutzmann s. 120 (Castro), Zenon Żyburtowicz s. 146 (odbudowa Zamku), 164 (kartki, obie); **FORUM**: s. 149 (osadnicy), 157 (Gomułka), 165 (telewizorek), Gość Niedzielny/Henryk Przondziono s. 78 (Ulmowie), Adam Chełstowski s. 229 (euroentuzjaści), Andrzej Wiernicki 164 (paszport), Archiwum Filmu s. 87, 149 (Sami swoi), Chris Niedenthal s. 187 („Apocalypse now!"), 200, FoKa s. 11 (Bzura), 59 (Armia Berlinga), Interfoto s. 138, Interfoto/HERMANN HISTORICA s. 73, Interfoto/Oliver J. Graf s. 217, Jacek Łagowski s. 229 (eurosceptycy), Jan Morek s. 11 (płonący Zamek), 82 (ruiny), 165 (kuchnia), Krzysztof Pawela s. 177, s. 178 (zima stulecia), 184, 226 (protest), Krzysztof Wójcik s. 225 (Nocna zmiana), Leszek Kasprzak s. 205, Łukasz Głowala s. 226 (PGR), Marek Skorupski s. 72 (Rudy), 79, Mary Evans Picture Library s. 160 („Popiół i diament"), Piotr Mecik s. 152 (plakat), RSW/Zbyszko Siemaszko s. 165 (szkoła), Stanisław Kokurewicz s. 164 (przebudowa ulicy), Stanisław Sas s. 222 (giełda), Witold Gorka s. 180 (postulaty), Topfoto/Ernest Howard Shepard s. 139; **Fotonova**: Jan Palik s. 179, z archiwum Tomasza Michalaka 185; **Gallo Images Poland/Getty Images**: Hulton Archive/Keystone 6 (Niemcy w Wiedniu), Universal History Archive s. 14, Universal History Archive/UIG s. 105, Veronique de Viguerie s. 219 (Afganistan), Alvaro Ybarra Zavala s. 215 (Biesłan), Anadolu Agency s. 234 (granica syryjska), Anadolu Agency/Ali Owimdha s. 219 (Jemen), Apic s. 128 (traktaty), Archive Photos s. 24 (Stalingrad), Archive Photos/Gabriel Hackett s. 55, Bettmann s. 9 (na pozycjach), 17, 19, 35, 36 (bombowce), 95, 104, 115 (Ben Gurion), 116 (konwój), 121 (oddział w dżungli), 178 (Jan Paweł II), 181 (Wałęsa), 216, Bill Eppridge s. 132 (Woodstock), Bloomberg s. 231, Chronos Media GmbH/Ullsteinbild s. 102 (ucieczka z NRD), CNN s. 221, Corbis s. 36 (Hellcat), 100, Corbis/J.L. Atlan 180 (przemawiająca Walentynowicz), Corbis/Hulton Deutsch Collection s. 15, 24 (Matilda II), Corbis/Martyn Aim s. 218 (Syria), Corbis/NurPhoto s. 213, Corbis/Peter Turnley s. 173, Corbis/Sygma/Patrick Robert s. 117, Corbis/VCG/David Lees s. 135, Étienne MONTÈS/Gamma-Rapho s. 133 (ETA), Express s. 114, Fine Art s. 98 (Truman), Gamma-Keystone s. 40 (płonący Reichstag), Gamma-Rapho/Eric Bouvet s. 192, Francis Demange s. 129, Georges Merillon 195 (protesty w Bukareszcie), Gamma-Rapho/Herve Gloaguen 126, Hulton Archive s. 107, Hulton Archive/Picture Post s. 49, Hulton Archive/Stringer s. 42 (wybuch), iStockphoto s. 122 (prom), ITAR-TASS s. 208 (prezydenci Rosji i Białorusi), Keystone s. 42 (kamikaze), Keystone-France/Gamma-Keystone s. 112 (tłumienie zamieszek), 128 (Schuman), Masamoto Kuriya s. 207, Mondadori s. 77 (mieszkaniec getta), Mondadori Portfolio/Mario De Biasi, Sergio Del Grande s. 116 (transporter), NurPhoto s. 209, PA Images/David Giles – PA Images s. 119, Photo12/UIG s. 109 (przemówienie), PhotoQuest s. 21 (radary), 112 (kapitulacja), Pitalev Kommersant s. 218 (Donbas), Popperfoto s. 110, 131, 167, Popperfoto/Paul Popper s. 32, Roger Viollet s. 27 (w restauracji), Roger Viollet/Françoise De Mulder 124 (Czerwoni Khmerowie), Roger Viollet/Albert Harlingue s. 16 (defilada), South Korea Defense Ministry s. 219 (Korea), Sovfoto s. 7, 215 (akcja na Dubrowce), SSPL s. 33, Stephen F. Somerstein s. 134 (przemówienie), Stringer/Burak Kara s. 210 (Tbilisi), Sygma s. 180 (porozumienia – podpisanie), Sygma/Alain Dejean s. 118 (Arafat), Sygma/Antoine Gyori s. 210 (Czeczenia), 211, Sygma/Tony Korody s. 132 („Hair"), TASS s. 193 (podpisanie porozumienia), 197, TASS/Vladimir Musaelyan, Valentin Sobolev s. 124 (Breżniew), The Asahi Shimbun s. 232 (Tokio), The LIFE Picture Collection s. 28 (Jugosławianie), 103, The LIFE Picture Collection/John Olson s. 133 (feministki), The Nur Photo s. 233, 101, 134 (Martin Luther King), Toronto Star s. 97, Ullsteinbild s. 30, 102 (mur berliński), Universal History Archives s. 62 (Gibraltar), 108, Universal Images Group s. 6 (podpisanie paktu), Zoltan Kluger/GPO s. 115 (państwo Izrael); **Instytut Pamięci Narodowej** s. 146 (Inka); **Library of Congress** s. 39; **Mariusz Cieszewski/www.fotcom.biz** s. 84; **Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa** s. 81; **Muzeum Historyczne Miasta Krakowa** s. 151; **Muzeum Powstania Warszawskiego**: Czesław Gerwel „Orłoś" s. 85, Eugeniusz Lokajski „Brok" s. 82 (zrzut broni), Sylwester Braun s. 83 (wyjście z kanału); **Muzeum Śląskie** s. 8; **Narodowe Archiwum Cyfrowe**: s. 21 (Dywizjon 303), 25, 28 (dzieci), 51 (oba), 53 (prowadzenie na egzekucję), 56, 58 (samoloty), 59 („Błyskawica"), 60, 66, 76 (pałac Saski), 76 (ulica), 77 (defilada, tramwaj), 82 (cywile), 83 (kapitulacja), 158 (prymas Wyszyński); **Niemieckie Archiwum Krajowe** s. 72 (ulica); **PAP**: s. 150, 160 (komitet), 174, Andrzej Kossobudzki-Orłowski s. 158 (msza), CAF s. 10, 16 (Narwik), 89, 142, 144, 153 (Bierut z dziećmi, proces WiN, 153 (szkolenie), 156, CAF/Edmund Uchymiak s. 163 (fiat), CAF/Maciej Sochor s. 175 (pogrzeb), CAF/Stefan Bałuk s. 67 (kotwica na murze), CAF/Stefan Kraszewski s. 182, Damazy Kwiatkowski s. 198, 225 (podpisanie Konstytucji), DPA s. 118 (zamach), Edmund Pepliński s. 160 (ciało na drzwiach), EPA s. 183, Henryk Rosiak s. 163 (wśród robotników), Jan Bogacz s. 201, PAP/Jan Morek s. 163 (Gierek), 165 (dziennik TV), 224, Jerzy Undro s. 230, Lech Muszyński s. 65 (Wojtek), Mariusz Szyperko s. 162, Jakub Grelowski s. 165 (plakat), Ryszard Janowski s. 227, Stanisław Czarnogórski s. 161, Stefan Kraszewski s. 166 (Boney M), Tadeusz Zagoździński s. 159, Witold Rozmysłowicz s. 166 (Kieślowski), Wojciech Kryński s. 177, Zygmunt Wdowiński s. 155, 157 (przemówienie); **Photo Power**/Bridgeman Images s. 120 (Chruszczow i Kennedy); **Piotr Lewiński** s. 191 („Precz z upałami!"); **REPORTER**: Eastway/Andrzej Konarzewski s. 186 (pacyfikacja „Wujka"), Leszek Łożyński s. 141, Marta Darowska s. 235, Tomasz Barański s. 146 (Pilecki), Włodzimierz Pniewski s. 164 (kolejka); **Shutterstock**: s. 122 (obie flagi, kosmos), 218 (żołnierze – poddruk), 232 (Dolina Krzemowa), C. Welman s. 77 (swastyka); **Thinkstock/Getty Images**: Hemera/Byron Moore s. 123 (Jupiter), iStock/1971yes s. 122 (kosmonauta).

WCZORAJ I DZIŚ

nowa era | neon

Polska od wybuchu II wojny światowej do czasów współczesnych

Ziemie polskie pod okupacją niemiecką i sowiecką w latach 1939–1941

Ziemie polskie pod okupacją niemiecką w latach 1941–1944

Polska po II wojnie światowej

LEGENDA

- granice współczesnej Polski
- granice II Rzeczypospolitej
- obszary włączone do Niemiec
- Generalne Gubernatorstwo
- obszary okupowane przez Niemcy po 22 czerwca 1941 r.
- obszary włączone do ZSRS w latach 1939–1940
- obszary włączone do Słowacji w listopadzie 1939 r.
- obszary przyznane Polsce w 1945 r. (Ziemie Odzyskane)
- obszary włączone do ZSRS w 1945 r.

Nowa Era Sp. z o.o.

www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl

Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-4968-1

9 788326 749681